MARKSİZM VE

GELECEK

HAZİRAN 1989 SAYI 1

SADUN AREN □ MURAT BELGE □ HALİL BERKTAY □ KORKUT BORATAV □ METİN ÇULHAOĞLU
TARIK DEMİRKAN □ MUZAFFER İLHAN ERDOST □ CEM EROĞUL □ RASİH NURİ İLERİ □ AHMET KAÇMAZ
YILDIRIM KOÇ □ HAYDAR KUTLU □ NAİL SATLIGAN □ KENAN SOMER □ ALİ SÖYLEMEZOĞLU

MARKSİZM VE GELECEK

GELECEK

SAYI

1

Marksizm ve GELECEK

Sahibi : Arif Gülöksüz

Genel Yayın Yönetmeni: Sadun Aren

Yazı Işleri Muduru : Serhat Salihoğlu

Yönetim Yeri : Ataç Sok. No: 29, D.14, Yenişehir-Ankara
Tel: 1312661 Fax: 1353608

İstanbul Temsilcileri : Celal A.Kanat, Selçuk Çalhan

İstanbul Temsilciliği : Piyerloti Cad. Dostluk Yurdu Sk. No: 8 Kat: 2
Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 516 23 27

Abone için hesap no : Arif Gülöksüz 2356799 İş Bankası Yenişehir Şb. Ankara
Serhat Salihoğlu Posta Çeki 283266

Kapak Baskı : **Orhan Ofset**

İç Baskı : Güliz Ofset

Dağıtım : Etkin Dağıtım

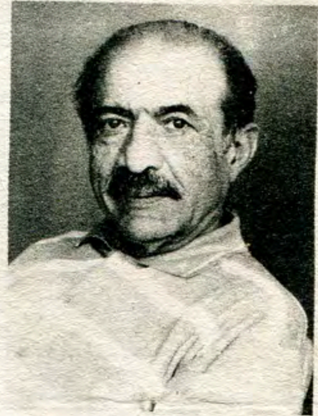
Grafik Düzen Yayın-Dizgi Merkezi

Film-Montaj S.O.S Ofset Tel: 511 25 36

İ Ç İ N D E K İ L E R

BAŞLARKEN

Sadun Aren

I. Ülkemizde 12 Eylül askeri yönetimi döneminde, genel olarak sola özel olarak da marksist sola hem fiili olarak hem de ideolojik düzeyde yoğun bir biçimde saldırılmış ve ağır bir darbe indirilmiştir. Bu durum Türkiye ile de sınırlı değildir. Aynı saldırının, çeşitli biçimlerde olmakla beraber, dünyanın diğer ülkelerinde de yapıldığını görüyoruz. Bir kısım Afrika ve Orta Amerika ülkelerini bunlar arasında sayabiliriz. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde, örneğin İngiltere'de ve ABD'de bu aynı saldırı daha ince biçimlerde yapılmıştır ve halen de sürdürülmektedir.

Sola yapılan bu saldırının ideolojik-düşünsel özü kısaca şudur: Çağımızda yalnız maddi malların üretimi değil fakat eğitim ve sağlık hizmetleri ve spor, kültür ve diğer sanat etkinlikleri de alınıp satılabilen nesneler haline gelmişler ve ekonomik bir nitelik kazanmışlardır. Bunların üretimi aslında toplumsal yaşamın tüm yönleriyle yeniden üretimi ve düzenlenmesi anlamına gelmektedir. İşte, toplumsal yaşamın baştan aşağı bu düzenlenmesini en iyi bir biçimde serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre işleyen bir kapitalizm yapabilir. Bu nedenle serbest piyasa mekanizmasının işleyişini zedeleyen sosyal demokrat uygulamalar, hele sosyalizm temelinden yanlıştır. Hatta bu görüşe göre sosyalizm toplumsal yaşamın ve toplumsal gelişmenin doğal bir ürünü değil, fakat tarihsel bir yanılgıdır, rastlantısal bir olaydır. Bundan ötürü de başarısızlığa ve sönüp gitmeye yargılıdır.

Bu görüşe bağlı olarak, emekçilerden yana olan tüm düşünce akımlarının ve özellikle de sosyalizmin bilimsel temelini oluşturan marksizm hedef alınmış ve marksizmin artık hiçbir geçerliği olmayan yanlış bir görüş olduğu, en azından, bilimsel değil ideolojik bir görüş olduğu yayıl-

maya çalışılmıştır ve hâlâ da çalışılmaktadır.

Oysa biliyoruz ki, kapitalizmin, ekonomik bakımdan sömürerek kültürel bakımdan da yozlaştırarak, ezdiği milyarlarca insan kurtuluşlarını sosyalizmde görmektedirler. Onlar için sosyalizm yalnızca emekçi olmaktan kaynaklanan değil, fakat din, dil, etnik köken ve cinsiyet gibi farklılıklardan da kaynaklanan tüm haksızlıkların en iyi biçimde çözüme kavuşturulabileceği bir toplumsal düzendir. Üstelik her defasında sözde yeni bir formülasyonla tezgahlanan kapitalizm her gün biraz daha insanlardan uzaklaşmakta ve yozlaşmaktadır. Kısacası sosyalizm insanlığın umudu, onun mutlu geleceğidir.

II.

Durum böyle olunca emekçi insanlardan yana marksist aydınlar için yukarda kısaca özetlediğim ideolojik saldırıyı göğüslemek, onun yaptığı tahribatı onarmak ve marksizmi eski saygınlık ve etkinliğine yeniden kavuşturmak temel bir görev olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta bu işin bir adım daha ileri gidilerek marksizme eskisinden daha büyük bir saygınlık ve etkinlik kazandırılarak yapılması gerekir. Bu olanaklıdır da. Çünkü hiç kuşku yoktur ki, ülkemizin marksist aydınları bilimsel yetkinlikleri açısından, dünyada marksist düşüncedeki gelişmeleri günü gününe izlemenin ve onları anlayıp anlatmanın ötesinde, bunlara katkıda bulunabilecek, en azından Türkiye bağlamında katkıda bulunabilecek düzeydedirler. Ne var ki, bu büyük beyin potansiyelini harekete geçirmek bir hayli güçtür. Bir kere, marksist aydınlarımızın önemli bir bölümü yurt dışında yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Bunlarla yurt içindekilerin yüzyüze gelip konuşmaları olanaksızdır. Oysa insanların yüzyüze gelip tanışmalarının ve tartışmalarını zaman zaman da olsa yüzyüze sürdürmelerinin yararları açıktır. Ayrıca, ister dışarda ister içerde olsunlar bir kısım aydınlarımız, uygun bir bilimtartışma ortamı bulamadıkları için hareketsiz durumdadırlar. Diğer bir bölüm aydınlarımız da çeşitli dergilersiyasal akımlar arasında bölünmüşlerdir.

Bu dağınıklığın nedenlerinin en önemlisi, hiç değilse çare bulunması en olanaklı olanı, bilimsel bir tartışma ortamının yokluğudur. Bilim adamları çalışabilmek için herşeyden önce uygun bilimsel ortam isterler. Zaten uygun ortam olmadıkça hiçbir düşünsel eylem, ne bilimler ne de kültür ve sanatlar gelişebilirler. Böyle olunca, dağınık marksist aydınlarımızı bir araya getirmek ve çalışmaya

koyulmalarını sağlamak için canlı bir bilim-tartışma ortamı oluşturmak-hazırlamak temel bir görev olarak karşımızda durmaktadır. İşte bu dergi girişiminin temel görevi bu, yani marksist düşünürlerimiz için canlı bir bilim-tartışma ortamı yaratmaktır.

III.

Bunun kolay bir iş olmayacağı açıktır. Önce birçok pratik sorunun çözülmesi gerekir. Ama elbette ki asıl güçlük, ele alınacak konuların seçimindedir. Açıktır ki insanlar bir gerçekliği yansıtmayan ve dolayısıyla toplumsal sorunlarımızın çözümünde bir işlevi bulunmayan konular üzerinde ciddi tartışmalara girişmezler. Araştırılacak ve tartışılacak konuların yaşamla sımsıkı bağları olması gerekir. Hatta bu da tek başına yeterli değildir. İnsanlar bir sorun üzerindeki düşüncelerinin, o sorunun çözümünde de etkin olmasını, en azından bunu sağlayacak mekanizmaların var olmasını isterler. Bu söylediklerim marksist düşünürler için çok daha geçerlidir. Çünkü düşünce ile eylem arasındaki bağlantı marksizmde çok daha sıkıdır.

Ülkemizde marksist düşünce ve eylem 12 Eylül'deki kesintiden sonra yeniden canlanmaya başlamıştır. Ayrıca yasal bir komünist partisinin kurulması da gündemdedir. Diğer taraftan bu dönemde, ülkemizde de dünyada da önemli değişme ve gelişmeler olmuştur. Marksist hareketin bu yeni aşamasının, bütün bu değişme ve gelişmeleri dikkate alarak ve geçmişin deneyimlerinden de yararlanarak oluşturulması yaşamsal bir önem taşımaktadır. Yanlış ya da yeterince düşünülmemiş sığ bir başlangıç marksist hareketin, eğer daha kötü sonuçlar vermezse, en azından serpilip gelişmesini önler. Şurası açıktır ki, Türkiye'deki marksist hareketin düşünsel içeriğini marksist aydınlarımız ve yalnız onlar oluşturacak ve biçimlendireceklerdir. Bu işin başkaları tarafından yapılması söz konusu değildir. Marksist aydınlarımızın bu sorumluluklarının tam olarak bilincinde olduklarından kuşku duymamak gerekir.

Marksistler arası canlı ve ciddi bir bilim-tartışma ortamı yaratmak için, ülkemizde yeniden canlanmakta olan marksist hareketin çeşitli yönlerini tartışma ve inceleme konularını seçmek yerinde olacaktır. Aşağıda bu amaçla dergide ele alacağımız konuların çok genel bir çerçevesi verilmeye çalışılmıştır.

IV.

Özellikle bilim ve teknolojideki büyük ilerlemeler nedeniyle son yıllarda ülkelerin ekonomik ve sosyal yaşamları kadar dış ilişkilerinde de önemli değişme ve gelişmeler olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak herşeyden önce savaş silahlarındaki, özellikle de nükleer silahlardaki ve bunların fırlatılma tekniğindeki ilerlemelere bakmak gerekmektedir. Bu ilerlemeler sonucu bu silahlarla yapılacak bir savaş bütün dünyanın olmasa bile onun büyük bir bölümünün yıkılmasına ve insan uygarlığının yeryüzünden silinmesine neden olacağı için, artık hiçbir taraf böyle bir savaşı başlatmayı göze alamamaktadır. Böylece barış-savaş sorunu, daha önce salt bir sınıfsal sorunken şimdi artık bütün sınıf ve tabakaları da aynı biçimde ilgilendiren, herkes için aynı felaketli sonuçları getirecek olan bir genel insanlık sorunu halini almış ve insanlık gündeminin birinci sırasına yerleşmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak önce nükleer sonra da konvansiyonel silahların azaltılması süreci başlatılmıştır. Gerçi bugün bu silahsızlanma sürecinin henüz başlangıç aşamasında bulunuyoruz ve dünyamız hâlâ kendisini birkaç defa yok edecek kadar güçlü silahlarla dopdoludur ama, artık dünyamızın politik iklimine savaş rüzgârları değil barış rüzgârları egemen olmaya başlamıştır.

Dünyada barış sadece insanların savaş felaketinden kurtulmaları anlamına gelen sadece bunu sağlayan bir olay değildir. Dünyada barışın egemen olması ülkelerin hem dış hem de asıl iç politikalarını derin bir biçimde etkiler. Örneğin barış rüzgârlarının estiği bir dünyada ülkelerdeki militarist odaklar ve silah üreticileri ve tüccarları etkinliklerini yitirmeye başlarlar. Buna karşılık demokrasi güçlerinin ağırlığı artar. Barış havasının bu olumlu etkilerini daha şimdiden ülkemizde de gözlemleyebiliyoruz. Örneğin, 12 Eylül askeri yönetiminin bir uzantısı olan ANAP-Özal iktidarı bugün artık geniş halk kitleleri arasında olduğu kadar, sermaye çevreleri ve üst düzey bürokratları arasında da saygınlığını ve yaptırım gücünü büyük ölçüde yitirmiştir. Ayrıca, dünyada barış güçlenip ülkemize doğrudan bir saldırı olasılığı azaldıkça, temel varlık gerekçelerini savaş olasılığının yarattığı gerginlikten alan NATO, Amerikan üsleri, silahlanma ve MİT gibi tabulaşmış kuruluş ve konular da yavaş yavaş açıkça konuşulur olmaya başlamışlardır.

Bilindiği gibi tüm ülkelerde ve bu arada ülkemizde de antidemokratik baskılar ve uygulamalar, esas olarak, dış

tehlikeye karşı 'milli birlik ve beraberliği' sağlamak gerekçesiyle yapılırlar. Ülkemizde bu dış tehlike Sovyetler Birliği'nden gelecek bir komünist işgal-saldırı olarak daima varsayılmıştır. Bu nedenle, Gorbaçov'un iç politikasıyla da bütünleşmiş olan barışçı dış politikası bu varsayımın artık eskisi gibi bir bahane olarak gösterilmesini ve kullanılmasını güçleştirmiştir. Nitekim, 12 Eylül'ün o kapkara antikomünizmi bir tarafta hâlâ sürüp giderken, diğer tarafta cumhurbaşkanı ve başbakandan parti başkanlarına kadar bu alanda söz sahibi olan herkes yasal bir komünist partisinin artık zamanının geldiğinden söz eder olmuşlardır. Bunda elbette ki, barışın ve Sovyetler Birliği'ndeki diğer değişmelerin de payı vardır.

V.

Son yıllarda dünyamızda gözlemlediğimiz diğer önemli bir gelişme, bilim ve teknolojideki ilerlemelerin ülkeleri gittikçe artan bir hızla bütünleşmeye zorlamasıdır. Bugün Sovyet doğal gazı Batı Avrupa'ya ve ülkemize bağlanmıştır. Bu bağlantının sağlanmasında Batı teknoloji ve sermayesinin de büyük payı vardır. Gökyüzündeki haberleşme uyduları sayesinde dünyanın herhangi bir yerinde olup bitenden tüm dünyanın anında haberi olabilmektedir. Aynı olanaklar sayesinde, tek tek ülkelerin, spor, sanat ve diğer kültür etkinlikleri tüm dünyaya ulaştırılabilmekte ve bu yolla adeta bir dünya kültürü oluşmaktadır. Kısacası dünyamız küçülmüş ve bu küçülen dünyada insanların yaşamları hem birbirine benzemeye hem de bütünleşmeye başlamıştır. Daha genel bir deyişle artık herşey uluslararasılaşmıştır ve bu süreç gittikçe hızlanarak devam da etmektedir. Toplumsal sorunlar çözümlenirken ve bunlara bazı çözüm yolları aranırken bu olgu daima gözönünde tutulmalıdır.

VI.

Ülkelerin birbirleriyle bütünleşmeye en elverişli olan nesneleri sermayeleridir. Bu nedenle de sermayelerin bütünleşmesi çok ileri bir aşamaya ulaşmıştır. Bugün dünya kapitalist sistemine egemen olan sermaye böyle bütünleşmiş olan uluslararası sermayedir. Ulusal sermayeler ancak ona bağımlı ve ona eklemlenmiş olarak varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bu gelişmelere bağlı ve onun başka bir görüntüsü olarak emperyalizm de farklı bir nitelik kazanmıştır. Örneğin bugün tek tek ülke emperya-

lizmlerinden çok, tek bir kapitalist dünya emperyalizminden söz etmek gerekmektedir. NATO da bu bütünleşmiş kapitalist sermaye cephesinin onun kadar bütünleşmemiş olan askeri gücüdür. Gerçekten, emperyalizmin ekonomik yanı için hemen hemen tam bir bütünleşmeden söz edilebileceği halde onun askeri gücü olan NATO için aynı şey söylenemez. Bu da doğaldır. Çünkü bir savaş olasılığı karşısında tarihleri ve coğrafi konumları farklı olan ülkeler arasında güvenlikle ilgili çıkarları açısından bir birlik yaratmak, ekonomik çıkar birliği yaratmaya göre, çok daha güç, belki de olanaksızdır.

VII.

Diğer taraftan geçtiğimiz aynı dönem boyunca sosyalist dünyada da önemli değişme ve gelişmeler olmuştur ve bu süreç hâlâ da devam etmektedir. Bunun dünya barışı ile ilgili yanına yukarda değinmiştik. Öyle anlaşılıyor ki, bu konu sosyalist dünya ve özellikle de Sovyetler Birliği için çok daha önemlidir. Gerçekten, silahlanma ve savaş olasılığı (soğuk savaş) kapitalist bloka bağlı ülkelerin sosyalist ülkelere karşı her alanda ambargo uygulayıp onları soyutlamaları için bir bahane olmuştur. Sosyalist ülkeler de gene bu aynı nedenle dış dünyaya karşı kendilerini kapatarak soyutlanmalarını daha da artırmışlardır. Bu soyutlanma durumu sosyalist ülkelerde ve özellikle de Sovyetler Birliği'nde hem ekonomik hem de sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda, bugün Gorbaçov reformları ile düzeltilmek istenen birçok olumsuzluk ve çarpıklıkların belki en temel nedenlerinden biri olmuştur. Bu açıdan bir değerlendirme yapacak olursak Gorbaçov reformlarının önemli bir doğrultusunun da dışa açılmak olduğunu söyleyebiliriz.

Bu noktada hemen şunu söylemeliyim ki, sosyalist ülkelerin dışa açılmaları yalnız onlar için değil, kapitalist ülkeler için de yararlıdır. Her iki dünyanın da birbirinden öğrenecekleri çok şey vardır. Ama şunu da ekleyeyim ki, bu dışa açılma olayı her iki taraf içinde yepyeni sorunlar ortaya çıkaracaktır.

VIII.

Sosyalist dünya ile ilgili değişme ve gelişmeleri, birbirlerine bağlı olmakla beraber, iki ayrı gruba ayırabiliriz. Birinci grupta kuramsal diyeceğimiz gelişme ve değişmeler vardır. Bunlar, yeni bilimsel buluşlardan yararlanarak

dünyaya ve toplumsal gelişme yasalarına yeniden bakış, işçi sınıfının yapısı ve işleviyle ilgili değişmeler, emperyalizmin aldığı yeni biçim, çevre korunması, bilimsel ve teknolojik devrim ve uzayın keşfi gibi konulardır. Bu konular üzerinde çalışılarak marksist kuramın zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak ne var ki, bunu yapmak, yalnız bilimsel yetenek değil, fakat marksist kuramla sosyalist politika ve uygulamalar arasındaki sıkı bağdan ötürü, büyük cesaret de ister. Örneğin, diyelim ki, çalışmalar ve tartışmalar sonucu işçi sınıfının yapısı ve sınıf savaşımının biçimi ile ilgili olarak marksist kuramda bazı değişiklikler yapılacak olsa, bu, kapitalist ülkelerdeki marksist partilerin programlarından örgütlenmelerine ve savaşım biçimlerine kadar pekçok şeyin değiştirilmesini gerektirecektir. Doğaldır ki, birçok partili militan ve hatta bir kısım marksist kuramcılar bu değişikliklere karşı çıkacaklar ve bir süre marksist sosyalist hareket sanki bir bunalıma düşmüş gibi bir görünüme bürünecektir. Nitekim daha şimdiden bunun işaretlerini ülkemizde de görüyoruz. Bu tür bunalımların gene marksizm içinde onu daha iyi anlayıp kendi doğrultusunda daha geliştirerek çözülebileceğini unutmamak gerekir.

İkinci grup gelişmeler başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerde uygulamaya konulmuş olan reformlarla ilgilidir. Bilindiği gibi bir süredir Sovyetler Birliği'nde Açıklık (Glasnost) ve Yeniden yapılanma (Perestroyka) denilen bazı reformlar uygulanmaya konulmuştur. Bunların önceki reformlardan farkı toplumsal yaşamın sadece bir yanını değil fakat tümünü kapsamı içine almasıdır. Sovyetler Birliği'ndeki bu gelişmelere koşut olarak Macaristan ve Polonya'da da aykırı sayılacak gelişmeler olmaktadır. Macaristan çok partili bir siyasal sistemi, Polonya da Dayanışma sendikasını bağımsız bir örgüt olarak kabul etmişlerdir. Polonya'daki Dayanışma sendikasının bir siyasi partiye dönüşmesi olasılığı da vardır.

Sosyalist dünyadaki bütün bu değişiklikler ve gelişmeler ikinci bir Ekim Devrimi sayılacak kadar önemlidir. Bunların ne olduklarını öğrenmek ve sonuçlarını izleyip değerlendirmek dergimizin de temel uğraşları arasında olacaktır.

Dergimizin bu ilk sayısını okuyucularımıza sunarken dergi girişimi adına marksist aydınlarımızı bizimle ilişki kurmaya ve katkıda bulunmaya çağırıyorum.

GELECEK

"Marksizm ve Gelecek" yayına girdiği bu ilk sayısında, özgün bir yapıt olarak yayınlanan Murat Belge'nin "Sosyalizm Türkiye ve Gelecek" kitabını tartışmaya açtı. Gördük ki Türkiye'de giderek genişleyen "yeni tartışma kültürü" bağlamında Marksizm ve Marksizmin Türkiye'deki özgülleşmesinin tartışmalarına çok sayıda Marksist kalem katıldı.

Söz konusu tartışmayı, kitabı henüz okuyamayanları da düşündüğümüzden, Murat Belge'nin kitabındaki ana vurguları belirleyen, "Türkiye'de Marksizmin sorunları" başlıklı yazısı altında çerçevelemek istedik.

Ne ki, görüleceği gibi bu çerçeve yazısının ötesinde -kaçınılmaz olarak- kitabın genelinde tartışma yapıldı.
Sanıyoruz, bu tartışmalar Marksistlerin gündeminde olmaya devam edecektir.

TÜRKİYE'DE MARKSİZMİN SORUNLARI

Murat Belge

Marksizmin bütün dünyada ciddi bir gerileme gösterdiği bir dönemdeyiz. Ama Türkiye'de seksenli yılların ağır etkisi bu genel gerilemeye ekleniyor.

Marksizmin, bu durumu genel olarak hak etmediği kanısındayım. Yani Marksizmin amaçları (özgür ve eşit insanları yaşatacak bir toplum kurma projesi) ve bunları gerçekleştirmek için geliştirdiği düşünsel yöntem (maddeci tarih anlayışı) bence hâlâ geçerli, ayrıca da bu yolda şimdiye kadar üretilmiş teoriler arasında hâlâ en sağlamıdır. Öte yandan, yaşanan somut tarihte, bugünkü noktaya gelmemizi kaçınılmaz kılan pek çok şey de elbette vardır. Bu bunalımın geçici olduğuna inanıyorum.

Türkiye'de seksenli yılların getirdiği durgunluk ve geçmişteki tartışmaların bir kez daha ele alınması ve Türkiye'ye özgü marksist sorunların irdelenmesini önemli buluyorum.

Sosyalizmin hedefine varması bir mücadeleyi gerektirir. Bu mücadelenin, verildiği toplumun uygun yapısına göre belirleneceği kanısındayım. Bir çok ülkede ve bu arada Türkiye'de sosyalizmin ancak silahlı bir mücadeleyle başarıya ulaşacağı kanısı yaygındır. Buna tam olarak katılmıyorum. Bir tür demokrasi, politik kararlara temsili parlamenterist ölçülerde de olsa halk katılımı alışkanlığı edinilmiş ülkelerde silahlı mücadele geçerli bir yöntem değildir. Çünkü böyle toplumlarda büyük halk çoğunluğu ile dar ve oligarşik bir yönetim arasındaki kutuplaşma gerçekleşmez; sınıfların oyları çeşitli partiler (yani dünya görüşleri) arasında dağılır. Hayatın genel mantığı, sorunların silahla çözülmesine yatkın değildir. Bu da aslında iyi bir şeydir, bir gelişkenlik gösterir.

Türkiye'de marksizmin sorunlarından biri yukarıda dile getirdiğim sorundur. Şiddet yöntemlerinin ön plana çıkması da nedensiz değildir. Türkiye'nin siyaset geleneği yeterince şiddet ve vahşet dozu içeriyor. Öte yandan nesnel gelişme doğrultusu da bu toplumu demokratikleşmiş ülkeler kümesine yaklaştırıyor. Özellikle sosyalistler, tarihin kazandırdığı bu bağımsız doğrultu yönünde varolmayı düşünü-

yorlarsa şiddetten uzak politikalar kurabilmelidirler. Silahlı propaganda gibi yöntemleri kullananlar kitlelere güven vermek bir yana marjinalleşmenin ötesinde bir sonuç alamayacaklardır.

Bu bağlamda en önemli sorun Türkiye'de sosyalist bir gelecek tasarlamak, bu işe bir an önce girişmektir. Sosyalizmin kuruluşunda kitlesel katılım her şeyden önemli. Bunun için çok ciddi bir düşünsel kültürel birikim gerekiyor. Bu birikimler ancak sosyalizmi organikleştiren bir kitle partisinin varlığıyla gerçekleşebilir. Bu noktada şu belirlemeyi yapmakta da yarar var. Türkiye'de "sosyal demokrasi" başka ülkelerden farklı bir yapıdadır. Dünyadaki sosyal demokrasi sınıfların uzun süre uzlaştırılacağı anlayışıyla bu uzlaşmanın optimum noktasını arama iddiasındadır. Kökü işçi hareketinde olduğundan davranışlarını her zaman bu köke göre ayarlamaya çalışır. İşçi sınıfıyla herhangi bir organik ilişkisi olmayan Türk sosyal demokrasisi, sınıf uzlaştırma işini gerçekleştirmek için bilinçli ya da bilinçsiz, hemen korporatist bir havaya girmektedir. Çünkü bu kesim de milliyetçi, elit ve kalkınmacıdır. Bizdeki sosyal demokrasinin bu beter yapısı örneğin İtalya'daki gibi, solun kitlesel örgütünün bu sözde sosyal demokrat çizgide değil de sosyalizmde toplanmasıyla mümkündür. Sonuç olarak Türkiye gibi toplumsal yapıya sahip bir ülkede bu organikleşme ancak legal ve barışçı bir çalışma ortamında mümkündür.

Sunduğum çabaların gerçekleştirilmesi için de teorik çerçeve olarak Gramsci'nin tezleri ele alınabilir.

Gramsci'nin tezlerinde sosyalist mücadele yöntemi temelde illegal değil, temelde legal, temelde silahlı değil, temelde ideolojik ikna mekanizmalarına dayalıdır. Ülkesi İtalya için de bu yöntemi öneriyordu. Gramsci İtalya'nın da içinde bulunduğu Batı Avrupa ülkelerini ve ABD'yi dünyanın öteki ülkelerinden ayırmıştı. Böyle bir ayrım yapmasının nedeni şu teşhisti: İleri kapitalist ülkeler, gelişme tarihleri boyunca, başka ülkelerden farklı bir toplumsal örgütlenme sistemi oluşturmuşlardı. İleri kapitalist toplumlar sözkonusu gelişmeleri içinde, siyasi iktidar odağından yani devletten görece bağımsız bir yapı oluşturmuşlardı. Bu oluşumu Hegel'den kalma bir kavram olan "sivil toplum" olarak adlandırmıştı. Sivil toplum, toplumun bazı sorunlarını devletten bağımsız olarak çözdüğü alandır. İleri kapitalist ülkelerin dışındaki ülkelerde şiddet öğesi ön plandayken, ileri kapitalist ülkelerde kararlar ve iktidar belli bir konsensus mekanizması içinde belirleniyor. Ön planda olan "ikna" süreçleri yani "ideoloji" oluyordu. Egemen sınıf iktidarlarını kaba kuvvetle değil, öncelikle ideolojik bir "hegemonya" mücadelesi vererek elde edebiliyorlardı. Gramsci'nin önerisi, bu hegemonik blokun karşısına, başta proletarya olmak üzere ezilen sınıflardan oluşan bir "tarihi blok" çıkarmaktı. Bu blokun beyni, komünist parti olmalı ve parti ortaklaşa bir aydın gibi hareket edebilmeli; egemen sınıflara karşı o da bir hegemonya mücadelesine girmeliydi. "iktidar bloku", kendi fikirlerini bütün toplum katlarına yaymak, kitleleri kendi hegemonyasına ikna edebilmek için toplumdaki "geleneksel" aydınlardan yararlanıyorsa, proletarya partisi

de aynı hegemonik mücadeleyi kendi perspektifinden yürütmek üzere kendi aydınlarını yetiştirmeli, ama bundan öte parti toplumun "ortaklaşa aydın"ı olmalıydı.

Gramsci'den bu yana dünya kuşkusuz çok değişti. İki değişik tür toplumun net ayrımını günümüzde de yapabilmek oldukça zor. Gramsci'nin döneminde net olan bu ayrımı günümüzde iki kategoride sınıflandırmak çok güç. Öncelikle yeni toplum biçimleri oluştu. Örneğin Gramsci'nin "sivil toplum" dediği kendi tarihinde yaşamayan, ama buna rağmen bir tür demokratikleşme evrimi geçiren toplumlar da var. Sanırım Türkiye de bunlardan biri. Bu bağlamda ele alındığında parlamenter katılım geleneği, "sivil toplum" türü bir oluşum biçimi izlenmeden de gerçekleşebiliyor. Hiç değilse 1990'ların başındaki Türkiye 1920'lerdeki İtalya'dan hiç de uzak değil. Sosyalizm insanlık için en hayati teori ve pratik.

Bu çerçevede, sosyalizm Türkiye'nin geleceği için önemli olmakta devam edecektir. Bu iddiayı arttırırsak Türkiye için sosyalist bir gelecek düşünmenin de gerekliliği vardır.

Dünyada kurulan çeşitli sosyalist rejimler çok çeşitli sorunlarla boğuştular ve bunları ancak bir yere kadar aşabildiler. Sonuçta, bugünün ileri kapitalist ülkelerini gerek ekonomik refah düzeyinde, gerek politik demokrasi düzeyinde, gerekse toplumsal hayatın zenginliği düzeyinde aşan bir "model" oluşmuş değil. Türkiye'de sosyalistlerin, kapitalist düzen sürerken bile, içinde sosyalist değerlerin yaşadığı bazı kurumlar oluşturup bunları model olarak sunmaları gerekiyor. Böyle bir modelle, yani hayatın farklı yaşanabileceğini somut olarak kanıtlayan örneklerle desteklenmedikçe, kuru bir kapitalizm eleştirisi bizi ileri götürmez.

Sosyalistlerin, kriz bekleyerek, zamanı meçhul devrime yatırım yaparak, başka sosyalist ülkelerin sorunlarını anlaşılmaz bir dille gündeme getirerek, katıksız militer değerleri sosyalizmin değerleri gibi sunarak, vb. sosyalizmi marjinalleştirmeleri süreci sona ermelidir.

Marksizmin önümüzdeki sorunlarından, bana kalırsa önemli olanlarından biri, neyi savunacağının yanıtını vermesidir. Marx'ın çizdiği eşitlikçi ve özgürlükçü komünist toplum biçimini mi, yoksa yaşanan tarihle malul bir takım fiilî kurumsal yapıları mı? Hangisini savunduğumuzda Marx'a daha yakınız?

Bence bir dünya görüşünün çeşitli basamakları vardır. "Aslolan dünyayı dönüştürmektir" gibi bir ilkeyi -ve şüphesiz bu dönüşümün yönünün belirleyen ilkeleri- bu basamakların en üstüne koyuyorum. Dünyanın daha iyi bir dünya olabileceğine, bunun da insanların bilinçli çabalarıyla gerçekleşeceğine inanıyorum. Marx, sömürü ile birlikte tahakküm ve hegemonyanın ortadan kalktığı, insanların eşit ve özgür olduğu bir toplumu ve onun nasıl kurulacağını araştırmış bir düşünür.

İşte bu basamakta onunla birlikte olduğumu düşünüyorum. Sonra bu belirleyici en üst basamağı izleyen başkaları geliyor. Şöyle: Marx, tasavvur edebildiği bu toplumu gerçekleştirecek somut fiziki gücü arı-

yor ve çağının koşullarında işçi sınıfını bu göreve aday olarak görüyor. İşçi sınıfının bu görevi başarmasının yönteminin "proletarya diktatörlüğü" olacağını düşünüyor. Buradan daha alt daha somut basamaklara da inebiliriz; işçi sınıfına bilinç getirmenin yolları, sendikal örgütlenmede sosyalistlerin yapabilecekleri vb. gibi.

Burada ayrıntıya girmem mümkün değil, ama çok kestirme bir özetle şunu savunuyorum: Dünya Marx'tan bu yana çok önemli değişimler geçirdi. Bu yeni koşullarda, "en üst basamak" diye nitelediğim toplumsal örgütlenme hedefi hâlâ geçerli; ama oraya varmanın yolu olarak ortaya atılmış yöntemin ögeleri aynı değil.

"Bunu yapacak tek güç proletarya", "bunun tek yöntemi proletarya diktatörlüğü", vb. konumları ısrarla savunduğumuzda, Marksizmi savunmuyor oysa aslında Marksizmin ikincil, üçüncül basamaklarını savunuyoruz. "Proletarya diktatörlüğü"nü uyguladığını ileri süren falan ülke böylece marksizme bağlılığını ileri sürüyor. Ama bakıyorsunuz ki, bu uygulama sonunda birinci basamakta çizilen toplum biçimine varılmamış, hatta o uygulamanın kendisi o toplum biçimine varmanın başlıca engeli olmuş. Bu bağlamda "proletarya diktatörlüğü"nün **yanlış** uygulanmasına karşı **doğru** uygulamasının konulmasıyla bu sorunun aşılacağına inanmıyorum.

Yetmişlerde Avrupa Komünizmi ortaya çıkarken "proletarya diktatörlüğünden" vazgeçildiği ilan olunmuştu. O dönemde Althusser, "bu sadece bir kavram değildir. Siz neden vazgeçiyorsunuz?" sorusunu sormuştu. Soru bence haklıydı. Ancak, Balibar gibi Althussercıler dahil, proletarya diktatörlüğünün vazgeçilmezliğinin -bence- inandırıcı bir savunması da yapılamamıştı. Ben proletaryanın tek dayanak olmadığı, ama önemli rol oynadığı kol ve kafa emeğini temsil eden bir sosyalist partiyi; onun toplumdaki fiziksel fiili ağırlığıyla da desteklenen kitlelere geleceğin toplumu hakkında aydınlık ve gerçekçi bir resim çizerek sunan, uzun vadeli mücadelesini savunuyorum. Bu, diktatörlük değil, hegemonya sorunudur ve diktatörlük yapısına alternatif bir iç sistematiği vardır. Marksizmin bence özünü oluşturan, Marx'ın çizdiği "geleceğin toplumu"na bu yöntemle varmanın mümkün olduğuna inandığım için bu alternatifi daha geçerli buluyorum.

Sosyalizmin dili nasıl olmalıdır? Bu sorunun yanıtını vermeye çalışırken gayri ortodoks bir önerme yapıyorum: Sosyalizm, popüler olmaktan korkmamalıdır.

Ancak, "popüler"i, "popülist"ten ayırma gereği duyuyorum. Popülizm hemen hemen her zaman "elitizm"in öbür yüzü olmuştur. Çağımızın birçok toplumunda, ekonomik ve/veya politik elitlerin arasından, popülist bir bakış açısını benimseyen bireyler de çıkıyor. Bu toplumlarda kitleler, yani işçiler ya da, köylüler, veya etnik, dini gruplar vb. bir tür örgütlenmeyi kurumsallaştıramamışlarsa, bir popülist seçkinin onlara önderlik rolüne çıkmasını kolaylaştırıyorlar. Arjantin'de Peron örneğinde olduğu gibi. Bu tür popülist örneklerde de görüldüğü gibi topluma bir dinamizm gelirken, öte yandan kitleler üzerinde bir tür vesayet kuruyor ve kurumsallaşmayı engelliyor; kitle ha-

reketinin gerçekten kendi gelişebileceği bir çizgiyi de engelleyerek, ya da yönünden saptırarak. Popülizmin kötülüğü, en kısa özetiyle, klasik "kurtarıcı" ve "kurtarılan" ayrımını durmadan yeniden-üretmesi.

Sosyalizmin dilinden söz ederken, bunu şive ile sınırlayacak değiliz; ilkin içerikten ve bu içeriğin kitlelere iletilmesinin en genel biçimlerinden söz ediyoruz. Bu içerik popüler-demokratik bir içeriktir.

Sosyalizmin kendine özgü hedefleri var. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılması ve toplumsal mülkiyetin yaratılması gibi. Bu hedeflerin bugünden yarına gerçekleşmesi beklenemez. Öte yandan, sosyalizm dünyanın birçok yerinde, yalnız sosyalizme özgü değil, ama büyük insan toplulukları için son derece önemli olan birtakım sorunların çözümü konusunda da sorumluluk üstlenmek zorundadır. Her toplumun özgül koşullarında sorunlar değişik boyutlar sergileyebilirler.

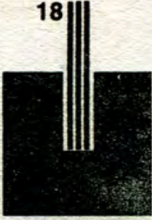
Sosyalizmin bu gibi sorunlara insanca çözümler üretmesi zorunludur. Bu da "popüler-demokratik" bir dili gerektiyor. Şimdiye kadar dünyada sosyalizmin katıksız talepleriyle konuşarak başarılı olan bir sosyalist hareket görülmedi. Başarılı olanlar demokrasiye, insan eşitliğine vb. ilişkin en geniş talepleri sosyalist platformda dile getirenler oldu.

"Popüler-demokratik" bir dil kullanımında önümüzde bazı engellerin olduğunu da görmek gerekir. Marksizmin dilsel kullanımında tarih boyunca bir bozukluk oluşmuştur. Bu bozukluk, kullanılan bütün kavramların önceden belirlenmiş, verili sayılacak bir anlam ve içerikle yüklü olmasından ileri geliyor. Rastgele bazı kavramlar sıralarsak "burjuvazi" "emek" "sermaye" vb. bunların hepsinin tanımı ve değeri, yalnız bugünden geriye, tarihe bakarak değil, bugünden ileriye, geleceğe bakarak da saptanmıştır. "Değer" dememdeki kasıt nesnel tanımın yanısıra ondan türetilen ahlaki bir değerlendirme de var. Burjuvazi toplumda sömürünün kaynağı olarak saptanmışsa burjuvazinin kötü olduğu yargısına varılmıştır. Buna bağlı olarak "iyi"ler ya da "kötü" ler arasındaki temel ayrıma ahlaki değer yargıları yüklenmiştir. Sonuçta bundan sonra burjuvazinin iyi bir şey, proletaryanın ise kötü bir şey üretmesi olanaksız görülür. Böylece "kapalı bir dünya" üretilir. Bu da bilimin ya da teorinin "açıklık" zorunluğuyla çelişir. Verilerin yeniden ele alınıp yeniden değerlendirme gereği doğmaz. Marksist yayınlarda hep aynı betimlemelerle karşılaşılır. "Halkın mücadelesi yükselmekte", "kapitalizmin krizi derinleşmekte"dir. vb.

Öte yandan marksizmin dili gittikçe totolojikleşmiştir. Bu teorinin ideolojiye dönüşmesinin gitgide kapalı bir dünyada yaşandığının bir göstergesidir. Çünkü aynı zamanda bir **jargon**'un oluşması söz konusudur. Yani işin içinde olmayanlara kapalı, anlaşılmaz bir dille konuşmak.

Bundan ötürü sosyalizmin dili ve söylemi üstüne ciddi bir şekilde düşünmek, iletişimin düzeylerini ayrı ayrı incelemek, amaca uygun söylem tarzını bulmak gerekir.

Son olarak Marksizme "mümince" bir sadakatım yok. Her düşün-

ce yanlışlar ve boşluklar içerir. Önemli olan genel doğrultudur. Buna bağlı kalınarak belirli "rektifikasyonlar" yapılması yalnız kaçınılmaz değil, gereklidir de. Marksizm bir formülasyon haline geleli, yaklaşık yüz yıl oldu. Bu süre içinde dünyada yığınla değişim oldu; bilgilerimiz çoğaldı.

Rektifikasyon dediğim şeyi iki düzeyde düşünüyorum:a)İçsel, yani teorinin kendisi iç tutarlılığını yeniden kurmak, çeşitli "devlet marksizmleri"nin pragmatik çarpıtmalarını gidermek, vb, b) dışsal, yani dünyanın bugün eriştiği bilgilenme düzeyinde, marksizmle dünya bilgilerini birleştirmek. Bu ikincisi, bir başka söyleyişle kısaca "dünya bilgileri" dediğim, düşüncenin günümüzde vardığı düzeyi, Marksizmin nihai hedefinin gerçekleşmesine katkıda bulunur hale getirme anlamını taşıyor.

Bu bağlamda "diyalektik maddecilik" denilen düşünce tarzının, kaynaklandığı Hegel felsefesiyle birlikte bir geçerliği kalmadığı kanısındayım. Hangi matrisler içinde işlediği hiçbir zaman belli olmayan, gelecek konusunda hiç bir somut öngörü imkanı sağlamayan bu teorinin inandırıcı bir açıklamasını da hiçbir metinde görmedim. Dolayısıyla, bilimselliği engellediğini, güçleştirdiğini düşünüyorum.

Marksizmin "bilimselliği'nin de zaman içinde çarpıtıldığı kanısındayım. Bu, özellikle "işçi sınıfının bilimi" gibi sonradan yapılmış yakıştırmalarının sonucudur. Özellikle marksizm, başka şeylerin yanı sıra "bilimsel tavır alma"yı içerir. Ama "Marksizm bilimdir" demek yanlıştır ve vahim sonuçlara yol açabilir.

GELECEK

TÜRKİYE'YE UYGUN PARTİ VE MÜCADELE TARZI TEORİSİNDE BULUŞMAK

Halil Berktay

Başka yerlerde de ifade ettiğim gibi[1], Marksistler açısından bugünkü dönem, esas olarak Birlik zamanı, Teori zamanı, Birliğin Teorisini yapma zamanı. Ben herşeye bu açıdan bakıyorum. Murat Belge'yi okurken de, Birliğin Teorisine katkısı nedir; sol'un geleceğine katkısı nedir; gerçekten birleşik bir partinin dünya görüşü, stratejisi ve taktiği, örgütlenme esasları, vb. konularındaki katkısı nedir, diye düşünüyorum.

Büyük katkısı olduğu ve olması gerektiği kanısındayım. Bu yüzden, bir boyutuyla bu yazı, Murat Belge hakkında inşa edilmek istenen "reformculuk", hattâ "Marksizm-dışılık" önyargılarına karşı bir mücadele yazısıdır. Basit bir evet-hayır tavıralışıyla yetinmeyecek, işi geniş tutacağım; kendi görüş ve formülasyonlarımı da, benim içinde yer aldığım özel sürece, Sosyalist Parti'ye ve öncesine, yirmi yıldır yaşadığım tecrübelere değinmelerle birlikte sunacağım. Hatta, başka özel süreçler üzerinde duracak, çeşitli akımların tartışmalarına somut göndermelerle fikir söyleyeceğim. (Bu arada, **Gelecek** dergisinin tartışmaya sunduğu diğer önemli metin olan Korkut Boratav'ın yazısına da, ayrı bir yanıt veya yorum vermek yerine, burada değinmelerde bulunacağım. Görüleceği üzere, arada önemli bağlantılar olduğunu; Murat Belge'nin -ve benim- Türkiye tahlillerimizi, bir bakıma Boratav'ın temellendirdiğini düşünüyorum.)

Böyle yapmakla, **Gelecek** dergisini gereğinden fazla teoriden politikaya kaydırdığımı düşünmüyorum; sol'a bir hayrımız dokunacaksa, tartışmalarımızın çok soyut kalmaması, birlik genel sürecine ve kapsadığı özel süreçlere eklemlenmesi gerektiği inancındayım. Gene böyle yapmakla, farklı akımların "içişleri"ne haksız ve yersiz bir müdahalede bulunduğumu da düşünmüyorum. Meseleler hepimizin meselesidir; teorik planda, böyle "içişleri" yoktur; dahası, tek tek akımların entelektüel güçleri, bütünsel sosyalist potansiyelin o kadar küçük parçacıklarını temsil etmektedir ki, herhangi birinin bünyesindeki herhangi bir önemlice tartışmanın, Sol'un tamamının katkısı alınmaksı-

zın sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulmasını olanaksız görüyorum.

Bunun için, saydamlaşmadan da yanayım.[2] Zaten incelmiş ve yapaylaşmış bulunan duvarlar yıkılmalı; tartışmalar birleştirilmeli, terminolojileri itibariyle genelleştirilmeli, yoğunlaştırılmalıdır. Geleceğin tek, geniş, birleşik partisinin (adı ne olursa olsun) inşası, şimdiden başlamıştır. Ben kendimi, ruhen, henüz mevcut olmayan bu partinin bir üyesi gibi hissediyorum. Kişisel davranış çizgim de budur. Ne kadar çok insan böyle tavır alırsa, problemlerin o kadar kolay aşılacağını sanıyorum.

Bu tutumla, Murat Belge'den yola çıkarak, ilgili gördüğüm diğer Sol sorunsallar içinde uzunca bir tur atmaya çalışacağım.

ÖZEL VE GENEL SÜREÇLER

Bugün Sol'da, tek tek akımların içinde, bu akımların her birinin kendi tarihi, Marksizmin dünya çapındaki ve Türkiye'deki bunalımının onu gelip bulduğu nokta, yani kendini gözden geçirme çabalarının başlangıç ânı, eski ve yeni yapılanması, tabanı, jargonu, alışkanlıkları tarafından şekillendirilmiş **özel süreçler** yaşanıyor. Aynı zamanda, bu özel süreçlerde somutlanan bir büyük, **genel süreç** yaşanıyor.

Dört önemli öbekte, başlıca dört özel süreçten söz edebiliriz.

Örneğin, eski TİKP geleneğinden insanların 1985'ten itibaren **Saçak** dergisinde "birleşik sosyalist parti" fikrini ortaya atıp tartışmaları; o sıralarda hiç olmazsa bazılarının, kendi aralarında bunu "anti-Sovyet" ya da "anti-revizyonist" güçleri toparlama projesi olarak anlamaları; zamanla bu kavrayışta bir miktar genişleme olması; ancak zorlamacılığın ve "en doğru benim, bu iş benim etrafımda olur" tavrının içten içe sürmesi; bir şekilde 1988 başında Sosyalist Parti'nin kurulması, programının belli bir yenilenmeyi ifade etmesi, hattâ bütün Sol adına çok önemli bir mevzi kazanması; fakat daha sonra gelişmenin tıkanması, bir muhafazakâr reaksiyon ile buna karşı daha ileri bir muhalefetin başgöstermesi ve **Sosyalist Birlik** dergisinin doğması, böyle bir özel süreçtir. Teorik planda bu özel sürecin esas içeriğini, "Kruşçev revizyonizmi/Kruşçevci karşı-devrim/Sovyet sosyal-emperyalizmi" tezleriyle dokunmuş, geri ülkelere ve dönemlere özgü olması gereken devrim projeleriyle de bütünlenmiş bir Stalinci-Maocu konumdan çıkma çabası, meydana getiriyor.

Gene örneğin, TBKP'nin 1985 dolaylarında yasal parti fikrine ilk başta olumsuz yaklaşması; giderek kendi önüne "birlik ve yasallaşma" hedefini koyması, ilk aşamada bunu "önce komünistlerin [=TKP, TİP, TSİP] birliği" ve sonra, belki, sıra gelirse "devrimci sol [=anti-Sovyet olmayan diğer akımlar] ile birlik" diye formüle etmesi, yani bir bakıma onun da kendi açısından "benim etrafımda olur" perspektifinden yola çıkması; bu arada kendi kadrolarına kavratmadan acele bir program kaleme alması ve meseleyi bu programın tartışılıp iyileştirilmesi, mevcut bir yapının bu programla "yasala çıkması" şeklinde getirmesi; sonraki görüşmelere hep bu programı temel yapmak istemesi; ancak, aslında geçici ve oturmamış yarım-düşünceleri biraz yüzeysel bir

çiş modeli düşünülemezdi kanısındayım. Bu geçiş biçiminin, sosyalizme henüz kültürel-ideolojik bakımdan hazır olmayan bir toplumda ödenmesi gerekli bedeli vardı. Lenin haklı ve doğru olarak bu bedeli göze aldı. Bugün ödenen bu bedeldir. Böyle bir toplumda (henüz feodal üst yapının temizlenmemiş olduğu) geçici de olsa komünizm ideallerinin tersini yapmak zorunda kalarak devletin güçlendirilmesi zorunluluğu bugüne uzanan bir dizi sorunun kaynağı oldu. Sovyetler Birliği'ndeki bugün hepimizin görür hale geldiği bu ağır sorunları Stalinizm ile açıklamak kolaydır ve doğrudur; ama Stalinizmi de açıklayabilmek gerekir.

Çağımız ve uluslararası koşullar değişiyor. Bu nedenle kapitalizmden sosyalizme geçiş biçimini yeniden formüle etmek gerekiyor. TBKP programında biz bir sorun formüle etme anlamında bir yanıt getirmeye çalıştık.

3- Çözümler değil sorunlar formüle edeceksek yöntemsel **ilke** "yalnızca gerçeği aramak" olmak zorunda. Yöntemsel **araç** ise "eleştirici düşünce"dir. Burada hemen bir soru akla geliyor: Marksizmin yöntemsel ilkesi ve aracı her zaman bunlar olmak durumunda değil midir? Teoride öyledir ama pratikte öyle olmamıştır. Bu yüzden bu kez niye olamadığını araştırmada bu ilke ve araçları bizzat teoriye uygulamak gerekiyor.

Böylece temel önemde gördüğüm düşünceyi özetle vermeye yaklaşmış oluyorum.

Teori en genel tanımı ile nesnel gerçeğin (bilimsel bilgi ve deneyden gelen) "hakikatidir". Gerçek dışımızda olan iken hakikat onun zihnimizdeki yansısıdır.

Teori, pratiğin, politikaların, uygulamada çözemediğimiz sorunlarına yanıt verdiği zaman, teoridir. Pratiğe uygulanma, pratikle doğrulanma özelliği göstermeyen düşünceler teori değil bir varsayımdırlar. (Varsayımlar da önemlidir)

Teori pratikten çıktığı için, pratik önce gelir. Bu çok bilineni tekrarlamak bir şey değil. Önemli olan pratiğin teori üzerindeki uyarıcı rolü. Teorinin kendini durmaksızın yenileyebilmesi için pratiğin sinyaller vermesi gerek. Ama aynı zamanda teorinin bu sinyallere "duyarlılığının" olması zorunlu. Teori eyleme klavuz olamamış ise, yığınlara malolarak maddi güce dönüşememiş ise -ki başarısızlık işte bu demektir- ve bu uzun sürmüş ve genel bir zaaf olarak ortaya çıkmış ise teori "DOGMALAŞMIŞ" demektir.

Bugün dogmatizme saplanılmış olduğu konusunda genel bir gönül birliğimiz var. Ama bu her şeyi açıklamıyor. Soruyoruz, "teori bir dogma değil eylem klavuzudur" sözünü papağanca yineleyerek hep birlikte nasıl oldu da dogmatizm batağına saplandık? Soru bizi yine uygulama alanından teori alanına götürüyor.

4- Bu soruya ancak şöyle yanıt verebiliyorum. Bunun nedeni dünyaya bakış tarzımızdır. Marksizm gerçekleri görmemize yardım edeceği yerde teoriyi o hale getirdik ki tersine, Marksist olmayanlar canlı gerçekleri bizden daha önce "algıladılar" (Barış ve çevre sorunları gi-

tarzda birleştiren söz konusu programın, bu yükü taşıyamaması; çok çeşitli açılardan, ilk tasavvurlarda adım adım genişlemeler olması; TBKP-TSİP tartışmalarının dahi çıkmaza girmesi; özel bir çevreyle sınırlandıkça, bu tür tıkanmaların aşılamayacağının belki görülmeye başlanması; böylece, "en geniş birlik" ve "program tartışmalarına, herhangi bir önkoşul olmaksızın, bütün Marksist çevrelerle birlikte yeniden başlama" diye tarif edilebileceğini sandığım yeni bir noktaya gelinmesi, bir diğer özel süreçtir. Neresinden bakarsanız bakın, TKP'yi ve sonra TBKP'yi, "tek ülkede sosyalizm" döneminde, yani "sosyalist anavatanı koruma"nın "merkezî görev" kabul edildiği bir dönemde, bir Komintern seksiyonu olmak, SSCB- merkezli bir enternasyonal(izm)in disiplinine tâbî olmak, üstelik, sürgündeki bir örgüt olarak, **Murat Belge'nin "devlet marksizmlerinin pragmatik çarpılmaları" dediği şeye** daha da fazla maruz kalmak, önemli ölçüde şekillendirmişti.[3] Onun için, kişisel kanımca, Stalinci-Brejnevci bir konumdan çıkma çabası, TBKP'nin özel sürecinin esas içeriğini oluşturmaktadır.

Sosyalizm alanının, bu iki kutup ile belirlenen doğusu ve batısına dik açıyla gelen bir diğer eksen üzerine, bir kuzey ve bir güney de yerleştirmek mümkün. Eski SDP geleneğinin taşıyıcısı Mehmet Ali Aybar ve çevresinin partileşme arayışları, zaman zaman yaptıkları toplantılar ve yayınladıkları çağrılar, bazı çevrelerle yakınlaşma ve uzaklaşmaları, üçüncü bir özel süreç. Burada esas içerik olarak, belki bir "Leninizmin reddedilip reddedilmeyeceği" göze çarpıyor; ya da şöyle diyelim -bu çevrenin geleceği, "sosyalizmdeki kötülüklerin doğrudan doğruya Leninizmden kaynaklandığını", yani özellikle "Leninist Parti'nin çağı için bile yanlış olduğu şeklindeki özel görüşünden vazgeçip vazgeçmeyeceğine bağlı görünüyor.

Bunun karşısına, 1980 öncesinin partileşmemiş "ara akım"larını koyabiliriz. Bu akımların en azından geçmişteki öz-bilincinde, "sosyal reformist" saydıkları diğer bloklara karşı kendilerini "ana akım" veya (kuşkusuz TBKP'nin bu terimi "komünistlikten geri" bir düzeyi ifade etmek için kullanışından farklı bir anlamda) "devrimci sol" olarak görmek, önemli bir yer tutuyordu. Böyle bir başlangıç noktasından hareketle, bu akımlar da şimdi, birleşmeye ve partileşmeye çalışmak konusunda özel bir süreç içindeler. Bu süreçte, onların tartışmalarının esas içeriğini, yasallığın gerçekten Türkiye'de esas örgütlenme ve mücadele tarzını ifade edip etmediği; bu yola girildiğinde "devrimci"liğin nerede biteceği ve "reformcu"luğun nerede başlayacağı; yasal

Saydamlaşmadan da yanayım. İncelmiş ve yapaylaşmış bulunan duvarlar yıkılmalı; tartışmalar birleştirilmeli, terminolojileri itibariyle genelleştirilmeli, yoğunlaştırılmalıdır.

Genel sürecin içeriği, bugünün dünyasında, bugünkü şekliyle Türkiye toplumunun koşullarına uygun Marksist partinin, bizim Yeni Tip Marksist Parti'mizin tanımlanması ve elbirliğiyle üretilmesi çabasıdır.

parti kurulduğu takdirde bunun "Leninist parti", yani "asıl proletarya partisi", "öz örgüt", "devrimi yapacak parti" olarak alınıp alınamayacağı; düzgün bir Marksizmi sırf sağ hatalarla mukayese içinde mi, yoksa hem sağ hem "sol" hatalarla mukayese içinde mi geliştirmek gerektiği türünden sorular dolduruyor. Başka bir deyişle ve hep kişisel kanımca, Aybar ve çevresinin önündeki nesnel adım, "Leninizmin reddi" ve hatire kötülenmesinden vazgeçmek; "devrimci sol''un önündeki nesnel adım ise, "Leninizm"i katı ve kitabî bir şekilde yorumlamaktan vazgeçmek, olarak belirlenebiliyor.

Bir Sosyalizm alanının doğusu, batısı, kuzeyi ve güneyinden başlayan bu özel süreçler, nereye gidiyor? 1960'ların ikinci yarısından itibaren bir atomizasyon yaşanmış; esasen o doğu, batı, kuzey ve güney de, Sol'un ana çatı partisi durumundaki TİP'in patlaması ve dağılmasıyla oluşmuştu.[4] Bugün ise, dünya ve Türkiye koşullarının zorlamasıyla, özel süreçler dış çember üzerindeki dört başlangıç noktasından alanın içine, merkezine doğru gidiyor. Bencillikten uzaklaşmaya doğru gidiyor. "Benimle olur"dan "hep birlikte olur"a; Sosyalizm alanının ortasında, gerçekten "akımlararası mekânda olur"a gidiyor. Genel sürecin içeriği, bugünün dünyasında, bugünkü şekliyle Türkiye toplumunun koşullarına uygun Marksist partinin, **bizim** Yeni Tip Marksist Parti'mizin tanımlanması ve elbirliğiyle üretilmesi çabasıdır. Genel süreç, Türkiye'ye uygun Parti ve Mücadele Tarzı teorisinde bir buluşmaya doğru, farklı başlangıç noktalarından, adım adım ilerliyor.

Daha şimdiden, Türkiye sosyalistlerinin önemli kesimleri; (1) birleşik, yasal bir parti istiyor; (2) hem, büyük devrimlerin başarılarını ve onların üzerinde yükselen evrensel teorik mirası kesip biçmeyen, hem de yaratıcı bir Marksizm istiyor; (3) bu Marksizmin çözümleyip değerlendirdiği tecrübe öbeklerinden biri olarak, yeryüzündeki sosyalizm alanına, hem düşmanlık gütmeden, ancak kapitalizmi karşımıza alabileceğimiz gibi karşımıza almadan, hem de bağımsız ve eleştirel bir düşünüşle yaklaşabilmek istiyor; (4) iç hayatı çok-sesli, demokratik, kanatlı bir parti istiyor; (5) böyle bir partinin, eski odaklardan herhangi biri etrafında oluşmasını realist görmüyor. Genel süreç, sosyalistlerin birliğinin tek kalıcı formülünün böyle bir parti olduğunu kavramaya; bu özellikleri taşıyan bir partinin "Leninist olamayacağı", "devrimci olamayacağı" önyargısından vazgeçmeye, bu partiyi yaratmaya ve tarihsel işleminin olgunlaşıp sınanmasını zamana bırakmaya gidiyor.

KADROLAR, AYDINLAR, SENDİKACILAR

Sol'un bu özel ve genel süreçleri içinde, farklı insanlar, farklı yerlerde duruyorlar.

Yukarıda tarif ettiğim dört önemli öbeği enlemesine kesen, bütün akımların ve ortak mekânın değişik ölçülerde paylaştığı, başlıca üç insan tipi var: (1) sosyalist kadrolar; (2) sosyalist aydınlar; (3) işçi önderleri, sendikacılar. Önce şunu soralım: Birlik sürecinde, bunlardan hangileri esas? Değişik akımların muhafazakârları, kâh, doğrudan doğruya birliği güçleştirmek kastıyla, kâh, uvriyerist, popülist bir ideolojik çarpılmanın etkisiyle, kâh, partiyi "bilfiil işçi sınıfı içinde çalışan yuvarların toplamı" gibi tanımlamaları sonucu, kâh, "fırsat varken işçi sınıfı içine dalıp oradan radikal bir söylemle kuvvet toplayalım, sonra bununla diğer akımlara karşı pazarlığa girişelim, onları hizaya getirelim" hayaliyle, bu soruya hep, işçi önderlerinin, sendikacıların esas alınması gerektiği cevabını veriyorlar.

Bence bu, net bir yanlış. Türkiye'de sosyalist hareket(ler) var; bir de işçi sınıfı, işçi hareketi var. Bu ikisi şu anda birbirinden kopuk. Sosyalist hareket, işçi sınıfından da, diğer halk kitlelerinden de kopuk. Sosyalist hareketin işçi sınıfıyla kopukluğuna son vermek lâzım; ardından, **bu çekirdek etrafında, Murat Belge'nin Gramsci-kökenli terminolojisiyle, bütün bir tarihsel blok inşa etmek ve genişletmek lâzım.** Peki, bu iki adımdan ilki dahi neden doğru dürüst atılamıyor, sosyalist hareket niçin işçi sınıfıyla çok birleşemiyor, bugün? Çok basit: Kendisi, küçüklüğün ve parçalanmışlığın fâsit dairesi içinde olduğu, prestijli bir çekim merkezi oluşturamadığı için. Sosyalist hareketin birleşmesi, öncelikle sosyalist kadroların ve sosyalist aydınların birleşmesi demek. İşçi ve sendika önderlerini (sosyalist kadrolar içinde yer almadıkları kadarıyla) öne çıkarmak ise, başlangıçtaki temel zaafı, yani sınıfla kapsamlı bir şekilde birleşemeyişimizin yapısal nedenini unutmak, arabayı atın önüne koşmak ve sorunu tekrar, "en doğru" bir akımın işçi önderlerini kendine çekme çabasına dönüştermek, bu da imkânsız olduğundan aslında düpedüz çıkmaza sokmak anlamına geliyor.

İşçi sınıfı ve mücadelesi, sosyalist hareketin bütün fraksiyonlarının toplamından çok daha büyük. Varlığıyla, merkezî bir önderliğe ihtiyacıyla, sosyalistlere tarihî sorumluluklarını hatırlatıyor, onları birleşmeye zorluyor. Bu zemin üzerinde, birliğin ilkesel ve programatik sorunları, teorik birikimin ve siyasî tecrübenin taşıyıcısı olan sosyalist kadrolar ile sosyalist aydınlar tarafından tartışılıyor.

Kitaplarda "işçi sınıfına bilinç dıştan verilir" diye bir yığın lâf var. Bunları hem okuyoruz, hem de güncel anlamı, uyarlanışı üzerinde düşünmüyoruz. Türkiye işçi sınıfı açısından bugün "bilinç", kuşkusuz Marx zamanındaki gibi artı-değerin sırrını çözmek değil; sosyalizmin alfabesi değil. Günümüz bilincinin ön cephesi, serhat boyları, birlik sorunlarından geçiyor. Şimdi de bu kritik bilinç eşiği, dıştan çözülmek ve verilmek zorunda. Burada popülizme yer yok.[5] İşçi sınıfını

ve kendi doğal önderlerini, son tahlilde ekonomik-sınıfsal yapılanmaları; ekonomik ve sendikal mücadele koşulları, belirliyor. Sosyalist kadroları ve aydınları, son tahlilde, ideolojik-teorik aidiyetleri belirliyor. Dolayısıyla bugünkü düzeyde, ideolojik-teorik sorunların asıl sahipleri, gene onlar. Onları aşarak, onlara rağmen, hiçbir şey yapılamaz. Esasen işçi sınıfının ileri kesimleri de, kendi dışlarında üretilen popülizmlere, kadro ve aydın düşmanlıklarına taraf değiller. Onlar, birliğin ilke, program ve çizgi sorunlarının çözülmesini, haklı olarak, sosyalist kadrolardan ve aydınlardan bekliyorlar; adetâ, "kendi sorumluluklarınızı bize yıkmayın, meselelerinizi halledin ve öyle gelin" diyorlar.

MURAT BELGE'NİN YERİ

Bir adım ötede, sosyalist kadroların ve sosyalist aydınların durumuna daha yakından bakalım. Bunların da farklı zaafları ve güçlü yanları var. Aralarındaki kopukluğu gidermek ve her çeşit yeteneğin birbirini tamamladığı bir parti yaratmak için, karakteristiklerinin dikkatle tahlil edilmesi gerekiyor.

Sosyalist kadrolar, şu veya bu özel sürecin içindeler. Geçmişte, birbirleriyle çok fazla kapıştılar; özel tarihlerin, anıların ağırlığından kaynaklanan şüphecilikleri, aydınlara kıyasla daha çok taşıyorlar. Buna karşılık, daha siyasîler ve daha mücadeleciler; 1980'den sonra sosyalizm alanının tümüyle dağılmasını onlar önlediler. Dış çember üzerindeki başlangıç noktalarından içerilere doğru gelirken, sosyalist kadrolar, sorunlara belli bir yapılanma içinde, belki görece dar ölçeklerde eğiliyorlar; akımına göre, faraza Stalin, Troçki, sosyalist demokrasi, sömürgeler sorunu, Komintern, TBKP programının "istikrar" önermesi, Sovyet sosyal-emperyalizmi teorisinin eleştirisi, Gorbaçov, "Üç İnkâr Teorisi", taktik seçim partisi, "reformculuk tehlikesi", açık/blok /geçici/yasal parti, "sağcılık mı dogmatizm mi, reformculuk mu, muhafazakârlık mı esas", çokseslilik/kanat/hizip, "komünist adını korumanın şart olup olmadığı", 141-142 kalkmadan da parti kurulup kurulamayacağı, bunun için "uygun bekleme süresi", vb. gibi **mikro-sorunları, kendi tecrübelerine referans yoluyla, adım adım** tartışıyorlar. Ağır işleyen bir süreç, bu; zihinlerin açılması, insanların meseleleri sindire sindire ilerlemeleri, sonra başka hazırlıksızlık ve hazımsızlıkların çıkmaması için, böyle olması da kaçınılmaz. Öte yandan, ağaçlardan ormanı göremez hale gelmek, genel süreci kaçırmak, dolayısıyla bütün bu özel tartışmaların nihaî amacını unutmak ihtimali de, hep mevcut. Kadro olmak demek, biraz da, yapıların ve alışkanlıkların gücünü içselleştirmek demek. Kadrolar, iyi bildikleri kıyılardan henüz haritası çıkarılmamış sulara yoklaya yoklaya açılıyor; ikide bir dönüp geriye bakıyor, cesur makro-projeler karşısında, hemen "acaba çok mu ileri gittik, acaba çok mu kıyısızlaştık?" diye soruyorlar. Hatta bu yüzden, sırf böyle mikro-sorunları tartışmamız, yani özel süreçlere ayak uydurmamız gerektiğini savunan, genel sürece yol gösterebilecek yeni dünya ve Türkiye tahlillerine şimdiden belli

Murat Belge'nin, Gramsci yaklaşımının geçerlilik alanı olarak kabul ettiği, içlerine Türkiye'yi de soktuğu türden toplumlarda, sosyalizmin ideolojik hegemonyası belli ölçülerde sağlanmadan, salt siyasal taktikler ve örgütsel atılganlık kertesinde, herhangi bir krizi devrimci duruma dönüştürmek bile olanaksızdır.

ölçülerde girişmeyi hatalı sayan arkadaşlar bile var. İhtiyatı bu raddeye vardırmak, bence yanlış; yerine göre, hedefi göstermek, geleceğin bir krokisini çıkarmak, "şuralarda şöyle birşey bulacağız" diyebilmek de, özel süreçlerin takılıp kalmasını veya raydan çıkmasını, sağa-sola dağılmasını önlemek için, yararlı ve gerekli.

Günümüzde böyle **cesur makro-projeler, sıçramalı gelişme denemeleri,** daha çok bazı sosyalist aydınlardan, **dünya tecrübelerine referans yoluyla** geliyor. Sosyalist aydınlar öteden beri çemberin içindeler, akımlararası mekândalar. Tanım gereği örgütsüzler, dağınıklar, birey olarak davranıyorlar. Buna rağmen, spontane bir ortak davranışları ve dolayısıyla önemli bir ağırlıkları var: Birincisi, yeteri kadar prestijli tek bir çekim merkezi oluşmadıkça, hiçbir özel sürece gitmiyorlar ve gitmeyecekler. İkincisi, bir bakıma ülkenin vicdanıdırlar, büyük manevî etkiye sahiptirler, Sol kamuoyunu onlar oluşturuyorlar - **varolduğu kadarıyla sosyalizmin etki alanının, kitlelerin küçük de olsa kazanılmış kesimleri üzerinde tesis edilebilmiş bir ideolojik hegemonya parçacığının "olmazsa olmaz" koşuludurlar.** Üçüncüsü, dünya ve Türkiye hakkında, sosyalizm hakkında hatırı sayılır teorik ve analitik hazinelerin taşıyıcısıdırlar; **Murat Belge'nin "ikinci, dışsal rektifikasyon"u çerçevesinde, "dünya bilgileri" ile Marksizmi (yeniden) birleştirme[6] kapasitesini onlar temsil etmektedirler.** Onun için, Türkiye gibi bir ülkede, herhangi bir sosyalist akım veya çevre açısından, aydın düşmanlığından daha büyük hata olamaz.[7] Ve istisnasız hemen bütün sosyalist aydınlar, bugün birlikten, bir an evvel birlikten, acilen birlikten yanadırlar. Yasal, partili sosyalist mücadelenin esas olduğu; mümkün olan en geniş çevrelerin birleşmesi gerektiği; şimdiden bir "devrimci/reformcu" saflaşmasıyla ise, hiçbir şey yapılamayacağı; bugün birliği savunmanın, bizatihî devrimci bir tutumu ifade ettiği; bunun için, programın oldukça basit tutulmasının ve asıl özverilerin örgütsel ilkeler, yani tüzük alanında gösterilmesinin beklenebileceği gibi, akl-ı selime uygun esaslı kararlılıklar, sessiz sedasız, sosyalist aydınlarda birikmektedir.

Peki, sosyalist aydınların hiç mi zaafı yoktur? Vardır elbet; adı üstünde, örgütsüzdürler, pek siyasî değillerdir, Sol'un özel süreçlerini içerden tanımamaktadırlar, dolayısıyla da sabırsızdırlar - birliğin do-

kusunu inceden inceye işlemek için gerekli zaman ve enerjiyi ortaya dökememektedirler. Birliğin Teorisini yapmak, Genel Sürecin Teorisini yapmak diye net bir perspektifi önlerine koymuyorlar. Değerli araştırma ve incelemelerini böyle bir çerçeveye yerleştirmemeleri, özel süreçler içindeki kadroların kafasını kurcalayan sorunlarla yeterince bağlantı kuramamaları sonucunu doğuruyor. Ancak burada, ikincil bir ayırıma da yer var. Bazı Marksist aydınlar, kendilerini, uzmanı oldukları "teknik" araştırmalarla adetâ özellikle sınırlıyorlar (ve asıl bu tür çalışmaların frekansı, kadroların frekansına ayarlanmamış, arada iletişim kanalları tesis edilmemiş, yargıları kadroların bilincinde programatik değişimler yaratacak tarzda sivriltilmemiş olabiliyor). Daha küçük bir alt-kategori ise, "teknik" olmaktan çok "filozof" nitelikli aydınlar. Doğrudan doğruya genel süreçten haberdarlar; genel sürece kafa yoruyorlar.

Murat Belge, sosyalist aydınların bu ikinci alt-kategorisine oturuyor.[8] 12 Eylül'ün ilk yıllarında Murat Belge, Sol'un enkazı içinde, henüz daha dar bir perspektifle, geçmiş tarafından daha fazla belirlenmiş bir tarzda düşünüyordu. Türkiye ve Sol için çıkış yollarını, doğrudan doğruya siyaset kertesinde yapılacak taktik ayarlamalarda arıyordu. Askerî rejimi hemen nasıl geriletiriz; toplum üzerindeki, Sol üzerindeki baskıyı nasıl hafifletiriz; siyaset sahnesini ucundan nasıl aralarız, gibi sorular, galiba kafasında ön plandaydı. Sosyalizm projesi ve sosyalistlerarası projeler çerçevesinde iş yapmak istemiyor gibiydi; doğrudan bir "demokrasi yeni gündemi" getirmeye çalışıyordu. Sol'un çok ezilmiş, Sağ'ın güçlü olduğu koşullarda, Sosyalizm belini doğrultmadan ve yeniden bir kimlik belirlemesi yapmadan "ittifaklar" üzerinde durmak, Türkiye tarihi hakkında şüpheli hipotezlere eklemlenmiş tarzda, sivil Sağ ile iyi tanımlanmamış, yeterince mücadeleci ve zorlayıcı olmayan "tarihsel uzlaşma" önerilerini beraberinde getiriyordu.[9] Kısacası Murat Belge, dünyanın, Türkiye'nin, Sosyalizmin yapısal dönüşümünü, biraz durup, düşünüp, entegral bir tarzda kucaklamak yerine, belli kırılmaları tek bir aydın olarak yaşamaktan ileri gelen bir dağınıklık içindeydi; anın geçişselliğine fazla sarılıyor, fikirlerini de çok çeşitli makaleler aracılığıyla, bölük-pörçük ifade ediyordu.[10]

Bugünse Murat Belge, bilmem söylemek bana mı düşer, çok daha olgun. Sol'un özel tarihinin ya da özel tarihlerinden herhangi birinin pek içinde değil. Bunların üzerine çıkmış; geniş bir platoda, özgür bir kafayla, rahat ve serbest düşünüyor. Geçici moral bozukluklarını da, geçici heyecanlanmaları da aşan; global bir kültürden beslenen; temel yapılara, konjonktürün üst tabakasının altındaki magma kütlelerinin yerkabuğundaki ağır hareketlerine eğilen bir yaklaşımı var. Düşüncesinin elemanları, Marksizm, bilim, dünyayı değiştirmek, parti, tarihsel blok, ideolojik hegemonya, dünya bilgileri, kültür, toplum projesi, vb. gibi, çok ilksel kavramlar. Doğrudan doğruya akımlararası mekânın kavramları yani; herhangi bir özel sürecin kavramları değil. Murat Belge gelmiş, dış çemberin üzerindeki kutup noktalarından başla-

yan özel süreçlerin değişik hızlarla içine aktığı alanın ortasında bir yer tutmuş. Sanki genel sürecin gidişatını kestirmiş; bize, **Türkiye'ye uygun Parti ve Mücadele Tarzı Teorisi hakkında cesur bir makroproje** sunuyor.

Bu sıçramalı gelişme örneğinin, tek tek özel süreçlerin görece ağır ilerleyişi ile bağlantısının kurulup kurulamayacağı diye bir soru var. Her ne kadar özel süreçlerden bütünüyle habersiz değilse de, son tahlilde genelin içinde, özellerin dışından bakan; **soyut "Marksizmin üst basamağı" kavramlarının** görece seyrek atmosferinde soluk alıp veren Murat Belge'nin getirdiği fikirler, yere daha yakın katmanlarda, Devletin ağırlığıyla yoğunlaşan ortamlarda, çok somut problemlerle cebelleşerek terleyen kadrolar tarafından, kendi dertlerine deva, kapsamlı bir çözüm olarak algılanabilecek mi? Murat Belge, 12 Eylül öncesinde, daha çok "ara akım"ları muhatap almış; onların perspektiflerini ve siyasî kültürlerini değiştirmeye çalışmıştı. Pek başaramadı ve bu arada o kesimlerin özel sürecinden giderek uzaklaştı. Bu yüzden o "devrimci sol", Murat Belge'yi "Marksizmden kopmuş" gibi görebiliyor; kendilerinin, Marksizmi hep sağ hatalarla kıyaslayarak tanımlama eğiliminde olmaları, Murat Belge'nin ise bugün daha çok Sol'un global "sol" hatalarını vurgulaması (ki bence kitabının bütünsel anlamı, budur), bu yanılsamayı arttırıyor. "Sivil toplumculuk" cereyanının yaygın kanıya göre belli bir sağ eğilimi gerçekten içermiş olmasının gölgesi, Murat Belge'nin bugün yazdıklarının üzerine düşüyor. Hayat tarzının farklılığı: "Entel"liği, Batılılığı, sakalı, yemek uzmanlığı Istanbul rehberliği, Çin mutfağı konusunda televizyona çıkması, kültürel referans çerçevelerinin zenginliği, kalenderliği, mizah yazarlığı, vb., kadrolar için biraz meçhul bir tip çiziyor ve hep birer şüphe kaynağı oluyor. Bu zeminde Murat Belge, kırmızı boyun atkısı ile dolaşan bir "devrimcilik" türünden, "reformcu" diye, "Marksizm-dışı" diye, "eylülist" diye, habire hücuma uğruyor. Azıcık daha yumuşak biçimde, "acaba parlamenterizm ve legal Marksizme kaydı mı?" sorusu ortaya atılıyor; çalışması, "çok anlamlı değil"e getirilebiliyor.

Büyük haksızlık.[13] İhtirassızlığı, bir iktidar odağı olmak, hükmetmek peşinde koşmayışı içinde Murat Belge, ihtiraslı hücumların sahiplerinden çok daha ciddî. Yazdığı soyutluk düzlemi, kusursuz olmamasına, belki de fazla ayrıntıyla uğraşmadığı için sınıf mücadelesinin bize özgü bazı sertliklerine ve bunların kadrolarda yarattığı haklı uyanıklıklara yeterince değinmemesine karşın, ülke gerçekleri ve Sol'un bütünsel serüveni üzerinde iyi düşünmüşlüğü gizliyor. Murat Belge'yle tartışacak olanların,

(1) Türkiye'nin temelde nasıl bir ülke olduğu, trend itibariyle nereye gittiği;

(2) Türkiye için yasal mücadelenin esas olup olmadığı;

(3) Geçmişte Türkiye'nin, olduğundan daha geri bir ülke biçiminde tahlil edilip edilmediği;

(4) Bunun, dünyanın daha geri dönemleri ve bölgeleri zemininde başarı sağlamış, literatürde bu temelde sistemleştirilmiş devrim strate-

"Sol" hatalar Türkiye'ye daha çok Milli Demokratik Devrim tezi ve o kümelenmeden türeyen akımlar kanalıyla girdi. Yasal örgütlenme ve parlamenter mücadele toptan yadsındı.

jilerinin, olduğu gibi Türkiye'ye ithaline yol açıp açmadığı;

(5) Bu yüzden, 1960'ların sonlarından itibaren uzunca bir dönem, Sol'a esas olarak sağ değil "sol" hataların hakim olup olmadığı;

(6) Bugün de Sol'un, düzene doğru kan kaybını durdurmanın kapsamlı formülü olarak, sağ hataları gözden kaçırmaksızın önce muhafazakârlığı, tek tek özel dogmatizmleri altedip, bu suretle geniş bir birleşiklik yaratmasının gerekip gerekmediği;

(7) Böyle projelerin "reformculuk" olarak damgalanmasının ise, son tahlilde, Devrim genel kavramının, **Murat Belge'nin deyişiyle "dünyayı değiştirme" temel ölçütünün,** hâlâ, geri ülke ve dönemlerde patlak vermiş somut devrimlerin özgül morfolojisine indirgeniyor olmasından kaynaklanıp kaynaklanmadığı... soru ve sorunlarına, net cevaplar, net alternatifler getirmeleri gerekiyor. Böyle bir **somut şartların somut tahlili** egzersizi yapılmaksızın dayatılacak genelgeçer "Leninizme aykırılık" suçlamalarını, gelinen olgunluk düzeyinde, Türkiye'nin sosyalist kadrolarının kabul etmeyeceğini umuyorum.

Ben 1987 başlarından bu yana, gerek **Saçak** ve **Sosyalist Birlik** dergilerindeki, gerekse başka yerlerdeki yazı ve konuşmalarımda, aslında bu yedi noktanın yedisine de kendi cevaplarımı verdim.[14] Özel süreçlerinin toplamının, akımlararası mekânda nasıl buluşmaya doğru gittiğini somutlamak bakımından, bu yazının kalanında, söz konusu konulardaki zaten açıklanmış düşüncelerimi, Murat Belge'ye paralel bir metin olarak, bir kere daha özetlemek istiyorum.

TÜRKİYE'NİN ÖZGÜLLÜKLERİ

Murat Belge, Türkiye'yi, "sivil toplum" türü bir oluşum biçimi izlemeden bir tür demokratikleşme evrimi geçiren, belli bir parlamenter katılım geleneği peydahlayan toplumlardan biri sayıyor. "Hiç değilse 1990'ların başındaki Türkiye, 1920'lerdeki İtalya'dan uzak değil" diyor. Bir başka yerde, "politik kararlara parlamentarist ölçülerde de olsa halk katılımı alışkanlığı edinmiş ülkelerde...dar ve oligarşik bir yönetim (ile) kutuplaşma gerçekleşmez" derken, Türkiye burjuvazisinin "dar ve oligarşik bir yönetim" olmadığını, dolaylı biçimde ifade etmiş oluyor.

Katılıyorum. 1960'larda bir kısmımız, Asya devrimlerinin tecrübelerini yansıtan bir literatürden esinlenerek, Türkiye'ye "yarı-sömürge ve yarı-feodal" dedik. Diğer bir kısmımız, Latin Amerika, özellikle de Orta Amerika'nın çok küçük ülkelerine ilişkin analizlerden

hareketle, Türkiye'ye "oligarşik dikta" dedik. İkisi de yanlıştı. Bu terimleri, emperyalizme bağımlılık, Üçüncü Dünya, azgelişmişlik genel kategorisi içinde, ait oldukları özgüllüklere, tarihsel somutluklara iade etmek gerek. Türkiye, farklı bir azgelişmiş ülke. Bir kere, 19. yüzyılda hiç sömürge olmadı. Dolayısıyla, ekonomi-dışı zor'un, pre-kapitalist üretim ilişkilerini hızla parçalayacak şekilde, yaygın ve dolaysız kullanımına maruz kalmadı. Büyük bir yabancı sermaye penetrasyonuna da uğramadı, aynı nedenle (hacimli dolaysız yatırımlar, a) "tam siyasî tekel" koşullarının güvenliğine ve b) bol ve ucuz işgücüne, dolayısıyla pre-kapitalist üreticilerin büyük bir hızla "emeğin tabii laboratuvarı"ndan, topraktan koparılmalarına ihtiyaç gösterir). Bu yüzden, tarımı da çok aşırı bir kutuplaşma yaşamadı; ülke çapında çok büyük bir pre-kapitalist toprak temerküzü meydana gelmedi ve (Doğu ve Güneydoğu Anadolu hariç) ülkenin büyük kısmında tarıma, küçük ve orta köylülük damgasını vurdu. Tarımda yabancı sermaye yokluğunun başlangıçtaki nüfus azlığıyla (Asya'nın birçok ülkesinde görülen aşırı nüfus artışı etkilerinin yaşanmamasıyla) birleşmesi sonucu, çok geniş topraksız kitleler teşekkül etmedi. Aynı zamanda Türkiye, sömürge türü bir ideolojik-kültürel yapılanmadan da geçmedi: Yerli halk, yönetim tecrübesinden mutlak surette yoksun bırakılmadı; sömürgelerde olduğu gibi çok aşağılara itilmedi ve bu durumun arkasından gelip onu kutsayan bir ırkçılık ideolojisinin hedefi olmadı; sömürge tipi bir ideolojik-kültürel iğdişleştirme, köleleştirme, tarihsizleştirme operasyonundan geçirilmedi.

Bu koşulların üzerine, tabii bu koşullardan da beslenen bir hayatiyet, direnme kapasitesi ve yönetim tecrübesi gibi unsurlar sayesinde, erken bir bağımsız Cumhuriyet kuruluşu geldi. Kemalist Devrim, bir yandan, yukarıdaki nedenlerle özerk bir köylü hareketinin de başgöstermediği bir zeminde, yabancı istilâsını defetmedeki başarısıyla, büyük bir **ideolojik hegemonya** sağladı. Diğer yandan, Osmanlı döneminden kalma, daha ziyade Hıristiyan azınlıklar kökenli komprador burjuvazi oluşumlarını büyük ölçüde tasfiye etti. Bunun da üzerine, 1930'ların "ilk sanayileşme" dönemi ve onun kazanımları geldi; 1950'lerin ticarî tarıma açılışı geldi; onun üzerine 1960'ların tekrar, bu sefer dayanıklı tüketim mallarını "ücret paketi"ne dahil eden ithal ikameci sanayileşmesi geldi. Bu evrelerin her biri, üretici güçlerde belli gelişmelere, iç pazarın belli bir genişlemesine tekabül etti.

Elbette bu süreç, emekçi halk açısından ızdıraplı olduğu gibi, dünya kapitalist sistemi karşısındaki temel zaaf ("başlangıç"taki üretici güçlerin veri geriliği ve iç sermaye birikiminin cılızlığı vb.) nedeniyle, dış ticaret açıklarına ve büyüyen dış borçlara yol açarak ilerledi. Bu dış borç yükü, zaman zaman dış ödemeler dengesi krizlerine ve askerî darbelere yol açtı. Bununla birlikte (ve son tahlilde emperyalizme bağımlı bir tür çevre kapitalizmi, bir azgelişmiş kapitalizm olmasına rağmen), bu süreçlerle Türkiye ekonomisi, Afrika'nın yoğun sömürge geçmişli monokültür ekonomilerinden ve onunla elele giden korkunç yoksulluk, açlık koşullarından çok ileri; Asya'nın feodal top-

rakağalığı eksenli Pakistan, Bangladeş gibi toplumlarından ve böyle bir toprakağalığı ile büyük bir yabancı sermaye penetrasyonunun kötülüklerini birleştiren Endonezya, Filipinler gibi takımada ülkelerinden de hayli ileri; Orta Amerika'nın birkaç aileden ve özel muhafız birliklerinden ibaret "oligarşik dikta"larına da, Monroe Doktrini'ninden bu yana çok ağır (sömürgeliğe yakın siyasî güvenceler sağlayan) bir ABD hegemonyasıyla ve buna bağlı, yoğun yabancı sermaye işbirlikçiliğiyle belirlenen daha büyük Latin Amerika ekonomilerine de benzemeyen bir Üçüncü Dünya ekonomisi halini aldı.

Bu ekonominin konumuz açısından önemli özellikleri, şunlar: Esaslı bir tarımı ve hafif sanayisi, ayrıca (eski teknolojili de olsa) bir miktar ağır sanayisi var. Başka bir deyişle, tarım-hafif sanayi-ağır sanayi bağlantıları görece dengeli ve bu sektörlerin birbirlerine olan talebi, iç pazara genişlik kazandırıyor. Bu genişliğin bir boyutu da, emekçilerden kaynaklanan talep gücü: 1980 sonrasındaki bütün kayıplara rağmen, Türkiye hâlâ Üçüncü Dünya ölçüleri içinde bir düşük ücret ülkesi değil. Bu zemin üzerinde, Türkiye'nin, öyle birkaç aileden oluşmayan, çok çeşitli faaliyet sektörlerine yayılmış, hayli kalabalık, hayli karmaşık, geniş ve yaygın bir burjuvazisi var. 1960'larda dahi Türkiye, ne "yarı-sömürge, yarı-feodal" diye nitelenebilecek bir ülkeydi, ne de hakim sınıflarının esas unsurlarını bir ticaret burjuvazisi/taşra eşraf ve mütegallibesi/toprakağalığı eklemlenmesi oluşturuyordu. Kanımca 1960'larda bile Türkiye'nin hakim sınıf koalisyonu içinde başlıca unsur, esas karakteri itibariyle komprador olmayan bir ticaret ve sanayi burjuvazisi idi. Bugün ise, belirgin ticaret, sanayi ve finans kesimlerinden oluşan kapsamlı bir burjuvazinin, Türkiye'nin hakim sınıfları içinde çok büyük ağırlığa sahip olduğunu; ekonomik, sosyal ve siyasî karar mekanizmalarını, aynı zamanda dış âlem, uluslararası kapitalizm ile bağlantıları kontrolünde tuttuğunu tereddütsüz söyleyebiliriz.[15]

ASYALILIK, AVRUPALILIK

Murat Belge, Türkiye'nin "Avrupalılık" ile "Asyalılık" arasında bir yerde olduğunu, ancak gerçek gelişme doğrultusunun "Avrupalılığa" uzandığını belirtiyor.

Katılıyorum. Başka yerlerde ben, "Asya'nın en ilerisi, Avrupa'nın en gerisi" ifadesini kullandım. Mecazî düzeyde, "iki Türkiye"den söz edilebilir belki. Bunlardan birincisi, İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerin, Marmara ve Ege gibi en gelişmiş bölgelerin ve onlara ilâveten Karadeniz, Akdeniz kıyı şeritleri ile İç Anadolu'nun bazı kesimlerinin Türkiye'si. Verimli vadi ve ovaların tamamen piyasa için üretim yapan oturmuş küçük ve orta köylülüğü, sanayi, ticaret ve finans faaliyetlerinin, limanların ve karayollarının, hava ve demiryolu ulaşımının yüzde 95'i, burada. Dolayısıyla bu "birinci Türkiye", coğrafî bakımdan Avrupa'ya bitişik olduğu gibi, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi bakımından da, Avrupa toplumunun Anadolu'ya uzanmış bir "kıta sahanlığı". Kapitalizmin güçlerinin çok ağır bastığı; AT'ye

girsin-girmesin, şimdiden yüzü Avrupa'ya dönük ve Avrupa tipi toplumlara daha yakın bir Türkiye. Ve bu "birinci Türkiye", ANAP'ın liberal kanadının, SHP'nin ve DSP'nin, nihayet sosyalist, Marksist akımların toplumsal temelini barındırıyor. Ve gene buradaki büyük metropollerde, seçim platformunda sosyal demokrasinin yükselişi ile parlamento-dışı platformda işçi hareketinin yükselişi elele gidiyor. Başka bir deyişle, "birinci Türkiye", işçi hareketinin de "anavatanı".

Buna karşılık "ikinci Türkiye", esas olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun artı İç Anadolu'nun bazı geri kesimlerinin Türkiye'si. Burada ortaçağın ağırlığı hâlâ hissediliyor. Avrupa'nın zıddında, Asya toplumunun, Asyalı bir Üçüncü Dünyalılığın Anadolu içine uzanmış "kıta sahanlığı". Varolduğu kadarıyla yarı-feodal toprakağalığı, esas olarak Doğu ve Güneydoğu'da yoğunlaşıyor. Gerilik, kendini, mezhepler ve etnik gruplar heterojenliğiyle de açığa vuruyor. Yani tarihsel olarak Demokratik Devrim ile çözülmesi, olması gereken bütün sorunlar, burada. Hangi akımların toplumsal temeli, "ikinci Türkiye"? ANAP'ın "Kutsal İttifak" kanadının, Refah Partisi'nin, MÇP'nin, bir de PKK'nın. Son seçimlerde, sola kayan bir Türkiye'de. ANAP topu topu iki ili kazandı ve ikisi de burada. RP'nin kazandığı yerler burada; MÇP'nin kazandığı yerler burada; DYP'nin bile daha çok kazandığı yerler burada. Toprak Meselesi, çok çeşitli "Asyalılık" çelişmelerinin üstüste bindiği Güneydoğu ve Doğu'da yoğunlaşıp, özel bir biçime bürünüyor. Bu "ikinci Türkiye", bir bütün olarak ülkemizin gündemine, siyasî yelpazenin çok zıt kutuplarında, hem dinci gericiliği, hem PKK'yı getiriyor.

Bu "iki Türkiye" gruplandırması temelinde, bir geçiş toplumu olarak Türkiye'nin çelişmeli realitesini şöyle kavrayabiliriz: "Birinci" ve "ikinci" Türkiye'ler yanyana mevcut; fakat gelişme yönü, ikincisinden birincisine, Asyalılıktan Avrupalılığa doğru. Ve bugünden, Türkiye'nin bütünsel sosyo-ekonomik formasyonuna ve gelişme yönüne, "birinci Türkiye" damgasını vuruyor. Ekonomik, siyasî, ideolojik ve kültürel alanlarda "ikinci Türkiye", "birinci Türkiye"nin dominasyonu altında. Bu, son zamanlarda çok belirgin biçimde, hem seçim mücadelelerine, hem kitle mücadelelerine yansıyor. **Seçim mücadelelerinde,** 1973 sonbaharından bu yana ülkenin kaderini hep, "birinci Türkiye"nin şehirleri ve özellikle de büyük şehirler belirliyor. Yelpazenin sağında olsun, solunda olsun, görece yeni ve kendi karşıtlarını kıyasla daha ileriye dönük güçler[16], öncelikle büyük şehirlerde beliriyor, tutunuyor, zor dönemlerinde yokolmayıp yaşıyor, sonra tekrar canlanıyor ve büyüyor. Siyasî hayatta, ister sağdan sola, ister soldan sağa kaymalar gibi önemli değişimlerin ilk sinyalleri, daima büyük şehirlerde alınıyor. Bu anlamda "öncü"lüğün yanı sıra, metropoller, aynı zamanda "trend saptayıcı" rol oynuyorlar. Büyük şehirlerin çok belirgin bir eğilimi varsa, ülkenin kalanı, bu trendi belki biraz yumuşatabiliyor, fakat tamamen tersyüz edemiyor. Yani herhangi bir tutum veya davranış açısından, ülke ortalamasının uç ifadesi, aşırısı, büyük şehirlerde netleşiyor. Tipik olarak 26 Mart'ta görüldü-

ğü gibi, SHP artı DSP'nin sol, sosyal demokrat oyu, ülke çapında yüzde 38 ederken, metropollerde yüzde 50'yi bulup aşıyor ve buraları SHP, yer yer DSP'ye yüzde 15-20 bıraktığı halde, büyük farkla götürüyor. **Kitle mücadelelerinde,** keza, esas itibariyle kentsellik görülüyor. Daha 1960'larda bile, önce büyük şehirlerde işçi ve gençlik hareketleri yükselmiş ve iyice büyümüş; sonra, sol politizasyonun TİP ve FKP/Dev-Genç kanallarından kırsal alanlara taşınışından bağımsız olmayan bir tarzda, gecikmeli olarak ve daha yerel, daha sınırlı ölçekte, köylü hareketleri başgöstermiş; dalga geri çekilirken ilk sönen de köylü hareketi olmuştu. O gün bugündür, yani nerdeyse 70 yıl boyunca, "birinci Türkiye" bir köylü hareketine tanık olmadı. 1988-89'daki tablo ise, çok açık: Her zaman ilk hareketlenen olduğu için özel bir polis ve devlet baskısına uğratılan gençliğin kıpırdanışları daha öğrenci kitlesinin çoğunluğuna sirayet edemeden, ortalığı büyük bir işçi dalgası kapladı. Buna karşılık, Batı, Kuzey ve Güney'de köylülük, seçimsel politika dışında, hemen tamamen hareketsiz görünüyor.[17]

Bir Demokratik Devrim gündemi, ülkemizde hiç yok değil, var; fakat bunu esas olarak "ikinci Türkiye" yaşıyor ve "birinci Türkiye''nin genel matrisi tarafından çevrelenmiş, içe alınmışlığı, bu gündemi kendi başına, Asyalı bir Üçüncü Dünya devrimi yönünde alıp götürmesine, önemli kısıtlar koyuyor. Bazı siyasî güçler "ikinci Türkiye" ölçüleri içinde ağırlık kazanabilir, üstün gelebilirler. Ama salt "ikinci Türkiye"ye dayanarak, salt "ikinci Türkiye"nin sorunları etrafında örülmüş bir platformla, bütün Türkiye kazanılıp elde tutulamaz. Bütün Türkiye'yi kazanmak ve elde tutmak, öncelikle "birinci Türkiye"yi kazanmaya bağlıdır. "Birinci Türkiye"nin ileri güçleri, "ikinci Türkiye"nin çözülmemiş Demokratik Devrim sorunlarını, bunlardan kaynaklanan dinamik muhalefet güçlerini, mutlaka sahiplenmeli ve müttefik görmeli, kazanmaya çalışmalıdırlar. Ama bu ileri güçler aynı zamanda, tayin edici olanın ve geleceğe işaret edenin "birinci Türkiye" olduğunu farkedebilmelidirler. "Birinci Türkiye"yi kazanan, giderek bütün Türkiye'yi kazanabilir; tersi varit değildir. Bundan böyle siyaset sahnesine çıkmaya niyetli bütün yeni güçlerin, bu gerçeği kavraması gerekiyor.

Sol açısından bence bütün bunlar, son tahlilde tek olan Türkiye''nin gündeminde, Asyalı karakterde bir Üçüncü Dünya devriminin yer almadığı; varolan Demokratik Devrim sorunlarının (doğrudan Proleter-Sosyalist Devrim gibi bir uca savrulmaksızın - ki ben, bugün hiçbir ciddî akımın bu hatayı tekrarlayabileceğini düşünmüyorum) daha geniş bir matris içine yerleştirilmesi gerektiği anlamına geliyor. Türkiye Sosyalizminin Yolunu, 1905 ve 1917'yi izleyen Asya devrimlerinin ölçü ve kalıpları içinde düşünme alışkanlığından radikal bir sıçramayla kurtulmayı gerekli kılıyor. Özel olarak Sosyalistlerin Birliği sorununun, ileri Türkiye içinde, ileri Türkiye'ye özgü yöntemlerle; karşılıklı diyalog, geniş tartışma ve yeni bir siyasî kültürün inşası gibi yöntemlerle çözülebileceğini ifade ediyor.

PARLAMENTER GELENEK, İDEOLOJİK HEGEMONYA, YASALLIK VE KİTLE MÜCADELESİ

Murat Belge, "nesnel gelişme doğrultusunun Türkiye'yi demokratikleşmiş ülkeler kümesine yaklaştırdığını", "politik kararlara parlamentarist de olsa halk katılımı alışkanlığının edinildiğini" söylüyor. Bu yüzden burjuvazinin, şiddet ve vahşeti elden bırakmamakla birlikte, esas olarak ideolojik hegemonya sayesinde yönettiği kanısında. Buna karşı sosyalizmin "ancak legal ve barışçı bir çalışma ortamında organikleşebileceğini" savunuyor. Murat Belge'ye göre, Türkiye'de Sol'un kitlesel örgütünün, sosyal demokrat değil de sosyalist çizgide oluşması mümkündür.

Esas olarak katılıyorum; ancak bazı uyarılar eklemek ihtiyacını duyuyorum.

(a) Parlamenter sistemin giderek kök saldığı, çok açık. Bunun analiz edilebileceği iki eksen var: Burjuvazi ve halk. Sırayla ele alalım. Türkiye burjuvazisi, bir yandan, 1957-60, 1970-71 ve 1977-80 krizlerinde görüldüğü gibi, dış ticaret açıkları ve dış borç yükleri peydahlamadan büyüyemiyor; bu krizler de, daha çok 12 Mart ve 12 Eylül müdahalelerinde görüldüğü gibi, parlamenter sistem içinde kolay kolay çözülemiyor - emek gelirlerinin adamakıllı kısılması ve iç pazarda massedilmeyen, düşük maliyetli, ihraç edilebilir bir "fazla" yaratılarak (ve/veya, bunun yapılacağı konusunda uluslararası kapitalizme ideo-politik güvence verilerek) döviz darboğazını aşmanın denenmesi, burjuvazinin "Güney Kore modeli" sloganında azçok birleşmesini ve ordunun gelip "kestaneleri ateşten çekmesini" gerektiriyor. Ama öte yandan, bu slogan etrafındaki birlik de, askerî müdahale dönemleri de, birçok diğer Üçüncü Dünya ülkesine kıyasla kısa sürüyor: Türkiye'nin kalabalık, karmaşık burjuvazisinin farklı çıkar kesimlerinin parlamentoda temsil ve uzlaştırılma ihtiyacı, hakim sınıfların, belli dönemlerde darbesiz ve sıkıyönetimsiz yapamamakla birlikte, uzun vadede parlamentosuz da yapamamaları sonucunu veriyor.

(b) Burjuvazinin ihtiyaçlarının yanı sıra, halk açısından da bir olgunlaşma söz konusu. Seçmen, 1973'te, 12 Mart cuntası ile suç ortaklığından ötürü AP'yi cezalandırdı ve CHP'yi birinci parti durumuna yükseltti. 1977'de tekrar MC hükümetlerini cezalandırdı ve CHP'nin tek başına çoğunluk olmasına ramak kaldı. 1979 sonbahar ara seçimlerinde, bu sefer CHP'nin buhran karşısındaki aczini protesto etti. 1983'te, "iktidara mahkûmuz" diye böbürlenen MDP'nin ağzının payını verdi. 1987 referandumunda, az farkla da olsa siyasî yasakları kaldırttı. 1987 Kasım erken seçimlerinde, ANAP'ın oyunu yüzde 46'lardan yüzde 35'lere düşürdü. 1988 referandumunda, Özal'ın erken seçimleri öne alma teklifini reddetti. Nihayet 26 Mart'ta, ANAP iktidarıyla birlikte bütün 12 Eylül rejimini salladı. Görünen şu: Geniş, kitlesel bir emek ve sosyalizm partisinin yer almadığı bir sahnede, (artık

çok fazla 141.-142. maddeler yüzünden değil, biraz da Marksistlerin sezgi, kavrayış ve cesaret zaafı yüzünden) burjuvazinin şu veya bu kesimi arasındaki tercihlere mahkûm edilen seçmen, bu sınırlı tercih hakkını, nerdeyse azamî duyarlılıkla kullanmakta. Birkaç seçim üstüste, kalıplaşmış tarzda hep aynı partiye oy verilen günler, artık Türkiye toplumunun gerisinde. Halkın önemli kesimleri tutucu değil, dogmatik değil, alışkanlıklarının kölesi değil; oy kullanma tarzını performansa göre değiştirebiliyor. Halk, oyuna değer veriyor; birşeyleri, biraz da olsa değiştirebileceğini düşünüyor -ve değiştiriyor da- oyuyla. Seçimler aracılığıyla hakim sınıf partilerini kısmen etkiliyor, sınırlıyor, kendini hesaba katmaya zorluyor. Gelgelelim, bizim sorumluluklarımızı yerine getirmememiz nedeniyle de burjuva partileri arasına sıkışan halk, hiçbir partiye/programa severek, pozitif biçimde bağlanmıyor; oylarının değişkenliği, çoğunlukla protesto oyları, ödüllendirme değil cezalandırma oyları oluyor. Halka, bütün bunların "değersiz, boş, uydurma, aldatmaca" olduğunu anlatmaya kalkışmamız, boşunadır; ayrıca yanlıştır, çünkü halkın cılız da olsa elde ettiği bir olanağı teslim etmesini, bir mevziden geri adım atmasını istemektir. Sosyalistler, eğer halkla beraber birşeyler yapacaklarsa, seçimleri ve parlamentoyu içeren bir partili siyasî mücadeleyi, en az halkın ciddiye aldığı kadar ciddiye almak zorundadırlar. Ancak ondan sonra, halkın kendilerini ciddiye almasını bekleyebilirler. Ve halkın şimdi her seçim dönemi başka bir hakim sınıf partisine nişanladığı protesto oylarını, ancak bu takdirde, gerçek olumlu oylara dönüştürebilirler.

(c) Bu tabloya bir bütün olarak baktığımızda, uzun vadede parlamentonun esas ve darbelerin tâlî; ideolojik hegemonyanın esas ve şiddet, vahşet yöntemlerinin tâlî olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin bugünkü parlamenter sistemi öyledir ki, burjuvazinin "öz örgüt"ünün hangisi olacağı, zaman içindeki her noktada, önceden belli değildir; şu veya bu partinin kitleleri inandırma, ikna kapasitesi -tersten bakacak olursak, halkın oyu- kapitalizmi savunan partilerden hangisine burjuvazinin "kilitleneceği" üzerinde etkili olabiliyor. Dahası, halkın bu tür tercihleri de dahil siyasî konjonktürdeki değişiklikler yüzünden, mevcut kilitlenmeler çözülüp yerlerine yenileri kurulabiliyor.[18] Bu sistemin kontrolden çıkmaması, hayatî ölçüde, ideolojik hegemonyaya bağlı; burjuvazinin siyasî partileri ideolojik hegemonyası altında tutması, aynı zamanda halkı ideolojik hegemonya altında tutması, dolayısıyla siyasî partilerin seçmeni burjuvazinin ideolojik hegemonyasının ölçüleri içinde "ikna" edebilmeleri, işin püf noktası. Sistemin işleyişini halktan yana çevirebilmek, burjuvazinin ideolojik hegemonyasını alternatif bir ideolojik hegemonya ile kırıp geriletmeye bağlı. Bunu yapabilmek için ise, o siyaset sahnesinde ve toplum çapında en geniş kitlelere ulaşan, uzun süreli bir mücadele vermek gerekiyor. Bu da, ancak yasal bir mücadele olabilir. Sol, yasallığa bakışını değiştirmelidir. Bu konuda, "bütün yasal olanak ve mevzilerden yararlanmak" türü formülasyonlar, belki iyi bir başlangıçtır, ancak yetersizdir. Bu formüller, esas mücadele kertesinin yasal olmadığı, ola-

Önümüzdeki dönemde, Türkiye özerk faşist saldırılar biçiminde değil, belki en fazla, bugün Batı Avrupa'da pek görülmeyen türden kapsamlı kitle hareketleriyle kendini açığa vurabilecektir.

madığı, geri ülkelerde devrimler ve faşizme karşı mücadele yıllarının ürünüdür. Lenin için, Duma'yı ve legal basını bu şekilde kullanmak diye bir mesele vardır; Mao için vardır, Ho Şi Minh için vardır; 1930'-ların, 40'ların direnme örgütleri için mesele böyle konabilir. "Olanak, mevzi" terimleri, ikincilliği ifade eder. Bu konuda kafamızı açmalı, neyin esas neyin tâlî olduğunu yeniden belirlemeliyiz. Türkiye'de yasal mücadele, esas kertedir.

(d) Bununla birlikte, Murat Belge'nin de saptadığı gibi, Türkiye henüz çok da "Avrupalı", "demokratikleşmiş" değildir. Darbelerin toplumsal ve siyasal temeli giderek zayıflamakla birlikte[19], yokolmuş sayılamaz. Darbe dışı zamanlarda da, askerlerin gölgesi siyasî hayatın üzerinden eksik olmaz. Zaten tarihsel olarak ordudan dallanıp ayrışmış iç güvenlik organları, bu gölgede, sivil topluma, partilere, parlamentoya ve hükümete karşı özerkliklerini korurlar. Müdahale anında gölge geceye dönüştüğünde, bu özerklik doruğuna çıkar: Polisin sıkıyönetime tabiyeti, bir bakıma, ana gövdeye dönmesi demektir. Toplumsal temel itibariyle de, şiddet ve vahşetin Türkiye'nin siyasal geleneğinin bir parçası olduğunu, Murat Belge de görmektedir. Bu nedenlerle, Sol'un şiddete karşı kendini savunabilme, yamyassı olmama, mücadeleyi sürdürebilme gibi kaygıları vardır. Bunlar haklı kaygılardır, devrimci kaygılardır. Ayrıca, Türkiye'de yasallık, çoğu zaman son derece ayrıntılı yasaklar dizilerine tabiyet mi demek olacaktır? Bu da haklı bir kaygıdır. Bütün bunlara cevap verilmesi gerekir.

(e) Belki şöyle denilebilir: Türkiye'nin Yeni Tip Marksist Parti'si (Lenin'inki değil, çünkü o "yeni" değil artık; **bizim** Yeni Tip Parti'-miz), yasal mücadeleyi esas kerte olarak kavramakla birlikte, birinci olarak, toplumda mevcut şiddet ve vahşet dozunu gözden kaçırmamalı, öz bilinci buna karşı bir uyanıklık boyutunu içermelidir. İkinci olarak, yasallık hakkında statik değil dinamik bir konsepte sahip olmalıdır. Yasallık alanına cesaretle adımını atmalı, o halkayı sımsıkı kavramalı; buradan başlayarak, kalan bütün yasaklara karşı mücadeleci ve zorlayıcı bir tavır almalıdır. Eyleminde, mücadele çizgisinde, yasallığı toplumsal meşruiyet ölçüsüyle birleştirmelidir. Burada iki tip hata olabilir. Birincisi, bugün toplumsal meşruiyetin de kazanılmasında tayin edici adımın yasallık (ve birlik) olduğu gözardı edilebilir.[20] İkincisi, yasallık geniş anlamıyla değil de dar anlamıyla alınabilir, yasaklar içine hapsolmak kabullenilebilir ve toplum için meşru olana doğru ilerlenmeyebilir. Yeni, birleşik bir Marksist parti, her iki hatadan da uzak durmalıdır. Böyle bir bilinç yerleştiği takdirde, burjuva-

zinin ideolojik hegemonya dışı yöntemlerine, toplumun içerdiği şiddet ve vahşet dozuna karşı en iyi savunma, kendini değişik koşullara adapte etme olanaklarını da, bir başlangıç yasallığının ve bu yasallık sayesinde kitleselleşmenin sunduğu, görülecektir. Başka çare yoktur; devrimci bir bilincin ağır basacağına ve bu olgun anlayışların yerleşeceğine güvenmek gerekir.

(f) Yasallık ve toplumsal meşruiyet ilişkisini yerli yerine oturtmak açısından, kitle mücadelesi ile parlamenter mücadelenin ilişkisine, Sol'un bu konudaki geçmiş hatalarına ve bugünkü duruma kısaca göz atmak da yararlı olabilir. 1960'ların ikinci yarısında, zamanın TİP yönetimi, millî bakiye sistemi çerçevesinde 15 milletvekili çıkardığı 1965 seçim sonuçlarından başı dönerek, çok önemli sağ hatalar yaptı. Genel başkan, her zaman demokratik mücadelede önemli roller oynamış, 12 Mart 1971'den sonra Meclis'te nerdeyse tek başına direnmiş sayın Mehmet Ali Aybar, o zaman, "1969 seçimlerinde gözlerinin içine baka baka iktidara geleceğiz" diyebildi. Bu genel ortamda, herşey parlamenter mücadeleden ibaret görüldü; yükselen işçi ve gençlik hareketlerine, TİP'in yasallığını tehlikeye düşüreceği ve faşizmi davet edeceği gerekçesiyle karşı çıkıldı, soğuk bakıldı. Önderlik, partinin kitleler içinde yıllar yılı çalışarak elde edeceği objektif bir konum değil, adeta bir "doğuştan hak", bir "emretme hakkı" sayıldı. Bu yüzden, partiden ayrı doğup gelişen eylemler, örneğin gençlik miting ve gösterileri yasaklanmak istendi; olmazsa, partililerin bu eylemlere katılmasının yasaklanması yoluna gidildi. Sonradan bütün Sol'un tekrarlayacağı, kitle örgütleri ve hareketlerine karşı massedicilik hastalığı, böylece zuhur etti. Hatta, anti-emperyalist kitle mücadelesine bu soğukluğun uzantısında, "halkın oylarıyla iktidara gelmemizin ifade edeceği Sosyalist Devrim'den sonra emperyalizmi kovacağız" şeklinde bir teori ortaya atıldı.[21] Kısacası, seçmenlerin TİP'e oy vermelerini istemek dışındaki bütün mücadele biçimleri yoksandı. Bugün, insan haklarından işçi hareketine karşı çok çeşitli mücadele biçimleri ve alanlarına karşı, pasif, "SHP gelecek, herşeyi halledecek" tavrıyla sosyal demokrasi, benzer bir yanılgı içindedir.

TİP yönetiminin 1960'ların ikinci yarısındaki bu sağ hatasının karşı ucunda ise, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarından itibaren Marksistlerin çoğu, derece derece "sol" hatalara sürüklendiler. TİP önderliğinin eleştirilmesi, işi kitle hareketine sırt çevirip çevirmeme halkasından kavrayan bir dar-yasallık, dar-parlamentarizm eleştirisinin sınırları içinde tutulmadı. "Parlamentarizm ve legal Marksizm" sapmasının tanımı, genişledi de genişledi; bizatihî seçim platformu, bizatihî parlamenter mücadele, bizatihî yasallık, hatta (benim geleneğimin özel geçmişinde görüldüğü gibi) bir ara, bizatihî şehirlerde ve işçi sınıfı içinde çalışmak, "reformizm" veya "revizyonizm" diye horlandı.[22] Bu "sol" savruluş, bazı akımlar açısından, saf bir illegalite fetişizmine ve bir silahlı mücadele fetişizmine kadar gitti. Bir adım ötesinde, birbirimize karşı antagonist mücadele yöntemleri türedi. Bu yüzden Sol olarak muazzam kayıplar verdik. Bugün, birkaç istisna dışında büyük

çoğunluk, "öncü savaş" (Latin Amerika kökenli) veya "halk savaşı" (Çin ve Hindiçini kökenli) gibi kavramlardan geri dönmüş bulunuyor. Şu veya bu şekilde, sosyalist siyasî mücadelenin yasal, partili bir mücadele olması gerektiği fikri, her geçen gün yaygınlık kazanıyor. Sosyalistlerin bu partili mücadelenin içeriğini nasıl tanımlayacakları, büyük önem taşıyor.

Bu noktada şu gözlem, benim için çok önemli: Türkiye'nin son zamanlardaki sola kayışı, ANAP iktidarına karşı halkın protestosu, hem seçim mücadelesi ve hem de işçi mücadelesi biçimini aldı; bu iki mücadele zaman içinde, hiç rastlantısal olmayan bir tarzda çakıştı. Bugün parlamento son derece çarpık ve işlevsiz; toplumsal muhalefetin ağırlığı parlamento dışında. Ama o toplumsal muhalefetin en önemli unsurunu oluşturan (üstelik, büyük şehirlerde SHP ve DSP oylarının da belkemiğini meydana getiren) işçi hareketi, ne olursa olsun parlamento kertesine karşı duyarsız değil. Keza işçi hareketi, sürekli olarak yasakları zorluyor ve toplumsal meşruiyet ölçütüne göre dinamik bir tavır alıyor; ama yasallığa karşı asla duyarsız değil - toplumsal meşruiyetinin de temelinde, hep, geniş anlamda bir yasallık yatıyor. Parlamento ile kitle mücadelesinin ve yasallık ile toplumsal meşruiyet ölçütünün bu içiçeliğine, çok çeşitli örnekler gösterilebilir. Birinci olarak işçi hareketi, Türk-İş yönetiminden bütünüyle bağımsız başlamadı (Türk-İş yönetimi ise, bilindiği gibi, bir yandan DYP ile, diğer yandan SHP ile içli dışlı, karşılıklı etkileşim içinde, aynı karmaşık siyaset sahnesindedir). İkinci olarak, bizatihî bu içiçelik ve DYP ile SHP'nin hiç olmazsa pasif desteği, onayı, işçi hareketine belli bir güven ve dokunulmazlık duygusu kazandırmıştır. Üçüncü olarak, sendika yönetimlerinin başından itibaren grev ve direniş kararlarını seçim öncesindeki üç-dört haftaya denk düşürmeyi tasarladıkları, bu yolla Özal'ı azamî ölçüde sıkıştırmayı planladıkları görülüyor. Dördüncü olarak, 26 Mart'tan sonra işçi hareketinin çığ gibi yükselmesinde, ANAP iktidarının zaaf içinde olduğunun hissedilmesinin de, işçi olmayan kitlelerle kalben aynı tutum içinde olunduğunun hissedilmesinin de, önemli payı vardır. Beşinci olarak, işçi hareketinin işçi olmayan kesimlere, orta tabakalara, esnaf ve zanaatkârlara karşı gösterdiği olgun tutum da çok dikkat çekicidir: Kolluyor, antagonize etmiyor, 1988 öncesinde bazı sol akımların kapıldığı türden bir sekter "mülkiyet düşmanlığı"na girmiyor; kendine hak verdirte verdirte, korkutarak değil, sevgi ve saygı kazanarak gidiyor. Böyle kitle mücadeleleri, burjuvazinin ideolojik hegemonyasının adım adım kırılması bakımından, hayatî önemdedir. Bir tarihsel blokun inşası için, vazgeçilmezdir.

Önümüzdeki dönemde, Türkiye toplumunun son tahlilde gelişmiş kapitalist bir toplum olmamaktan gelen "sert"liği ve kendine has sınıf mücadelesi dinamikleri, illâ askerî darbe ihtimalleri veya (1980 öncesinde olduğu gibi) özerk faşist saldırılar biçiminde değil, fakat belki en fazla, bugün Batı Avrupa'da pek görülmeyen türden kapsamlı kitle hareketleriyle kendini açığa vurabilecektir. Bütün sosyalistler bu-

rada yeniden sınanacak; düzen-içi ile düzen-dışı, reformculuk ile devrimcilik arasındaki sınır, kitaplarda değil, burada, yeni bir dönemin pratiğinde, yeniden şekillenecektir. Sağ ve "sol" hatalar, keza kitaplarda değil, hayat içinde yeniden tanımlanacaktır. Kimi sosyalistler (sosyal demokratlar gibi) kitle mücadelesine sırt çevirebilecek; herşeyi parlamentodan ibaret görebileceklerdir. Kimi sosyalistler de, eski "sol" hataların düzeltilmesinde yeterli yol almayarak, bu sefer herşeyi işçi mücadelesinden, kitle hareketinden ibaret görebileceklerdir. Genel oy ve parlamento mücadelesini karşıya almayıp derinleştirme, içini doldurma sanatı, adım adım gelişecektir. Belli bir parlamentarizm tehlikesi de vardır, belli bir uvriyerizm tehlikesi de. Dikkatli, tefrikçi olmak gerekir.

Bırakalım, burjuvazi seçimleri kitle hareketinin karşısına diksin, herşeyi parlamento sınırları içine hapsetmeye çalışsın. Biz bu hatayı tersinden de, yüzünden de tekrarlamayalım. Sosyalistlerin önünde, seçim mücadelesi ile kitle mücadelesini diyalektik bir bütünlük içinde kavrama sorumluluğu duruyor. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu Yeni Tip Marksist Parti'nin mücadelesinin içeriği, işte bu diyalektik bütünlük olacaktır; seçim mücadelesi ile kitle mücadelesinin ustaca birleştirilmesi olacaktır.

(g) Mücadele tarzına ilişkin böyle netleşmelerin özümlenmesi kaydıyla, Sol, gerçekten büyük düşünmelidir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, halk esas olarak protesto oyları kullanıyor; burjuvazinin genel ideolojik hegemonyası altında, kâh şu, kâh bu partiyi cezalandırıyor. 26 Mart 1989'da da, DYP ile SHP, kendi programları ve çizgilerinin pozitif çekiciliğiyle yükselmediler; ANAP'a duyulan negatif tepkiden beslendiler sadece. Özellikle SHP, aynen Murat Belge'nin dediği gibi, tutuk, bürokratik, hayalgücünden yoksun. SHP'nin solunda büyük bir boşluk var. İleri işçiler, aydınlar, gazeteciler, hukuk adamları, sanatçılar, düşünürler, araştırmacılar, kendilerini genellikle "SHP'ye oy veriyorum ama SHP'nin solundayım aslında" diye tanımlıyorlar. Bir tek şey eksiktir: Onları çekebilecek, onlara güven verebilecek geniş, birleşik bir parti. Yaratıcı, mücadeleci, yenilikçi, somut talepleri büyük gelecek projeleriyle birleştiren bir partinin şansını, sınır tanımıyorum. Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde, 1970'ler ve 80'lerde sosyal demokrat partiler, dar, tutuk, bürokratik, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri pek birşey yapmamış eski komünist partilerini, sollayıp geçtiler. Türkiye'nin sosyal demokrasisi, o eski Stalinist partilere daha çok benziyor. Bizim somut koşullarımızda, yaratıcı bir Marksist partinin bu oyunu tersine çevirmesi, pekâlâ mümkündür.

Yasallık alanına cesaretle adımını atmalı, o halkayı sımsıkı kavramalı; buradan başlayarak, kalan bütün yasaklara karşı mücadeleci ve zorlayıcı bir tavır almalıdır.

MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM VE SOSYALİST DEVRİM

Murat Belge, "Avrupalılık"/"Asyalılık" tartışması bağlamında, teorik düzeyde TİP'in, MDD tezine kıyasla gerçek gelişme doğrultusuna daha yakın olduğunu ifade ediyor.

Burada biraz dikkatli olmak gerekir. Bir önceki bölümde işaret ettiğim gibi, TİP yönetiminin dar-parlamentarizm diye, kitle mücadelesine sırt çevirmek diye ciddî bir sorunu vardı. Sosyalist Devrim tezinin başlangıçtaki formülasyonu da, tamamen bununla ilgiliydi: TİP'in mutasavver iktidarına, Sosyalist Devrim deniyordu. Başka bir deyişle, önceleri, sosyo-ekonomik tahliller yoluyla Türkiye'nin doğrudan proleter-sosyalist devrim aşamasında bulunduğunu gerekçelendirmek diye bir yaklaşım hiç yoktu. Tam tersine, program temelinde Aybar yönetimi, hakim sınıflar koalisyonu içinde, bırakalım burjuvaziyi, toprakağalığını başat görüyor, halka yönelişinde de Toprak Reformunu esas alıyordu.[23] Burada bir dar-parlamentarizm eleştirisi, haklı ve gerekliydi.[24]

Ne ki, gene yukarıda işaret ettiğim gibi, TİP içi ve çevresindeki muhalefetin getirdiği eleştiri, bununla sınırlı kalmadı. Başlıbaşına bir toplum yapıları tartışmasına girildi. Acaba neden? Bu tartışmayı yürütenler "eski tüfekler" çevresiydi, 1951-52 TKP tevkifatının Türkiye'de kalmış kesimiydi. Bu kesimin kendi geçmişinde, görece geniş yasal olanaklar yoktu, dolayısıyla esaslı bir kitle mücadelesi tecrübesi yoktu. Konumları itibariyle, o gün de, pratik hareketin, yeni nesillerin kitle mücadelesinin çok içinde değillerdi. Bu koşullarda, pratiğe dayalı bir eleştiri geliştirmek yerine, teorinin otoritesine, kitapların otoritesine başvurdular.[25] Böylece, 1920'ler, 1930'lar ve 1940'larda, esas olarak Asya'nın geri ve gerçekten yarı-sömürge, yarı-feodal ülkeleri bazında oluşturulmuş bir Komintern Marksizmi literatürü, 1960'ların ikinci yarısındaki Türkiye'ye hap gibi girdi. Kanımca bu girişin, bir yandan, sosyalist fikirlerin yaygınlaşmasına, teorinin öğrenilmesine büyük katkısı oldu. Ama şeklinin yanlışlığı, teorinin dogmatik bir tarzda, Tanrı kelâmı gibi alınmasına ve Türkiye gerçeklerinin yerine geçirilmesine yol açtı; bunun da zihinleri darlaştırıcı, yaratıcılığı köreltici bir etkisi oldu. Kimse, "bu, şu döneme aittir; bizde ise şunlara dikkat etmek gerekir" gibi ihtiyat paylarını, uzun süre tanımadı.

Karşılıklı bir tırmanış oldu. TİP yönetiminin sağ hatalarının eleştirilmesi hareketi, dar-parlamentarizm ve kitle hareketine sırt çevirme eğilimlerini, alternatif göstererek, pratikte değiştirme çabasını aştı; "anti-emperyalist ve anti-feodal aşama"nın, Türkiye'nin yapısı gereği, "sosyalist aşama"dan önce geldiğinin ispatlanmasına esas ağırlığı vermeye koyuldu. Buna karşı da, TİP yönetiminin teorisyenleri bir savunma psikozuna girdiler; böyle iki farklı aşama olmadığını öne sürdüler ve bunu ispatlamak için, ülkenin toplumsal yapısını olduğundan ileri, "burjuva devrimini tamamlamış", emperyalizmi ise salt

"dışsal" gösteren sosyo-ekonomik tahlilleri, bu noktadan itibaren kaleme almaya başladılar. Millî Demokratik Devrim tezinin teorisyenlerinin perspektifi ise, iki aşamanın birbirinden olabildiğince net bir şekilde araştırılabilmesi için, hep Türkiye'nin olduğundan geri gösterilmesine dönüştü. Millî Demokratik Devrim tezi, Komintern'in ve Çin Devriminin "yarı-sömürge, yarı-feodal ülkeler" kavramlarıyla fazlaca beslendi; Türkiye'nin özgüllükleri, "yaygın bir büyük toprakağalığı", "derin bir yabancı sermaye hakimiyeti", "köylülüğün derin bir iç kutuplaşması ve ülke çapında, güçlü bir toprak talebi", "millî/komprador burjuvazi ayırımı" gibi kategorilerin Prokrustes-yatağına sığmaya zorlandı.

Siyasî-ideolojik-kültürel üstyapılara da bu açıdan bakıldı: Türkiye'nin sınırlı da olsa gerçek demokratik, parlamenter kazanımlarıyla "cici demokrasi", "Filipin demokrasisi" diye (son terimde, çok belirgin bir şekilde, başka ülkelere benzetme yoluyla) alay edildi. Hatta, Atatürkçülüğün ideolojik hegemonyasının, daha doğrusu burjuvazinin Atatürkçü ideolojik hegemonyasının güçlü olduğu bir ortamda[26], bu demokratik, parlamenter kazanımlar, yani 1946-1950'den başlayan siyasî çoğulculaşma, "Tek Parti" ve "Millî Şef" Atatürkçü-İnönücüler'inden[27] devralınmış bir bakışaçısıyla, bir "yozlaşma", bir "geri dönüş", bir "karşı-devrim" gibi nitelendi.[28] Kemalist Devrimin yarattığı iç pazara dayalı ekonomik gelişme sonucu doğrudan doğruya toplumsal yapıda meydana gelen fiilî çoğullaşmanın bu siyasî çoğulculaşmayı beslediği, dolayısıyla objektif bir devamlılığın söz konusu olduğu görülemedi.[29] Parlamenter alanda ortaya çıkan, henüz güdük, bir hakim sınıflar konsensüsüyle sınırlı çoğulculaşmayı, yükselen kitle mücadelelerinin rüzgârıyla işçi sınıfına ve emekçi halka açıp derinleştirmek, buralardan bütün millete ulaşmak gerekirken, bu görev toptan reddedildi.

Gene aynı ortamdan, bugün ayrıştırmaya çok önem verdiğim bir karışıklık türedi. Genel olarak Burjuva Demokrasisi görevlerinin tamamlanmamışlığı tesbiti, kanımca doğru bir tesbitti. Özel olarak Kemalist Devrimin tamamlanmamışlığı, içtihat kapısının hâlâ açık olduğu ve henüz tamamlanabileceği tesbiti ise, Şefik Hüsnü'lerin 1920'lerde ve 1930'ların ilk yarısında, Cumhuriyet Devrimi'nin Thermidor'una kadar[30] Türkiye'ye bakışı için doğru, sonrası için ise yanlıştı.[31] Ancak eski teorilerin otoritesine yaslanarak, yeni çizgiler üretmek yerine varolan bir çizgiyi sürdürmek kolaylığı benimsenirken, bu iki ayrı kavram da üstüste bindirildi ve ortaya, "burjuva-demokratik devrimi tamamlamak, **yani** Kemalist Devrimi tamamlamak" diye özetleyebileceğimiz, bileşik bir yanlış çıktı.

Burada Millî Demokratik Devrim tezi içinde, söz konusu "tamamlama"nın nasıl, kimin önderliğinde yapılacağına göre, bir ayrışma meydana geldi. Bir kol, Doğan Avcıoğlu ideolojisiyle ittifak içinde, ikinci bir 27 Mayıs arayışına girdi, yani darbecilik hatasına sürüklendi[32]; Taner Timur'un "Kemalizmin içtihat kapısını kapanmış saymamak, zorlamaya devam etmek" diye tarif ettiği yanlışlık, daha çok burada yo-

Bizim sorumluluklarımızı yerine getirmememiz nedeniyle de burjuva partileri arasına sıkışan halk, hiçbir partiye/programa severek, pozitif bilimde bağlanmıyor; oylarının değişkenliği, çoğunlukla protesto oyları, ödüllendirme değil cezalandırma oyları oluyor.

ğunlaştı.[33] Diğer bir kol, yani benim de içinde yer aldığım PDA-TİKP geleneği ise, Komintern Marksizminden türeyen ve Türkiye'yi olduğundan geri gösteren bir Millî Demokratik Devrim özel yorumuna özgü kavramların en iyi ve tipik uygulaması orada olduğu için, Çin Devrimi'nin şablonculuğuna doğru savruldu.[34] Ülkenin toplumsal yapısının (daha önce tartıştığım) kitle hareketlerinin seyrindeki somut tezahürlerinin tanıklığını da gözardı ederek, bir "kırlardan şehirlere" fantezisine saplandık. Bu aşıldıktan sonra bile ve tâ 1980'lere kadar, "Demokratik Devrimin özünün Toprak Devrimi olduğu" dogmasından vazgeçilemedi.[35] Bu, ilk başta, dört önemli öbeğin özel süreçlerini irdelerken de belirttiğim gibi, "Kruşçevci karşı-devrim" ve "Sovyet sosyal-emperyalizmi"ne karşı Çin tavrı ile birleşti. Çok "sol"a gidildi, ülke hayatından çok kopuldu. Oralardan dönmek zor oluyor. Yasal, partili mücadeleyi benimsemek büyük bir adımdı ve beraberinde (tâbî kılındıkları 1978-80 çizgisinden bağımsız olarak üzerinde düşünülebilecek) önemli siyasî kıvraklık kazanımları getirdi.[36] Ancak temeldeki zihinsel şekillenmenin Asyalı karakterdeki Üçüncü Dünya devrimlerine göre olması, özeleştiri çabalarının siyasî kertedeki "çizgi hataları"nın ötesine geçememesi, büyük bir çelişki yaratmakta ve bu geleneği kritik anlarda hep geriye çekmektedir. Atatürkçü ideolojik hegemonyanın izdüşümlerinin (darbeci varyanttaki kadar yoğun olmamakla birlikte) sürmesi de, bunun bir parçasıdır. Sosyalist Parti içindeki muhafazakâr reaksiyonda, bütün bu unsurlar su yüzüne çıkıyor.

Burada, 1960'lardaki tartışmanın Sosyalist Devrim tezi tarafından çok, Millî Demokratik Devrim tezi tarafının eleştirisi üzerinde durdum. Murat Belge'nin haklı olduğu noktalar var. "Sol" hatalar Türkiye'ye daha çok Millî Demokratik Devrim tezi ve o kümelenmeden türeyen akımlar kanalıyla girdi. Türkiye, kâh Latin Amerika'nın, kâh Asya'nın yoğun sömürge geçmişli ve/veya çok geri ve yoksul bir köylülük temelli toplumlarına benzetildi. Yasal örgütlenme ve parlamenter mücadele toptan yadsındı. Zihinsel ve kültürel beslenme kaynakları da daraldı: Bu akımlar ve özellikle benim geleneğim, Murat Belge'nin "dünya bilgileri" dediği kerteden, hiç olmazsa bir dönem, çok uzaklaştılar; bütün dünyaları Marksizmin "kabul edilmiş klasikleri'-nden, özellikle de Mao'dan ibaret kaldı.[37] 1930'larda, Stalin döneminde şekillenen "Sovyet modeli"nin onyıllar boyu bütün dünyada "sos-

yalizmin ta kendisi" gibi görülmesinden ötürü, bizde de Sol'da, genel bir Stalinizm mayası vardı. Ama bu mayaya, MDD genel kümelenmesi içinde özellikle benim geleneğim, "Kruşçevci karşı-devrim" teziyle ek bir enjeksiyon yaptı; sonraki "reformculuk"lara kıyasla Stalin'in "devrimciliği"ni hayli tartışılmaz hale getirdi. Stalin'in şu veya bu formülasyonuna bağlılığın ötesinde, genel bir "Stalinist tavır" pekişti. Buralarda Stalin ile Mao arasındaki (geri ve daha geri ülkelerdeki devrimler ile sosyalist inşa deneyimlerine önderlik etmişlikten kaynaklanan) içsel bağlantı, Mao'nun Stalin'e yönelik "halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması", "sol"culuk eleştirilerinin yerli yerine oturmasına ağır bastı.[38] Kuşkusuz Stalinizm, Türkiye'yi daha ileri gören diğer bazı akımlarda da vardı - onlar nezdinde, Brejnev dönemindeki Sovyet devlet politikalarını onaylamak biçiminde devam etti ve bu kanaldan iç kültürlerine sindi. Ancak bugün, hep Türkiye'nin daha geri yanlarına, "ikinci Türkiye"ye yönelik, onu esas alan bir "devrimcilik" anlayışının ördüğü devamlılıklar temelinde, daha çok MDD tezinden türemiş akımlarda yaşıyor; en geri sosyalist ülkeleri en dogmatik tarzda örnek alan, Türkiye'nin Sol yelpazesinde de en geri konumları temsil eden bazı akımlarda, süper-Stalincilik, "Arnavutçuluk" biçiminde doruğa ulaşıyor. Esasen bu akımlar da, MDD gövdesinin Maocu kolunun parçalanmalarından doğdular.

Bütün bunlarla birlikte, şunu da görmek gerekir: Millî Demokratik Devrim tezi kökenli akımlar ve onların kadroları, 1960'ların yükselen kitle mücadeleleri içinde kuvvetle yer aldılar. Dünyayı değiştirme özlemini yoğun biçimde taşıdılar ve taşıyorlar. Hep, mücadeleci bir enerjiyi temsil ettiler; zor koşullarda, sert çıktılar, direndiler, dayandılar, kaya gibi durdular. Bugün de sosyalist kadrolar arasında bir çeşit "norm"u ifade ediyorlar. Onlardan, (a) kitle hareketlerine sırt çevirmek, (b) "ikinci Türkiye"ye sırt çevirmek, gibi sağ hatalar, pek beklenemez. Başkalarının "reformcu"luğuna kıyasla tanımlanmış özel bir 'devrimcilik' anlamında değil, genel anlamda, gerçekten devrimcidirler, sınanmış devrimcidirler. (Belki, bu devrimci özlerini spesifik bir "devrimcilik" anlayışından ayrıştırabilmelidirler.) Bir de terazinin öteki kefesine bakalım: Bugün Sosyalist Devrim tezi, **yoktur**. Hiçbir önemli sosyalist akım, doğrudan bir "proleter-sosyalist devrim" fikrini savunmuyor; herkes öncelikle Bağımsızlık ve Demokrasi diyor. (Hatta nerdeyse biraz fazla diyor; özgün bir Sosyalizm projesi ortaya koymayı ihmal edecek kadar, "ilk aşama" ve "âcil talepler" vurgulanıyor.)

Geçmişteki parçalanmış mozayiği ve bugün nasıl yeniden birleştirilebileceğini, olumsuzlukların nasıl dışlanıp olumlulukların nasıl biriktirilebileceğini düşünürken, bütün bunları hesaba katmak gerekiyor.

DEVRİMCİLİK VE REFORMCULUK

Sol'un genel gidişatı konusundaki tek teori, bu yazının başlığında dile getirilen iyimserlik değil, kuşkusuz. Sosyalizm alanının dış çemberi üzerindeki özgül başlangıç konumlarının muhafazakâr savunucuları, genel bir süreçten söz ettikleri ölçüde, bunu, "devrimcilikten

reformculuğa bir kayış" diye niteliyorlar.[39] Onlara göre, "devrimci" kalmak şartıyla, genel bir buluşma noktası olanaksızdır veya arzu edilir değildir; böyle kapsamlı bir buluşma, ancak "sosyal demokrasinin biraz daha solunda, düzen-içi bir parti"de olabilir. Meseleye böyle bakanlar, "müthiş bir reformculuk rüzgârı"ndan söz ediyorlar. Bu rüzgârın "düzene eylülist bir adaptasyon"dan kaynaklandığı noktasında, örneğin Yalçın Küçük ile Doğu Perinçek, **zihnen** birleşebileceklerdir.[40]

Ama ilginçtir: **Fiilen** birleşmeleri olanaksızdır; şimdiden bir "reformculuk/devrimcilik ayrışması" teorisi, kendilerini bu bağlamda "devrimci" diye tarif edenleri dahi kendi aralarında birleştiremez ve birleştiremeyecektir. Şimdiye kadar, bu yazının ilk bölümünde betimlenen dört özel süreçten birincisinde yer alan bir insan olarak, Sosyalist Parti içindeki konuşmalarımda ve **Sosyalist Birlik** dergisindeki yazılarımda, bu "devrimcilik/reformculuk ayrışması" teorisini, daha doğrusu "reformculuğa karşı bir cepheleşme başlatmanın, birlik sürecinin motoru olacağı" teorisini, daha çok pratikten, kendi özel sürecimin parametrelerinden hareketle eleştirdim. Birlik olmadan sosyalistlerin marjinallikten çıkamayacaklarını, düzene doğru kan kaybını durduramayacaklarını, kitlelerle birleşemeyeceklerini, onun için bugün birlik istemenin bizatihî devrimcilik olduğunu belirttim. Yeni dönemin, yeni mücadelelerin, reformculuk ile devrimciliğin birbirinden ayrışması bakımından yeni ölçütler getireceğini belirttim. Onun için, ancak bir ana çatı partisinin, işçi sınıfıyla ve diğer emekçi kitlelerle bir ilk birleşmeyi başarması, bizleri ciddî ve kapsamlı bir kitlesel siyasî pratiğe sokması halinde, bu ayrışmanın sağlıklı bir şekilde ve antagonist olmayan bir tarzda yaşanabileceğini belirttim. Bugünden dayatılan bir "devrimcilik/reformculuk" saflaşmasının ise, ancak ve ancak, küçüklük ve parçalanmışlık fâsit dairesini sürdürmenin teorisi olabileceğini belirttim.

Murat Belge'yi okudukça, bunlara, şu daha genel, daha yukarıdan bakan eleştiriyi eklemek ihtiyacını duyuyorum: **Şimdiden bir "devrimcilik/reformculuk ayrışması" teorisi, tam da Murat Belge'nin sözünü ettiği tipte "totolojik" bir söylemdir, "kapalı bir dünya"nın söylemidir.** Burada kullanılan ölçütler, 1917'den başlayıp gitgide daha geri ülkelere açılarak ilerleyen bir Asya devrimleri manzumesinin ölçütleridir; bir bu tecrübeyi, bir de Faşizme karşı mücadele onyıllarının tecrübelerini sistemleştiren Komintern Marksizminin ölçütleridir. Biz ise bugün bir eşikten geleceğe bakmak durumundayız. **Murat Belge'nin getirdiği tez, bu ölçütlerin Türkiye için geçerli olmadığıdır.** Buna, ben, millî kurtuluş savaşlarının sona ermesiyle; Ekim Devrimi'nin başlattığı "geri ülkelerde devrimler" dalgasının sona ermesiyle; Stalin döneminde sistemlilik kazanan sosyalist inşa özel modelinin sona ermesiyle; gene başlangıcı Stalin döneminde olan bir özel enternasyonalizm anlayışının sona ermesiyle, dünya çapında da bir dönemin kapanmakta olduğunu ekliyorum.[41] Böyle şeyler söylediğimiz için, Murat Belge de, ben de, derhal "reformculuk" suçlamasına

hedef olabiliriz ve oluyoruz nitekim - **bu suçlama, Murat Belge'nin "Marksizmin birinci, en üst basamağı değildir" dediği özel tarihî pratiklerin ve ortaya çıkardıkları ölçütlerin, "Marksizmin özü" gibi görülmesinden, değişmez kabul edilmesinden kaynaklanıyor.** Bu konuda da en temel mesele, "Parti" meselesidir. Murat Belge,

> **"Proletaryanın tek dayanak olmadığı, ama önemli bir rol oynadığı, kol ve kafa emeğini temsil eden bir sosyalist partiyi; onun, toplumdaki fiziksel fiili ağırlığıyla da desteklenen, kitlelere geleceğin toplumu hakkında aydınlık ve gerçekçi bir resim çizerek sunan, uzun vadeli mücadelesini"** savunuyor; ben de **"Türkiye'nin koşullarına uygun bir öncü, ancak geniş, kitlesel bir emek ve sosyalizm partisi olabilir"**

diyorum. Kuşkusuz bu ortak proje, küçük-sıkı-devrimci-çelik disiplinli, vb. sözcükleriyle belirlenen bir dar kadro örgütü modeline ters düştüğü için, muhafazakârlığın referans çerçevesinde, bizatihî "reformcu" diye damgalanmaya açıktır.

Ama çok kof bir saldırıdır bu: Esas sorgulanması gereken, teoriye uymayan hayat değil, hayata uymayan teoridir; muhafazakârlığın, dünün referans çerçevesini, Türkiye'ye ve yarına giydirmeye çalışmasıdır. Muhafazakârlığın otoritesi, kitapların otoritesidir, başkalarının geçmişteki başarılarının otoritesidir. Kendi pratiğine baktığımızda ise, muhafazakârlık başarılı değil, başarısızdır. Sol'a, şimdiye kadar esas olarak muhafazakârlık yön vermiş ve bütün kitlesel yükselişlere, olanak ve fırsatlara karşın, 25-30 yıldır Türkiye'yi sosyalizme yaklaştırmamış, Türkiye Devriminin Yolunu bulamamıştır. **Murat Belge'nin hatırlattığı temel ölçütle, dünyayı değiştirmemiş, toplumun maddesini değiştirmemiştir.** (Hatta öyle muhafazakârlar vardır ki, dönem dönem etraflarında toplanan kuvvetleri dahi koruyamamışlardır; ellerinden dünyanın insanı geçmiş, hep kovalamış, potansiyeli dağıtmışlardır.) Buna rağmen muhafazakârlığın "devrimci"liği, her türlü şüphe ve eleştiriden vareste mi olacaktır?

DÜZENİN DOKULARINDAKİ MÜCADELENİN SORUNLARI

Sosyalizm alanının dış çemberi üzerindeki marjinal kutup konumlarından ortaya, merkeze doğru hareket sırasında, (aşağıda yakalamaya çalışacağımız asıl kalıcı anlamıyla) bir Düzene Entegrasyon sorunu ortaya çıkabilir. Çünkü bu, aynı zamanda, siyaset hayatının ana mecrası üzerinde yer almaya doğru bir harekettir. Bir devrim durumu söz konusu değilken, uzun süre, somut talep ve mücadelelerle kuvvet toplama tavrına doğru bir harekettir. Yani, devrim durumu ha-

Türkiye Sosyalizminin Yolu, 1905 ve 1917'yi izleyen Asya devrimlerinin ölçü ve kalıpları içinde düşünme alışkanlığından radikal bir sıçramayla kurtulmayı gerekli kılıyor.

linde net ve kalın çizgilere bürünecek düzen-dışı/düzen-içi, Marksizm/sosyal demokrasi ayırımlarının inceldiği ortamlarda yıllar, onyıllar geçirmeye doğru bir harekettir (böyle ortamlarda söz konusu ayırımlar, uzun süre, somut kısmî mücadeleleri kimin, ne kadar ustalık, tutarlılık ve öngörü ile götüreceğinden "ibaret" kalabilir). **Murat Belge'nin Gramsci-kökenli terimleriyle, uzun süreli bir ideolojik hegemonya mücadelesi** vermeyi kabullenmeye doğru bir harekettir. Burada işin püf noktası, düzene alternatif yaratmayı amaçlayan bu ideolojik hegemonya mücadelesinin, düzenin dokularında verileceği, düzenden ayrı durarak değil düzen ile içiçe verileceğidir. Dahası, **mücadelenin yöntemlerinden biri olarak, Marksist parti etrafındaki tarihsel bloku adım adım genişletmenin ve kendini kitlelere benimsetmenin yöntemlerinden biri olarak, zaman zaman "toplumsal mutabakat"lar** önermeyi dışlamamak gereklidir. Oysa biliyorum, daha önce de söyledim, özellikle geçmişte partileşerek halk önüne çıkmamış, yasal siyaset yapmamış "devrimci sol" akımlar açısından bu, derhal ve kestirmeden çok kötü anlamlara gelmektedir.

Yasal partiye karşı olduğu gibi, kitleler nezdinde siyaset yapmanın somut icaplarına karşı da böyle bir apriorizm, yanlıştır. Ancak şu doğrudur: Ava giden her zaman avlanabilir; düzen ile her an yüzyüze, içiçe bulunmak, Sosyalizm adına ideolojik hegemonya kurmak isteyen kuvvet üzerinde kapitalizm adına ideolojik hegemonya kurulmasına da varabilir. Öyle ki, önemli tarihsel boy ölçüşme, hesaplaşma anlarında parti, üzerinde belli etmeden hegemonya sağlanmış, Bernsteincı bir tavırla kendi varlığını riske etmemeyi her şeyin üzerinde tutan, dolayısıyla tehlikesizleştirilmiş ve hareketsizleştirilmiş bir vaziyette de bulunabilir.

Bunun böyle olmayacağı konusunda, Heisenberg'in Belirsizlik İlkesini tanımayan, dar-determinist, pozitivisit bir "bilim" adına, "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Yasaları, bkz. a-b-c maddeleri, ayrıca d maddesi 3. fıkra..." diye, önceden hiçbir garanti verilemez **(Murat Belge'nin "Marksizm bilimdir" anlayışına tepkisi, sanırım burada yerine oturuyor).** Bu, alternatif dünya görüşlerinin gücü, alternatif toplum projelerinin gücü, alternatif siyasal kültürlerin gücü, alternatif ikna kabiliyetlerinin ve tarihsel blokların gücü meselesidir. Burada sübjektif öge, bir "fırsatı yakalama iradesi"ne de indirgenemez; böyle bir iradenin gösterilebileceği noktaya varmadan çok önce ve çok daha uzun süreli olarak, ideolojik hegemonya mücadelesinin her saniyesinde tekrar tekrar ortaya konmak, yetkinleştirilmek, sınanmak durumundadır. Bu bakış açısında, arrivizmi kıran, dar-ayaklanmacılığın ve bunun için salt siyasal hazırlıkların sınırlarına dikkat çeken, çok önemli bir yan var. Mesele, atılganlık ruhunu köreltmek değil. Ancak, **Murat Belge'nin, Gramsci yaklaşımının geçerlilik alanı olarak kabul ettiği, içlerine Türkiye'yi de soktuğu türden toplumlarda, sosyalizmin ideolojik hegemonyası belli ölçülerde sağlanmadan, salt siyasal taktikler ve örgütsel atılganlık kertesinde, herhangi bir krizi devrimci duruma dönüştürmek bile olanaksızdır.**[42]

Asıl zor olan da budur; kapitalizm karşısında, ideolojik-siyasal-eylemsel-kültürel boyutlarıyla bu bütünsel yetkinliği elde edebilmektir. Son tahlilde reformculuk (geleceğe uzanacak anlamıyla), başka türlü altedilemez. Çünkü bu tür toplumlarda, düzene boyun eğmenin tekrar tekrar fışkıracağı kaynak, **limitte,** kapitalizmin yetkinliği ve ideolojik hegemonyasından başka bir şey değildir. Daha basit biçimlerini elimine ederiz; geriye, bu kalır. Onun için, "reformcu oluruz" diye ülkenin siyasal-kültürel hayatının ana mecrası içine girmemek ve düzenin dokularında bir ideolojik hegemonya mücadelesi vermemek, düzene tâbiyetin tarihsel fideliğini meydana getiren koşulları değiştirmenin başlangıç adımını dahi atmamak demektir.

★★★

Burada, düzen-dışı perspektiflere sahip, kapitalizmin dinamiklerine bel bağlamayan bir güç olarak düzenin dokularında uzun süreli bir mücadele verirken hep yüzyüze bulunacağımız (özünde, yetersizlikten kaynaklanan) asimilasyon tehlikesine ilişkin, genel bir uyarıda bulunduk. Bu genel uyarı, bugün yapılması gerekenin önüne geçirilirse; **birleşik, partili, yasal, kitleselleşen, sosyalizmi organikleştirecek bir mücadele** konseptinin eşiğine gelmiş bulunan sosyalistler, şimdiki kartal yuvalarının mazgallarından önlerindeki, içinde yoğun insan kümelerinin yaşadığı uçsuz bucaksız ovalara bakıp da oradaki "yozlaşma" tehlikesinden korkar ve geri çekilirlerse; bu tehlikeden, şimdi bütün muhafazakârların önerdiği gibi, geçmişteki konum ve kimliklere daha sıkı sarılmak[43] şeklinde bir "ders" çıkartılırsa, bu, biz "devrimciler" kartal yuvalarımızda özgür, saf ve temiz yaşarken, geniş kitleleri **peşinen** Kapitalizmin ideolojik hegemonyasına terketmek anlamına gelecektir.

GELECEK

DİPNOTLAR:

*1- Örneğin bkz. **Sosyalist Birlik,** sayı 1, Mart 1989, s.39-40.*

*2- Saydamlaşmadan çekinenler var. Bunlar, bence eski'nin sürmesini isteyen muhafazakârlardır. Yenilikçi, birlikçi cereyanları ancak kapalı, özel alanlar içinde yenilgiye uğratabileceklerini hemen seziyorlar. Bunun için "ideolojik disiplin" istiyorlar. Benim bir kanadında yer aldığım özel sürecin muhafazakâr kanadı, 1988 yılı boyunca **Saçak** dergisinde açık bir tartışma yapılmasını, eleştirel yazılarımın yazılmasını "hata" olarak değerlendirdi. Bir içsel tutumu "deşifre ettiğim", bir taktiği imkânsız kıldığım, "manevra alanını ortadan kaldırdığım" söylendi. Zaten birlik sürecine böyle manipülatif bir tarzda bakmak, birliği imkânsızlaştırmak demektir. Kendi payıma, kısa süreyle de olsa **Saçak**'ta görece saydam bir tartışma yürütebildiğimize çok memnunum. Bundan, Sol'un kazandığını düşünüyorum.*

3- Bu yazıda, Murat Belge'nin fikir ve formülasyonlarıyla bağlantı kurduğum yerlerin altını çizeceğim.

4- TİP yönetiminin 1960'ların ikinci yarısındaki çizgi hatalarının basiretli ölçüler içinde eleştirilmesinin ötesinde, yasal bir parti olarak TİP'in sırf bu nedenle "proletarya partisi", "öz örgüt", "devrimi yapacak parti", vb. olamayacağı şeklinde bir apriorizm, söz konusu dağılmada çok önemli rol oynadı. Şimdi bir bakıma, gelişmenin bir üst düzeyinde, bu yanlışlığı geri almaya çalışıyoruz. Bazı muhafazakârlar, "köprülerin

altından çok sular aktı; bu imkânsızdır" diyorlar. Oysa akan su ve zaman, koşulların ve insanların olgunlaşması anlamına da geldi; bunu görmüyorlar. Anti-legalizm savrulmasının gelişimine, birazdan tekrar değineceğim.

5- ***Murat Belge'nin işaret ettiği gibi, popülizm hemen her zaman elitizmin öbür yüzü olmuştur.*** *Bir popülistin yüzey cilâsını kazıyın; altından hemen, hayli anti-demokratik bir elitizm, hatta despotizm çıkar. Ben bunu kendi özel sürecimde çok berrak bir şekilde yaşadım. İçinde yer aldığım geleneğin muhafazakâr kanadı, hem, son kişi kültüne sımsıkı sarılacak derecede merkeziyetçi ve hiyerarşik, hem de popülistti. Popülist söylem, asla içte demokrasi anlamına gelmiyordu; tam tersine, fikrî terör yaratmak ve iç demokrasiyi yoketmek için kullanılıyordu. İlginçtir: Çin'in Kültür Devriminin ideolojisi de böyleydi. Bir tarafta, muazzam bir Mao'ya tapma kültü vardı ki, demokrasiyle, kitlesellikle alâkası yoktu. Diğer tarafta, lâf olarak bir kitle fetişizmi vardı ki, muhalifleri ezmek ve konuşturmamak işlevini görüyordu; normal bir demokrasinin gerek duyduğu serinkanlılığın ve rasyonalizmin zerresi bırakılmıyordu. Gene ilginçtir: 1988-89 döneminde* ***Saçak*** *dergisi ve SP çevresindeki mücadelelerde muhafazakârlığın despotizm/popülizm çifte yöntemine başvurması, Kültür Devriminin yeniden ve eleştirisiz biçimde baştacı edilmesiyle, hatta 1960'ların saflaşmalarını yeniden üretme denemeleriyle elele gitti.*

6- Bu rektifikasyon, dünya çapında son derece gereklidir; Türkiye'de (eğer böyle bir şey mümkünse) daha da gereklidir. Marx ve Engels, zamanlarının en büyük dünya aydınlarıydılar. Lenin de öyleydi. Lenin'in, "Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni" makalesinde kuvvetle vurguladığı gibi, insanlığın düşünce ve kültür mirasına karşı sektarizm, Marksizme yabancıdır. 19. yüzyılda Marksizm, üç büyük bilgi öbeği olarak Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmi üzerinde yükselmişti. Ne var ki, ***"devlet marksizmlerinin pragmatik çarpılmaları"*** *içinde, sonradan bu canlı beslenmeyi sürdürmedi; özellikle 1930'lardan itibaren, çok geniş bir alanı "burjuvazi"ye hediye etti. Stalinizmin "halk içindeki çelişmeleri yanlış ele alış" diye özetlenebilecek "sol" hataları, düşünce planında, insanlık birikimlerine karşı düşmanlıkta ve Marksizmin kendi içine kapanıp donmasında somutlandı. Aynı hatayı Mao da Kültür Devriminde tekrarladı; sonsuz genişlikte bir alanı "burjuvazi ve revizyonizm" olarak tanımladı. Zararı, yalnız Çin'i geri bıraktırmak olmadı; Türkiye gibi ülkelerde genç devrimci hareketlerin insanlık kültürüne bakışını da olumsuz etkiledi. Basit felsefe ve ekonomi politik kitaplarını dürüst ve derin bilgilenmenin yerine geçiren nesiller türedi. Bu anlayış bugün hâlâ orada burada, "en doğru" olduklarına inanan küçük "cep"lerde yaşıyor. Ve muhafazakâr önderlikleri, bölücü hakimiyetlerini sürdürmek için, bu "cep"leri dünyadan habersiz tutmak zorundadırlar. Hep, Eski Teori'ye göre usulünce çarpıtılmış "bilgi" ile beslemek zorundadırlar.*

7- Bunun tipik örneği için, bir kere daha, kendi özel sürecime başvuracağım. Sosyalist Parti'nin muhafazakâr yönetimi, daha 1988 yılı içinde, bir aydın düşmanlığını benimsedi. Bu, yukarıda değindiğimiz uvriyerizmin, popülizmin diğer yüzünü meydana getirdi. Her ikisi, Kültür Devrimi zamanının teorilerine geri dönüş ile elele gitti. Bütün bu unsurlar, SP'nin Nisan başındaki kongresine kuvvetle yansıdı. Burada, "işçi hareketinin, hakim sınıfların yanı sıra, evlerinde biralarını yudumlayan aydınları da korkudan titrettiği"gibi, acayip konuşmalar yapıldı (herşey bir yana, sanki işçi sınıfı evinde bira içmiyor). Kültür Devrimi de, aydınlara "sınıf düşmanı" muamelesi yapmış; onları "revizyonizmin, geri dönüşün kaynağı" gibi görmüştü. SP'nin muhafazakâr yönetiminin şimdiki aydın düşmanlığı virajı, hem, geçmişin bu zihinlere işlemiş ideolojik anılarından, hem de parti-içi mücadelenin taktik icaplarından kaynaklandı. Kanımca SP, liderlik kültünün bu kısa vadeli dar görüşlülüğünü, çok pahalı ödeyecektir (ödemeye başlamıştır bile). Kendisi iyiyce kültürsüzleşerek ödeyecektir. Ülkenin fikir hayatıyla bağlarını iyice kopararak ödeyecektir. Öyle ki, büyümeyeceğinden, gelecekte bir ideolojik hegemonya kurmaya, sıra gelmeyecektir bile. Stalin de aydınlara antagonistçe davranmıştı. Ama Ribakov'un ***Arbat Çocukları'****nı dikkatle okuyan herkes, Stalin'in dahi aydınlara ülkenin vicdanı, maneviyatının bekçileri olarak ne kadar önem verdiğini kolayca görebilir.*

8- Sosyalist aydınların birinci alt-kategorisini ise, benim için en iyi, Korkut Boratav temsil ediyor. Marksistlerarası teorik tartışma platformu olarak çıkan ***Gelecek*** *dergi-*

sinin bu ilk sayısının, önemli ölçüde, Murat Belge ve Korkut Boratav'ın iki metninin tartışılması biçiminde örülmüş olması (ve ayrıca, tartışmaya katılanların bileşimi), bir tesadüf mü? Bence değil. Sosyalizm deyince de, burjuvazi/kapitalizm deyince de, sosyalist aydınların tahlilleri, özel süreçler içindeki sosyalist kadroların tartışmaları için kabul edilebilir bir başlangıç noktası teşkil edecek ağırlık ve olgunlukta oluyor. Eğer kimsenin şüphesi kalmış idiyse, bence bu, sosyalist aydınların niçin vazgeçilmez olduğunu ve birleşik bir partinin ilk meselesinin niçin sosyalist aydınlar ile sosyalist kadroları yanyana getirmek olduğunu apaçık gösteriyor.

9- Dikkat edilirse, bizatihî "uzlaşma", "ulusal mutabakat" önermeyi eleştirmiyorum. "Sivil toplumculuk" cereyanının hiçbir değerli fikir getirmediğini de söylemiyorum. Bunları ayrıca, toplu bir değerlendirmeye tâbî tutabiliriz. Aşırı gidildiğini, bir sağa savrulma olduğunu, daha zorlayıcı olmak gerektiğini söylüyorum.

10- ***Tarihten Güncelliğe****'nin (Alan Yayıncılık, 1. bas., 1983) Önsöz'ündeki "Dergilerde ve gazetelerde yayımlanmış yazıları bir araya getirip kitap yapmaktan hoşlanmadığım için, şimdiye kadar yazdıklarımı yayımlandıkları yerde bırakmıştım. Bence bir kitap başından beri kitap olarak tasarlanıp yazılmalı" cümleleri, bu sıkıntıyı Murat Belge'nin de hissettiğini düşündürüyor.*

13- Yeri gelmişken belirteyim: Böyle büyük haksızlıklardan biri de bana aittir. 1980 öncesinin sert kutuplaşma ortamında, ben de kendi mensup olduğum kutbun bağnazlığı içinden, genel olarak orta alana, özel olarak Murat Belge'ye saldırdım. ***Bir "dünya bilgileri" kertesini*** *o zaman da bütün Sol'a sunan, Marksizmle birleştirilmesini hazırlamaya çalışan* ***Birikim*** *dergisini eklektizmle, entelektüalizmle, "işçi sınıfıyla hiçbir ilgisi olmamak"la suçladım. O yıllarda hepimiz, ayrı ayrı çizgilerde, yazmamış olmayı isteyeceğimiz pek çok şey yazdık. Kendi payıma,* ***Aydınlık*** *gazetesinde yayınlanan üç bölümlü "Marksizm ve Aydınlar" yazımın hele üçüncü bölümü kadar, pek az yazıma üzülüyorum. Ve böyle bütün haksızlıkları, maruz kalanlar unutsun, yapanlar unutmasın diyorum.*

14- Örneğin bkz. "Türkiye'nin Özgüllükleri Üzerine Bazı Düşünceler I, II", ***Saçak,*** *sayı 41 (Haziran1987) ve 42 (Temmuz 1987). "Sosyalist Parti İçindeki Muhalefet Kanadının 22 Ocak 1989 İstanbul Toplantısı Konuşmaları",* ***Sosyalist Birlik,*** *Sayı 1, Mart 1989. "Türkiye'de Dinci-Irkçı Partilerin Bir Geleceği Olabilir mi?",* ***Sosyalist Birlik,*** *Sayı 3, Mayıs 1989. Sosyalist Parti 1. Kongresindeki konuşmam için, bkz.* ***Adımlar,*** *Sayı 8, 16-29 Nisan1989 ve* ***Saçak,*** *Mayıs 1989. (Demokrasi Kurultayından sonra:) "Sol'da Siyaset Sanatının Yerli Yerine Oturmamışlığı",* ***Bilim ve Sanat*** *(çıkacak).* ***Sosyalist Birlik*** *dergisinin, bir yazı kurulu üyesi olarak katıldığım, 2. ve 3. sayılarının başyazıları, "Muhafazakârlık ve Düzene Kayış" ve "12 Eylül'ün Çifte Yenilgisi". Ve bunlardan biraz ayrı duran, ama ilintili, "Sol'daki Tartışmalardan DP Tarihine Bakışlar",* ***Tarih ve Toplum,*** *Sayı 53 (Mayıs 1988) ve Sayı 54 (Haziran 1988).*

15- Korkut Boratav'ın, gene ***Gelecek*** *dergisinin bu sayısındaki "Türkiye'de Burjuvazinin Yapısı ve Siyasî İktidarla İlişkisi Üzerine Gözlem ve Düşünceler" başlıklı incelemesi, Murat Belge'nin ve benim paralel görüşlerimizi kapsamlı bir biçimde temellendiriyor. Yalnız bence Boratav'ın burjuvazi tahlili, genel bir "Türkiye'nin yapısı" tahliliyle çerçevelenmeli. Şimdiki şekliyle, burjuvazinin iç yapısını, adetâ, Türkiye'nin azgelişmişlik morfolojisinin bir "mikrokozmu" gibi alıyor. Bu, gerekli bütünlüğü sağlamaz diye endişe ederim. Acaba yukarıda aktardığım özetlemelerin, bu bakımdan da bir tamamlayıcılık fonksiyonu olduğunu umabilir miyim?*

16- Örneğin, İsmet İnönü zamanındaki CHP içinde, "Ortanın Solu" hareketi; 12 Mart'tan çıkışta, AP'ye karşı Ecevit; 1983 seçimlerinde, MDP'ye karşı ANAP; ANAP içinde, "Kutsal İttifak"a karşı liberaller; ANAP'a karşı SHP; SHP'ye kıyasla DSP; Marksist Sol, işçi ve sendika hareketi, gençlik hareketi.

17- Kuşkusuz bunu, sosyalist politikanın kısırlığından soyutlamak olanaksız. Bütün 1970'ler boyunca sosyalistler, ya "Toprak Devrimi" dogmatizmine saplanıp kaldılar ya da köylülük hakkında hiçbir şey söylemediler. Birleşik, geniş bir emek ve sosyalizm partisi, mutlaka, küçük ve orta köylülüğü esas alan, iç yapısı demokratik, mücadeleci, üretim ve pazarlama alanlarını birleştiren bir kooperatif hareketini, ***"tarihsel blok"unu genişletmek için, aynı zamanda sosyalizm projesinin bir habercisi olarak, bir sosyalizm ve demokrasi okulu olarak*** *gündeme getirebilmeli. Bunun üzerinde, ileride, ayrıca duracağım.*

18- Bu kopma ve bağlanmalar, Korkut Boratav'ın yazısında çok güzel anlatılmakta. 1970'lerde, MC hükümetlerinin sonlarına doğru, halkın tepkisi ve kamuoyunun ağırlığı sonucu, Türkiye hakim sınıflarının önemli kesimleri de AP'den CHP'ye dönmeye başlamışlardı. Ne var ki, sosyal demokrasi ile bu flört, çeşitli nedenlerle kısa sürdü. Özellikle Ecevit'in IMF ile uzlaşmaya yanaşmaması, bir güvensizlik işareti oldu ve büyük burjuvazi hemen saf değiştirdi, 11'ler destekli CHP hükümetine karşı tavır aldı. O günlerden itibaren, bir Turgut Özal ekibi, önce AP'nin şemsiyesi altında, daha sonra askerî yönetimin şemsiyesi altında, nihayet ANAP olarak, burjuvazinin ideolojik hegemonyasını temsil etti ve gene aynı hegemonya nedeniyle bu, halka da tescil ettirilebildi. Bugün, bu bağlantının tekrar istikrarsızlaştığı bir dönem yaşıyoruz. Burada da halkın oyunun rolü, apaçık gözüküyor.

19- Burada önemli dış etken olarak, Sovyet dış politikasındaki değişikliğin büyük katkısıyla Soğuk Savaş ortamının sona ermesi, bu arada evrensel bir demokrasi bilinci ve kamuoyunun yükselmesi; önemli iç etken olarak, bizatihî seçmen kitlesinin olgunlaşması, oy kullanma tarzının değişkenliği ve dolayısıyla "mekanizma tıkandı" demenin zorlaşması, gösterilebilir.

20- Bu hatanın tipik bir örneği, Bülent Somay'ın ***Birikim****'in ilk sayısında yer alan "Önce Meşruiyet" yazısıdır. Somay, "birlik" talebini SP'ye, "yasallık" talebini de TBKP'ye izafe ediyor. "Türkiye sosyalistlerinin birinci sorununun acilen örgütsel birlik olduğunu" da, "bir an önce yasal bir örgüt oluşturmak olduğunu" da, "sahte ikilemler" diye niteliyor. "Orta yol"cu "devrimci/sosyalist gruplar"ın bu "kutupsallığa" karşı olumsuz tavrını beğeniyor ve "bu sahte ikilemler arasında gene güme giden...* ***meşruiyet****" parolasını, "devrimci/sosyalist gruplar"ın alternatif tezi olarak ileri sürüyor. Somay'a göre, "sosyalizmin gerçek bir toplumsal meşruluk kazanması", "yasallık sorunundan da, birlik sorunundan da daha kapsamlı ve* ***âcil*** *bir önem" taşıyor. "Âcil" kelimesinin altını ben çiziyorum.*

Bence bu tavır, uzun vadede onsuz yapamayacağımız meşruiyet anlayışı, ölçütü ve olanağının, Küba veya Nikaragua'da değil de burada, şimdi, Türkiye'de hangi adımlarla kazanılabileceği sorusuna hiç cevap vermiyor. Bütün bir tarihi gözden geçirirken, kendi ülkemize bakmıyor, somut bir tahlil yapmıyor, arabayı atın önüne koşuyor. "Âcil" olarak "toplumsal meşruluk", ne demek? Yasal bir partide geniş birleşiklik, demek. Türkiye toplumunun gözünde Sol'un meşruluk kazanması önce buradan geçiyor.

21- Sosyalist Devrim tezinin başlangıçtaki formülasyonunun bu olduğuna, bir sonraki bölümde tekrar değineceğim.

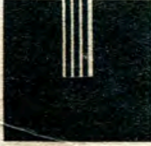
22- Bu yüzden de, Sol'un tarihi, sadece sağ hatalarla mukayese ve onların aşılması biçiminde yazılamaz, yazılmamalıdır. Bu noktada, benim ***Saçak****'taki yazılarımda da değindiğim önemli bir yanılgı, "sol" hataların gene de sağ hatalardan daha iyi olduğu; sağ hataların burjuvaziyi, "sol" hataların ise alt tarafı devrimciliğin bir varyantını ifade ettiği fikridir. Bu anlayışla Sol kendini kapsamlı bir tarzda düzeltemez. Sağ hatalar da, "sol" hatalar da kötüdür; hepsi sosyalizme zarar verir ve son tahlilde burjuvaziye, kapitalizme yarar. Parlamentarizm hatasıyla birlikte parlamenter-yasal mücadeleye sırt çevirme hatası da eleştirildiğinde, Sol'un yolu açılabilir.*

23- Bu hususa daha önce, "Sol'daki Tartışmalardan Demokrat Parti Tarihine Bakışlar" başlıklı yazımda işaret etmiştim. Bkz. ***Tarih ve Toplum,*** *Sayı 53 (Mayıs 1988) ve Sayı 54 (Haziran 1988).*

24- Acaba dört önemli öbekten biri olarak Aybar ve çevresi, buradaki hatayı özümleyebilmişler midir? ***Türkiye İşçi Partisi Tarihi,*** *o zamanki gençlik hareketlerine kötü gözle bakışın biraz sürdüğünü düşündürüyor. Sol'un bütün kesimlerinin kendi geçmişlerine muhasebeci bir tavırla yaklaşmaları, daha iyi olur.*

25- Bugün de yeni fikirler karşısında, kestirmeden, geçmiş bir dönemin tecrübeleri üzerinde oluşmuş teorik birikimlerin otoritesine başvuracak olanların, bu dersi ve ödediğimiz bedeli çok iyi tartmaları gerekir.

26- Benim için bu hegemonya, uydurma değil gerçektir; yukarıda, "Türkiye'nin özgüllükleri" bölümünde özetlendiği gibi, (işçi sınıfının millî burjuvaziden önce ortaya çıkmadığı, özerk bir köylü hareketinin olmadığı, millî burjuvazinin siyasî kadrolarının önemli bir yönetim tecrübesi edinmiş bulunduğu koşullarda), millî burjuvazinin

yabancı istilâsını defedip sömürgeleşmeyi önleme ve modern bir Cumhuriyet kurmadaki gerçek başarısına dayanır. Onun için, bütün bunların "yaşanmadığını" ispatlamaya çalışmak da gerekir.

27- Özellikle Kemalist değil, saf Atatürkçü de değil, Atatürkçü-İnönücü diyorum. Çünkü kanımca bizler, Lenin'in genişliğini ve Ekim Devrimi'nin kitleselliğini, renkliliğini, Bolşevik Partisi'nin hizipli-kanatlı çoğulluğunu, hep Stalin'in darlığı ve monolitikliğinin prizmasından öğrendiğimiz (ya da öğrenemediğimiz) gibi, 1920'lerin görece liberal-demokratik Kemalizmiyle de dolaysız bir teması yaşamadan, hep 1940'ların iyice devletçi nesnel ve zihinsel yapılarını devraldık. Örneğin benim için, 1950'lerin CHP potasından çıkma Doğan Avcıoğlu, tipik bir Atatürkçü-İnönücü'dür.

28- Bu tezin eleştirisini, "Sol'daki Tartışmalardan Demokrat Parti Tarihine Bakışlar"da işlemiştim. Tekrar bkz. ***Tarih ve Toplum,*** *Sayı 53 ve 54, Mayıs ve Haziran 1988.*

29- Bence, işte burada Murat Belge, Kemalist Devrime bakışını genişletmek; bugünün "yaşayan/ölü" resmî Atatürkçülüğüne olsun, Sol'da hâlâ "Kemalist Devrimin tamamlanması" (bkz. aşağıda) perspektifinin sürmesine olsun tepkisini, Kemalist Devrimin tarihsel katkısı ve kazanımları sorunsalından ayırmak zorundadır. Daha önce "Türkiye tarihi hakkında şüpheli hipotezler"inden söz ederken, bunu kastediyordum.

30- Her burjuva devriminin bir Thermidor'u, küçük burjuva radikalizmi damarının da öne çıktığı bir devrimci diktatörlük momentinden büyük burjuvazinin konsolidasyonuna geçiş ânı veya süreci vardır. Bence bu, Türkiye için, 1930'ların ortaları veya ikinci yarısıdır. Üç ayrı kerteden, üç gösterge ileri süreceğim. Birincisi, "Tek Parti"den "Millî Şef" dönemine geçişin ta kendisidir. İkincisi, Şeyh Sait isyanı karşısında "feodalleri, dini şeyhleri ve toprakağalarını" hedef alan bir ideolojik tavırdan, Dersim isyanı karşısında doğrudan doğruya "Kürtleri" hedef alan bir ideolojik tavıra geçiştir. Üçüncüsü, benim kendi özel araştırma alanımda, Türk tarihçiliğinin tarihinde, burjuva-demokratik ve burjuva-materyalist, evrenselci, sosyolojik, karşılaştırmalı, hümanist bir tarihçilikten (Fuat Köprülü), Osmanlıcı, devlet fetişisti, biz bize benzerizci, dar hukukçu ve formalist, millî bencillikle dolu, restorasyonist-Metternichçi bir tarihçiliğe (Ömer Lütfü Barkan) geçiştir. İdeolojik-siyasî konumuyla Barkan, bir "Millî Şef" CHP'lisinden başka bir şey değildi ve hep öyle kaldı. Bu olayların hepsi 1937-38'e isabet eder. Çakışma, bu kadar olur.

31- Bugün ise çok, çok yanlıştır. Kemalist Devrim, Marksistler için bir tarih incelemesinin konusudur, artık. Ne ki, örneğin bugünkü krizi hâlâ bir "Cumhuriyet'in dengelerinin bozulması" olayı gibi tahlil eden "Altın Çağ" söylemleri, Sol'da yer yer (örneğin, Sosyalist Parti'nin yönetiminde) varlığını korumaktadır. Buna, ayrı bir yazı ile değineceğim.

32- Burada da sanırım, Sol'da darbecilik siyasetlerinini izlenmesinin eleştirisiyle 27 Mayıs'a ilişkin tarihsel bir değerlendirmeyi, birbirinden ayırabilmek gerekir.

33- Bkz. Taner Timur, "Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz"; ***Osmanlı Kimliği*** *(Hil Yayın, 1986) içinde, s.120-121.*

34- Bu savrulmada, bir "solculuk" yarışına girilmesi, önemli rol oynadı. Aslında, 1969-70'teki ***Aydınlık*** *ve sonra* ***Proleter Devrimci Aydınlık*** *yazı kurulu, gençlik hareketi içinde, bu hareketin kitlesel dalgasının ister istemez inişe geçmesiyle birlikte gelişmeye başlayan, bir Latin Amerika şablonculuğundan da beslenen "sol", maceracı eğilimlerin eleştirisi esası üzerinde şekillenmekteydi. Fikir ayrılıklarının ilk kökeni, buydu. Ancak, sonradan THKP-C önderliğine dönüşecek kümelenmeden gelen sağcılık suçlamaları, bir kompleks yarattı. Böylece Latin Amerika şablonculuğuna bir Çin şablonculuğuyla karşılık verildi. Bu da bir çeşit maceracılıktı. Buralarda önemli dersler var. Sol-içi taktik konjonktürler ne kadar zorlarsa zorlasın, dengeli ve uzun vadeli bir bakışa sahip olmak lâzım. "Solculuk" yarışı eğilimlerine karşı da, çok ihtiyatlı olmak lâzım.*

35- Bunun sorgulanması, 12 Eylül'den önceye gider. 1980 Ocak sonundaki TİKP 1. Kongresi'ne, bir "Toprak Devrimi Programı" karar tasarısı sunuldu. ***Aydınlık*** *gazetesi, bunun "oybirliğiyle" kabul edildiği yazdı. Doğru değildi. Tek başıma kalktım, aleyhte konuştum ve aleyhte oy kullandım. O karar, TİKP'yi mahkûm ettirmeye katkısından başka, neye yaradı?*

36- Belli anlarda, belli konularda, özel olarak hakim sınıflar bloku içindeki bir kesimi hedef almak ve bir parçalanma yaratmaya çalışmak; bütün çelişkileri sonuna kadar kullanmak; "popüler-demokratik bir dil" kullanabilmek ve bu dille, yerine göre, ince bir mücadele yöntemi olarak, "ulusal mutabakat"lar önerebilmek, hep bu kazanımlardandır. Bence bunların "reformculuk" veya "sağcılık"la bir ilgisi yok. Muhteva hataları, ayrı bir mesele. "Devrimci sol", kendisi yasal, partili bir mücadeleyle siyaset sahnesinde yer almadığı, böyle bir tecrübesi olmadığı için, bizatihî bu yöntemleri "reformculuk" sayıyor.

37- Yukarıda, dipnot 13'te zikrettiğim, geçmişte Murat Belge'ye ve ***Birikim*** *dergisinin işlevine yönelettiğim haksız saldırı, "burjuvazinin ve revizyonizmin" alanını alabildiğine geniş tutan, "klasikler" dışında herşeyi bir "kontaminasyon kaynağı" sayan, böyle bir zihniyetin ürünüydü.*

38- Zaten, Mao'nun kendisinde de Stalinist yan, Kültür Devriminde başvurduğu antagonist teori ve yöntemlerle, Stalin'i eleştiren yana ağır bastı. Buna, 1988'de ***Saçak****'ta yayınlanan "Dünyanın Büyük Dönemeci", "SB ve Çin'deki Gelişmeler" ve "Bazı Tarihsel Sorunlar" yazılarımda işaret etmiştim. Mao'nun 1956-57 yazıları, bugün dünyada, "Mao'nun Dengçi dönemi" aforizmasıyla adlandırılıyor. Bir nokta yanlış anlaşılmasın: Stalin'in ve Mao'nun (gerçek) tarihsel başarılarını değil, Stalinizmin ve Maoculuğun bugün Türkiye'de ne ifade edeceğini tartışıyor, eleştiriyoruz.*

39- Eski SDP geleneğinin böyle bir fikri var mı, bilemiyorum; bu noktada, daha çok diğer üç öbek için konuşuyorum.

40- 1985'ten sonra ***Saçak*** *dergisinin başlattığı "birleşik sosyalist parti" tartışmaları içinde, Yalçın Küçük, her türlü özeleştiri ve muhasebe girişimini "eylülist" bir tavır, düzene boyuneğiş, günah çıkarma, vb. sayıp yasaklamaya kalkan bir duygusallık içindeydi. Doğu Perinçek ise bunu eleştiriyordu. Bkz.* ***Saçak****, Sayı 29, Haziran 1986, s.14 ve devamı. Sosyalist Parti içi ve çevresindeki son tartışmalar ise, muhafazakârlığın "12 Eylül konumlarına uyarlanma" ithamlarına tekrar tekrar tanık olmuştur.*

41- Bu konularda bazıları, "Millî kurtuluş savaşları, zaferle mi kapandı, yenilgiyle mi? Haydi söyle bakalım. Neden millî kurtuluş savaşlarının zaferle kapandığını söylemiyorsun?" türü polemiklere girişiyorlar. İkincisi, "Filistin ile Güney Amerika duruyor ya" diyorlar. Buralardan, güya millî kurtuluş savaşlarına karşı olduğum, hatta belki anti-emperyalist olmadığım, Filistin ve Güney Afrika ile dayanışma göstermediğim gibi imâlar geliştirmeye çalışıyorlar. Son SP kongresinde de tekrarlanan bu demagojiler, komiktir. Birincisi, 1988 başında ***Saçak****'ta yayınlanan "Dünyanın Büyük Dönemeci" yazımda, aynen, millî kurtuluş savaşlarının dünyayı sömürgesizleştirme zaferini esas olarak kazandığını belirttim. İkincisi, Filistin ile Güney Afrika'nın iki büyük istisna olduğunu (şimdi bunu bana "hatırlatıyorlar"), ama genel durumu değiştirmeyeceğini söyledim. Ama üçüncüsü, esas fikir açısından çok mu önemli, bütün bunlar? Emperyalizm yeryüzünde elbet mevcut. Ama anti-emperyalist mücadelenin esas biçiminin millî kurtuluş savaşları olduğu bir dönem, gerçekten sona erdi; yerini başka biçimler alacak. "Hayır, bu dönem kapanmadı" diyen varsa, lâfı dolandırmak ve ıvır-zıvırla uğraşmak yerine, temel fikrini açıkça yazsın da görelim.*

42- Burada gene, kendi dahil olduğum özel süreçle bir bağlantı kurarak, Türkiye'nin somut siyasî pratiğinde bu önermelerin ne anlama geldiğini göstermek istiyorum. SP bünyesinde, 6-7 Ağustos 1988 tarihinde bir "Kriz" tartışması yaşandı (notları için bkz. ***Saçak,*** *Sayı 57, Ekim-Kasım 1988). Ben bu tartışmada, "kriz yoktur" diye aşırı bir pozisyonu savundum. Ancak kafamdaki esas meseleler, Türkiye'nin bünyesinin, bu krizin bir devrim durumuna varmasına esaslı sınırlar koyduğu; burada, bizim kısa vadeli sübjektif irademize bağlı olarak yakalanabilecek bir "fırsat"ın bulunmadığı; "hazırlanmak" gerekçesiyle küçük-dar-sıkı, vb. olmak yönünde yapılacak bir özel tahkimatın ise, gidilmesi gereken yönün tam tersini ifade ettiğiydi. Tartışma sırasında, bu bağlamda, düzenin/burjuvazinin ideolojik hegemonyasının çok güçlü olduğunda israr ettim. Bu itiraza, önemsiz bir şey gibi bakıldı. Çünkü ideolojik hegemonyanın ne kadar derin bir olay olduğu; toplumun ne kadar büyük olduğu ve ne kadar geniş kesimlerinin ruhunda, zihninde, düzenin kök salmış olduğu; buna karşılık, bırakalım tek başına SP'yi, toplam Sosyalizm alanının henüz ne kadar*

küçük ve etkisiz olduğu nosyonu teşekkül etmiş değildir. Düzenin ideolojik hakimiyeti, çelişmeler keskinleşince ve biraz devrimci atılganlık gösterince hemen kırılıverecek bir şey gibi anlaşılıyor. Bunun ardında da, hep eski tarihsel modeller; örneğin Ekim Devrimi'nde küçük ve sıkı bir partinin, bir kriz anında, görece kısa sürede kitlelerin başına geçivermesi ve düzenin zincirlerini kırıp atması olayı, yatıyor.

Öyleyse bütün argümanı tekrar edelim: Çarlık Rusyası, şiddet ögesinin, kaba kuvvetin çok ön planda olduğu bir yönetim sistemiydı. İdeolojik bakımdan zayıftı ve kitleleri derinden yakalayan bir hegemonyası yoktu. Esasen bu nedenledir ki, koyu illegalite ve büyük kültürel gerilik (madalyonun iki yüzü) koşullarında yaygın bir ideolojik faaliyet sürdürmesi olanaksız olan Bolşevik Partisi'nin, yaygın bir propaganda ile böyle bir ideolojik üstünlük sağlaması gerekmedi de. Orta ve geri kesimler hareketsiz dururken, aktivite odağı durumundaki, hayli dar ileri kesimleri kazanmak için, siyasi ajitasyon ile örgütsel atılganlık yeterli oldu. Bütün mesele Türkiye'de bunun yetmeyeceğinin görülmesidir. Türkiye'de genel olarak düzen çok daha ileri; hem, kazanılması gereken kitleler çok daha geniş, hem de bu kitleler üzerindeki hegemonya daha derin. SP, bir-iki bin kişilik bir parti; kendi aktif unsuru çok daha az. Böyle bir partiyle "sıkılaşarak" "fırsat yakalamak"tan söz etmek, ya her türlü gerçeklik duygusunu yitirmiş olmak ya da bile bile tabanı hayallerle oyalamak demektir.

43- Akımına göre, derece derece: Silahlı mücadele fetişizmine sarılmak; illegalite fetişizmine sarılmak; "12 Eylül'ün baskısıyla özeleştiri yapmayalım" diye muhasebesizliğe sarılmak; özgül Eski Teori'lere sarılmak; bunların payandaladığı dar yapılara sarılmak; halktan kopuk jargonlara sarılmak - Sol'daki yapısal buhranın ve bunun tek tek her geleneğe yansıyışının derinliğini gözlerden gizlemenin, akla gelebilecek her biçimi.

SOSYALİST TEORİNİN REORGANİZASYON GEREĞİ

Metin Çulhaoğlu

Marksizmin sorunlarını özellikle Türkiye'ye yapılan göndermelerle ele alan özgün çalışmalar, öteden beri büyük öneme sahiptir. Kendi adıma konuşursam, bu tür çalışmalar, marksizmin hangi yorumu doğrultusunda olurlarsa olsunlar, bende hep ilgi ve heyecan uyandırmıştır. Türkiye sol hareketinin bugün içinde bulunduğu özel durumda ise, aynı nitelikte çalışmaların daha da büyük bir anlam taşıyacağını söylemek gerekiyor.

Türkiye sosyalist hareketinin uluslararası plandaki gelişmeler doğrultusunda ve belli başlı kadrolarıyla birlikte yaşadığı yeniden harmanlanma süreci, 60'lar da oluşup günümüze devrolan mesafelerin yeniden sınanmasını gerekli kılıyor. Marksistler olarak, diyelim 20 yıl önce aramızda oluşan kimi mesafelerin artık yapaylaştığını hep birlikte hissediyoruz. Bunların hangilerinin gerçekten kapatılabilir olduğunu görmek için belirli platformları zorluyoruz. Bu gerçeği sanırım herkes görmekte, dahası olumlu bulmaktadır.

Marksizmin Türkiye'deki sorunlarına ilişkin özgün çalışmalar, işte bu mesafe sınama işinin teorik çerçeveleri olarak önemli işlevler görüyorlar. Makro ölçekli bu tür çalışmaların kuşkusuz değişik yönde etkileri olacaktır. En başta, pragmatik ve güncelci gereksinimlerin dayatır göründüğü, ne var ki asgari temelleri henüz yeterince düşünülmemiş birlik projeleri, gerçek fizibilitelerini ancak bu tür çalışmaların yardımıyla sergileyebileceklerdir. İkinci olarak, kapanan ve kapanabilir mesafelerle birlikte yeni yeni oluşan başkaları da, gene ancak bu tür çalışmalarla net formülasyonlarına kavuşacaklardır.

Bu getiriler ilk bakışta "olumlu" ve "olumsuz" iki doğrultu içeriyor görünseler bile, elde edilen, son çözümlemede ileri bir adım olacaktır. Yapay mesafelerin kapatılmasıyla gelecek bir olumluluk dışında, gerçekten olması gereken mesafelerin bu kez gerekli teorik temelleriyle saptanabilmesi de, kim ne derse desin, ileri bir adım sayılmalıdır.

Murat Belge'nin **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek** adlı çalışması, ülke solunda sanırım en başta yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesin-

de ele alınacaktır. Belge'nin kendisi ile başkaları arasındaki mesafelerin ötesinde, bir bütün olarak Türkiye'deki marksistlerin birbirlerini sınamalarında da Belge'nin çalışması önemli "dışsal" referanslardan biri olabilecektir. Bu, Belge'nin bireysel bir manifestoda kalmayıp marksist tartışma açısından en azından "nesnel" bir çerçeve oluşturabildiğini gösterir.

Ancak hemen belirtmem gerekiyor: Bu yazı söz konusu çalışmanın kapsamlı bir ele alınışı niteliğini kesinlikle taşımıyor. Bunun nedeni, çalışmanın böyle kapsamlı bir eleştiriyi haketmemesi değil elbette. Bu yazı açısından tek bir neden var; o da zorlayıcı zaman ve yer kısıtlılıkları. Bu yüzden Belge'nin çalışmasına ilişkin düşüncelerimi şimdilik iki ana noktada toplamak istiyorum. Bunlardan ilki, Türkiye sosyalist hareketiyle ilişkisi kimileri için belki de ancak "dolaylı" sayılabilecek bir nokta: Belge'nin diyalektik ve tarihsel maddeciliğe yaklaşımı. İkinci nokta ise, doğrudan doğruya Türkiye'ye ilişkin. Buradan da, Belge'nin iki kavramını, "rektifikasyon" ile "popülerizasyon"u öne çıkararak düşüncelerimi belirli sınırlar içinde iletmeye çalışacağım.

Diyalektik Maddecilik

Türkiye sosyalist hareketinde "tarihsel maddecilik" ve "diyalektik maddecilik" kavramları, işin alfabesi sayıldıkları halde (ya da tam tamına bu nedenle!) pek az ele alınmıştır. Ülkedeki felsefi birikimin yetersizliği de sanırım bu "çetrefil" alanı ürkütücü kılmıştır pek çok kişi için. Konuya giriş niteliğinde çok şey söylemek mümkün olmakla birlikte, ben doğrudan doğruya Belge'nin düşüncelerine geçeceğim.

Belge, kendi yaklaşır ında, "maddeci tarih anlayışı"nı sahiplenirken "diyalektik maddecilil "i açıkça reddediyor. "Ön metin"de yer alan ve bu reddin en özlü l çimde deklare edildiği bir bölümü buraya aynen alıyorum: "Bu bağ amda 'diyalektik maddecilik' denilen düşünce tarzının, kaynaklandığı Hegel felsefesiyle birlikte bir geçerliliği kalmadığı kanısındayım. Hangi matrisler içinde işlediği hiçbir zaman belli olmayan, gelecek konusunda hiçbir somut öngörü imkanı sağlamayan bu teorinin inandırıcı bir açıklamasını da hiçbir metinde görmedim. Dolayısıyla, bilimselliği engellediğini, güçleştirdiğini düşünüyorum." (M.Belge; "Türkiye'de Marksizmin Sorunları", Ön Metin, s.7)

Reddin bu konuluş biçimi, tartışma için yeterli açıklığı sağlamıyor. Zaten bu aktarmayı da, Belge'nin diyalektik maddecilik karşısındaki kesin tutumunu verel mek için yaptım. Ancak Belge, itirazını tartışılabilir kılan başka aç ılamalar da getiriyor çalışmasında. Bunlardan gene en özlü olanını taracağım. Belge, diyalektiğin bilinen yasalarından söz ettikten s a şöyle sürdürüyor: "Burada da önemli olan nokta, bu yasaların n **de** varolduğu sorunudur. Engels'den bu yana marksizmde egemen olan gelenek bu konuda son derece açıktır; yasalar maddede, yani varlıkta içkindir. Biz bunları saptamakla, zihnimizi de aynı biçimde çalıştırmaya başlıyoruz. Dolayısıyla maddenin yasaları ile zihnin çalışma yasaları arasında bir **özdeşlik** (vurgu bana ait.

Bugün bir yana, 50 yıl sonra da K.Maraş'a, Yozgat'a, Gümüşhane'ye, Erzurum'a, Kütahya'ya, Afyon'a vb. işçi sınıfı hareketinin ideolojik hegemonyasını kurabileceği sivil toplumcu temellerin nasıl yerleşeceğini çok merak ediyorum.

M.Ç.) kuruluyor. Düşünce, maddenin yansıması oluyor." (M.Belge; **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek,** Birikim yay. İst. 1989, s.164) Nihayet, konu açısından çok önemli olduğuna inandığım bir başkasıyla alıntıları bitireceğim, Belge, diyalektiğin "pedagojik" ve "didaktik" bir düşünce tarzı olduğunu belirttikten sonra ekliyor: "Bu düşünce tarzını benimsemekle dünyanın gidişi doğrultusunda bir rotaya yerleşmiş oluruz ve 'tarihin akışıyla' birlikte ilerleriz." (**a.g.e.** s.166)

* * *

Eğer Belge'nin diyalektiğe itiraz gerekçeleri bunlarsa, yapılan işin, haklı kızgınlıklardan kaynaklanan haksız bir oruç bozma olduğunu söylemek gerekiyor. Diyalektiğin konuluşunda çoğu kez sergilenen didaktizm, sanırım yalnızca Belge değil başka pek çok düşünür açısından da itici olmuştur. Bunda, diyalektiği "öğretme" adına yazılmış kimi el kitaplarının özel rolü olduğunu kabul etmeye de hazırım.

Ne var ki, iş burada bitmiyor. Marx ve Engels'den sonra, Plehanov'un, Lenin'in, Lukacs'ın ve giderek kimi çağdaş Sovyet düşünürlerinin diyalektik sorununa oldukça ciddi geliştirici yaklaşımlarda bulundukları biliniyor. Tek tek hepsini anlatmak mümkün değil; ama genel bir özet olarak şunu söylemek durumundayım: El kitaplarında yer alıp Belge'nin reddettiği konumuyla diyalektik, marksist düşüncede gerçekte çoktan aşılmış bir "problematik" oluşturur. Kuşkusuz ortada bir nihai çözüm yoktur ve olamaz da. Ne var ki, bir hareket tanımı ve bu hareketi inceleme yöntemi olarak diyalektiğe ilişkin tartışmalar, tam da Belge'nin hoşnutsuz olduğu alanlarda önemli açılımlar sağlamış, en azından eski "özetçi" problematiği köklü biçimde yenilemiştir. Bu değişimin el kitaplarına yansımamış olması, bence Belge'nin redci tutumunu haklı çıkarmaz. Çünkü başka alanlarda el kitaplarının ve standart söylemin ötesine çıkabilen Belge'nin diyalektik konusunda kendini dar bir alana sınırlamasının haklı hiçbir gerekçesi olamaz.

Görebildiğim kadarıyla Belge'nin red gerekçeleri iki ana başlık altında toplanıyor. Birincisi, Hegelci miras yüzünden diyalektik yaklaşıma **teleolojik** bir içerik verilmesi; ikincisi ise madde ile düşünce arasında, aynı düzlemde, doğrusal etkili bir ilişki bulunduğu önermesidir. Belge bu sözcüğü kullanmamakla birlikte, itiraz ettiği anlayışta, madde ile düşünce arasında aynı düzlemde, doğrusal etkili, özetle "**coextensive**" (eş başlangıçlı, eş sürümlü, eş yönelimli ve eş bitimli) bir ilişki olduğu varsayılmaktadır.

Sırayla gidersek, en başta söylenmesi gereken şu oluyor: Marx'ın konuyu ele alan istisnasız tüm değinmelerinde, tarihsel devinime bir "amaç" ya da "erek" izafesi özellikle dışlanmış, bu doğrultudaki eğilimler de eleştirilmiştir. Daha **Kutsal Aile**'den başlayarak sergilenen bu özenin örneklerini Belge'nin de bildiğinden kuşku duymuyorum. Ancak, Marx'ın bu özen doğrultusundaki vurgularının hatırlatılmasıyla konunun kapanmış olmayacağının da farkındayım. Netlik ve "güvence" için, başka değinmelere de gerek var.

19. yüzyıldan başlayarak günümüze dek, kimi marksistlerin ve Marx yorumcularının, Hegel tarafından süreçlerin gelişimine sokulan "erekçiliği", sanırım geleceğe yönelik bir güven sağlayacağı, güncel özverileri haklı çıkaran bir gerekçe oluşturacağı inancıyla toplumsal formasyonların hareket biçimine de taşıdıkları doğrudur. Bu tür bir erekçiliğin, sokulduğu her yerden çıkarılmasından yanayım. Üstelik kendi adıma, diyalektiğin "bu" olmadığından da eminim. Erekçilikten ve "pedagojik" zorlamalardan arınmayla diyalektiğin de bir kenara bırakılmış olacağını hiç mi hiç düşünmüyorum. Özetle erekçiliğin, **ilk** birikimler ya da **ön** esinlenişler dışında*, Marx'ın diyalektiğinin hiçbir zaman içsel ve ayrılmaz (inherent) bir parçası olmadığını savunuyorum.

Herşeye rağmen, teleoloji'nin olmasa bile başka bir tür "erekselci yansıma"nın, bu kez öznel etkinlik kanalından marksist diyalektiğe girdiğini kabul ediyorum. Ancak bu, Belge'nin haklı olarak eleştirdiği teleolojik çarpıtmadan **büsbütün farklı** bir içerik taşır. Üstelik çok da anlamlıdır: Belge'nin, "maddenin yasaları ile zihnin çalışma yasaları arasında özdeşlik kurulduğu", "düşünce maddenin yansıması sayıldığı" için karşı çıktığı o mahut diyalektik anlayışı da, tam tamına bu ilginç yansıma sayesinde aşılabilmiştir!

Açmaya çalışacağım. Marx, maddi süreçlerle zihinsel süreçlerin özde aynı hareket yasalarını paylaşmakla birlikte özdeş ya da çakışımlı bir gelişim izlemediklerini **Kapital**'in yöntemine ilişkin değinmeler ve **Grundrisse** dışında, bağımsız bir çalışma olarak ayrıntılarıyla ele almadı. Gene de söz konusu değinmelerin daha sonraki marksistler için oldukça anlamlı ipuçları sayıldığını ve kullanıldığını görüyoruz. Diyalektikçilerin önemli bir kesimi için sorun artık şudur: Maddi sü-

Marksist reorganizasyonun Türkiye'deki en güncel sorunu, Marksizmin bilim ve kültürünün en küçük biçimde bile nüfuz edemediği, ama çok "radikal" söylemli vülger yorumu ile son yılların ürünü kozmopolit ve büyük ölçüde snobizme çalan yorumu dışında kalan üçüncü bir yol için varolan güçlerin dağınıklığıdır.

reçlerle zihinsel süreçlerin karşılıklı etkileşiminin (ilkinin ötekine uzanımının değil), tek bir bütünsellik içinde, ama **düalist** bir yerleşimle ele alınması...

Bu, el kitabı problematiğinin aşılmasında ilk büyük adımdır.

***

"Düalist yerleşim" tanımını da açmak istiyorum. Kesinlikle "iki ayrı dünya" anlamına gelmiyor. Bu yalnızca, aynı yapı içinde olup özde gene aynı yasalarla da gelişseler, maddi ve zihinsel süreçler arasında bir **düzlem** ve **içerik** özdeşliğinin kurulamayacağını anlatıyor. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz iki süreç arasında eşit ya da oranlı gelişen bir ilişki de söz konusu olamaz. Zihinsel sürecin ulaştığı aşama, maddi süreci de kapsayan bütünselliğe ilişkin ancak **parçalı** bir yansıma olabilir.

Peki, az önce aşıldığından söz edilen vülger problematik de parçalılığı öngörmüyor muydu? Görüyordu; ancak eski problematikte maddi süreç doğrudan doğruya bütünselliğin de kendisi iken, yeni yaklaşımda onun bir parçası olarak alınmaktadır. Dolayısıyla zihinsel sürecin yansıttığı parçalılık, yalnızca maddi sürece değil, onun da içinde yer aldığı bir bütünselliğe ilişkindir. Sonuç olarak sözünü ettiğim parçalılık, vülger problematiğin koyduğunun tersine, gerçekliğin bütününe göre hep **eşitsiz** ve **orantısız** bir iç dağılıma sahip olacaktır.

Bu durumda, zihinsel sürecin en yakın ve en doğal ürünü pratik (giderek ideolojik yapılanma, siyasal örgütlenme, mücadele, vb. vb.) ise, bu pratiğin kendi nesnesini ancak parçalı, üstelik bu nesnelliğin öğeleri söz konusu olduğunda eşitsiz biçimde kavrayan etkisi, ait olduğu bütünsellik dolayımıyla maddi süreçlere de eşitsiz biçimde uzanacak, yarattığı değişik etkilerle ortaya bir anlamda "yeni" bir bütünsellik çıkaracaktır. Eğer gelişimin "sarmal" niteliği deniliyor ve buna inanılıyorsa, vülger diyalektik anlayışının sarmal gelişimleri açıklamada büsbütün yetersiz kalacağı bellidir. Vülger anlayışın bu almaşığının ise, aynı konuda çok daha verimli bir işlev göreceğini sanıyorum.

Doğrusu ben kendi adıma "diyalektik"ten bunu anlıyorum. El kitaplarında yazılanlara da, açıkçası, hiçbir bağlayıcılık izafe etmiyorum. Ancak, önce de değidiğim gibi, ortada bir tür "ereksel yansıma" bulunduğunu da kabul etmek gerekir. Bu, doğrudan doğruya, yukarıdaki yeni modelde **öznel etmene** tanınan rolün büyüklüğünden ileri geliyor. "Sosyalizm" olarak tanımladığı belirli bir hedefe, toplumsal-siyasal projelere, aynı hedefe yönelik stratejilere, eylemlere sahip bir öznenin, kendi varoluş ve etkinlik ortamını bunlar açısından değerlendirip dönüştürmeye çalışmaması elbette mümkün değildir. Böyle bir pratik bütününün, kendi nesnesini yeniden belirlememesi de düşünülemez. O halde felsefi bir "erekselcilik" değil ama, siyasal öznenin kendi özel ereği doğrultusundaki etkinliğinin bütünsellik dolayımıyla maddi hareketin kendisini de etkilemesi, gelişkin diyalektik anlayışında özel bir yere sahiptir.

Belge'nin diyalektik maddeciliğe yaklaşımına ilişkin olarak söyleyeceklerim, şimdilik bunlar.

Türkiye'de Marksizm: Rektifikasyon ve Popülerizasyon

Diyalektiğe ilişkin bu tür bir tartışmanın "marksizmin Türkiye'deki sorunları" ile doğrudan ilişkisi var mıdır?

Bu ilişki kimileri için "dolaylı" da görünse, ben olduğunu sanıyorum. Özellikle Türkiye'deki sosyalist hareketin güncel konumu düşünülürse. Burada, hepimizin açık sözlü olması gerekiyor. Birincisi, Türkiye sosyalist hareketi teorik temelleri ve örgüt -mücadele biçimleriyle bugün oldukça radikal bir yeniden yapılanış süreci yaşamaktadır.İkincisi, bu sürecin taşıyıcısı ne köklü bir örgütsel birikim ve gelenek, ne de tek başına sınıf hareketinin kazandığı bir ivme olabilecektir. Ortada olan, düpedüz, bir avuç marksist kadrodur; kim ne derse desin, **teorik gündem** de ağırlıklı olarak bunlar tarafından omuzlanacaktır.

Bu saptamadan sonra, bir başka noktayı daha vurgulamak istiyorum: Örneğin diyalektiğe ilişkin olarak Belge'nin sergilediği yaklaşım da benim burada aktardığım model de, gerçekte sosyalizmin sorunlarının hepimizde biriktirdikleriyle, bundan sonra yapmayı tasarladıklarımızla doğrudan ilişkilidir. Başka deyişle bunlar, bunalımların, kimi tıkanıklıkların, açmazların; ama hepsine karşın korunan umutların belirli bir alana, diyalektiğin algılanışına yansımasından ibarettir...

Sosyalist teorinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir reorganizasyon süreci yaşaması gerektiğine ben de inanıyorum. Bu konuda Belge ile aynı fikirdeyiz; yalnız o "rektifikasyon" diyor. Bu sözcüğün seçimi, yapılması düşünülen değişikliklerin radikal ve "tashihçi" yanını vurgulama amacına yönelik olabilir. Bunu da kabul ediyorum.

Reorganizasyonun kazanması gereken radikal içeriğe, Türkiye'ye atıfla ve kısaca değinmek istiyorum. Hep biliyoruz: batıda marksizm belirli bir düşünsel-kültürel birikimin üzerine gelip kendi temellerini o birikimin üzerinde atmıştı. Tarihsel bir boyutta Türkiye'ye baktığımızda, marksizmin, bu türde bir birikimin üzerine yerleşme ve orada gelişme şansına sahip olmadığını görürüz. Örneğin aralarındaki önemli tüm farklılıklara karşın batı Avrupa ve Rus marksizmleri, kendi toplumları içinde hazır bulunduklarının yer yer kopuşlu, ama gene de net bir tarihsel süreklilik içindeki uzanımları ve dorukları olabilmişlerdi.

Bize gelince: Türkiye'de de, marksizmin toplumun bütününe damga vuran özel **siyasal** birikimlerin uzantısı olarak gelişebileceği kimi dönemler yaşanmıştır. Ne var ki bunlar hep parlayıp sönen, üzerine bindiği dalganın inmesi ya da indirilmesiyle sosyalizmin de inişe zorlandığı kısa uğraklar olmuşlardır. Tek tek söylenecek olursa sosyalizm, ulusal kurtuluşçuluğun uzanımında gelişme şansını 20'lerin başında, "demokrasi" dalgası üzerinde yol alma olanağını 1946'da, jakobenizmden güçlenme ortamını 1971'de, popülizmden gelen kan bağını da 70'lerin sonunda yitirmiştir.

Bugünün Türkiyesi'nde, sosyalizmin üzerine binip gelişebileceği her-

hangi bir özel dalgadan söz edilebilir mi?

Belirli bir kesimin bu soruya koro halinde "demokrasi ve demokratikleşme" yanıtını vereceğini biliyorum. Uluslararası kimi dengelerin dışında, "demokratikleşme"nin, Türkiye kapitalizminin içsel dinamikleri sınıfsal ve siyasal dengeleri açısından ne ölçüde yüksek ve kalıcı bir dalga sayılabileceği konusunda çok ciddi kuşkularım olduğunu belirtmekle yetiniyorum. Eğer mutlaka "yükseltici" bir dalgadan söz edilecekse, en azından marksizmin yeniden yorumlanışı ve mücadele pratiği bağlamında **işçi sınıfı hareketliliğinin** çok daha anlamlı bir dinamik oluşturacağını sanıyorum. Bu dinamik, "demokratikleşme"den çok daha özgün, otantik ve "sosyalizan" temellere dayanmaktadır. Gene de, sınıf hareketinin bu işlevi üzerine uzun boylu konuşmak ya da tüm umutları oraya bağlamak için henüz erken olduğunu düşünüyorum.

Gelecek bir yana, geçmişe bakıldığında görülen şudur: Solu taşıyacak dalgaların herbiri her durumda, iki yanı kesen kılıç işlevi görmüşlerdir. Belirli bir dalganın üzerinde ileriye yol almak kadar, o dalganın içinde erimek de söz konusudur ve Türkiye pratiğinde olan, daha çok ikincisidir. Ulusal kurtuluşçuluk, sosyalizmi ileri götürmekten çok, bizzat onun kendisini ortadan "götürmüş"tür. Kuşkusuz itiraz edenler çıkacaktır; ama sosyalizmi göreli olarak gerçekten ileri götüren (ya da sosyalizmin üzerinde gerçekten ileri yol alabildiği) tek dalga, 1971'de inen jakobenizm olmuştur.*

Özetle, olası iki dinamikten ilkine bakılacak olursa, olduğu kadarıyla "demokratikleşme" dalgasının ikinci, yani sosyalizmi likide edici yanının bugün çok daha keskin olduğunu sanıyorum. Bu dalgaya bağlanan umutların, sosyalist teori ve pratiğin radikal reorganizasyonu süreçleriyle zamandaş oluşunu da, tehlikenin boyutlarını artıran bir etmen olarak görmek mümkündür.

* * *

Belge' de, tarihsel birikimdeki yoksullukları, eksiklikleri vb. vurgulamakla birlikte, Türkiye'de özgün bir bileşim olarak gelişeceğine inandığı "demokratikleşme" sürecine belirli umutlar bağlamış görünüyor. Belge'nin bu umutları hep Gramsci ve sivil toplum bağlamında dillendirmesi bence kıyasıya eleştiriyi davet eden bir yaklaşımdır. Bunu ayrı bir yazıda ele almayı düşünüyorum. Yalnızca, şu konuda ikna olmayı bekliyorum: Bugün bir yana, 50 yıl sonra da K.Maraş'a, Yozgat'a, Gümüşhane'ye, Erzurum'a, Kütahya'ya, Afyon'a vb. işçi sınıfı hareketinin ideolojik hegemonyasını kurabileceği sivil toplumcu temellerin nasıl yerleşeceğini çok merak ediyorum.

Mutlaka gözönüne alınması gereken şudur: Teorinin ve diyalektiğin hiçbir versiyonu, bize geleceğin sınıf mücadelelerinin boyutlarını, yoğunluğunu ve biçimini bugünden veremez.

Şu an için doğru ve gerçekçi olan, marjinalliğin mutlaka ötesinde ama gerektiğinde verili kitlesel değerlerin dışında kalmaktan yüksünmeyen, kitle katılımı beklentilerinde maksimalist olmayan bir anlayışın ve konumun zorlanmasıdır.

Gene de Belge'nin, kendisini, en azından "demokrasi" sevecenliğinin düz savunucularından ayırmaya gayret etmesini saygıyla karşılıyorum. Şunları söyleyen, Belge'dir: "İlkin, sosyalizmin kendi kimliğini ve özgün sesini bulması gerektiğini düşünüyorum. Başka bir söyleyişle, kendi dışındakilerle nerede **ortak** olduğunu saptamadan önce, nerede **farklı** olduğunu yeterli netlikte saptaması gerekiyor. Bu, özellikle teorik düzeyde bir zorunluluk.."(**a.g.e.** s.12)

Bu konuda tam tamına anlaşmakla birlikte asıl belirlenimlerin a posteriori yaşanacağını da kabul etmek gerekiyor. Başka deyişle Türkiye'li marksistler herbirini "sosyalizmin kendi kimliği, kendi özgün sesi" olarak niteleyecekleri değişik projeler üretmeye koyulmuşlardır, ya da koyulmak üzeredirler.

Oldukça kritik olan bu sürece ilişkin neler söylenebilir?

İşe, bu sürecin öğeleri tanımlanarak başlanabilir. Üç temel öge görülüyor: Özne (Türkiye'deki marksist düşünce birikimi ve bunun temsilcileri), nesne (marksist teorik miras) ve ortam (dünya ve Türkiye'de yaşanan koşullar). Sonuç bu üç öğenin hareketinin karmaşık kesişimi ile ortaya çıkacaktır. Burada, bir noktayı özellikle vurgulamak istiyorum: Gerçekte yukarıdaki denklemin özne (işçi sınıfı hareketi), nesne (Türkiye kapitalizmi) ve ortam (koşullar) biçiminde kurulması gerekirdi. Ancak şu an için ülkemizde denklemin bu biçiminin mümkün olduğunu sanmıyorum. Çünkü ülkede, kapitalizme dönüştürülecek nesne olarak bakan siyasal yönelimli ve önderlikli bir sınıf hareketi henüz yoktur. İşçi sınıfının yalnızca varlığının, ya da siyasal yönelimden yoksun da olsa her türden hareketliliğinin bile onu gelişimin öznesi kıldığını düşünmüyorum. Özetle, ikinci denklemin ön koşulu, birincinin kurulabilmesidir.

Daha önce değinmeye çalıştığım gibi, diyalektik anlayışlar arasındaki farklılıklar, birinci denklemdeki kesişimin ortaya koyduğu sonuçları da ayrıştıran bir unsur olacaktır. Örneğin diyalektik sürecin özünü, değişenle birlikte ve onunla orantılı olarak değişmek biçiminde değil de, değişeni nihai hedef doğrultusunda yeniden ve yeniden ve yeniden dönüştürebilmek için mevcut olanakları araştırmak, yapıları kurmak ve öznel pratiğe de o doğrultuda ağırlık kazandırmak biçiminde anlayanların ulaştıkları sonuç, elbette diğerlerininkinden farklı olacaktır.

Sözü uzatmadan marksist reorganizasyonun Türkiye'deki en gün-

cel sorununa "dobra dobra" değinmek istiyorum. Sorun şudur: marksizmin, bilim ve kültürün en küçük biçimde bile nüfuz edemediği, ama çok "radikal" söylemli vülger yorumu ile son yılların ürünü kozmopolit ve büyük ölçüde snobizme çalan yorumu dışında kalan üçüncü bir yol için varolan güçlerin dağınıklığı...

Aşılması gereken darboğaz budur. Bunun başarılamayıp sözü edilen güçlerin az çok ortak bir yapılanmada buluşamamaları halinde doğacak güçlüklere de kısaca değinmek istiyorum. Hep biliyoruz; sosyalist teori bu yüzyılın ilk çeyreğinde de oldukça ciddi bir reorganizasyon yaşamıştı. Oluşan biçim ve içeriğin, bir bütün olarak ulusal süreçlere ve tek tek sınıf mücadeleleri pratiğine dar ya da bol gelen yönleri olduğu zamanla görülmüştür. Yerel ve parçalı düzeltim girişimleriyle, bunların birikmesiyle, günümüzde gerçekten de kapsamlı denebilecek bir reorganizasyon gereğinin kabulüne ulaşılmıştır. İlkine, bir hareketlilik, yakın dönem beklentilerinin yoğunluğu egemen olmuştu; bugünküne ise daha çok hareketsizlik ve beklentisizlik damga vuracağa benziyor.

Burada, mutlaka göz önüne alınması gereken şudur: Teorinin ve diyalektiğin hiçbir versiyonu, bize geleceğin sınıf mücadelelerinin boyutlarını, yoğunluğunu ve biçimlerini bugünden veremez. 1917'den sonraki de, günümüzdeki de, hiç olmazsa yenilenmiş bir pratik için zemin oluşturabilecek parçalı bir yaklaşım olmak zorundaydı (zorundadır). O halde reorganizasyon sürecinin en hassas noktası, doğal olarak, yapı taşlarını değişmezlik ve kalıcılık anlayışlarından bir ölçüde uzak kalarak koymaya çalışmaktır. Nasıl kurulurlarsa kurulsunlar, yeni yapıların da, geleceğin pratiklerine dar ya da bol gelecek yönleri olacaktır mutlaka. Önemli olan, bunları, küçük bir esintide devrilebilecek iskambil şatolarına benzetmekten kaçınmaktır.

Belge'nin değinip benim de sosyalizmin Türkiye'deki sorunları açısından oldukça önemli bulduğum bir başka nokta, sosyalizmin "popülerleşmesi"ne ilişkin. (bk.s.235) Belge, bunun "populizm" anlamında yorumlanmaması gerektiğini özellikle vurguluyor.

Hemen belirteyim, "sosyalizmin popülerleşmesi"ni, düzende bir hava deliği açılması anlamında ben de mutlak bir zorunluluk olarak değerlendiriyorum. Daha önce bir başka yerde, bir başka vesileyle değinmiştim: Tarihsel gelişimi ve varolan durumu **açıklayan** bir öğreti olarak marksizmden, somut almaşıklarını topluma benimseten **siyasal** bir hareket olarak sosyalizme geçişte mutlaka belirli tıkanıklıklar yaşanacaktır. Marksizm bu tıkanıklığı popülerleşerek aşabilir. Popülerleşme, marksizmin, gerçekte değiştirmeye çalıştığı ve ideolojik olarak dışsal olduğu bir nesnellik düzlemine bir ayağını atması demektir.

Bu anlamda popülerleşmiş, yani kendi düzleminde kalmayıp bir başkasına da ayağını atmış bir marksizm, bu konumuyla bundan böyle hep bir **denge** sorunu yaşayacaktır. Popülerleşme zorunluluğuyla marksizmin verili gerçeklik içindeki çeşitli düzlemlere uzanmasının getireceği riskleri azaltmada ben bugüne dek Leninist "iletici kayış" yaklaşımı dışında herhangi bir çözüm önerisine rastlamış değilim. El-

bette denemeler olmuştur. Ama bunlar, uygulayıcılarını, sosyalizmin marjinalleşmesini önleyeceğim derken bu kez sıradanlaşmasını içe sindirmek zorunda bırakmıştır. Hiçbir toplulukta sosyalizme ilişkin bilimsel bilgi birikimi, inanç yoğunluğu, özveri ve kararlılık eşit biçimde dağılamaz. Yaşamlarını ve tüm geleceklerini sosyalizme bağlamış kadroların hiçbir alanda ve hiçbir anlamda ayrık bir yerleri olamayacağını düşünmek, popülerleşme sınırlarının aşılıp doğrudan popülistleşme alanına geçiş demektir.

Günümüz Türkiye'sini düşünün. Toplumun bugün kitlesel düzeyde yaşadığı kültürel (de)formasyona, sahip çıktığı değerlere , yaşam ve başarı anlayışlarına vb. bakıldığında, popülerleşme alanının sanıldığı kadar geniş olmadığı görülecektir. Bugün için konuşuyorum kuşkusuz. Ve varolan sınırlı alanın popülerleşme adına daha da zorlanması çabalarının çok ağır riskler içerdiğini düşünüyorum. Eski solcuların günümüzde çok başarılı reklamcılar olmalarını, sosyalizmin popülerleşmesi adına geçerli bir umut saymamak gerekir.

Bunlarla marjinalliği mi savunmuş oluyorum? Hiç sanmıyorum. Şu an için doğru ve gerçekçi olan, marjinalliğin mutlaka ötesinde, ama gerektiğinde verili kitlesel değerlerin dışında kalmaktan yüksünmeyen, kitle katılımı beklentilerinde maksimalist olmayan bir anlayışın ve konumun zorlanmasıdır. İyice somut konuşmam istenirse ben buna şimdilik, sosyalist aydınlar artı öncü işçiler artı büyük kentlerde militan bir işçi sınıfı tabanı artı, önümüzdeki yıllar için örneğin yüzde 3-5 arası bir oy potansiyeli diyebiliyorum. Hemen ardından ekliyorum: Bu hedefin gerçekleşmesinin bile, Türkiye'ye inanılmaz bir dinamizm kazandıracağından, kabukların asıl o zaman çatlamaya başlayağından da hiçbir kuşku duymuyorum...

Sosyalizmin popülerizasyonu sürecinde öncelikle tutulması gereken halkanın nerede olduğunu da iyi saptamak gerekiyor. Verili kadro topluluklarının doğrudan doğruya ve en geniş anlamıyla kitlelere yönelmesinin bu dönemdeki marjinal getirisinin çok düşük olacağını sanıyorum. Ama bu bir çözümsüzlük değildir bence. Değildir; çünkü Türkiye'de, sosyalizmin toplumda kökleşmesi, bu anlamda marjinalliğin aşılabilmesi açısından son derece büyük önem taşıyan bir **ara kadro** birikimi vardır. Bu kesim, 12 Eylül koşullarına, cesaret ve heves kırıcı tüm gelişmelere karşın ortadan silinmemiştir. Hepsinin, bir güç ve umut aşısına ihtiyacı vardır. Bence bunun yoluda bellidir: Türkiye sosyalist hareketinin yasal planda, bu insanların dayanabilecekleri, güven verici, "bölünmüşlük" imajını asgariye indirici bir birlikteliğe ulaşabilmesi... Son olarak, belki tuhaf gelecektir ama. Ben bu tür ara unsurların tepedeki marksist kadroların aşırı kitlesellik umutlarını gerçekçilik sınırlarına indirecek, onların kendi başına "kitlelere" açılmaları halinde doğabilecek riskleri giderecek sigorta işlevini göreceklerine de inanıyorum.

Artık bağlamak istiyorum. Belge'nin çalışmasını, kendimce ön plana çıkardığım birkaç noktada ve böylesine sınırlı bir kapsamda ele almakla kendisine haksızlık ettiğim izlenimini taşıyorum. Özür diliyo-

rum ve bir başka yerde bunu yapabilme umudumu yineliyorum.

Belge ile, örneğin "proletarya diktatörlüğü", jakobenizm, güç kullanımı vb. konularda da önemli görüş ayrılıklarımız olduğunu sanıyorum. Bunları tek tek açmam artık mümkün değil. Ama en azından kendi yaklaşımımı özetleyecek bir analojinin yararlı olabileceğini düşünüyorum. Hepimiz duymuşuzdur. Nedense, Türkiye'de sorunların radikal çözümüne örnek olarak hep "sivrisineklerle uğraşmayıp önce bataklığı kurutmak" yaklaşımı verilir. Bunu, bu haliyle, oldukça eksikli bir örnek bulduğumu söylemeliyim. Bana sivrisineklere karşı bataklığı kurutmak gibi bir görev verilse, en azından bu kurutma işinde daha rahat ve engelsiz çalışabilmek için hiç olmazsa o yılın ürünü sivrisinekleri ortadan kaldırırım.

Kuşkusuz her analojide eksikli, yanlış anlamalara yol açacak yönler bulunur. Gene de, bu konuda yaklaşık bir fikir verebildiğimi sanıyorum.

DİPNOT

** Bununla kastettiğim çok açık olarak şu: Marx'ın yönetimi, soyuttan somuta giderek maddi süreçleri **yakalamak,** somuttan soyuta giden yolla bu süreçleri **yasallaştırmak** ve nihayet ikisinin ortaya çıkardığı sonuçları belirli hata paylarıyla birlikte **sunmak** biçiminde özetlenebilir. Bu, Marx'ın belli başlı çalışmalarında kullanılan yöntem olmanın da ötesinde, bizzat Marx'ın kendi düşüncesinin gelişiminin de özüdür. Dolayısıyla, Hegelci diyalektiğin **teleolojik** içeriğinin, tarihsel maddeciliğe giden yolda Marx'a bir ön (ya da ilk) birikim kaynağı, esinlendirici bir model sağladığı bence açıktır. Doğrusu bunu bir "zül" olarak da görmüyorum. Önemli olan süreç içinde metafizikten arınılıp arınılmadığı, bilimsele yönelinip yönelinmediğidir. Yoksa "bilim ancak bilimle başlar" türünden bir eğilime hiç sempati duymuyorum.*

GELECEK

BİLİM, MÜCADELE YÖNTEMİ, AHLÂK, DİN VE MARKSİZM

Cem Eroğul

Sayın Murat Belge'nin (bundan böyle, "M.B." diyeceğim) kitabını ilgiyle okudum. Türkiye'de sosyalizmin geleceği konusuna ilgi duyan herkesin de aynı şeyi yapacağından kuşkum yok. Onun için, burada esas amacım kitabı tanıtmak değil. Yapmak istediğim şey, kitabın üzerinde durduğu ana konuları ele alıp, olanaklar ölçüsünde tartışmak.

Kitapta başlıca dört konu üzerinde durulmuş. Ben de aynı konuları, şu ana başlıklar altında gözden geçireceğim, 1.Marksizmin bilimsel niteliği; 2.Sosyalist mücadelenin yöntemi; 3.Sosyalizm ve ahlak; 5.Sosyalizm ve din.

Dikkat edilirse, kitabın aksine, "Sosyalizm ve işçi sınıfı"diye ayrı bir bölüm öngörmedim. Çünkü bence, bu konu, öteki bütün konuların temelinde. Her konuyu bu açıdan ele alacağım. Bunu ayırmak, sosyalizmde sınıf sorununu temel eksen olmaktan çıkarabilir. Kitabı tartışırken bunun somut örneklerini göreceğiz zaten.

Kitapta, bu ana konular dışında, "Kültürel yeniden-üretim", "Sosyalizmin dili", "Sanat ve kültürde köken sorunu" gibi başka konular da ele alınmış. Ancak, bunlara öylesine yüzeysel bir biçimde değinilmiş ki, hiç söz edilmemesi çok daha iyi olacakmış. Ayrıca, kitabın sonuna, bir türlü anlayamadığım nedenlerle, 1971 yılında yayınlanmış eski bir yazı eklenmiş: "Teorik açıdan devrim". Yazar, bu konuya, kitabının ilk iki bölümünde sık sık değiniyor. Üstelik artık yaklaşımı da geniş ölçüde değişmiş. Dolayısıyla, böyle bir ek, bize, olsa olsa, M.B.'nin eski söylemiyle bugünkü arasındaki ayrımı inceleme gereci olabilir. Gerçi bunun merak edilmeyecek bir konu olduğunu söylemek istemiyorum. Ama bence, Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek konusunun dışında.

Kitabı irdelemeye girişmeden önce, iki noktaya daha dokunmak istiyorum. Birincisi şu; kitap oldukça gevşek bir mantık ve anlatım örgüsü içinde kaleme alınmış. Yazarın kendisi de söylüyor bunu: "Teorik bir metin olmaktan çok, serbest bir sohbete yakın. Teorik sorun-

lar içeriyor, ama bunları teorik bir tavırla incelemiyor." (s.7) Böyle olunca, hemen hemen daima, söylediğinizin karşıt yönünde bir örneği de kitapta buluyorsunuz. Bu tehlikeden sakınmak için, yazarın kendi önerisine de uygun olarak, hep, "genel anlayışını" yakalamaya çalıştım.

İkinci nokta, kitabın diliyle ilgili. M.B., sosyalist partinin halkla ilişkilerinde anlaşılmaz bir "jargon" kullanmanın aleyhinde sayfalarca (s.234-241) yazdıktan sonra, kendisi kitabının diline hiçbir özen göstermemiş. Haydi diyelim, "senkronik", "diyakronik" gibi sözcükler, 1971'in özentisi. Ama ya "konsensüs", "şematik", "paradigma", "sentegma", "paradoks", ve daha nice kulak tırmalayıcı sözcük... Şunu hemen belirteyim ki, bence, arı ve tutarlı bir dil, arı duru düşünmenin vazgeçilmez önkoşuludur. Bunu söylerken, asla, kendi dilim bu-na yetkin bir örnektir, demek istemiyorum. Ancak, hepimiz bu gereğin bilincinde olup ona göre davranmaya çabalamalıyız, diyorum.

MARKSİZMİN BİLİMSEL NİTELİĞİ

Marksist olup olmamak, her düşünürün kendi bileceği bir iş. Kimseye, sen neden Marksizme uygun düşünmüyorsun? diye sorulamaz. Ancak, bir düşünür, "zihnimde taşıdığım sistematik üzerinde, son kertede en belirleyici damga Marx'ınki" diyorsa, (s.10) o zaman hem Marksizm, hem de genel olarak sosyalizm konularında söylediklerine Marksist açıdan bakmak bizim hakkımız olur.

Yazar, Marksizmi şöyle sunuyor: "Bence bir dünya görüşünün çeşitli basamakları vardır. 'Aslolan dünyayı dönüştürmektir' gibi bir ilkeyi -şüphesiz bu dönüşümün yönünü (yaptığım bütün alıntılarda vurgular hep M.B.'ye aittir) belirleyen ilkeleri- bu basamakların en üstüne koyuyorum... Marx, sömürü ile birlikte tahakküm ve hegemonyanın ortadan kalktığı, insanların eşit ve özgür olduğu bir toplumu ve onun nasıl kurulabileceğini araştırmış bir düşünür. İşte bu basamakta, onunla birlikte olduğumu düşünüyorum. Sonra bu belirleyici en üst basamağı izleyen başkaları geliyor. Şöyle: Marx, tasavvur edebildiği bu toplumu gerçekleştirecek somut fiziksel gücü arıyor ve çağının koşullarında işçi sınıfını bu göreve aday görüyor. İşçi sınıfının bu görevi başarmasının yönteminin 'proletarya diktatörlüğü' olacağını düşünüyor." (s.11)

M.B.'nin söyledikleri bunlar. Bu görüşe göre, Marx güzel bir dünya hayal etmekle kalmayıp bunu gerçekleştirmek için mücadele etmiş bir düşünür. Düşlediği bu güzel dünya, "insanların eşit ve özgür olduğu bir toplum". Marx, kendi kendine, bu yeni dünyayı kim kurabilir? diye sormuş. Çağının toplumunda, işçi sınıfı, ona bu hayali gerçekleştirecek "somut fiziksel güç" olarak görünmüş. Marx'ın sosyalizm kuramı ve proletarya diktatörlüğü görüşü böyle çıkmış ortaya.

Görüldüğü gibi, burada, maddecilikle, sınıfsallıkla, yani bilimsellikle hiçbir ilgisi olmayan ahlakçı, yani felsefi anlamda idealist bir Marksizm anlayışı sergileniyor. Üstelik bu satırlar, yazarın, kitabı bitirip

tekrar okuduktan sonra kaleme aldığını belirttiği, yani yapıtının temel görüşlerini özetlediği Önsöz'den alınma. Yine de herhangi bir duraksamaya yer bırakmamak için, yazarın görüşlerini daha da açık seçik bir biçimde ortaya serdiği bir bölüme daha değinmek istiyorum. Orada şöyle diyor M.B:

"Görece eşit toplumlarda yeterli özgürlük olmadığını, görece özgür toplumlarda yeterlik eşitlik olmadığını, bunlar yan yana var olmadıkça da hayatın gerçekten yaşanmaya değer olmadığını görüyoruz. Bunları **yan yana var ederek işleyebilecek** bir sistem oluşturmak durumundayız. (s.178) Sosyalizm, bu hedefi insanlığın en ciddi hedefi olarak ortaya koyan düşünce tarzıdır. Ve sanırım sosyalist olmayı seçenlerin büyük çoğunluğu, bilinçli veya yarı-bilinçli olarak bu hedefe yakınlık duydukları için böyle bir seçimi yaparlar. Sosyalizm zorunlu veya 'mukadder' olduğu için değil 'iyi' olduğu için sosyalist oluruz. Bu anlamda da seçimimiz, özünde, temelde **etik** bir seçimdir. Aynı zamanda sosyalizmin zorunlu olması değil -çünkü zorunlu olduğunu kanıtlayacak hiçbir **bilimsel** açıklamamız yok- ama **olabilir** birşey olması bizim için önemlidir. 'Olabilir'liğinin de ölçüsü biziz, 'koşullar' veya 'tarihin akışı' veya buna benzer şeyler değil" (s.179)

Sanırım M.B.'nin Marksizm ve sosyalizm anlayışını gözler önüne sermek için bu alıntılar yeterli. Kendi sözlerinden anlaşıldığına göre, M.B. için sosyalizm, insanların hem eşit, hem de özgür olacakları bir düzen; Marx da bir sürü yanılgısı olmakla birlikte, bu düzeni en inandırıcı biçimde düşlemiş olan kişi. Başka bir deyişle, sosyalizm, yalnızca ahlaken yeğlenmesi gereken, herhangi bir tarihsel zorunluğu olmayan bir düzen.

Açıktır ki, herkes istediği sosyalizm anlayışını seçebilir. Ancak, anlamlı bir biçimde tartışabilmek istiyorsak, neyin ne olduğunu da açıkça görmek zorundayız. M.B'nin ortaya koyduğu sosyalizm anlayışı Marksist değildir. Bu, örneğini Türkiye'de, en çarpıcı biçimde, ilk kez 1968'deki dönüşünde gözlemlediğimiz, Aybar'cı bir sosyalizmdir. Bu ideolojide, Marx'ın bilimsel kuramı reddedilir, yalnızca dünya görüşü, şu veya bu ölçüde benimsenir. Bilimsel kuramının reddinin altında yatan şey de tarihsel maddeci çözümleme yöntemi ile diyalektik düşünce biçiminin, bilim sınırları dışında görülmesidir. M.B, yine kitabının önsözünde, büyük bir açık yüreklilikle , diyalektik ve tarihsel maddecilik konusunda görüşlerinin 1969'dan itibaren değişmeye başladığını söylüyor. Marx'ın en özgün yanının tarihsel maddecilik olduğunu görmeyerek, "tarihi maddecilik analiz yöntemini Hegel'den miras kalmış bir idealizmden arındırmaya çalıştım" diyor. Tabii, bu anlayışın sonucu olarak da, "sosyalizmin bilimsel olma gereğini hep vurguladım, ama 'işçi sınıfı bilimi' ya da 'proleter bilimi' gibi kavramları inandırıcı bulmadım" diye ekliyor. (s.8) Yani, bilimi sınıf savaşımından kopuk, kökensiz bir düşünsel ürün olarak görüyor.

Marksizm, hem bilim, hem felsefe, hem de dünya görüşü, yani ideolojidir. Yalnızca dünya görüşüne yakınlık duymakla, bir düşünce biçimi Marksist olamaz. Marksizmin temeli, onun bilimselliğidir. İnsan-

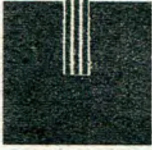
67

Marksist olup olmamak, her düşünürün kendi bileceği iş. Ancak, bir düşünür "zihnimde taşıdığım sistematik üzerinde, son kertede en belirleyici damga Marx'ınki" diyorsa, o zaman hem Marksizm, hem de genel olarak sosyalizm konularında söylediklerine Marksist açıdan bakmak bizim hakkımız olur.

lığın düşünce tarihine bakarsak, Marx'ın özgünlüğü, yeni bir bilim dalı yaratmış olmasıdır. Bu da, "toplumbilim"den başka bir şey değildir. Kendi yaşadığı dönemde "sosyoloji" çok belirgin birtakım ideolojilerin sultası altında olduğundan, yaptığı işe toplum bilim dememiş, "tarih bilimi" adını vermiştir. Üstelik bu ad, ona, diyalektik yaklaşımdaki değişimciliği daha iyi yansıtır görünmüştür. Ancak bugün, kanımca, Marx'ın kurduğu bilim dalına toplumbilim adını vermek daha uygundur. Çünkü, toplumu açıklamak için ileri sürülmüş kuramlar içinde, en bilimsel olanı onunkidir. Marx, Lavoisier'nin kimyayı, Newton'un mekaniği kurması gibi, toplumbilimi kurmuştur. Bir bilim dalını kurmak demek, o dalın inşa edileceği düşünsel alanı tanımlamak ve temel kavramlarını geliştirmek demektir. Marx, üretim biçimi, üretim güçleri, üretim ilişkileri, altyapı, üstyapı, üretim biçimlerinin değişim ve dönüşümü, belirleme, sınıf savaşımı gibi kavramlarla, toplumların gelişim ve dönüşümünü anlamaya olanak veren temel bilim alanını açmıştır. Eksikleri yanlışları olması, bu gerçeği değiştirmez. Aksine, eksiksiz, mükemmel, yani kapalı bir sistem sunmamış olması, bilim adamlığının sonucudur. Toplumların açıklanmasında genellikle bireysel psikolojiden, ya da bilimsel iddialı ilk büyük örneğini Comte'ta gördüğümüz biçimde, düşünce yapılarından hareket eden Batı toplumbiliminden bütünüyle ayrı bir yaklaşımdır bu.

Nasıl Lavoisier, her maddede yanmayı sağladığı varsayılan ve "flojistik" adı verilen bir akışkanın varlığını reddedip bugünkü kimyanın temelini attıysa; Marx da, toplumsal dönüşümü, bireyin kendinden menkul birtakım arzularının gerçekleşmesi için yaptığı bir savaşımla açıklayan yaklaşımı reddedip, onun yerine,nesnel toplumsal ilişkileri koymuştur. Sosyalizmi de, işte bu nesnel toplumsal ilişkilerin zorunlu bir sonucu olarak açıklamıştır.

Marx'ın sözünü ettiği zorunluğu da iyi anlamak gerekir. Marx, 'insanlar ne yaparlarsa yapsınlar, sosyalizm nasılsa kurulacaktır' gibisinden bir saçmalık söylememiştir elbette. Söylediği şudur: var olan üretim biçiminin çelişkileri öyle bir aşamaya gelecektir ki, bu çelişkili ilişkilerin bir kutbunu oluşturan işçi sınıfı ve diğer emekçiler, adına sosyalizm dediğimiz yeni bir toplumsal ilişkiler düzeni kurma zorunluğunu duyacaklardır.

Bu toplumsal belirlenme kavramının yanlış anlaşılmasının nedeni, olaylara hep bireysellik gözlüğüyle bakmaya koşullanmış olmamızdır. Oysa, çok basit bir örnek bile, bunun somutta ne anlama geldiğini anlamaya yeter. Diyelim ki demiryolları yönetimi, belli bir bayramda şu kadar ek sefer koymayı tasarlamaktadır. Bu tasarlama, elbette, birtakım somut verilere dayanmaktadır. Genellikle de tahminler tutmakta, aşağı yukarı o kadar sayıda ek sefere gerek doğmaktadır. Demiryollarının bu tahmini yapmasından, falanca veya filanca kişinin, belirtilen günde mutlaka trene bineceği sonucu çıkmaz. Ama, bilinen koşullarda, yaklaşık şu kadar kişi trene binecektir, sonucu çıkar. Marksizmin öngörüleri de aynı niteliktedir. Evet, insanlar tarihlerini kendileri yapmaktadırlar, ama bunu veri koşullarda yaparlar. Her birey trene binip binmemekte tamemen özgürdür. Ama, belli koşullarda, bu bireylerin şu kadarının, özgürlüklerini trene binme yönünde kullanacakları, bilimsel olarak tahmin edilebilir. Görüldüğü gibi, Marksizmdeki belirlenme kavramıyla, bireylerin seçim özgürlüğü arasında herhangi bir çelişki yoktur.

Daha güncel bir örnek vermek gerekirse, sosyalizmin Türkiye'de bugün yeniden tartışılmaya başlanması, hiç kuşku yok ki, toplumsal bir gereksinmenin ürünüdür. Ancak bu böyledir diye, kimse M.B.'yi sosyalizm hakkında bir kitap yazmaya, beni de bu kitabı eleştirmeye zorlamamıştır. Ama biz, kendi öznel gerekçelerimizle bu işleri yaparken, bunun ayrımında olsak da olmasak da, aslında bir toplumsal gereksinmenin güdümündeyiz. Bunu görmekle, birey özgürlüğünü yadsımak bambaşka şeylerdir. Kanımca, M.B. ve onun gibi düşünenler, Marksizmin ileri sürdüğü belirlenme olgusunu birey özgürlüğüne aykırı gördükleri için buna bilim değil, yalnızca ideolojidir, diyorlar.

Yukarıdaki alıntıda, M.B., sosyalizm zorunlu olduğu için değil, güzel olduğu için biz sosyalist oluruz, diyor. Bireysel bilinç açısından buna hiçbir itirazım yok. Gayet doğru; aydınların büyük çoğunluğu, ahlaki ve ülküsel birtakım nedenlerle sosyalizme yönelirler. İşçilerin de birçoğu, diyelim patronlarına kızdıkları için, ya da gözlerini hırs bürüdüğü için sosyalist olurlar. Hatta kimi kapitalistlerin de sosyalizme yardım ettikleri görülmüştür. Nedeni açıktır; bu kişiler, sınıf olarak kendilerini yücelten kapitalist düzeni, kendi kişisel değerlerine aykırı bulurlar. Görüldüğü gibi, şu veya bu konumdaki kişilerin sosyalizme yönelmelerini açıklamak için bir dizi öznel neden bulunabilir. Ama bu öznel nedenleri bir yana bırakıp olaya bir de olgusal olarak bakarsak göreceğimiz şudur: bireysel nedenleri ne olursa olsun, tarihin belli bir döneminde, başta işçiler ve emekçiler olmak üzere, birtakım insanlar sosyalizm için savaşıma yönelmeye başlamıştır. Aynı gelişme, türlü zamanlarda ilimlerinde birçok ülkede görülmektedir. Marksizm, işte bu olguya bilimsel bir açıklama getiriyor. Ayrıca, bireylerin çoğunlukla bu olguyu görmeyip kendi davranışlarını birtakım ideolojik çerçevelerde algılamalarını da açıklayacak bilimsel kavramlar sunuyor.

Bilimin sınıfsal niteliği konusunda da, kanımca, bir kavramsal karışıklık söz konusu. Şöyle diyor M.B.: "Sosyalizmin, kendisi bilim değildir. Ama sorunların çözümünde mümkün olan ölçülerde bilimleri, bilimselliği öne çıkarmayı ilke edinmiştir." (s.170) Sonra devam ediyor: " 'Burjuva bilimi-işçi sınıfı bilimi' gibi ayrımlar da bu bağlamda çok anlamlı değildir. Ama bilimin burjuva toplumundaki kullanımı ile sosyalist toplumda olabilecek ya da olması gereken kullanımı gibi ayrımlar anlamlı ve önemlidir."(s.171)

Bir kere, burada, M.B. "sosyalizm bilim değildir" derken, herhalde sosyalizmin kuramını kastediyor. Sosyalist kuramcılar içinde onu en çok etkileyenin Marx olduğunu da, daha önce kendisinden öğrenmiş bulunuyoruz. Yani burada, Marksizmin veya yukarıda belirttiğim anlamda gerçek toplumbilimin, bilim olmadığını ileri sürüyor. Ancak, bunu söyledikten sonra, sorunların çözümünde, sosyalizm, "bilimleri öne çıkarmayı ilke edinmiştir" diyor. Burada kastedilen "bilimler" hangileridir? Bir toplumsal düzenden söz edildiğine göre, bu bilimler arasında toplumbilimin de bulunması gerekir. Ama Marksizm bilim olmadığına göre, kastedilen toplumbilim hangisidir?

Aynı bulanıklık, alıntının ikinci bölümünde de ortaya çıkıyor. Bu kez, bilimlerin sınıfsal niteliği reddedilerek, sınıflar dışı bir "bilimin", sosyalist toplumda, burjuva toplumuna göre daha çok kullanılması gerektiği söyleniyor. Toplumda kullanılacak bu bilim, herhalde toplumbilimi de içeriyor. Öyleyse, M.B. için, işçi sınıfından, burjuvaziden bağımsız, Marksist ideolojinin de kendisine fazla bulaştırılmaması gereken, ayrı bir toplumbilim var.

Şimdi belki M.B., kendisine haksızlık ettiğimi düşünüyordur. Ancak, gerçekten de söylediklerinin kaçınılmaz sonucu budur. Marksizmi toplumbilimin kendisi olarak kabul etmezsek, o zaman, özlediğini söylediği "özgürlükçü ve eşitlikçi" düzen için bilim gereksinmemizi, Marksizm dışında kalan bir toplumbilimden karşılamaktan başka çaremiz yok. Öyle bir toplumbilim de aslında vardır: Bu, Batı toplumbilimi, yani "burjuvabilimi" dir.

Burada itirazların hemen yükseldiğini duyuyor gibiyim: Bilim bilimdir, bunun işçisi, burjuvası olmaz, denecektir. Ancak, ilk bakışta çok doğru görünen bu önermeyi biraz deşmekte yarar var. Örneğin tarihe baktığımızda ne görüyoruz.? İnsan beyninin fizik yetenekleri on binlerce yıl öncesinden bugünkü yetkinliğine ulaşmış olmakla birlikte, doğa bilimleri ancak Yeni Çağ'da çok yavaş gelişmeye başlamış, esas ivme Yakın Çağ'da ortaya çıkmıştır. Doğa bilimlerinin büyük zaferi, esas olarak, XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Peki niye bu böyle olmuştur? Niye durup dururken, on binlerce yıllık insanlık tarihinde, yığınla düşünsel ürün varken, "bilim" dediğimiz türde yeni bir düşünsel ürün belirmiştir? Bu sorunun yanıtı apaçıktır: Doğa bilimlerinin ortaya çıkışı sınıf savaşımının, burjuvazinin feodal düzene karşı üstünlük kazanma çabasının sonucudur. Elbette bir kentin burjuvaları toplanıp, 'haydi bakalım, uyanık yurttaşlar, şimdi de doğanın sırlarını keşfe çıkın!' diye buyruklar dağıtmamışlardır.

Marksizm, hem bilim, hem felsefe, hem de dünya görüşü, yani ideolojidir. İnsanlığın düşünce tarihine bakarsak, Marx'ın özgünlüğü, yeni bir bilim dalı yaratmış olmasıdır. Bu da, "toplumbilim"den başka birşey değildir.

Ne var ki, birtakım adamlar, tam da o dönemde, doğayı anlamak için dayanılmaz bir istek duymaya başlamışlar ve bunu için de nesnel araştırma yöntemleri kullanmaya girişmişlerdir. Kısacası, olgulara bakılırsa, ortada, tartışılamayacak kadar açık bir belirlenme olayı vardır. Bilim adamlığına soyunanların bunu böyle algılamamaları, yani tıpkı sosyalizmi bir zorunluk olarak değil de bir ahlaki gereksinme gibi gören bugünkü bireyler gibi düşünmeleri, hiçbir biçimde, toplumsal belirlemenin var olmadığını kanıtlamaz. Yalnızca, Marksizmin de belirttiği gibi, insanların toplumsal zorunlukları, ideolojik bir süzgeçten geçmiş biçimiyle algıladıklarını gösterir.

Doğa bilimlerinin burjuva bilimi olarak ortaya çıktıklarının açık kanıtı, feodal düzenin en güçlü üstyapı kurumu olan Kilise'nin buna karşı takındığı tavırdır. Doğa bilimlerinin, ancak Reform hareketi gerçekleştirildikten, yani Kilise'nin ideolojik egemenliği temelinden sarsıldıktan sonra gelişebilmeye başlaması, bir rastlantı değildir. Dünya güneşin çevresinde dönüyor, diyen Galileo'nun, karşısında Kilise'yi bulması da bir raslantı değildir. Bugün kimilerinin sandığı gibi, bilim yansız bir düşünce ürünü olsa, Kilise niye buna karşı çıksın? "Yansız" olan bir düşünce kimseyi hedef alamayacağına göre, din adamları doğa bilimlerine karşı çıkarken delilik mi ediyorlardı acaba? Yoksa, bugünkü birtakım düşünürlerden çok daha gerçekçi mi idiler? Aslında öyle idiler; ama ne kendileri, ne de karşıtları, bunun ayrımında değildi. Örneğin Galileo, bir doğa gerçeğini nesnel bir biçimde ortaya koyarken, herhangi bir sınıfın davasını savunduğunun bilincinde değildi. Aksine, o yalnızca gerçeği aramaktaydı. Ne var ki, belli tarih dönemlerinde belli alanlardaki gerçeklerin nesnel olarak ortaya konması belli sınıfların çıkarınadır. Yani, belirli bir bilim dalı, nesnel gerçeği gözler önüne sermekle, aslında bir sınıfın yanında yer almaktadır. Başka bir deyişle, bilim, nesnel olduğu için, gerçeği söylediği için, yanlıdır.

Yüzyıllar geçip burjuva ideolojisi egemen ideoloji olduktan sonra, doğa bilimlerinin bu sınıfsal görüntüsü yitmiştir. Nedeni de açıktır. Burjuvaziye karşı çıkan işçi sınıfının da doğa bilimlerine aynı ölçüde gereksinmesi vardır. Durum böyle olunca doğa bilimleri tüm toplumun çıkarına hizmet eder hale gelmiş, böylece sınıfsal dayanakları görülmez olmuş, bilim, salt bilim olduğu için nesnel ve yansızdır anlayışı, egemen bir ideolojik görüş haline gelmiştir.

Ancak bu bir ideolojik görüntüden iberettir. Bunun böyle olduğu-

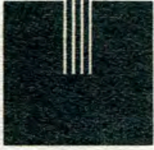
nun bir kanıtı da, doğa bilimlerinin bir parçası olan Darwin kuramının bugün hâlâ yol açtığı toplumsal çekişmelerdir. Bilimin nesnel olması, yani gerçekleri söylemesi onun aynı zamanda yansız olmasını, yani şu veya bu sınıfın bilimi olmamasını gerektiriyorsa, bu çekişmeler nasıl açıklanacak? Oysa, işin gerçeği şudur: Burjuvazi, kendi egemenliğini sağladıktan sonra karşısına rakip olarak çıkan işçi sınıfından ürkmüş, ona karşı savaşımında, eski düşman olan feodal düzenin bir takım ideolojik silahlarını kendine mal etmeye çalışmıştır. Günümüzde bu silahların en güçlüsü dindir. Darwin'in kuramı ise, dinin mutlak doğru olarak ileri sürdüğü birtakım görüşleri çürütmektedir. Bu durumda, burjuvazi ideolojik bir açmaza düşmüş, bu sınıfın toplumsal değişimden en fazla ürken kesimleri, feodal düzenin artıklarıyla da birleşerek, din silahını koruma kaygısıyla, bugün doğa bilimlerinin en az fizik veya biyoloji kadar bilimsel bir bölümünü oluşturan Darwin kuramına cephe almıştır.

Doğa bilimleri için yaşanan ve bugün hâlâ kısmen sürdüğünü gördüğümüz bu çekişme, toplum bilimleri için de yaşanmıştır ve daha uzun süre yaşanacaktır. Doğa bilimleri nasıl burjuvazinin temel sınıf çıkarının bir gereği olarak doğmuşsa, toplum bilimleri de, işçi sınıfının temel sınıf çıkarının gereği olarak doğmuştur. Çünkü, toplum gerçeklerinin olabildiğince saydam bir biçimde görünmesinde, işçi sınıfının yaşamsal çıkarı vardır. Toplumsal gerçeklerin apaçık görülmesi ise, burjuva egemenliğinin, yani kapitalist düzenin sonu demektir. Veriler böyle olunca, toplum bilimin, bilimsel olduğu ölçüde, yani nesnel gerçeği olduğu gibi ortaya çıkardığı ölçüde, sınıf çatışması ortamında, ister istemez işçi sınıfının yanında olacağı; başka bir deyişle, bilimsel olduğu için, işçi sınıfının bilimi olacağı açık değil midir?

Üstelik bu durum, büyük bir olasılıkla, daha birkaç yüzyıl sürecektir. Ancak sosyalist düzen dünya düzeni olunca, toplum bilimleri, bugünkü doğa bilimleri gibi, yansız bir görüntü alacaktır. Kapitalizmin dünyaya egemen olmasının Orta Çağ'ın sonundan itibaren kaç yüzyıl sürdüğü düşünülürse, kurulması çok daha yüksek bir bilinç düzeyi gerektiren sosyalizmin, daha yüzyıllar sürecek bir sınıf çekişmesi gerektirmesine, bu dönem boyunca da toplumbilimin sınıfsal bir nitelik sergilemesine, niye şaşalım?

Marx'ı büyük kılan şey, duygusal bir yaklaşımla ya da ahlaki bir gereksinme olarak işçi sınıfından yana çıkması değildir. Onun büyüklüğü, toplumbilimin ancak işçi sınıfından yana olmakla bilimsel olabileceğini göstermesi, bu bilimsel kuramın da temel taşlarını döşemiş olmasıdır. İşçi sınıfı bilimi-burjuva bilimi ayrımının temelinde yatan nesnel gerçek budur. Bilimsel olmak demek, kökü sınıflardan bağımsız havada duran bir bilimsel gerçeği, şu veya bu sınıf için kullanmaya çalışmak değil; toplumbilimin ancak işçi sınıfından yana olmakla bilimsel olabileceğini, ya da bilimsel olduğu ölçüde işçi sınıfından yana olacağını kavramaktır.

Bu kuramsal bölümde, son olarak, proletarya diktatörlüğü kavramına da kısaca değinmek isterim. M.B., proletarya diktatörlüğünü,

Marx'la anlaşamadığı konular arasında sayıyor. Ama bunu eleştirmekle birlikte, ne olduğu konusunda kuramsal bir açıklama getirmiyor. İşte bu boşluğu biraz olsun doldurmak için, önce bu kavramın apayrı iki gerçeğe işaret ettiğini, dolayısıyla da, aslında aynı ad altında, iki ayrı kavramın söz konusu olduğunu belirtmem gerekir. Özellikle Marx'ın kullandığı anlamda,proletarya diktatörlüğü, toplum ilişkilerinde ve ideolojide proletaryanın üstün olması demektir. Başka bir anlatımla, bu diktatörlük, hukuki bir kavram olan egemenliğin somut toplumsal karşılığıdır. Bu anlamda, her sınıflı toplum egemen sınıfın diktatörlüğüdür. Örneğin, ABD veya İngiltere gibi Batı'nın en demokratik kapitalist ülkeleri bile, birer burjuva diktatörlüğüdür.

Aynı adı taşıyan ikinci kavramda ise, topluma egemen olan bir sınıfın, bu egemenliğin siyasal anlamda bir diktatörlük biçiminde kullanması söz konusudur. İşte diktatörlük sözcüğünün bu anlamıyla, örneğin faşizm bir burjuva diktatörlüğüdür. Yine bu anlamda, siyasal demokrasiyi tanımayan sosyalist ülkelerde, proletarya diktatörlüğü vardır. Görüldüğü gibi, aynı proletarya diktatörlüğü sözü, birbirinden çok ayrı iki anlama gelebilmektedir. Bu ayrılık açık seçik bir biçimde ortaya konmadan, proletarya diktatörlüğü üzerinde girişilecek bir tartışma anlamsız olur.

Dediğim gibi, eğer sınıf egemenliği anlamı kastediliyorsa, proletarya diktatörlüğüne karşı çıkmak, Marksizmle bağdaşmaz. Çünkü bu karşı çıkış, sınıflı toplumlarda mutlaka bir sınıfın, toplumsal ilişkilerde son sözü söylediği gerçeğinin yadsınmasından başka bir anlama gelmez. Ama, siyasal demokrasinin reddi anlamında kullanılıyorsa, proletarya diktatörülüğüne pekâlâ karşı çıkılabilir. Ayrıca, böyle bir karşı çıkışın, uzun vadede sosyalizme yararı olacağı da savunulabilir. Yeni bir toplumsal düzen olan sosyalizm; hem görece az gelişmiş ve siyasal demokrasi geleneği zayıf ülkelerde kurulması, hem düşman bir çevrede gelişme zorunda kalması, hem de yöneticilerin öznel yanlışları nedeniyle, bugüne dek, gerçek bir siyasal demokrasi kuramamıştır. Oysa, nasıl ki faşizm her kapitalist düzenin kaçınılmaz yönetim biçimi değilse, siyasal diktatörlük de her sosyalist düzenin zorunlu bir yönetim biçimi değildir. Aksine, sosyalizmde siyasal demokrasi yolunda yapılacak mücadele, kavramın ilk anlamıyla birer proletarya diktatörlüğü olmaya devam eden, yani işçi ve emekçi sınıfların üstünlüğünü koruyan; ama kavramın ikinci anlamıyla birer proletarya diktatörlüğü ğü olmayan, sosyalist ve demokratik toplumsal düzenlerin kurulmasına katkıda bulunacaktır.

M.B., proletarya diktatörlüğüne karşı çıkarken, neye karşı çıktığını açıkça belirtmiyor. Ancak, benim edindiğim izlenim, bu sözü, ikinci anlamında kullandığı yolunda. Bu izlenim doğruysa, yani Türkiye koşullarında, sosyalizm için mücadelenin siyasal anlamda proletarya diktatörlüğünü hedef olarak seçmemesi gerektiğini söylemekle yetiniyorsa, bu görüşe ben de zevkle katılırım.

Yüzyıllar geçip burjuva ideolojisi egemen ideoloji olduktan sonra, doğa bilimlerinin bu sınıfsal görüntüsü yitmiştir.

SOSYALİST MÜCADELENİN YÖNTEMİ

M.B., Marksizmin bilimsel niteliğini kanımca yanlış anlamasına karşın, Türkiye'de sosyalist mücadele için bence temelinde doğru olan bir yöntem öneriyor. Bunu başarabilmesinin esas nedeni, kuramsal kaynak olarak kendine, Gramsci gibi, büyük bir Marksist düşünürü seçmiş olmasıdır. Sosyalist mücadele için M.B'nin önerdiği yöntemin ana doğrultusu şöyle özetlenebilir: Türkiye'de sosyalist mücadele, yönetilenlerin yönetime alabildiğine katılımını savunan; bunu sağlamak için yığınlarla günlük yaşamın ayrıntılarına dek bağlantı kurabilen; kendi iç yapısında demokratik olan; hukuk devletine gönülden bağlı; yasal çerçeve içinde çalışan; silahlı mücadeleyi reddederek barışçı yolları içtenlikle benimseyen ve nihayet, sosyalizmin ahlaki değerlerini daha bugünden kendi içinde ve çevresinde uygulamaya çalışan, bir siyasal parti aracılığıyla yürütülmelidir.

M.B., Gramsci'nin 1920'ler İtalyası için yaptığı saptamanın bugünün Türkiye'si için de geçerli olduğunu düşünüyor. Bilindiği gibi, Gramsci, 1917 Devrimi'ni çoşkuyla benimsemesine karşın, böyle bir devrimin İtalya için savunulamayacağını söylemiştir. Gerekçesi şudur: Rusya gibi otokratik toplumlarda, egemen sınıfın esas gücü devlete dayanır. Onun için, böyle toplumlarda, sınıf egemenliğini değiştirmenin en elverişli yolu, topyekûn bir savaşla devleti ele geçirmektir. Buna karşılık, İtalya gibi görece gelişmiş kapitalist toplumlarda, burjuvazi, egemenliğini, yalnızca devlette değil, ondan çok daha önemli olarak, devlet dışında, yani sivil toplumda kurmuştur. Bu tür ülkelerde, devlete topyekûn saldırı, sınıf egemenliğinin değişmesini sağlamaz. Yapılacak şey, adım adım sivil toplumun mevzilerini fethetmek, ancak bu yolla sivil toplumda ideolojik bir egemenlik kurduktan sonra siyasal iktidara yönelmektir.

M.B. işte bu görüşü benimsiyor. Bunun sonucu olarak da, sosyalizm için mücadelenin, öncelikle sivil toplumda ideolojik üstünlük sağlamaya yönelmesini, bu amaçla, iknaya dayanan yöntemler kullanılmasını istiyor. İlk amaç ideolojik üstünlük olduğuna göre, haklı olarak, buna uygun araçların ancak barışçı araçlar olabileceğini, yığınları ancak böyle araçlarla yanımıza çekebileceğimizi söylüyor. Nihayet, silahlı mücadelenin, "üstün" bir mücadele biçimi olarak görülmemesi gerektiği konusunda, çok yerinde bir uyarıda bulunuyor. Kullanılan aracın, ister istemez onu kullananları belirleyeceği gerçeğinden hareketle, silahlı mücadelenin, kaçınılmaz olarak, sosyalizme pislik bulaştıracağını anımsatıyor. "Savaşların asıl belirleyici yanları, üzerine spot ışıkları düşmeyen yanlarıdır. Bu gölgede, can derdine düşmüş insanın var kalma uğraşına giriştiği, büyük çoğunluğu hiç de soylu ol-

mayan bin bir türlü çabanın dramı oynanır: Korku, ihanet, gaddarlık, alçalma, vb. Ne yazık ki, yaygın olan budur: Savaş sonrasına, bazı bireylerin kahramanlığından çok, bu acılı gerçeklik aktarılır. Bununsa, idealize edilecek bir yanı yoktur." (s.48)

Yanlış anlaşılmasın: M.B., hiç bir durumda sosyalistler silaha sarılmamalıdır, demiyor. Aksine, egemen sınıfların kaba kuvvete dayanan saldırıları karşısında devrimcilerin de kendilerini savunmaları gerektiğini vurguluyor. Ancak, meşru savunma çerçevesi içinde haklı bir silahlı mücadeleye girişilmesi halinde bile, bunun istenmeyen bir zorunluk olarak karşılanmasını; her silahlı mücadelenin ister istemez sürüklediği bir takım ahlak düşüklüklerine ve kötü yönetim alışkanlıklarına karşı özellikle uyanık bulunulmasını istiyor. Bu saptama ve uyarıları için kendisine teşekkür borçlu olduğumuzu düşünüyorum.

Ancak, sosyalist mücadelenin temel doğrultusu konusunda M.B. ile aynı görüşte olmakla birlikte, bu çerçeve içinde ele alınması gereken birçok noktada kendisine katılmadığımı da belirtmek isterim. Bunların kimileri ayrıntı düzeyinde. Ama iki ana nokta var ki, bunlara değinmemek olmaz. Biri, Türkiye'nin tarihsel gelişimine ilişkin birtakım değerlendirmelerle ilgili. Ötekisi ise, kurulması dilenen bir sosyalist partinin temel niteliklerine ilişkin.

Türkiye'nin tarihsel gelişimini incelerken, M.B., bir açmaza düşüyor. Bir yandan, Gramsci'nin çözümlemesini Türkiye'ye oturtabilmek için, Türkiye'de de sivil toplumun geliştiğini söylemek zorunda. Sivil toplum, tanımı gereği, devletin karışmadığı bir alan. M.B. bu alana, çok sıcak duygularla bakıyor. Çünkü devlet olgusundan hoşlanmıyor. İlk bölümde de değindiğim Aybar'cı bir ideolojinin etkisi altında, devletin yalnızca ceberrut yanını görüyor. Ne yapsın ki, Türk tarihine baktığında, toplumun dönüştürülmesinde devletin temel bir rol oynadığı gerçeğiyle karşı karşıya kalıyor. Çaresizlik içinde, çözümü, bu dönüşümü kötülemekte buluyor. Şöyle diyor:

"Türkiye'de devletin kendisi 'sivil toplum' kurmaya çalışmıştır. Oysa bu 'sivil toplum', tanımı gereği, devlet eliyle kurulamayacak bir şeydir. Çünkü devlet, kendi kurduğu şeyin içine doğru genişler, yayılır. Bu da, devlet müdahalesi dışında bir 'sivil hayat' mekanı bırakmaz." (s.97)

Türkiye'de sivil toplum kurulmuş mudur, kurulmamış mıdır? Kurulmamışsa, Gramsci'nin önerdiği mücadele yöntemini benimsemek olanaksızdır. Yok kurulmuşsa, Gramsci'nin yolundan gidilebilir ama, Türk tarihini de daha nesnel olarak değerlendirmek, Türkiye'de sivil toplumun devlet eliyle kurulduğunu kabul etmek gerekir.

İşin esası şu ki, kafaların karışmasına yol açan neden, konuyu sınıf kavramıyla incelemek yerine, 'sivil toplum' gibi daha yüzeysel kavramlarla düşünmeye çalışma. sivil toplum denen şey, aslında burjuva toplumudur. Batı'da bu toplum biçimi, aşağıdan yukarı, burjuva sınıfının önce toplumsal ilişkilere egemen olması, sonra da devleti ele geçirmesiyle kurulmuştur. Türkiye'de ise, burjuvazi devlet eliyle palazlandırılmış ve devlet desteğiyle topluma egemen kılınmıştır. Bu olay

da, 'burjuva demokratik devrim'dir. Türkiye bunu, esas olarak, II.Meşrutiyet ve Cumhuriyet atılımlarıyla gerçekleştirmiştir. 1950 olayı, artık topluma egemen olmuş olan burjuvazinin, halkın desteğini de peşine takarak vasi devletten kurtulmak istemesi, kendine tam araç olacak bir devlet yapısını kurmaya girişmesidir. Ancak, burjuvazi, bunu da kendi çabalarıyla tamamlayamamıştır. 1960'ta, işe yine devlet müdahale etmiş ve nihayet 1961 Anayasası'yla, burjuva demokratik devrimin son aşaması da tamamlanmıştır. Zaten bunun sayesindedir ki burjuvazi, sivil toplumdaki egemenliğini, artık yukarıdan gelen bir darbeyle yıkılmayacak derecede pekiştirebilmiştir. Türkiye'de, Gramsci'nin önerdiği türden bir mücadelenin toplumsal koşulları işte böyle kurulmuştur.

Tarihsel gelişimi böyle sınıfsal açıdan görmez de, her şeye, hep 'özgürlükçü sivil toplum- baskıcı bürokratik devlet' ikilemiyle bakarsak, olayları doğru değerlendirmemiz olanaksız olur. M.B., işte bu yüzeysel kavramların içinde sıkışıp kaldığı için, yakın tarihimizle ilgili olarak çok yanıltıcı tanılara varabilmektedir. Örneğin, 12 Mart darbesini değerlendirme biçimi tamamen yanlıştır. Önce kendisini dinleyelim: "Türkiye'nin 'burjuva demokratik' aşamaya ulaştığına dair- her zaman biraz bulanık kalmış olan- tez de 1971'deki darbeyle geçerli olmaktan çıktı." (s.41) Bu sözler ne anlama gelebilir? Türkiye 1971'de burjuva demokratik devrimini hâlâ gerçekleştirmediyse, sosyalistlerin önündeki mücadele hedefi ne olacaktır? Böyle bir saptamanın tek bir sonucu olabilir: Türkiye'de hâlâ feodal ilişkiler egemendir ve yapılacak ilk iş, burjuvaziyle birleşip bunları yıkmaya çalışmaktır. Türkiye'de yaşayıp böyle bir görüşü savunabilmek ise, herhalde olanaksızdır.

M.B.'yi yanıltan, olayın burjuva, yani sınıfsal yanına değil; demokratik, yani siyasal yanına takılıp kalmasıdır. Bu mantıkla, ne 12 Mart'ın, ne de onun çok daha azgın bir biçimi olan 12 Eylül'ün sınıfsal niteliğini anlamaya olanak vardır. O tarihlerde kimler egemen olmuştur ülkeye? Bunlara, M.B.'nin yaptığı gibi, "toplumun yerli ve tarihi güçlerinin içinden çıkan öğeler" demek (s.41), hiçbir şey demek değildir. Oysa çözüm, Marksist bilimin bize gösterdiği çözümleme yönteminde saklıdır. Burjuva demokratik devrim, burjuva sınıfının devlet eliyle topluma egemen kılınması ve bu sınıfın, hem toplumu, hem de devleti kendi değerlerine göre biçimlendirmesidir. Türkiye'de bu devrim, üçü devletten kaynaklanan, ikisi sivil toplumda yer alan, beş ayrı aşamada tamamlanmıştır. Devletten kaynaklananlar, yukarıda da söylendiği gibi, II.Meşrutiyet, Cumhuriyet ve 27 Mayıs 1960 müdahaleleridir. Sivil toplumda yer alanlar ise, burjuvazinin, önce 1950 ile, toplumsal egemeneliğini, yığınları kendi peşinden siyasal sahneye çekerek meşru kılması; sonra da 1961 Anayasası'nın sağladığı ortamda, toplumun kilit mevkilerinde örgütlenmesini tamamlamasıdır.

1971 ile 1980'de görülen olayların anlamı ise apayrıdır. O dönemde, burjuvazi artık var gücüyle egemenliğine sahip çıkmış durumdadır. Ancak, TİP'in önderlik ettiği sosyalist hareket ile DİSK'in önderlik ettiği işçi mücadelesi sonucunda yükselen halk muhalefeti, onu

Toplum bilimleri de, işçi sınıfının temel sınıf çıkarlarının bir gereği olarak doğmuştur. Çünkü, toplum gerçeklerinin olabildiğince saydam bir biçimde görünmesinde, işçi sınıfının yaşamsal çıkarı vardır.

ürkütmüştür. 12 Mart 1971, işte bu gelişmeler karşısında paniğe kapılan burjuvazinin demokrasiyi tatil etme yönünde giriştiği ilk denemedir. Bunun bilimsel adı da faşizmdir. Faşizm, işçi ve emekçi muhalefeti karşısında egemenliği için kaygıya düşen burjuvazinin, biçimsel demokrasiden dahi kurtulma girişimidir. 1960 öncesindeki diktatörlük dönemlerine faşizm demek olanaksızdır. Çünkü o zaman, burjuvazi, devlete ve topluma egemen olma mücadelesini henüz tamamlamış değildir. Ancak 1970'lere doğru bu evre bitmiş, burjuvazi tam bir egemen sınıf olmuştur. Zaten o yüzdendir ki, o tarihlerden sonraki diktatörlük girişimleri faşist bir nitelik kazanmıştır. 12 Eylül 1980'de, bu nitelik daha da belirginleşmiştir. Toplumda artan kargaşalıktan, biçimsel demokrasinin tıkanıklığından ürken burjuvazi, ordu yönetimi aracılığıyla, toplumda ve devlette egemenliğinin artık tartışılmamasını sağlayacak köklü düzenlemeler yapma hevesine kapılmıştır. İkinci faşizm denemesi, birincisinin de deneyimini kullanarak, burjuvazi açısından çok daha başarılı olmuştur.

Bundan sonra da Türkiye'de faşizm sürekli bir tehlike olarak var olacaktır. Buna bakarak, 'Türkiye önce demokratik bir devrim yapmalı, sonra sosyalist mücadeleye girişmeli' demek, hiçbir sınıfsal geçerliği olmayan, bomboş bir sav olur. Faşizmi önlemenin çaresi, tıpkı Batı Avrupa'da yapıldığı gibi, işçi sınıfı hareketini burjuvaziye engel olabilecek güce yükseltmek ve halkı, siyasal demokrasinin tatiline rıza göstermeyecek bir bilinç düzeyine çıkarmaktır. İşte sosyalistlerin önündeki görev budur. Zaten bu yüzdendir ki, M.B.'nin Gramsci'den esinlenerek önerdiği mücadele yöntemi, ülkemizin bugünü için en doğru yöntemdir.

Yukarıda, M.B.'nin sosyalist mücadele yöntemi konusundaki görüşlerine esas olarak katılmakla birlikte, iki noktada uyarıda bulunma gereğini duyduğumu söylemiştim. Birincisi, Türkiye'deki gelişmelerle ilgili değerlendirmeler konusuydu. İkincisine ise şimdi değineceğim. O da, kurulacak bir sosyalist partinin temel bir özelliğine ilişkin.

M.B.'nin nasıl bir sosyalist parti özlediğini daha önce belirttim. Bu niteliklere katıldığımı da söyledim. Ancak, bunlar arasında, çok büyük bir eksiklik var. M.B., kurulacak sosyalist partinin, Marksist bilimsel düşünceyi kılavuz edineceğini, bunun için de üyelerini, sürekli olarak, Marksist bir eğitim süreci içinde tutacağını söylemiyor. Bence, önerdiği parti örnekçesinin en büyük eksiği bu.

Şunu açıkça görmek gerekir ki, Marksizmi kılavuz tutma gereksinmesi, bir sosyalist parti için, gayet somut sonuçları olan yaşamsal bir konudur. Yakın tarihimiz, bunun en açık ve acı kanıtlarını getirmiştir. TİP'in başına gelenler, bu alanda, en çarpıcı örneklerden biridir.

Bu parti, Marksist bir yönetim altında, 1968'e dek, son derece başarılı bir mücadele yürütmüştür. Ancak, 1968'in ikinci yarısında, partinin başındaki kişi, Marksizmden vazgeçmiştir. Bunun hangi olaydan kaynaklanan bir öznel tepki olduğu bence açıktır. Ağustos 1968'de, bağımsız bir sosyalist denemeye girişmek isteyen Çekoslovakya'nın, Sovyetler Birliği'nin başı çektiği bir öbek Varşova Paktı ülkesi tarafından işgali, Aybar'da çok haklı bir tepki uyandırmıştır. Ne var ki, bu haklı tepkinin mantıki sonucu, işgali yargılayıp kınamak iken, Aybar bununla yetinmemiş suçu Marksist düşünceye yüklemiştir. Oysa kanımca, sosyalist ülkelerin bu yanlış davranışının en sağlam eleştirisi, Marksist açıdan yapılabilirdi. Aybar böyle yapacağına, 'Marksist geçinen ülkeler böyle akıl almaz işler yapabildiklerine göre, Marksizm denen şey, öyle pek bilimsel filan bir şey değildir!' gibi bir görüşe kapılmıştır.

Aybar'ın bu dönüşü, parti için onulmaz bir kayıp olmuştur. Parti içi ideolojik mücadelenin yol açtığı zayıflama, Aybar'ın yerine onun kadar liderlik niteliklerine sahip başka birini hemen bulmanın olanaksızlığı gibi sonuçlardan söz etmiyorum. Esas kayıp, Türkiye'de 1968 yılı içinde ortaya çıkan dönüşümü doğru tanılayıp, partiyi buna uygun bir davranışa yöneltmemek olmuştur. Partinin Marksist aydınları, 1968'den itibaren, 1971'in gelişini açık seçik bir biçimde görmüşlerdir. Küçük TİP'in gelmekte olan faşizmi önlemeye gücü yetemeyeceğine göre, alınacak ilk önlem, fırtınayı asgari kayıplarla atlatacak ve dindiğinde, parti bayrağını yeniden yükseltecek bir Marksist kadro yetiştirmekti. Bunun da yolu, parti içi eğitime öncelik vermek, bu eğitimi hem kuramsal hem de uygulamalı olarak yürütmek, örgütü yüzeysel olarak yayma çabası yerine, var olan örgüt birimlerini alabildiğine sağlamlaştırmaktı. Ne var ki, Aybar'ın ideolojik dönüşü, bu çabaları engelledi. İşin içyüzünü bilmeyenlere bu engellemenin hangi ölçülere vardığını anlatabilmek için, parti içinde, Marksist eğitimin düpedüz yasaklandığını belirtmem sanırım yeter.

Sonuç malum: Pusulasını kaybeden TİP, önce yeni bir kaptan bulmak için son derece değerli bir zaman yitirmiş, sonra da, kendisini toparlamaya vakit bulamadan, faşizmin kayalarına çarpıp batmıştır. Bu batıştan, geriye , toplumda sosyalist mücadelenin meşruiyeti konusunda çok değerli bir miras kalmış; ancak, bu mirası sahiplenip zamanı gelince eski TİP'i yeniden canlandıracak yeterli sayıda yetişmiş insan gücü kalmamıştır. 1973-1980 arasında, sol kesimde yaşanan ikinci büyük şaşkınlığın bir nedeni de budur.

O halde, M.B.'nin önerdiği sosyalist mücadeleyi yürütecek partinin, saydığı özelliklere ek olarak, mutlaka Marksizmi benimsemiş bir parti olması gerekecektir. Bu kesin ihtiyaç gereği gibi algılanmadıkça, sonuç yine hüsran olur. Ne var ki, Marksizmi kılavuz edinmiş parti demek, illa da, şu veya bu Komünist partisini kendisine örnek tutmuş, onu taklit etmeyi marifet sayan bir parti demek de değildir. Tam aksine. Böyle bir taklitçilik, Marksizmin kendisine aykırı olur. Marksizmi kılavuz edinmiş parti demek, M.B.'nin anlattığı doğrultuda çalışan; ancak bunu yaparken, üyelerini sürekli olarak Marksist bir eği-

time tabi tutan, somut durumu Marksist bilimle çözümleyerek eylemini ona göre saptayan; deneyimlerini yine aynı yöntemle tartışarak kendini sürekli olarak somut duruma uyarlamaya çalışan; temel bir örgütlenme ilkesi olarak, her üyenin mutlaka bir parti görevi yürütmesini şart koşan; hem özgür tartışmaya, hem de eylemde birliğe aynı ölçüde önem veren, bünyesinde emekçilere edimsel bir ağırlık sağlamaya çalışan... bir parti demektir.

Bu konuda, son olarak şunu da belirtmek isterim ki, Marksist bilim yalnızca sosyalist parti için değil, tüm sol kesim için de son derece aydınlatıcı bir kılavuz değerindedir. Örneğin solcu gençlerin bunu yeterince özümsememiş olması, Türkiye'de alabildiğine acı sonuçlar yaratmıştır. Bunu kimseyi suçlamak için söylemiyorum. Ama, geçmişi doğru değerlendirmezsek, gelecekte aynı yanlışları tekrarlayabiliriz.

Gerçek şudur ki, Türkiye'de solcu gençlik hareketi, sosyalizm davasına çok zarar getirmiştir. Bu hareket, TİP'in sabırlı ve yürekli mücadelesi sonucunda yığınların gözünde meşruluk kazanmakta olan sosyalizmi, yasa dışına kolayca kayabilen, ne dediği çoğu zaman anlaşılmayan, vur kırcı, düzencesiz bir görünüşe büründürmüştür. Bu bakımdan, M.B.'nin Dev-Genç'le ilgili şu değerlendirmelerine asla katılma olanağı bulamıyorum: "TİP'in zaafa uğradığı dönemde, sosyalizmi yurt yüzeyinde yayma ve insanların hayatında anlamlı bir varlık haline getirme görevini Dev-Genç ondan devraldı." (s.66) Oysa, işin gerçeği şudur ki, 1968'den itibaren Türkiye'de başlayan gençlik hareketi, sosyalist mücadeleyi durdurmak için burjuvazinin kolladığı fırsatı elde etmesinde, ne yazık ki, en büyük katkıyı sağlamıştır. Bir başka gerçek de, bu hareketin esas olarak TİP'e düşman bir tutum içinde bulunduğudur. Örneğin Ankara'da, 1971 öncesi solcu gençliğin bir kesimi, TİP'in parti binasını basabilmiş, daktilolarını alıp götürebilmiş, en saygın Marksist yöneticilerini tartaklayabilmiştir.

Aynı olumsuzluk, bu kez çok daha şiddetli olarak, 1975-1980 arasında yaşanmıştır. Marksist yaklaşım, bir an önce yaraları sarmayı, yığınları siyasal demokrasiye sahip çıkma yönünde seferber etmeyi gerektirirken; gençlik hareketi, yığınları korkutmakta adeta birbiriyle yarışan bir dizi kümecikle eyleme dalmıştır. Bunun böyle olduğunu açık seçik bir biçimde görmek, ileride gençlik hareketinin aynı yanlışlara düşmesini önlemek bakımından şarttır. Yoksa M.B.'nin yaptığı gibi, 1975-1980 arasındaki mücadelenin "Türkiye'de sosyalizmin daha da yaygınlaşması sonucunu verdi"ğini söylemek, çok yanıltıcı olabilir. Kısacası, sosyalist partide olsun, parti dışındaki yığın örgütlerinde olsun, eylemin her alanında ve yönüne kılavuzluk edebilmek için en uyanık kadroların mutlaka Marksizmi yaratıcı bir biçimde kullanabilmeleri gerekir. Bu olmazsa, başarılar rastlantılara bağlı kalır, uzun dönemde de, yenilgi her zaman kaçınılmaz olur.

SOSYALİZM VE AHLAK

M.B., kitabının hem bu konuya ayırdığı bölümünde, hem de bir-

Eğer sınıf egemenliği anlamı kastediliyorsa, proletarya diktatörlüğüne karşı çıkmak, Marksizmle bağdaşmaz. Ama, siyasal demokrasinin reddi anlamında kullanılıyorsa, proletarya diktatörlüğüne pekâlâ karşı çıkılabilir.

çok yerinde, ahlak konusu üzerinde ısrarla durmuş. İyi de etmiş bence. Gerçekten de, bireylerin sosyalizm için yapacakları mücadelede, ahlak kurallarının birinci derecede etkisi olduğu açık. Birey olarak ahlakın gereklerine uyulmadığı sürece, ne başarılı bir örgüt çalışması yapılabilir, ne de sosyalizme yandaş kazanılabilir. Kendisi dürüst olmayan bir kişinin, bilimsel açıdan en doğru sözleri bile inandırıcı olmaz.

M.B., ahlakı, "ben" ve "ötekiler" arasındaki ilişkileri düzenlemesi gereken kurallar olarak ele almış. Marksist açıdan bakıldığında bu yaklaşım bana doğru görünüyor. Marksizm, her şeyden önce, üretim biçimlerinin yapısı ve dönüşümü ile ilgili bir bilim dalıdır. Her toplumsal konu gibi, elbette ahlak da tarihsel maddeci bir yaklaşımla incelenebilir, incelenmelidir de. Ama böyle bir bilimsel incelemeyi Marksizm henüz başaramamıştır. Gerçi Marksist ideolojinin, ahlak konusunda çok şeyler söylediği doğrudur. Ancak, Marksist bilimin bu konuda henüz kayda değer bir katkısı yoktur.

Bunun niye böyle olduğunu anlamak için yapılması gereken ilk ve en önemli saptama, toplumsal alan ile bireylerarası alanın, nitelikçe ayrı alanlar olduğudur. Marksist bilim, toplumsal alanla uğraşmıştır. Bireylerarası alan ise, tümüyle ayrıdır. Bir kapitalist veya bir işçinin kişisel olarak namuslu-namussuz, cömert-cimri, sözüne sadık, güvenilmez, neşeli-somurtkan olması, kapitalistlerle işçilerin karşılıklı sınıf konuları bakamından hiç farketmez. Ne var ki, sözünü ettiğimiz somut kişilerin kendi çevreleri ile ilişkileri bakımından, bu ayrımların temel önemi vardır. Kara sevdaya tutulmuş delikanlı veya genç kız, ister işveren ister işçi çocuğu olsun, duygularında, acılarında, davranışlarında büyük bir benzerlik gösterebilir. Zaten bu durum yüzündendir ki, birçok düşünür,tarihin en eski dönemlerinden bugüne dek, insanın kişilik yapısında kayda değer bir değişim olmadığını; kıskançlık, aşk, nefret, sevgi, çocuklarına bağlılık gibi konularda, hep aynı davranışların yinelendiğini ileri sürebilmiştir.

Marksizm bize, ahlakın bir üstyapı kurumu olduğunu söylüyor. Ne var ki, burada sözünü ettiğimiz ahlakla, o üstyapı kurumu ayrı şeylerdir. Belirli toplum biçimlerinde, belli ahlak kalıplarının, üstyapı kurumu olarak topluma kendilerini dayattıkları doğrudur. Örneğin, kan gütme, kabile ve giderek aşiret düzeninin, üstün değer verdiği bir ahlak kuralıdır. Ancak, bu genel belirlemelerin dışında, birbirinden çok farklı toplum düzenlerinde ortak olan birtakım bireysel davranış ku-

ralları bulunduğu da yadsınmaz bir gerçektir. Örneğin, dürüst olmak, söz tutmak, vefalı olmak, hırsızlık yapmamak, adam öldürmemek gibi değerler böyledir.

Sosyalistlerin yapabilecekleri en vahim yanlışlardan biri, sosyalist mücadelede bu bireysel ahlak kurallarının önemini küçümsemektir. Geçmişte, Marksistler, ahlak konusunda büyük yanlışlara düşebilmişlerdir. Ya Marksist ideolojinin söylediklerini, Marksist bilimin bir gereği imişçesine insanlara zorla dayatmaya çalışmışlar. Ya da, bilimin henüz kavrayamadığı bir alanı nesnel olarak boş sanıp, genel amaçlarına varmak için her türlü bireysel ahlak kuralını çiğneyebileceklerini varsaymışlardır. Bu iki tutum da kesinlikle yanlıştır.

Marksizmin temel toplum bilim olduğu savından çıkılarak, toplumsal yaşamın her yönünün ve özellikle de bireyler arası ilişkiler alanının bu toplum bilimce kapsandığı sonucuna varılamaz. Fizik ile kimya ne kadar farklıysa, toplumsal alanla bireylerarası alan da, o kadar farklıdır. Gerçi, kimyasal elementlerin atom yapısına inilince, kimyanın fiziğe dönüştüğü doğrudur. Ama, nesnel gerçekliğin bu temeldeki birliğine bakıp, bütün niteliklerin aynı olduğunu, dolayısıyla da, örneğin fizikle kimyanın aynı nesnel gerçeği incelediğini ileri sürmek saçmadır. Dediğim gibi, aynı türden bir ayrım, toplumsal ile bireylerarası alanlar için geçerlidir. Temel toplumsal hareketi bilimsel olarak yakaladı diye, bütün insan ilişkilerini Marksist bilimin içinde varsaymak, en çok Marksizme zarar verecek anlamsız bir indirgemeciliktir. Bunun zararları, hem somut eylemde, hem de düşünce alanında çıkar.

Somut eylemdeki zararlarına değindim. Sosyalist mücadele, ahlak kurallarına uymamayı çok pahalıya öder. Ancak, düşünce alanındaki zarar da yabana atılacak cinsten değildir. Örneğin, toplumsal alanla bireylerarası alanı karıştırmak yüzündendir ki, Marksistler, genellikle, Freud'un getirdiği yeniliği hiç değerlendirememişlerdir. Marx, kendi yaşamı boyunca her bilimsel atılıma coşkulu bir ilgi duymuşken, onun ölümünden beri insan bilimleri alanında en büyük atılım olan psikanalize, ne yazık ki Marksistler, genel olarak, çekingen bir kuşkuculukla bakmışlardır. Oysa Freud, tıpkı Lavoisier, tıpkı Einstein, tıpkı Marx gibi, yeni bir bilimsel alan açmıştır. Marksistlere düşen, Marksist bilimi, açılan bu alana doğru yayabilmek için bilimsel araştırma yapmaktır. Gerçekte yapılan ise, psikanalize ideolojik silahlarla saldırmaktan ileri gidememiştir.

Umarım söylediklerim yanlış anlaşılmaz. Freud'un bütünüyle doğru bir kuram yarattığını söylemiyorum. Zaten böyle bir şey, Marx dahil, hiçbir bilim adamı için söylenemez. Ancak, Freud, bilim tarihi alanında sayılı dehaların gerçekleştirdikleri bir şey yapmış, nesnel gerçekliğin o zamana dek bilinmeyen bir alanını bilimsel incelemeye açmıştır. Burada Freud'den söz etmemin nedeni, incelediği bu alanın, bireylerarası ilişkilerden kaynaklanan kişilik yapısı olması, yani ahlak konusunu yakından ilgilendirmesidir.

Bireylerarası ilişkiler alanında henüz bilimsel inceleme konusu olmamış başka bölümler de vardır. Bunların en önemlisi, toplumsal iliş-

Faşizmi önlemenin çaresi, tıpkı Batı Avrupa'da yapıldığı gibi, işçi sınıfı hareketini burjuvaziye engel olabilecek güce yükseltmek ve halkı, siyasal demokrasinin tatiline rıza göstermeyecek bir bilinç düzeyine çıkarmaktır.

kilerin bireylerarası ilişkilerle eklemlenme biçimidir. Ya da, başka bir anlatımla, bireylerarası ilişkiler alanının toplumsal ilişkiler alanınca nasıl belirlendiğidir. Gerçi önemli bir Marksist düşünür olan Lucien Séve, bu konuda ciddi bir girişim yapmış (**Marxisme et Théorie de la Personnalité,** Ed. Sociales, 1969), ancak henüz yeterince doyurucu bir düzeye erişemeden işin ucunu bırakmıştır. Kısacası, Marksist bilimin önünde daha keşfedilecek muazzam bir alan beklemektedir.

Ancak biz birey olarak, somut insanlar olarak, bugün, burada yaşarken, somut davranışlarımızı ayarlamak için, elbette ki yüzyıllar sürebilecek birtakım bilimsel araştırmaları bekleyemeyiz. Toplumsal eylem doğrultumuzu çizerken Marksizmin biliminden yararlanabilmemiz büyük bir olanaktır. Bunu mutlaka kullanacağız. Geri kalan eylemimizi ve bu arada sosyalizm için günlük çabalarımızı ise, insanlığın bugüne kadar biriktirdiği ideolojik gereçlerden yararlanarak yürüteceğiz. İşte bu ideolojik gereçler arasında, M.B.'nin de gayet haklı olarak vurguladığı gibi, bireysel ahlak kuralları, birinci derecede yararlanmamız gereken değerlerdir.

SOSYALİZM VE DİN

M.B., din konusunu incelerken, önce Marksist bir saptamayla işe başlıyor. Dinin, hem egemen sınıfların bir uyutma aracı, hem de ezilen yığınların bilinçsiz bir çığlığı olduğunu belirtiyor. Bu doğru saptamayı yaptıktan sonra da, Türkiye'de din siyasetini değerlendirmeye geçiyor. Bu değerlendirme çerçevesinde, Türkiye'de uygulanan laiklik siyasetinin antidemokratik olduğunu ileri sürüyor ve şöyle devam ediyor:

"Bu bakımdan Türkiye'de sosyalizmin uzun vadeli (yani iktidar uygulamasını içeren) bakışında laiklik, gerçek ve evrensel laiklik olarak formüllenmelidir. Din, devletten bağımsız, onun dışında örgütlenebilmelidir. Bireyler her şey olabilir, ilkesel olarak laik olması gereken devlettir. Ve devlet laik olacaksa, diyanet işleri gibi kurumlarla çalışmaktan vazgeçmelidir. Aynı şekilde, dindarlar gibi dinsizlere de eşit tavır alabilmeli, toplumda var olan herkesin dini ya da din dışı inançlarına uygun yaşamasını (ve ölmesini!) sağlamalıdır. Özellikle de eğitim alanında merkeziyetçilik bırakılmalıdır. Müslümanlar kendi inançları doğrultusunda okullar açabilmeli, bunları işletebilmelidir. Darwin'in zındık olduğunu, komünizmin ezilmesi gerektiğini, geri kalan dünyaya karşı cihadın kaçınılmazlığını, tesettürün zorunluluğunu

Ne var ki, Marksizmi kılavuz edinmiş parti demek, illa da, şu veya bu komünist partisini kendisine örnek tutmuş, onu taklit etmeyi marifet sayan bir parti demek de değildir.

-istiyorlarsa- anlatabilmelidirler. Bunun yanı sıra (sayı çok az olduğu için kaydedilmeden geçiyor, ama bunlar da çok önemli) Rum, Ermeni vb. okullarına 'Ne mutlu Türküm diyene' gibi yazılar asılmamalı, bu türden bütün okullar da kendi etnik değerlerini serbestçe işleyebilmelidir. Bunlar olurken, milli eğitim sistemi içinde Darwin'in ya da herhangi bir ciddi konunun gelip giden gayri ciddi bakanın keyfine göre gelip gitmemesi sağlanmalıdır." (s.203-204) Ayrıca, M.B., muhalefette de sosyalistlerin, İslamcı kesimin serbestçe örgütlenme hakkını savunması gerektiğini söylüyor. "Bu bir demokrasi ilkesi sorunudur," diyor. (s.204)

Kanımca, bu yaklaşımıyla, M.B., sivil toplum-devlet ilişkisi dolayısıyla ikinci bölümde belirttiğim yanlışı yineliyor. Konuya sınıfsal açıdan bakacağına, genel ve soyut bir demokrasi ilkesinden hareket ediyor. Oysa, Marksist çözümleme araçlarını kullansa, öncelikle şu soruların somut yanıtlarını araştırması gerekirdi: Bugün Türkiye'de İslamcı hareket, hangi sınıf ve kesimlerin, hangi somut hedeflere ulaşmak için kullandıkları bir araçtır? Bu hedeflere ulaşılmasında, hangi dış güçlerin ne gibi hesapları vardır? İslamcı ideolojinin toplumda yaygınlık kazanmasının, sosyalist mücadeleye ne gibi etkileri olmaktadır? İslamcı ideolojiyle mücadele etmek gerekiyorsa, bunun için hangi yollar kullanılmalıdır? İslamcı ideolojiye cephe alış, sosyalizmi yığınlara yayma siyasetiyle bağdaştırılabilir mi?

M.B., bu soruların en can alıcısı olan dinin sınıf mücadelesindeki yeri ile ilgili soruya gerekli ağırlığı vermeden, hemen sosyalistlerin din siyasetine atladığından, ister istemez, felsefi anlamda idealist bir sonuca ulaşıyor. Ancak, şunu hemen belirteyim ki, bu tutum kendisine özgü değil. Demokrat ve sosyalist aydınlar kesiminde, bu yaklaşım çok yaygın. Deniyor ki: Madem biz kendimiz için serbest mücadele hakkı istiyoruz, öyleyse islamcılar için de aynı şeyi savunmak, demokratik tutarlığın kaçınılmaz bir sonucudur.

Bence sorunu böyle koymak, yanıltıcıdır. Türkiye'de, İslamcı hareket, burjuvazinin en gerici bölümünün, işçi ve emekçi sınıflara karşı mücadelede kullandığı bir silahtır. İslamcı hareketin başka yönleri olmadığını söylemiyorum. Ancak, belirleyici özelliği budur. Burjuvazinin ikinci büyük faşizm denemesi olan 12 Eylül'de, ilk ve orta öğretimde din derslerinin zorunlu kılınmasının gerekçesi budur. Ayrıca, yıllardır sürdürülen bir uygulamayla, İmam Hatip okullarının yaygınlaştırılıp mezunlarının toplumsal işbölümünün her alanına yer-

leştirilmesinin amacı da budur. Aynı biçimde, devlet kadrolarında İslamcı bir yuvalanma sağlama girişimlerinin de başka bir anlamı yoktur. Özetle, yapılması gereken ilk saptama, İslamcı hareketin, gerici bir burjuva diktasına ideolojik dayanak sağlamak için kullanılan baş araçlardan biri olduğudur.

İkinci saptama, dış müdahalelerle ilgilidir. Sosyalizmle kapitalizm arasında, dünya çapında yürüyen ideolojik mücadelede, İslamcı bir Türkiye, gerici nitelikte bir çok dış gücün özlemini çektiği bir sonuçtur. Başka bir deyişle, Türkiye'de İslamcıların önünü açmak, dünya çapındaki sınıf mücadelesinde, sosyalizmin aleyhine bir gelişime yardımcı olmak demektir.

Üçüncü ve çok önemli bir saptama ise, islamcı hareketin ideolojik yansımaları ve bunun sosyalist mücadeleye etkisi ile ilgilidir. Buna çok önemli deyişimin nedeni, ilk iki noktada, egemen sınıflar arasında tam bir birlik bulunmamasına, yani o yönlerden gelen tehlikenin egemen sınıf ve katmanlar arasında da bir çekişmeye konu olmasına karşılık; islamcılığın siyasal değil ama ideolojik etkisi konusunda, aynı sınıf ve katmanlar arasında büyük görüş ayrılığına rastlanmamasıdır. Aksine, kendisi için korkuya kapılan gayrimüslim küçük bir kesim dışında, ülkemizin egemen sınıf ve katmanları, genellikle, İslamcı ideolojinin sosyalizme rakip olmasını dilemektedirler. Sosyalizmin bilimi bir yana, ideolojisi bile, her şeyden önce akılcı ve yercildir, yani dünya işleriyle meşguldur. İşte bu akılcı ve yercil ideolojinin karşısına, burjuvazinin en büyük kolaylıkla çıkaracağı ve çıkardığı ideoloji, İslamcı ideolojidir. Dolayısıyla, bu alanda yapacağımız üçüncü saptama da şudur; İslamcı hareketin toplumda yaygınlık kazanması, sosyalist mücadelenin karşısına önemli bir ideolojik engel çıkaracaktır.

Durum böyle olduğuna, yani sosyalizmin çıkarı açısından İslamcı hareketle mücadele etmek gerektiğine göre, bunun yolu ne olmalıdır? Bu, kanımca, hem siyasal, hem de ideolojik bir mücadele olmalıdır. Siyasal mücadele, devletin laiklik siyasetinden dönüşlere karşı çıkmakla olur. Bunu yaparsak Kemalizmle aynı çizgiye düşeriz, korkusu bence yersizdir. Sosyalistler için Kemalizm, burjuva demokratik devrimin en önemli halkasıdır. O dönemde şu veya bu yanlış ya da zulüm yapıldı diye, bu temel gerçeği gözardı edemeyiz. Nasıl ki, Fransa'da 1848'de ortaya çıkan sosyalist hareket, Babeuf'ü öldürdü diye 1789 Devrimi'ni reddetmeye kalkışmamışsa; biz de, sosyalist mücadelenin önkoşulu olan burjuva demokratik devrimini bilinçli bir biçimde benimsemeliyiz. Kısacası, laiklik siyasetinin gerektirdiği yasakları, bunların elbette hukuk devletinin gereklerine uyularak uygulanması ko-

Birey olarak ahlâkın gereklerine uyulmadığı sürece, ne başarılı bir örgüt çalışması yapılabilir ne de sosyalizme yandaş kazanılabilir.

Sosyalistlerin yapabilecekleri en vahim yanlışlardan biri, sosyalist mücadelede bu bireysel ahlâk kurallarının önemini küçümsemektir.

şuluyla, desteklemeliyiz.

Ayrıca, bunu yapmadıkça, bugün çokça görüldüğü gibi, garip bir duruma da düşeriz. TCK'nin 141. ve 142. maddeleriyle birlikte 163. maddesinin de kaldırılmasını isteyen solcular, kendi özgürlüklerini dincilerin özgürlüğüyle aynı düzlemde savunarak, 'sosyalist ideolojinin karşıtı kapitalist ideoloji değil, dinci ideolojidir' diyen burjuva yaymacasının ekmeğine yağ sürüyorlar. Oysa, dinci ideoloji, feodal niteliği dolayısıyla, öncelikle devrimci burjuvaziyle çelişir. Yani. M.B.'nin de doğru saptamasıyla, "İslamcılığın gerçek karşıtı Kemalizmdir." (s.212) Ama bundan, M.B.'nin yaptığı gibi Kemalistleri desteklememek gerektiği sonucu çıkmaz. Bizim yapacağımız şey, burjuvazinin Kemalist kanadını daha gerici kanadına karşı desteklemek ve ayrıca, İslamcı harekete karşı kendi ideolojik mücadelemizi, kendi sosyalist gerekçelerimizle yürütmektir.

Tekrar ediyorum: Sosyalist mücadelede tutarlılık, devlete karşı sivil toplumu korumak, ya da sınıfsal temeli belirsiz soyut bir demokrasi anlayışını savunmak değil, toplumsal mücadelede, yakın ve uzun vadede, işçi ve emekçi sınıfların çıkarını korumaktır. Hareket olarak tutarlığımızın temel ölçütü budur.

İslamcı ideolojiye cephe alıp sosyalizmi yığınlara yayma nasıl olacaktır? diye sorulursa, ben bu konuda sanıldığı kadar büyük bir güçlük görmüyorum. Halkın baş derdinin din olduğunu düşünmek, büyük bir yanılgı olur. Sosyalist parti üyeleri kendi görüşlerini halka anlatırken, en çok ilgi çeken konu bu olduğu için, çokça geçim konusu üzerinde durucaklardır. Din konusunda sorularla karşılaşırlarsa, herkesin ibadetinde serbest olacağını içtenlikle belirteceklerdir. Kaldı ki, bundan başka ne yapmaları beklenebilir? Herhalde, sosyalizmi savunmak için dini bir söyleme başvurmaları istenmiyordur. Zaten böyle bir şeye kalkışacak olsalar, başarısızlığa uğramaları kaçınılmaz olur.

Nihayet, sosyalist hareketin yapması gereken bir şey de, halkta yaygın olarak yaşayan ve kökeni din olan birtakım ahlak ve kültür değerlerine içtenlikle sahip çıkmaktır. Tabii bunu yaparken sosyalistler, dinci bir kisveye bürünmeye kalkışmayacaklardır. Bir sosyalist de pekâlâ Alevi olduğunu iddia etmeden, eline, diline, beline sahip olmak gerektiğini savunabilir. Yine bir sosyalist, Yunus Emre'nin ilahilerini, bu işe bütün yüreğini katarak okuyabilir. Dinci ideolojiye karşı çıkmakla bu söylediklerimin arasında bir çelişki yoktur. Aksine, kanımca, islamcı hareketle mücadele etmenin en etkili yollarından biri de budur.

M.B., laikliği savunmayı, bu "folklorik" dediği İslam'a karşı çık-

makla bir tutuyor. Böyle düşünmesinin nedeni, kanımca, konulara genellikle sınıf açısından değil de, birtakım soyutlamalardan hareketle yaklaşması. Oysa, bu yüzeysel soyutlamalardan kurtulduğunda, her konuda çok güzel şeyler söyleyebiliyor. Örneğin, halk içinde yaşayan bir ahlak ve kültür öğesi olarak dine yaklaşım konusunda şöyle diyor: "Topulumun, insanların tavırlarını daha derinlemesine tanıyan bir sosyalistin gene de diyaloğu başlatacak noktaları bilmesi, bin yıllık geleneklerin etkisini beş dakikada silmeye çalışacak yerde, canlı alışverişi kuracak noktalara ulaşması gerekir." (s.213)

Ne var ki, bu doğru ve güzel sözlerin gereği, asla, siyasal mücadele düzeyinde laiklikten ödün vermek, burjuvazinin Kemalist kanadını desteklememek; İslamcı hareketin siyasal istemlerine arka çıkarak iç ve dış burjuvazinin ekmeğine yağ sürmek; burjuvazinin sosyalizme karşı mücadelesinde en etkili araç olan İslamcı ideolojiyi güçlendirmek değildir. Tam aksine.

SONUÇ

M.B., kitabının önsözünde, bu yapıtta getirdiği anlayış tartışmaya değer bulunursa, hem bu anlayışın kuramsal öncüllerinin daha ayrıntılı olarak ortaya konabileceğini, hem de uygulama için birtakım öneriler çıkarılabileceğini söylüyor. Sanırım, bu yazıyla, getirdiği anlayışı tartışmaya değer bulduğumu yeterince kanıtlamış oluyorum. Bu bakımdan, böyle bir tartışmayı başlattığı için kendisine borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Başlangıçta da söylediğim gibi, kitabın son elli sayfasına değinmedim. Bu bölümlerdeki konular, ya fazlasıyla yüzeysel bir biçimde ele alınmış, ya da kanımca gereksiz yere eklenmiş. Buna karşılık dört ana konuda; sosyalizmin bilimsel niteliği, sosyalist mücadelenin yöntemi, sosyalizmin ahlak ve dinle ilişkileri konusunda yazarın görüşlerini irdelemeye çalıştım. Bunu yaparken de, kendisinin şu güzel uyarısına uymak için gerekli çabayı gösterdim: "İdeolojik sorunsalın kısır döngüsünden kurtulmanın yolu, A'nın iyi dediğine kötü demek ya da bunun tersi değildir. Sorunsalın öğelerini, yani kavram ve terimlerini, yani sorularının sistematiğini değiştirmektir."(s.144)

Tartışılan dört ana konunun birincisinde ve dördüncüsünde, M.B.'nin yaklaşımına temelde karşı olduğumu, ikincisinde ise, ana doğrultuda onunla birleşmekle birlikte, özellikle birinci konudaki ayrılıktan kaynaklanan nedenlerle, kimi çözümlemelerine katılmadığımı belirttim. Üçüncü konuda, M.B. ile hemen hemen aynı biçimde düşünüyorum.

Birinci konu bence temel önemde. M.B., kanımca, Marksizmin yalnızca bir ideoloji değil, aynı zamanda ama tabii farklı yönleri itibarıyla, bir bilim ve bilimsel felsefe olduğunu görmüyor. Böyle olunca da, sınıf mücadelesinde sosyalistlere ışık tutacak bilimi, Marksizmin dışında arıyor. Ondan sonra da tabii, haklı olarak bu bilime karşı ih-

Türkiye'de, İslamcı hareket, burjuvazinin en gerici bölümünün, işçi ve emekçi sınıflara karşı mücadelede kullandığı bir silahtır.

tiyatlı olmak gerektiğini savunuyor. Korkusu, bilimin yerine bilim ideolojisinin konması: "Bilimin yerine 'bilim ideolojisi' konulduğunda, insanlık umduğu kadar mesafe alamaz; tersine, yeni bir doğmatizm türü yaratabilir, bilimsellik iddiasında olan yeni bir baskıcı yönetime meşruluk kazandırabilir." (s.165)

Doğrudur. Ama yerine 'bilim ideolojisi' konmaması gereken 'bilim' hangisidir? Bence bu, Marx'ın yarattığı toplumbilimdir. Elbette, doğa bilimleri geniş bir aile oluşturduğu gibi, toplumbilimleri içinde başka bölümler de vardır. Ancak Marx'ın işlediği alanda, yani üretim biçimlerinin oluşumu, işleyişi, dönüşümü ve tüm toplumsal kuruluşu belirlemeleri konusunda, en bilimsel kuram Marx'ınkidir. Ayrıca, bu kuram bilimsel olduğu içindir ki, işçi sınıfından yanadır. Çünkü, tarihin bu döneminde, sözü edilen alanda nesnel gerçeğin olduğu gibi bilinmesinde, işçi sınıfının yaşamsal çıkarı vardır. Buna karşılık, burjuvazinin yaşamsal çıkarı, bu gerçeklerin örtülmesini gerektirir. İşte bu anlamda ve yalnızca bu anlamda, Marksist bilim, 'işçi sınıfının bilimi'dir.

Bu temel konudaki farklılığa karşın, ikinci ana başlık olan sosyalist mücadelenin yöntemi konusunda, temel doğrultu bakımından, M.B. ile aynı yönde düşü üyorum. Buna olanak veren şey, yazarın, görüşünü, büyük bir M. rksist düşünür olan Gramsci'ye dayandırmış olması.

Ancak, Türk taril ini ele alırken, M.B., konulara Marksist yöntemle yaklaşacağına, daha yüzeysel birtakım kavramlar kullanmayı yeğliyor. Bu da onu, önemli yanılgılara sürüklüyor. Bunlara yazınız içinde değindim. Orada dokunma fırsatını bulamadığım bir konuyu da buraya getirmek istiyorum. "Egemen ideoloji korporatizm" bölümünde (s.127-138) işlenen görüş bana hiç de inandırıcı gelmedi. Yazar, kendisinden başka bu düşünceyi, bir tek Taha Parla'nın savunduğunu söylüyor. İkisinden başka kimsenin bunu fark edememiş olmasını da, "soluduğumuz havanın farkına varamayışımız gibi, zihinde derinlemesine yer eden korpor tizmi de çok normal sayma alışkanlığımız olabilir" diyerek açıklıyor. 127) şimdi burada, bu savı enine boyuna tartışmam elbette olana ız. Ancak şu kadarını söyleyeyim: Bilindiği gibi, korporatizm, esas arak faşizmin öngördüğü bir ideoloji ve örgütlenme biçimid r. It at ve Terakki'yi Ziya Gökalp'i, Mustafa Kemal'i, bugünkü sosyal-de okrasiyi, 12 Eylül'ü, ANAP'ı, hatta İslamcı hareketi hep bu ideolojiye bulaşmış göstermek, bana sorunlara yüzeysel kavramlarla yaklaşmanın başka bir örneği gibi görünüyor.

Bu kavram karışıklığı, insanı kimi zaman çelişkiye de düşürebiliyor.

Bana çarpıcı görünen bir örnek vereyim: Yazar, ilgili bölümde de gerekli alıntıyı yaparak belirttiğim gibi, kitabının 66. sayfasında, 1975-1980 arasında etkinlik gösteren birçok sosyalist grubun çalışmasının Türkiye'de sosyalizmin daha da yaygınlaşması sonucunu verdiğini ileri sürdükten sonra; 209.sayfada, 12 Eylül'ü irdelerken, bu hareketin başarısında "1980'e kadar sosyalizmi temsil iddiasındaki grupların uğradığı prestij kaybı"nın da rol oynadığını söylüyor. Bu türden çelişkiler, bence bir rastlantı değil. Birinci bölümde eleştirdiğim Marksist yaklaşım eksikliğinin doğrudan bir sonucu.

Buna karşılık, siyasal ve ideolojik konularda, M.B.'nin birçok güzel saptaması da var. Örneğin, siyasal demokrasi için şöyle diyor: "üzerinde bunca emeğimiz olan demokrasiyi önce burjuvaziye armağan etmek, sonra da 'madem burjuvadır, o halde kötüdür' tavrına girmek, bana hiç de mantıki görünmüyor." (s.77) Ne güzel değil mi? Sosyalist yaymaca konusunda söyledikleri de çok yerinde: "Sosyalist mücadele bir toplumsal hoparlörden yapılacak yayınla 'yanlış' düşünceler yerine 'doğru bilinç' koyma sorunu değildir. Merkezin bu yolda yapacağı yayın, yurt çapında bir örgütün toplumla kurduğu günlük organik ilişkiyle bütünleştiği zaman anlamlı olur, ama onun yerini alamaz; o olmadığı zaman da yeterli olamaz." (s.41)Bu yargıya da katılmamak olanaksız.

Üçüncü bölüm, yani sosyalizm ve ahlak, M.B. ile en kolay anlaştığım konu oldu. Metin içinde bunu yeterince belirttim. M.B., Marksist bilimin henüz doldıramadığı, Marksist ideolojinin ise çok kez acı yanlışlara örtü olduğu bir alanda, inandırıcı ve dişe dokunur şeyler söylüyor. Ahlak, öncelikle bireyi ve bireylerarası ilişkiler alanını ilgilendirir. Yazar, bireysel yetkinlik konusunda çok güzel şeyler söylüyor. Örneğin, şu sözünü aktarmadan edemeyeceğim: "İçinden olgunlaşmayan birey, 'özgür' değil, olsa olsa 'serbest' hisseder kendini." (s.108)

Ne yazık ki, üçüncü bölümdeki bu düşünce birliğini, sosyalizm ve din ana konusunda sürdürme olanağını bulamadım. Bence bunun nedeni, tıpkı Türkiye'nin yakın geçmişiyle ilgili çözümlemelerdeki kimi yanlışlar gibi, yazarın, konuya salt bir demokrasi sorunu olarak yaklaşması. Oysa, bunun gibi sınıf mücadelesinin keskin olduğu alanlarda, sorunlara daha derine inen kavramlarla girme zorunluğu var. Nasıl bir yaklaşımı daha doğru gördüğümü ilgili bölümde belirttiğim için, bunları burada yinelememe gerek yok.

Bu yazıyı bitirmeden önce, bir noktayı daha belirtmek isterim. M.B.'nin kitabını, yalnızca ilgiyle değil, çok zaman keyifle de okudum. Konuyla ilgilenen herkese, aynı türden keyifli bir okuma diler, ancak uyanıklığı da elden bırakmamak gerektiğini saygıyla anımsatırım.

"İNSANLIK TARİHİNİN GELİŞME KANUNU" ŞAYET GEÇERLİYSE

Ahmet Kaçmaz

Bu yazıda Murat Belge'nin, **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek** kitabında ele aldığı konulardan, ideolojik açıdan önemli bulduğum bazılarını kısaca gözden geçireceğim.

M. Belge kitabının sonuna "Teorik Açıdan Devrim" başlıklı bir ek koymuş. Bu "ek" le ilgili dipnotunda şöyle diyor:

"Daha önceki tarihlerde yazıp da bu kitaba almayı uygun gördüğüm en eski metin bu. Sosyalist Parti İçin Teori ve Pratik dergisinde, 1971 yılında yayımlanmıştı. Yazıya bugün baktığımda, elbette zamanla -benim açımdan- aşınmış bölümler görüyorum; ama temel görüşü hâlen paylaşıyorum."(s.255)

Bir okur olarak ben de bu **ek** bölümündeki değerlendirmeyi genel hatlarıyla paylaşıyorum; ama ne çare ki M.Belge'nin dipnottaki kanısını **paylaşmıyorum.** Ola ki M.Belge kendi emeğinin ürününe objektif kalamıyor. Oysa Marksistler arası tartışmalara biraz aşina bir okur için, bu bölümle kitabın esas bölümleri arasında **temelde görüş ayrılığı** olduğunu farketmek hiç de zor değil. Hatta **ek** bölümü, kitabın bazı bölümlerinin, özellikle de "Nasıl Bir Sosyalizm?" bölümünün eleştirel bir cevabı niteliğinde. Benim de bu yazıda esas olarak üzerinde duracağım noktalar bu bölümde yeraldığı için, gereken durumlarda **ek** bölümünden referanslar yapmak gibi bir kolaylığa sahip olacağım.

M.Belge, yukarıda zikrettiğim bölümde önce Marksizmin, **"altyapı-üstyapı ilişkisi"** kuramını sorguluyor. Belge, altyapının belirleyici rolünü reddediyor ve bu eğilimi **"ekonomizm"***, böyle düşünenleri de **"ekonomist Marksistler"** diye niteliyor. Ve Marx da bundan payını alıyor:

"Bu noktada, 'bilimsel' sosyalizm ile 'ekonomi' arasındaki ilişki üstüne birkaç söz daha söylemek gerekiyor. Bu ilişki zorunlu değil, bir anlamda raslansal bir ilişkidir. Sosyalizmin bilimsel olması gerektiğine inanmak, illе de ekonomizmi öne çıkarmayı gerekmezdi. Raslantı, biraz da, 'bilimsel sosyalizm' düşüncesinin yeni şekillendiği gün-

lerde, ekonominin en olgunlaşmış 'bilim' görüntüsüne sahip olmasına bağlıydı. Tabii bunu çok fazla abartmamak gerekir. Başka nedenler de sözkonusuydu mutlaka.

"Bu nedenlerden biri de doğrudan doğruya Marx'ın çalışmalarıdır. Marx'ın en anıtsal çalışması göze çarpar biçimde ekonomiyle ilgiliydi. Gene kendisinin 'üstyapı' olarak ayırdığı son derece geniş alan üzerine çalışmaları ise görece çok daha azdı. Marx Fransa'da sınıf mücadeleleri, 18 Brumaire vb. üstüne bildiğimiz metinleri yazmamış olsaydı, onun da bir 'ekonomist' olduğunu düşünmekte **daha** haklı olabilirdik. Ama bunları yazdı; ve yukarıda değindiğim, karşılıklı-belirlemelerle biçimlenen toplumsal bütün üzerine teorik-politik analizin en parlak örneklerini verdi. Demek ki sorun, **ekonomist bir eğilim** değil, bir insan ömrüne sığabilecek çalışmanın hacmi sorunudur. Marx bu kadarına vakit bulabilmişti." (s.159-160, siyahlar benim, A.K)

Ben yukardaki satırlardan M.Belge'nin, Marx'ı esas itibarıyla bir "ekonomist" olarak gördüğü sonucunu çıkarıyorum. Altını çizdiğim "daha" kelimesi açık bir ipucu. Yani aslında Marx'ın "ekonomist" olduğu haklı bir görüş; anılan iki kitabı yazmış olması bu haklılığın derecesini azaltıyor. Aslında Belge'nin gönlü Marx'ın ekonomistliğine razı değil. Ona göre, şayet Marx daha çok yaşayıp daha fazla çalışma imkanını bulabilseydi, bu "ekonomist eğilim"ini dengeleyecekti.

Tabii Marx'ı Marx yapan, ömrü vefa etseydi "yapacak idiği varsayılan" şeyler değil, yaptıklarıdır. Marx'ın yaşadığı sürece neler yaptığını, ünlü "mezarbaşı" konuşmasında Engels şöyle özetliyor:

"Nasıl Darwin organik doğanın gelişme kanununu keşfettiyse, Marx da insanlık tarihinin gelişme kanununu keşfetti; şimdiye kadar ideolojinin kalın örtüsü altında saklı kalan basit bir olguydu bu; insanoğlu siyasetle, bilimle, sanatla, dinle vb. uğraşabilmek için her şeyden önce yemek, içmek, barınmak ve giyinmek zorundadır; bu nedenle, acil maddi yaşama araçlarının üretimi ve dolayısıyla belli bir halkın ulaştığı ya da belli bir çağda ulaşılan ekonomik gelişme düzeyi, o halkın devlet kurumlarının, hukuk kavramlarının, sanatının, hatta dinle ilgili fikirlerinin üzerinde geliştiği temeli oluştururlar ve bunun içindir ki bütün bunlar, şimdiye kadar olduğunun tam tersine, bu temelin ışığında açıklanmalıdırlar.

"Dahası var. Marx ayrıca, bugünkü kapitalist üretim tarzını ve bu üretim tarzının yarattığı burjuva toplumunu yöneten özel hareket kanununu da keşfetti. Artı-değerin keşfi, gerek burjuva iktisatçıların, gerekse sosyalist eleştiricilerin daha önceki bütün araştırmalarında karanlıkta el yordamıyla çözmeye uğraştıkları soruna ansızın ışık tuttu.

"Böylesi iki keşfi birden bir tek hayat süresine sığdırmak meseledir. Birini bile yapabilmek her insana nasip olmaz." (K.Marx-F.Engels, **Seçme Eserler,** Progress Publ. c.3. S.196-197)

Engels hiç tereddüt etmeksizin Marx'ın **altyapı-üstyapı** ilişkisine getirdiği açıklığı, onun en önemli **keşfi** olarak niteliyor. Ve bunu da **"insanlık tarihinin gelişme yasası"** diye adlandırıyor.

Daha sonra Lenin de Marx'ı, Engels'inkine benzer bir şekilde de-

ğerlendirdi:

"Onun tarihi materyalizmi, bilimsel düşüncede büyük bir kazanımdı. Ondan önce tarih ve politika üstüne sürüp giden kargaşa ve keyfiliğin yerini tam anlamıyla bütünsel ve uyumlu bir bilimsel teori aldı. Bu teori, üretim araçlarının gelişmesi sonucunda bir toplumsal hayat sisteminden nasıl bir başka, daha ileri toplumsal hayat sisteminin çıkıp geliştiğini -örneğin, kapitalizmin nasıl feodalizmin bağrında geliştiğini- gösterir.

"İnsanın bilgisinin kendinden bağımsız olarak varolan doğayı (yani gelişen maddeyi) yansıtması gibi, insanın *toplumsal bilgisi* (yani felsefi, dini, politik, vb. çeşitli görüş ve öğretileri) de toplumun *ekonomik sistemi*'ni yansıtır. Politik kurumlar, ekonomik temel üzerinde bir üstyapıdırlar." ...

"Ekonomik sistemin, politik üstyapısının üzerinde yükseldiği temel olduğunu gören Marx, en büyük dikkatini bu ekonomik sistemi incelemeye yöneltti." (**Seçme Eserler,** Progress Publ.c.1, s.45-46)

Klasik, pek bilinen -ve M.Belge'nin de bildiğinden en küçük kuşkum olmadığı- metinlerden alıntı yapmak bir hayli sıkıcı ve sevimsiz geliyor bana; ama doğrusu başka çare de görünmüyor. Eğer M.Belge, yukarıda andığım "**ek**" bölümü için, "eskimiştir. Oradaki görüşlerime bugün katılmıyorum" demiş olsaydı mesele kalmayacaktı. Oysa gördük, aksini söylüyor.

Örneğin "temel görüşü"nü paylaştığını söylediği "**ek**" yazıda, M.Belge "altyapı-üstyapı" ilişkisini incelerken Marx'ın **Önsöz** de verdiği tanımlamayı esas alıyor. Bilindiği gibi, **Önsöz,** genel geçer bir kanıya göre Marksizmin, Marx'ın kendi ağzından vaaz edilmiş en veciz ifadesidir. Bu nedenle M.Belge'nin **Önsöz**'den yaptığı alıntıyı ben de buraya alıyorum:

"Vardığım genel sonuç (ki bir kere elde edildikten sonra çalışmalarımda bana hep yol gösterici olmuştur) kısaca şöyle ifade edilebilir. Yaşamak için sürdürdükleri sosyal üretimde insanlar kendi iradeleri dışında, zorunlu ve belirli birtakım ilişkiler kurarlar. Bu üretim ilişkileri onların maddi üretim güçlerinin belli bir gelişme aşamasına tekabül eder. Üretim ilişkilerinin bütünü, toplumun ekonomik yapısını, gerçek temeli teşkil eder. Bu temel üzerinde bir hukuki ve siyasi üstyapı yükselir; bu üstyapıyla da belirli sosyal bilinç biçimleri tekabül eder. Maddi hayatın üretim tarzı genellikle sosyal, siyasi ve fikri hayat süreçlerini belirler." (**Siyasi Ekonominin Eleştirisine Katkı,** Progress Publ.S.21)

Şimdi Marx'ın altyapı-üstyapı ilişkisi için verdiği "maddi hayatın üretim tarzı, genellikle sosyal, siyasi ve fikri hayat süreçlerini belirler" formülasyonu -ki Engels'e ve Lenin'e göre bu, Marksizmin belkemiğini oluşturuyor- benimseyen bir görüşle, ekonomi ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi "zorunlu değil raslansal" sayan görüşü ben kendi adıma,doğrusu bağdaştıramıyorum. Zaten M.Belge'nin kendisi de bağdaşmazlığın farkında. Onun içindir ki Marx'ın bir "ekonomist" olduğunu düşünmekte kendini bir ölçüde "haklı" görüyor.

91-

Sosyalizmin önşartlarını oluşturan süreç öyle işler ki, bir yandan maddi hayatın üretimi temelinde şartlar olgunlaşır, yani üretici güçlerin sosyalleşme derecesi ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki son haddine varırken, bir yandan da kapitalizmin yerine sosyalizmi ikame edecek insan malzemesi bu dönüşümü mümkün kılacak niteliğe ve niceliğe erişir.

Gerçi M.Belge "ekonomizm"i ekonomik temelin öneminin fazla abartılmasında buluyor ama, söylediklerinden, son tahlilde de olsa ekonomik temelin belirleyici olduğunu teyit edici hiçbir ipucu çıkmıyor. Dahası, o, üstyapıya belirleyicilik açısından aşırı önem atfediyor. Bu eğilimi nedeniyle de diyalektik maddeciliği sorguluyor ve reddediyor:

"Hegel'den alınmış (ve alınırken yeterince değiştirilmemiş) özünde teleolojik diyalektik ve pozitivizmden etkilenmiş bilimsellik böylece Marksist sosyalizmde tuhaf bir evlilik yapmış oldular. Bu karışım düşünce yöntemi ve mantığı bakımından uyumsuzdu ve ortaya eklektik bir bileşim çıkıyordu. Ama sık sık değindiğim konu, yani ortalama militanın psikolojisi çerçevesinde bu bir uyumsuzluk olarak görülmemiş, tersine, gerçek bir psikolojik ihtiyaca cevap vermiştir. Bu, nesnel bir kesinliğe duyulan ihtiyaçtır. Bu anlamda 'diyalektik' maddecilik pedagojik ve didaktik bir düşünce tarzıdır. Bu düşünce tarzını benimsemekle dünyanın gidiş doğrultusunda bir rotaya yerleşmiş oluruz ve 'tarihin akışıyla' birlikte ilerleriz.

"Bu noktada, daha varoluşsal bir soruya da geliyoruz: 'niçin sosyalist olunur?' Yukarıda özetlediğim diyalektik, bu soruya 'sosyalizm, varlığın yapısı gereği zorunlu olduğu için' cevabını veriyor. Sosyalizmin kurtaracağı varsayılan işçi sınıfı ve başka emekçi kesimler (yani bu sınıfların üyesi olan bireyler) için 'niçin sosyalist olunur' sorusuna cevap vermek görece kolaydır. Ama küçük burjuva aydınlar vb. açısından bakıldığında 'sınıfsal' çıkar aynı olmadığı için bu soruya cevap bulmak da o kadar kolay olmamıştır. (Hele pek çok somut durumda, çıkarı sosyalizmde olan proleterlerden çok , çıkarı orada bulunmayabilecek 'küçük burjuva' aydınlar sosyalizmi seçtikçe.) Ama diyalektiğin yukarıda özetlediğim cevabı bu ikinci kategorinin güçlüğünü de çözebilecek gibidir.

"Bu düzeyde geçerli bir cevap gibi görünebilse bile sosyalizmin 'zorunlu' olarak algılanması hem mantık, hem de ampirik gerçeklik düzeylerinde yeni sorulara yol açmıştır, bugün de açmaktadır. Sosyalizm mücadelesinin ne kadar zorlu olduğu, ne kadar fazla fedakarlık gerektirdiği hep söylenmiştir. Zorunlu bir sonuç için bu militan ahlaka ne gerek olduğu, mantık düzeyinde beliren bir soru. İkincisi de

buna bağlı, daha doğrusu bunu da kapsayan, somut gerçeklik düzeyindeki son derece belirgin soru: zorunlu idiyse niye hâlâ..?" (s.166)

M.Belge Marx'ın keşfettiği, **"insanlık tarihinin gelişme kanunu'**-'na burada da karşı çıkıyor. M.Belge'ye göre, insanlığın geleceğinin sosyalizmde olduğunu, daha tam bir deyişle kapitalizmin kendi iç çelişkileri sonucu çökeceğini ve yerini sosyalizmin alacağını ileri sürmek "teleolojik" bir yaklaşımdır, bu da Marksizme ithal edilen Hegelci diyalektiğin amaççı olması yüzündendir. Yani Marksizm önce varılacak bir hedef, bir **amaç** belirliyor; bu amaca varmak için bir "kurgu" yapılıyor, bu "kurgu"nun zembereği de diyalektik metod oluyor. Belge bütün bunların "psikolojik bir ihtiyaca cevap" vermekten öte bir işe yaramadığını ve hayatın da bu "kurgu"yu nakzettiğini iddia ediyor. Bu iddiayı irdelemeden önce, Marksizmin, toplumsal gelişmenin kanunları uyarınca oluşturduğu modele bir göz atalım:

"Burjuva üretim ilişkileri sosyal üretim sürecinin son çelişkili biçimidir; bireysel çelişki anlamında değil, bireylerin sosyal yaşama koşullarından doğan çelişki anlamında. Aynı zamanda, burjuva toplumunun bağrında gelişmekte olan üretici güçler bu çelişkiyi ortadan kaldıracak maddi koşulları da yaratır. Ve işte bu nedenle, bu toplum biçimi insan toplumunun tarih-öncesi çağının son dönemleridir". (K. Marx, S.E.E.K. s.21)

"Bu dönüşüm sürecinin avantajlarından yararlanan ve bunları tekelleri altında tutan büyük sermaye babalarının sayıları durmadan azalırken, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü alabildiğine artar; ama aynı zamanda da sayıca gittikçe artan bir sınıfın, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleşen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırdığı görülür. Sermaye-tekeli, kendisiyle birlikte ve kendisinin hükmü altında gelişen üretim biçiminin ayak bağı olur. Üretim araçlarının santralizasyonu ve işin toplumsallaşması, sonunda bunların kapitalist kabuklarıyla uyuşamadıkları bir noktaya gelir dayanır. Kabuk kırılır. Kapitalist özel mülkiyetin saati çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler.

"Kapitalist üretim biçiminin ürünü olan kapitalist mülk edinme biçimi ve dolayısıyla kapitalist özel mülkiyet, kişinin kendi emeği ile meydana gelen özel mülkiyetin ilk yadsımasıdır (die erste Negation). Ne var ki, kapitalist üretim, bir doğa kanununun şaşmaz zorunluluğu ile, kendi yadsımasını doğurur. Bu, yadsımanın yadsımasıdır. (Negation der Negation)." (K.Marx, **Kapital**, Odak y. C.1. kitap 2, s.590)

Burada ufak bir parantez açayım. "Ek"teki yazısında M.Belge'nin kendisi de, Marx'ın yukardaki belirlemeleri paralelinde olan Engels'-in **Anti-Dühring**'deki klasik pasajını, o zamanki düşüncelerine referans olarak vermiş.

Ben Marksizmin, toplumsal gelişme yasaları uyarınca dünyamızın sosyalizme doğru ilerlediğini tespit eden öngörüsünde, teleolojik bir bakış açısı göremiyorum. Tabii, insanlığın sosyalizme evrimleşmesinin kaçınılmazlığından, bunun **kendiliğinden** gerçekleşecek zorunlu bir sonuç olduğu anlamını hiç çıkarmıyorum. Zaten hiçbir Marksis-

tin böyle bir iddiası ya da beklentisi olmadı. Sosyalizm olacaksa -ki sü. :ç zaten fiilen 1917 ile başladı ve devam ediyor- bu elbette onu isteyen insanlar aracılığıyla, **insanın eseri** olarak gerçekleşecek. Marksizmin bu gerçekleşmeye ilişkin tespiti ise, geçen zamanın, sosyalizm için gerekli şartları devamlı olgunlaştırdığıdır. Ne ki yine Marksistlere göre şartlar kendiliğinden, insanın müdahelesine ihtiyaç göstermeksizin olgunlaşmaz. Onun olgunlaşmasına, toplumsal gelişmenin kanuniyetleri çerçevesinde olabildiğince katkıda bulunmak, bu süreci hızlandırmak gerekir; süreci hızlandıracak olanların başında da işçiler gelir. Bu da sosyalizme en çok işçilerin meraklı olmalarından değil, kapitalizm çökecekse bunu çökertecek esas güç işçi sınıfı olduğundandır. Kapitalizmden sosyalizme geçişte işçilerin tayin edici role sahip olmaları, onların toplumsal konumları nedeniyledir. Marx, "Kapitalist birikimin genel kanunu"nda burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki antagonist çelişkinin nasıl çözüme doğru ilerleyeceğini gösterir. Ama işçi sınıfı böylesi bir süreçte sırf tarihin kendisine yüklediği misyonu yerine getirmek için otomat gibi davranmaz elbette. Bu aşamada işçi sınıfı tarihin motoru olarak sahnede gözüküyorsa bu, aynı zamanda, kapitalizmden sosyalizme geçiş en çok işçi sınıfının **çıkarlarına** denk düştüğü içindir de. Kısacası sosyalizmin önşartlarını oluşturan süreç öyle işler ki, bir yandan maddi hayatın üretimi temelinde şartlar olgunlaşır, yani üretici güçlerin sosyalleşme derecesi ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki son haddine varırken, bir yandan da kapitalizmin yerine sosyalizmi ikame edecek insan malzemesi bu dönüşümü mümkün kılacak niteliğe ve niceliğe erişir.

Böyle olduğu içindir ki, M.Belge'nin **"zorunlu bir sonuç için militan ahlaka ne gerek olduğu"** sorusu, hayatın dinamizmini, altyapı-üstyapı etkileşiminin sonuçlarını gözden kaçıran, soyut, adeta Sokratvarî bir soru oluyor. Marksistler, "madem ki dünyamız sosyalizme zorunlu olarak varacak, bunca fedakârlığa, hayatı heder etmeğe ne gerek var?" diye sormuyorlarsa, bunun nedeni, kendilerini bu **"zorunluğun"** bir **bileşeni** olarak görmelerindendir. Bu konuda ahlâkî motifler bir ölçüde işin içine karışsalar da sosyalist mücadelede fedakârlık, militanlık vb. hasletler esas olarak kişinin toplumda kendine biçtiği fonksiyonun -zorunlu olanı gerçekleştirmenin- doğal tezahürleridirler.

Sosyalizmi gerçekleştirmeye işçi sınıfı, sınıf olarak karar vermez. Bu bireylerin işidir. Ama tek tek bireyler sosyalizmin zorunluluğuna ve bunu gerçekleştirecek toplumsal gücün ilk başta kendi sınıfları olduğuna kanaat getirdikleri ölçüde, kendilerini de mücadeleye omuz vermekle yükümlü görürler. Bu süreç örgütlenmeyle atbaşı ilerler. Ve böylece ortak sınıf çıkarlarının ve kader birliğinin etkilediği, sağlanabildiği ölçüde kollektivitenin yol yordam kazandırdığı bireylerin davranışlarının hasılası, sınıfın mücadele hattını belirler.

Marksizm, sosyalizmi insanlığın gelişmesinde zorunlu bir düzen olarak görürken, **sınıf mücadelesini** de bu düzene erişmenin yegâne yolu olarak o kadar **zorunlu** görür. Yani sınıf mücadelesi, sosyalizmi

Marksistler, "madem ki dünyamız sosyalizme zorunlu olarak varacak, bunca fedakârlığa, hayatı heder etmeğe ne gerek var?" diye sormuyorlarsa, bunun nedeni, kendilerini bu "zorunluğun" bir bileşeni olarak görmelerindendir.

elde etmenin **olmazsa olmaz** önşartıdır. Ve sınıf mücadelesi, insanların, tek tek bireylerin iradelerinden bağımsız, hayatın **zorunlu** olarak ürettiği, zaten süregelen bir gerçekliktir. Burada Marksizme özgü olan, sürmekte olan sınıf mücadelesini -tabii kapitalist bir düzenden söz ediyoruz- kendiliğindenliğe bırakmayıp, toplumsal şartları da hesaba katarak, en rasyonel yoldan sosyalizme kanalize etmektir. Ve sınıf mücadelesi de şakaya gelmez. Hele toplumun alt sınıfları için, bunca tecrübenin gösterdiği gibi, bir hayli belalı bir iştir. Üstelik bu sınıf mücadelesi, üretim araçlarını özel mülkiyetten çıkarmayı hedeflediği için hakim sınıf ve tabakaların bam teline basıyorsa, böylesine **"zorlu"** bir mücadelenin, **doğası gereği** bir hayli **fedakarlık** isteyeceği besbellidir.

İnsanlığın evriminde sosyalizmin zorunlu olduğuna karşı çıkan M.Belge -sosyalizmden vazgeçmediği, aksine sosyalizmi savunduğu için- ister istemez sosyalizmi **rastlantıya** bırakmak zorunda kalıyor:

"Şu halde biz insan bireyleri, sosyalizm zorunlu bir şey olduğu için sosyalist olmayız. Sosyalizm iyi bir şey olduğu için, gerçekleşebilir bir şey olduğu için, sosyalist toplum, uğrunda mücadele etmeye ve sıkıntıya katlanmaya değer bir şey olduğu için sosyalist oluruz. Öyleyse bu, özünde, ahlaki bir karar ve bir seçmedir. Bir sonraki bölümde bu konuya geleceğiz." (s.167)

M.Belge bir sonraki bölümde de bu görüşünü şöyle açıklıyor:

"Yirminci yüzyılın sonunda, dünya bin türlü eşitsizlik içinde. Sorunların çözümü kolay ve hızlı da olmuyor. Ancak düşünceler dünyasında, pratikten ve fiili gerçeklikten uzak da olsa, geri dönülemeyecek noktalara vardık. Örneğin, 'biz' kavramını bütün insanlıktan daha dar bir kapsam içinde düşünemiyoruz artık (hatta buna 'doğal çevre'yi de katmamız gerekiyor). Aynı zamanda eşit ve özgür bireylerden oluşan bir 'biz' yani insanlık bu. Görece eşit toplumlarda yeterli özgürlük olmadığını, görece özgür toplumlarda yeterli eşitlik olmadığını, bunlar yanyana varolmadıkça da hayatın gerçekten yaşanmaya değer olmadığını görüyoruz. Bunları yanyana varederek işleyebilecek bir sistem oluşturmak durumundayız. Günümüz dünyasında bu artık uzak değil, yakın bir hedef olmalı (çünkü bunlar gerçekleşme yoluna girdikten sonra da yaşanacak bin türlü sorun var).

"Sosyalizm, bu hedefi insanlığın en ciddi hedefi olarak ortaya koyan düşünce tarzıdır. Ve sanırım sosyalist olmayı seçenlerin büyük

çoğunluğu, bilinçli veya yarı-bilinçli olarak, bu hedefe yakınlık duydukları için böyle bir seçimi yaparlar. Sosyalizm zorunlu veya 'mukadder' olduğu için değil, 'iyi' olduğu için sosyalist oluruz. Bu anlamda da seçimimiz özünde temelde etik bir seçimdir. Aynı zamanda sosyalizmin zorunlu olması değil. Çünkü zorunlu olduğunu kanıtlayacak hiçbir bilimsel açıklamamız yok- ama olabilir bir şey olması bizim için önemlidir. 'Olabilir'liğinin de ölçüsü biziz, 'koşullar' veya 'tarihin akışı' veya buna benzer şeyler değil" (s.178-179)

Mesele böyle ele alındığı takdirde sosyalizm, bana kalırsa, "olabilir" bir ihtimal olmaktan çıkar, olmaması için hiçbir neden bulunmayan bir **zorunluk** haline gelir. Çünkü bir şeyin gerçekleşme ihtimalinin kuşkulu olması -ya da M.Belge'nin deyişiyle" zorunluluk alanında değil olabilirlik kategorisinde" yer alması- için onun gerçekleşmesini isteyenler kadar istemeyenlerin de bulunması gerekir. "Etik tercih" böylesi bir durumu açıklamakta aciz kalır. M.Belge'ye göre sosyalizm "biz insanlar" için "iyi" bir şeydir, çünkü o "sömürü ile birlikte tahakküm ve hegemonyanın ortadan kalktığı, insanların eşit ve özgür olduğu bir toplum" (s.11) düzenidir. Bana kalırsa, ahlakı mazbut olmak şartıyla, böyle tariflenen bir düzene "hayır" diyecek tek insan bireyi çıkmaz. Bu düzenin "iyi" olduğu besbellidir, çünkü "eşitlik ve özgürlük" iyidir "sömürü, tahakküm ve hegemonya" kötüdür. Üstelik bütün bunlar sadece sosyalistlere göre değil, biz insan bireylerinin indinde, bin yıllardır pekişegelmiş etik kategoriler olarak böyledirler. Onun içindir ki, "eşit ve özgür insanlar" toplumu hakkında fikri sorulan bir **birey** hiç tereddüt etmeksizin, otomatikman "iyi" der.

Kaldı ki, "eşitlik" ve "özgürlük" dünyası aranışları sosyalizmle ortaya çıkmış değildir. Toplumun sınıflara bölünmesinden bu yana, bir bakıma kaybolan eski eşitlik ve özgürlük dünyasının gönüllerde ve hafızalarda yaşayagelen mirasıyla, insanoğlu eşitliği ve özgürlüğü hep aramıştır. Bu kadarla da kalmamış, **eşitlik** ve **özgürlük** uğruna mücadele veren insanlar çıkmıştır. Ama bu mücadelelerin tamamı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunların en ünlüsü 200.yılını idrak ettiğimiz "Büyük Fransız Devrimi" dir. Bu devrimin temel şiarının iki kelimesi, bilindiği gibi "eşitlik" ve "özgürlük" tür. Yine bilindiği gibi "özgürlükçüler ve eşitlikçiler" zafere ulaştıkları halde ortaya çıkan yeni düzen, hiç de eşit ve özgür insanların yaşadığı bir toplum olmamıştır. Yani sonucun belirlenmesinde Fransız toplumunun bireylerinin ezici çoğunluğunun "etik" tercihi -eğer öyleyse?!- fayda etmemiştir. Fayda etmemiştir, çünkü tüm sınıf mücadelelerinde olduğu gibi burada da son sözü "etik tercih" değil, **sınıf çıkarı** söylemiştir. Bu, Marx'a borçlu olduğumuz, "insanlık tarihinin gelişme yasası"nın bir hükmüdür. Ve yasanın bu hükmü sosyalizm için de geçerlidir. Eşit ve özgür insanların yaşadığı bir toplum projesinin tarihte ilk defa **mümkün** hale gelmesi de bu yüzdendir.

Böyle olduğu, yani sınıf mücadelesi ve sınıf çıkarları tayin edici rol oynadığı içindir ki, sosyalizm imkân dahiline girmekle kalmaz, artık tarihsel olarak kaçınılmazlaşır da. Çünkü bireylerin ezici çoğunluğu-

nu oluşturan emekçilerin çıkarlarının **-eşitlik, özgürlük, sömürüden ve baskıdan kurtulmak-** gerçekleşebileceği maddi toplumsal şartlar ancak kapitalizmin olgunlaşmasıyla ortaya çıkarlar. Bir başka deyişle, tarihin ilerlemesiyle emekçilerin çıkarları bu aşamada üstüste çakışırlar. Ve çıkarlarıyla sosyalizm arasındaki ilişkiyi kavrayan işçiler, emekçiler sosyalist olurlar. Tabii böyle olması "etik"in rolünü hepten dışlamaz. Ne ki, emekçi -özellikle işçi- birey için aslolan sınıf çıkarıdır, "etik" de bu arada onun seçişini kolaylaştırır.

Kendi çıkarının sosyalizmde olduğunu işçinin, emekçinin kavraması kolay olmaz. Çünkü bu, toplumda **yeni** bir gelişmedir. Oysa birey, bu emekçi de olsa, **"eskinin mirası bir sürü fenalıklar altında ezilmeye devam"** eder. Bunun yanısıra emekçinin çıkarının sosyalizmde olduğunu görmesini, kavramasını engelleyen birçok faktör vardır. Ve nihayet sosyalizm uğruna mücadele belalı bir sınıf kavgasını gerektirir. Onun içindir ki, çıkarı orada olduğu halde emekçinin sosyalizmi seçmesi hiç de kolay olmaz. Eğer M.Belge'nin işaret ettiği gibi, "çıkarı sosyalizmde olan proleterler" den çok, çıkarı orada bulunmayabilecek " 'küçük burjuva' aydınlar sosyalizmi" seçiyorlarsa -ki bunun bize özgü bir istisna olduğunu sanıyorum-nedeni burada aranmalıdır. "Küçük burjuva aydınlar"ın sosyalizmi seçmesine gelince... M.Belge'-nin "etik tercih tezi" bu kesimin bir kısım bireyleri için geçerli olabilir. Ama ben aydınların çoğunluğunu sosyalist yapan esas motifin Marksizmin **bilimselliği,** somutlarsam, örneğin "insanlık tarihinin gelişme yasası"nın inandırıcılığı olduğu kanısındayım. Böyle olunca sınıfsal çıkarı sosyalizmde olmayabilecek bir aydın bireyin sosyalizmi neden seçtiği anlaşılmaz olmaktan çıkar. Bu seçişi motive eden esas faktör, hayatın pek çok alanında olduğu gibi, toplumsal düzen seçişinde de "bilimsel" bir tavır alma güdüsüdür. Kuşkusuz, etik motifler bu seçişi kolaylaştırdığı gibi, kimi aydınlar için doğrudan birinci etken olabilir.

Bu noktada, sosyalistlerin neden münhasıran emekçi -en çok da işçi-ve aydın orijinli bireyler oldukları anlaşılır hale gelir. Biliriz, varlıklı, mülk sahibi toplum kesimlerine mensup bireyler arasında sosyalizmi seçenler çok nadirdir. İmdi "etik tercih tezi" doğruysa varlıklıların hemen hepsinin "ahlaksız" olduklarını kabul etmemiz gerekir. Oysa yine biliriz ki, bu kesimlerden gelen pek çok insan bireyi toplumda genel geçer ahlak kuralları çerçevesinde davranırlar. Öyleyse onların "iyi" bir şey olan sosyalizmi seçmelerini bastıran daha belirleyici bir faktör olması gerekir. Nitekim böyle bir faktör vardır ve bu da onların kendi çıkarları ve bunun bileşkesi olan **sınıf çıkarıdır.** Onun için de mülk sahibi sınıf ve zümrelerin bireyleri bir eşitsizlik ve sömürü düzeni olan kapitalizmi savunurlar. Böylece ahlaken mazbut sayıldıkları halde objektif olarak "kötü"yü seçmiş olurlar. Kuşkusuz onlar kapitalizmin hepten "kötü" bir düzen olduğunu kabul etmezler. Aksine onlar sosyalizmin "kötü"lüğü üzerine binbir dereden su getirerek mevcut düzenin "daha iyi" olduğunu savunurlar. Ama bunu yaparken dahi öyle bir açmazları vardır ki, "kötüler arasında en iyi"yi

savundukları hep sırıtır.

Kaldı ki, M.Belge "etik seçiş tezi"ni savunurken sınıfsal ayırım yapmaksızın "biz"i, "insan bireyi"ni öngörüyor. Tutarlı olması için de böyle olması gerekir. Aksi halde her bireyin, "mensubu olduğu sınıfın ahlakı" doğrultusunda seçimini yapması gibi bir "açıklama" tarzının kabul edilmesi gerekir. O zaman da işçilerin "sosyalist ahlâk", sermaye sahiplerinin de "burjuva ahlâk" kuralları doğrultusunda seçimlerini yapacakları gibi bir totolojiye varmış oluruz. Böylesi, hem toplumda genel geçer kabul gören ahlâk kategorilerinden oluşan "etik"-in inkârı olacağı gibi hem de M.Belge'nin, tezini ürettiği düşünce tarzı ile hiç bağdaşmaz.

Benzeri şekilde, "etik tercih tezi", emekçilerin ve küçük burjuva aydınların önemli bir bölümünün neden sosyalizmi seçmediklerini açıklamakta da çaresiz kalır. Çünkü "eşitlik" ve "özgürlük", bugün ortaya çıkmış, tartışmalı etik kategoriler değillerdir. O zaman da "eşitlikçi ve özgürlükçü" bir düzeni seçemeyen milyonlarla ölçülebilecek bireylerin "immoral" olduklarını kabul etmekten başka yol kalmaz. Oysa birinci olarak **sınıfsal çıkar,** ikinci derecede de **toplumsal gelişmenin doğrultusu** hesaba katıldımıydı çözümsüzlükten kurtuluruz. Bu faktörler **"bilinç** ve **kavrayabilme"** yetileri sayesinde hayata müdahale edebilecekleri için de, neden emekçilerin ve aydınların tümden ve akşamdan sabaha sosyalist olmadıkları anlaşılır olur.

M.Belge'nin "etik seçiş tezi"nin önemli bir kusuru da, onun **zamandan ve mekandan münezzeh** olması. Zamandan münezzehliğin kanıtı, "sosyalizm ideali"nin bin yıllardır yaşarlığını korumasına rağmen yüzyılımıza gelene değin bir türlü realize edilememiş olması. Ne ki, Ekim Devrimi'yle birlikte sosyalizmin gerçekleşme çağının açıldığı kabul edilirse, onun artık **"zaman"**ının geldiğini, **"mekan"**da onun boy atması için elverişli şartların oluştuğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, birkaç istisna dışında günümüzde sosyalizm hemen her toplum için **mümkün** bir projedir. Bu noktada M.Belge ile aynı kanıda olduğumuzu sanıyorum.

Öyleyse M.Belge'nin "etik tercih"e verdiği önceliği eleştirmem niye?

Şundan: M.Belge'nin "etik tercih"e dayanan "olabilir sosyalizm"ini mümkün kılmakla, "insanlık tarihinin genel kanunları doğrultu-

Sosyalizmi gerçekleştirmeye işçi sınıfı, sınıf olarak karar vermez. Bu bireylerin işidir. Ama tek tek bireyler sosyalizmin zorunluluğuna ve bunu gerçekleştirecek toplumsal gücün ilk başta kendi sınıfları olduğuna kanaat getirdikleri ölçüde, kendilerini de mücadeleye omuz vermekle yükümlü görürler.

sunda" **tarihi zorunluluk** olan sosyalizmi mümkün kılmak arasında **olup bitenleri değerlendirmede** ve **davranışta** ciddi farklılıklar meydana gelebileceği kanısını taşıyorum.

Göstermeye çalıştım, insan bireylerinin sosyalizmi seçmelerinde etik motifler **tali** bir rol oynuyorlar. Dolayısıyla biz sosyalizmi seçmeyi sadece bu nedene indirgediğimizde, onu seçenlerin sayısını azaltmış oluruz. "Sosyalizm insanlık için iyi bir şeydir, onu seçmek gerekir" demenin fazla bir hitap kabiliyeti yoktur; çünkü sosyalizmin kendileri için hiç de iyi olmadığını bilen egemen toplum kesimleri onun insanlık için nasıl bir cehennem olduğunu tasvir etmekte - ve emekçileri de buna ikna etmekte- bir hayli avantajlı ve mahirdirler. Oysa kapitalizmin kaçınılmaz olarak yerini sosyalizme bırakacağını söyleyen yaklaşım ve sınıf çıkarı emekçilerin ve aydınların sosyalizmi "seçmelerine" çok daha fazla katkıda bulunur. Burada zorunluluk faktörü bireyleri edilgenleştirmez, aksine onları daha teşvik eder, azimli kılar. Elimizde konuya ilişkin istatistik bilgiler yok ama ben sosyalist mücadelede yer alanların ve istikrarlı davrananların ağırlıklı bölümünün seçişlerinde sınıf çıkarı ve bilimsellik tercihlerinin tayin edici olduklarını tahmin ediyorum. Dahası, işçi sınıfı temeli yaygın ve güçlü partilerde bu gerçeğin çok daha geçerli olduğu kanısındayım.

"Etik seçiş"in **mekândan münezzeh** olmasının da hatırı sayılır mahzurları var. Söyledim, sosyalist bir proje günümüzde hemen her toplumda mümkündür. Ama bir şartla: Her toplumun kendi özgüllüklerini esas alarak... Bu pek harcı alem sözlere başvurmak ihtiyacını duyuyorum, çünkü, M.Belge ekonomik temel yerine "üst belirleme"ye öncelik tanıyor.

Sosyalistlerin yaptıklarına bir göz attığımızda zaten ağırlığın "üst belirleme"de olduğu görülüyor. Muhalefette olanların iştigal sahasında sadece üstyapı kategorileri yer alıyor. Faaliyetin tamamını siyasi, sosyal, kültürel, moral vb. çalışmalar oluşturuyor. "Hele önce ekonomik temeli sosyalist esaslar halinde dönüştürelim; üstyapı onun üzerinde yükselir" diyen yok.

İktidardaki sosyalistlerin tutumu çok farklı değil. Evet onlar için ekonominin de dönüştürülmesi söz konusu. Ama görüyoruz, burada da üstyapı kurumlarının seferber edilmesine ağırlıkla yer verilmiş, veriliyor, örneğin, M.Belge'ye göre Stalin "ekonomist". Bu yargı ilk bakışta haklı gözüküyor. Çünkü Stalin ve çevresi ekonomik temelin değiştirilmesi için bilinen zorlamalara başvurdular. Ama ben bunun Stalin'in ekonomistliğiyle açıklanacağı kanısında değilim. O, belki de M.Belge'den de ileride aşırı bir "üst-belirleme"ciydi. Stalin ve çevresi, "siyaset" yoluyla, partinin prestijini ve devletin imkanlarını azami istismar ederek iradeciliğin en uç örneklerinden birini verdiler. Böylece onların uyguladığı sosyalizm bir ölçüde, "mekandan münezzeh" oldu ve dünyamızın kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecine olumsuz etkilerde de bulundu. Burada besbelli ki toplumsal gelişmenin kanunları dahilinde mevcut dünya ve ülke şartları hakkıyla değerlendirilemediği ve dünyayı değiştirecek politika mevcut durumla uyum-

99

Stalin ve çevresinin, onlara katlanan yüz milyonlarca insanın hep birlikte ahlâki bir kriz yaşadıklarını ben pek inandırıcı bulamıyorum.

laştırılamadığı için bu sonuca varıldı. Kuşkusuz kişi faktörü ve hatalar da rol oynadı ama esas belirleyici, **iradeciliğin** ağır bastığı tutum oldu.

M.Belge'nin "etik seçiş"i esas olsaydı bütün bunlar olmaz mıydı? Bana kalırsa yine olurdu. Çünkü Stalin ve çevresinin, onlara katlanan yüzmilyonlarca insanın hep birlikte ahlâki bir kriz yaşadıklarını ben pek inandırıcı bulamıyorum. Üstelik "proletaryanın yüksek çıkarları", "iyi"ler içinde "en üstteki iyi" haline getirilerek -çünkü o proletarya aynı zamanda tüm insanlığı kurtarmakla yazgılıdır- moral deformasyona da pekala **kılıf** bulunabilir.

Sosyalist mücadelede ahlaki motiflerin kuşkusuz önemi var. Onun için M.Belge'nin **eşitliğe** ve **özgürlüğe** verdiği önemi ben de paylaşıyorum ve sosyalist mücadelede yer alanların kendi aralarında eşitlikçi ve özgürlükçü bir ilişkiler ağı yaratmaları, eşit ve özgür insanların yaşayacağı toplum projesinin prototipini bu günden oluşturmak için azami çaba göstermeleri gerektiğine inanıyorum. Ne ki, böyle bir anlayışın ve uygulamanın başarılı olabilmesinin müeyyidesini ise, 'insanlık tarihinin gelişme yasası"nı esas alan bir teori ve pratik birliğinde görüyorum. Çünkü ancak bu taktirde tarihteki, özellikle de sosyalizmin tarihindeki esrar perdesi kalkabiliyor ve yine bu sayede geçmişin aksaklıklarından ve eksikliklerinden ders çıkarılarak geleceği daha ayakları yere basar şekilde projelendirmek mümkün oluyor.

"Etik tercih tezi"ne yöneltiğim bu eleştiri, kuşkusuz sosyalizmi böyle seçen bireylere karşı yöneltilmiş bir eleştiri değil. Aslolan seçiş tarzına bakmaksızın sosyalizm mücadelesine hep birlikte omuz vermek. Kaldı ki, M.Belge'nin kitabı -katılmadığım bazı görüşler dışında- hemen tıpatıp düşündüğüm, doğru ve yerinde bulduğum çok yararlı çözümlemeler ve değerlendirmeler getiriyor. Bu kadarla da kalmıyor ve "önsöz"ün son paragrafında sosyalizmin pratiğinde kendi yerini belirliyor. İçinde bulunduğumuz dönemin şartlarında hepimize, tüm sosyalistlere hitap eden bu sözleri buraya alarak yazımı bitiriyorum:

"Son olarak bir konuya kısaca değineceğim. Sosyalizm zorunlu olarak bir teori ve bir pratik birliğidir. 'Şöyle bir sosyalizm' diye teorik düzeyde yapılan bir öneri, bir pratiği de mantıken varsayar. Öneri makul bulunursa, makul bulanlarla birlikte ve herkesle eşit hakka sahip olarak, onun gerektirdiği pratiğe katkıda bulunmaya çalışırım." (s.13)

DİPNOT

** M.Belge bu terimi "altyapı-üstyapı" ilişkisinde ekonomik temele belirleyici rol biçenler için kullanıyor. Oysa işçi sınıfının mücadelesinin tarihinde "ekonomizm" diye*

adlandırılan bir akım olmuştur ve sosyalist literatürde "ekonomizm" terimi, esas olarak bu eğilime has karakteristiklere işaret etmek için kullanılır. İşte bu "ekonomizm"in özet bir tarifi:

"Yüzyılın başında Rusya Sosyal Demokrat hareketindeki oportünist bir eğilim. Ekonomistler, işçi sınıfı hareketinin görevinin, daha iyi çalışma şartları, daha kısa iş günü,daha yüksek ücretler vb. için, sadece ekonomik mücadele olduğunu iddia ediyorlardı ve böylece çarlığa karşı politik mücadeleyi liberal burjuvaziye bırakıyorlardı. Onlar bağımsız bir işçi sınıfı partisine olan ihtiyacı, işçi sınıfı hareketi içinde devrimci teorinin önemini ve işçiler arasında sosyalist propaganda yürütülmesini reddediyorlardı." (Lenin, ***Selected Works,*** *Progress Publishers, Cilt 1, Notlar bölümü, s.766.)*

Lenin'in zamanındaki ekonomizm zaman içinde başka bir "ekonomizm"e evrildiyse bunun da tanımı yapılmalıdır. Yok, hayatın üretilmesine ve yeniden üretilmesine ***son tahlilde*** *belirleyici rol atfeden herkes ekonomist olacaksa, açıkça deklare ediyorum ki, ben de ekonomistim.*

YÖNTEM SORUNLARI ÜZERİNE

Haydar Kutlu

I. DÜNDEN BUGÜNE UZANAN ÇİZGİ

Günümüzde Marksizmin tüm temel konuları görüş, tez, ilke ve öngörüleri, kavram ve kategorileri yoğun bir tartışmanın konusu oluyor. Tartışmalar kaçınılmaz ve doğal olarak kendini bugün ile sınırlamıyor; geçmişin tartışmaları yeniden güncelleşiyor. Bu kadarla da kalınmıyor, çağımızın karakteri ve buradan çıkan yeni koşullar ve nitelikler de tartışma tablosunun içine girerek karmaşık bir görünüm ortaya koyuyor.

Türkiye Marksist sol hareketinin tartışma gündemi ise çok daha karmaşık sorunlarla yoğunlaşmıştır. Ülkemiz kendi tarihinin ilginç bir dönüm noktasında bulunuyor. Osmanlı'da Tanzimat döneminin, Cumhuriyetin ilanından sonra 1945-50 döneminin tarihin dilindeki anlamı ne ise, bugünler de aynı tarihsel anlamla yüklü bulunuyor. Bu anlamı çözmek (deşifre etmek) en başta Marksist solun kaçınılamaz, ertelenemez görevidir. Durumu daha da karmaşık hale getiren olgu bu görevin, yani günümüzün tarih içindeki anlamını çözme görevinin düşünsel bir çalışmayla sınırlı olmayan bugünü değiştirmeye pratik politika planında girişmekle sıkı sıkıya bağlı oluşudur. Bu değişim süreci çağın değişimi ile üst üste düşüyor ve bu üst üste düşüş Marksist sol güçler ve hatta bütün demokrat ve yurtsever güçleri için hem bir daha kolay yakalanamaz, heyecan verici tarihsel bir fırsat, olanak, hem de görev, sorumluluk oluşturuyor.

Çağımızın anlamını yakalamaya çalışıyor günümüzün insanı. Hayvanlardan farklı olarak insanoğlu varoluşunun nedenini her seferinde yeniden keşfetmenin peşindedir. Bildiğimizi sanıyorduk; burjuvazi de proletarya da bir dünya görüşünün varolduğunu sanıyordu. Her iki taraf da bazı illüzyonları dünya görüşü yerine ikame ettiklerini fark ediyor bugün.

Ne burjuva, proleter sınıf farklılığı, ne emek, sermaye çatışması or-

tadan kalktı, ama farklı sınıfların farklı ideolojilerinin bir dünya görüşü demek olmadığını görmeye başlıyoruz. Sınıfların bir dünya görüşünün olup olamayacağını sormamız gerekiyor. Sınıflı toplumlarda varolan dünya görüşü ile sosyalist toplumun dünya görüşlerinin farklılığı tartışılmaz. Ama yalnız bunu değil, sanayi toplumunun dünya görüşü ile sanayi öncesi toplumlarının dünya görüşlerinin farklılığını ayırdetmek gerekiyor. Ancak o zaman belirli dünya görüşüne sahip toplumda farklı ideolojik şekillenmeleri somut kavramak olanaklı olacaktır. Daha önemlisi belirli ideolojik konumlardan hareket etmeyi terketmeksizin yaşadığımız toplumun insanlarının dünyayı algılayış tarzlarını kavrayabiliriz. İnsanlarımızın dünya görüşleri nasıldır? Marksistler halkı nasıl algılıyor, halk Marksistleri nasıl algılıyor? Her ikisinin de yanıtları açık değil bizim için henüz.

Yanılmıyorsam eğer, ideoloji-dünya görüşü farklılığını ilk yakalayan "Yenitutuculuk" dalgası oldu. Şimdi yeni düşünce tarzını kavramaya çalışarak kendini yenileme yolunda olan Marksizm aynı noktadan hareket ediyor.

Çağın merkezindeki düşünce hem kapitalist hem sosyalist dünyayı etkiliyor. Henüz merkezde yer alan bu düşüncenin tam bir tanımı yapılmış değil. Tanım yapmakta acele etmek de gerekmiyor. Tanımlamadan önce kavramak gerekiyor.

Ancak çok sık yinelenen bazı kavramlar bu düşünceyi kaba çizgileriyle bize veriyor. Nedir bunlar? **Barış, eşitlik, adalet, özgürlük, demokrasi, ilerleme, hümanizm.** Bu ülküler (diyelim) her iki dünyada da giderek bayraklaşıyor.

Bakıyoruz ilginç bir paralellik var: 1789 Fransız İhtilali'nin 200. yıldönümü kutlanıyor. Tarih, sanki bu kutlamanın konfetilerini, transparantlarını, sloganlarını önceden belirleyerek kutlama şenliğinin planını hazırlamışcasına bu ihtilalin sloganlarını güncelleştirdi.

Yine bakıyoruz dünyayı sarsan, sonraki gelişmesini belirleyen bir büyük ihtilalin "Ekim Devrimi"nin anavatanında ihtilalin barış, ekmek, özgürlük, demokrasi sloganları güncelleşiyor.

Daha da ilginç olanı her iki rüzgâr birbirine karışıyor. Bu karşılıklı etkilenmeyi çözmek durumundayız.

1789 ile 1917'nin birbirine etkilerinin anlamını keşfedebilmek için insanlığın helezonik bir geriye dönüş yaşadığını görmek gerekiyor. Bunun anlamı insanlığın 21. yüzyıla girerken yeni bir "Aydınlanma Çağına (Rönesans)" giriyor olduğudur.

Sosyalizmde rönesans yaşanıyor deniyor. Yanlış değil ama ben **"sosyalizm ile rönesans"** demeyi daha bütünsel ve doğru buluyorum. Yani sosyalizmin varoluşa geçtiği dünyamızda tüm insanlığı saran yeni bir rönesans.

Ne demek istiyorum; insanlığın düşünsel-kültürel gelişiminin tarihi incelendiğinde ekonomik-politik alt üst oluşların (ve devrimlerin) daha sık ve daha keskin kopuşlar biçiminde olduğu halde (kopuşu mutlak anlamamak gerek) düşünsel-kültürel gelişmelerde eskiden yeniye geçiş daha az keskin, daha ani olmayan biçimlerde ve daha da önemli-

si bu geçiş bir kopma değil sönme biçiminde oluyor. Sosyalist ülkelerin deneyi bugün çok daha açık biçimde görüyoruz ki bu gerçeği doğruluyor.

Düşünce-kültür-felsefenin tarihsel gelişiminde bir dizi alt değişim-dönüşüm noktaları olsa da yukardaki nedenle birkaç büyük dönem yaşanmıştır. Bunların en önemlileri Antikçağ Aydınlanmacılığı, Rönesans ve 18. Yüzyıl Aydınlanma felsefesidir.

Bu dönüm noktaları yeninin kendisini bütünüyle ortaya koyduğu sınırları belli dönemler olmayıp "geçiş" dönemleridir. Bu niteliği ayırdetmek günümüzün sorunları açısından önem taşımaktadır. Eski ile yeni bu dönemde şiddetle çarpışır; eski henüz yenilmemiş, yeni henüz biçimlenmemiştir. Birbirlerini etkilerler. Hatta eski içerik sönmüş olarak yeni form ile birleşir. Tersi de olur, eski formun içinde yeni içerikler yeşerir.

Bu düşünsel-kültürel ilerlemede her köklü dönüşüm evrelerinde Antikçağ Aydınlanmacı düşünce ve değerlerinin, kavram ve kategorilerinin yeniden canlandığı, onlara yeniden dönüldüğünü görüyoruz. Zira, Antikçağ düşüncesi ilk kez evreni-insanı maddeci bir yaklaşımda düşünmeyi, bilmeyi öne çıkararak anlamaya çalıştığı, Tanrı yerine sevgiden hareket ettiği çağdır. Bu nedenle de insanın en doğal değerlerini dile getirir ki bu değerlere daha sonra sık sık dönülür. İnsan deney ve bilimden, doğa ve nesnelden, yine düşüncenin gücü yani deneyden önde yürüme özelliği nedeniyle metafiziğe düşer. Demek ki metafizik sanıldığı gibi bir hastalık değildir. Maddeci düşüncelerin de kapılabileceği bir düşünce tarzıdır.

"Her şeyin ölçütü insandır." **Protagoras**

Bugün de çağdaş düşüncenin merkezinde yer alan bu düşünce Antikçağın temel ölçütüdür. Daha sonra Rönesans ve 18. Yüzyıl Aydınlanmacı düşüncenin de merkezinde olacaktır.

"Aklını kendin kullanmak cesaretini göster." **Kant**

Sonraki Rönesans ve 18. Yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin ayırdedici niteliklerini ortak özellikleriyle kısaca hatırlatmak yararlı olacak. Kant'ın bu sözü bu niteliklerin özlü anlatımıdır.

Aydınlanmacı düşüncenin yöntemsel ilkesi "keskin eleştirici düşüncedir". Eleştiri silahından bütün kuram ve düşünceler, devlet, hukuk, felsefe, din, ahlâk nasibini alır. Düşünce otoriteyi reddeder. Kapalı sistem felsefeler çözülür. "Okutulan" felsefenin yerini "araştıran düşünce" alır. Başka deyişle klasik-skolastik anlayışları reddeder.

Hazır bulduğu şemalar yerine yaşamın anlamını kendi aklı ile bulmaya girişir. Aydınlanma bir kültür ve sağduyu felsefesidir aynı zamanda (sağduyu sorununun günümüzde Marksist teori açısından önemi vardır, buna daha sonra geleceğim).

Bugün de başta belirttiğim gibi Aydınlanmacı felsefenin diğer ölçüleri, kavram ve kategorileri yeniden güncelleşmiştir. Demek oluyor ki, biriken deneyler, bilim ve teknolojik gelişim insanlığı "dünya görüşünü" yeniden gözden geçirmeye, çağının muhasebesini yapmaya itiyor. Başka deyişle canlanan, kimilerinin sandığı gibi burjuva değer

ölçüleri değildir. Evrensel insani değerlerdir. Üstelik bu gelişmenin nesnel bir temeli olduğunu belirttim. Yani Marksizmin ufku dışında bir gelişme değildir bu.

Ne var ki, ufku dışında olmayan bu gelişmeyi Marksist teorinin kavrayabilmiş olduğunu söylemeyiz. Bunun nedenleri oldukça karmaşıktır. Bunlara değineceğiz. Ancak burada açtığımız parantezi kapayalım. İdeoloji-dünya görüşü özdeşliğinin kurulması dünyanın nesnel kavranışını güçleştirmiştir. Bunun sonucu biz Marksistler "ideolojiden" çok söz etmiş olmamıza karşın gerçekte bu silahı kullanamadık. Düşüncenin, düşünsel yapının göreceli bağımsızlığı olduğunu bilmekle birlikte bu yapıya gereken önemi veremedik. Ekonomik indirgemecilik ve genelleme yanlışı düşüncenin rolünü dışlamamızı getirdi. Böyle olunca paradoksal bir durum belirdi.

İnsanın merkezde olduğu durumda, düşünce de merkezde olmalıydı. İnsandan soyutlanmış bir sınıf kavramı gerçeğin, somutluğun, canlılığın üstünü örttü. Sanırsınız ki sokakta yürüyenler belirli sınıflara mensup olsa da insanlar değil de rap rap yürüyen sınıflardı.

"Sosyal varlık sosyal düşünceyi belirler" bu elbette doğru, ama bu doğru önermeden günlük yaşamda düşüncenin ikincil olduğu sonucunu çıkardık. Düşüncenin ikincil olması ancak felsefeler arası tartışmada bir anlam taşır. Oysa çoğu kez düşüncenin birincil duruma yükseldiği belirleyici olduğu durumlar vardır.

İdeoloji sınıfların ve belirli sınıflara mensup insanların sınıf çıkarlarının ifadesidir ve bu nedenle de nesnel gerçeklikten çıkar. Fakat tarihsel olarak verilmiş bir toplumun sosyal düşüncesi, dünya görüşü, sosyal bilinci yalnızca "çıkara" dayanmaz. Bilim ve teknolojik gelişimi, kültürü yalnızca çıkarla, sınıf çıkarlarıyla açıklamak olanaksızdır. Bu nedenle belirli ideolojiler o somut toplumun somut dünya görüşü ile biçimlenir. O dünya görüşü temelde toplumun maddi hayat tarzı üzerinde fakat tarihsel olanla aklî olanın çakışması-birliği ile hukuksal, dinsel, töresel, ahlâki, politik olarak kendini ortaya koyar.

Örneğin 18. Yüzyıl Aydınlanmacı düşünceleri yükselen burjuvazinin çıkarlarına uygundu. Önce İngiltere'de gelişmeye başladı sonra Fransa ve Almanya'ya yayıldı. Ne var ki Fransa'nın sosyo-politik gerçekleri yeni düşünce tarzını dirençle karşıladı ve bu nedenle yeni düşünceler aykırı düştüğü için radikalleşti.

Aydınlanma düşüncesi Fransa'da daha çok rasyonalist karakter taşın iken İngiltere'de deneyci, Almanya'da ise mistik-rasyonalist bir karakter gösterdi.

Marx'ın Alman düşüncesi-felsefesini ne kadar dikkatle incelediğini ve ona nasıl yaklaştığını biliyoruz. Alman hukuk ve devlet felsefesinin gelişkinliğine, çağdaşlık anlamında toplumun sınıfsal yapısından ilerde olduğuna dikkat çekiyordu. Buna karşın devrimin (burjuva) maddi temellerindeki zayıflığı da görüyor, **Alman düşüncesinin talepleri ile Alman gerçeğinin cevapları arasındaki** büyük farklılığın devlet ve sivil toplum farklılığına denk düşüp düşmeyeceğini soruyordu. Bu soru başka deyişle burjuva demokratik devrimini anlatıyordu. Zi-

ra bu anlamda politik devrim, ekonomik ilişkilerden aile, din, eğitim (kültür)'e kadar, tüm toplumsal ve ekonomik ilişkilerin devlet vesayetinden kurtulmasıydı. (Ülkemizde demokratik devrim ve sivil toplum sorunlarını ele alırken bu özü gözden kaçırmamak gerekiyor.)

Almanya'da kapitalizmin yukardan aşağı gelişimi toplumsal gelişmeyi entelektüelleştirdi. Fransa'dan farklı olarak devleti merkezileştirememiş olan Alman burjuvazisinin zayıflığı, bürokrasiyi kurmada aydınlara geniş yer açmayı getirdi. Hegel devleti mutlaklaştırarak Alman toplumunun gereksinimine yanıt veriyordu. Ama elbette Hegel düşüncelerine böyle bir amaç koymamıştı. (Bizdeki gelişmeyle kıyaslamalı.)

Sonuç olarak şu formül düşüncenin rolünün doğru kavranması için aydınlatıcıdır. "Düşüncenin gerçekleşmek için çabalaması yetmez; gerçek de düşünce doğrultusunda çabalamalıdır."

Oysa ideolojik mücadeleyi gerçekten kopardık. Sınıfa karşı sınıf anlayışı ideoloji mücadeleyi de koşulladı. Komintern sınıfa karşı sınıf anlayışını mahkûm etmişti fakat parti programlarında ve pratikte bu anlayışın izleri silinmedi. Politik mücadele yalnızca "anti"lere dayandı, siyah-beyaz gibi. Antikapitalizm, antisovyetizm, antikomünizm, antiemperyalizm, antifaşizm ideolojik mücadele sayıldı.

Çağımızın merkezde yer alan düşüncelerini aydınlatmak için 1789-1917 bağıntısına bu kez başka bir açıdan dönmek gerekli. Sosyalist düşüncenin kapitalist ülkeler insanlarına dünya görüşlerini etkileyip etkilemediğine, nasıl etkilediğine bakmak gerekiyor. Bu etkiyi tam karşıt uçta arayacağım: YENİTUTUCULUK'ta.

Ama önce araya biraz eğlencelik katalım.

"Biz milliyetçi, muhafazakâr, ilerici, demokrat, çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü, sosyal adaletçi, sivil toplumcuyuz." **ANAP**

Ülkemizde gülmekle ağlamak arasındaki mesafe çok kısadır. "Ben hem incirim hem balkabağıyım" demek gibi birşey olan yukardaki dizide balkabağını gizlemeye çalışan incir yaprağı neydi?

Biz bunu düşünürken Demirel de benzer bir sıralama yaptı. "Milliyetçiyim, muhafazakârım, sağcıyım, adaletçiyim, yenilikçiyim, kalkınmacıyım."

Herkesin birden yönünü şaşırdığını düşünmek pek mantıklı değil. Ama durumun çok mantıklı bir açıklaması [illegible]. Yenitutuculuk dalgasından esintiler.

Ancak hemen belirtmeliyim, ülkemizde yenitutuculuğun nesnel zemini yok. Ama neden ondan esinlenilmesin, neden onun politikalarına öykünülmesin?

1789'a dönelim biz. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi şöyle diyordu 2. maddesinde: "Her türlü siyasal topluluğun amacı insanın tabii ve yokedilemez haklarının korunmasıdır. Bunlar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direniş haklarıdır." Mülkiyet hakkı kaydı devrimin burjuva anlamında tamamlanmış olduğunu gösterirken, direnme hakkı aristokrasi ve ruhban sınıfına karşı henüz tamamlanmadığını anlatıyordu.

1789'a kadar burjuvazi kendi çıkarlarını toplumun bütününün çıkarları olarak formüle edebilmişti. Bu yalnızca bir demagoji değildi, burjuvazinin gelişiminin özgül biçimi onun çıkarları ile toplumun diğer kesimlerinin çıkarları arasında bir ayniyet daha tam deyişle özdeşlik olmayan bir eşdeşlik yaratmıştı. Karşı sınıf feodalite ise bütünüyle çürümüştü.

Ne var ki burjuvazinin bu hegemonyası 1848'de artık sarsılmaya başlamıştı. Burjuvazi devrimi daha ileri götürmek istiyor halk ise olanla yetinmiyordu. Burjuvazi eski rejimin güçleri ile ittifaka girdi ve demokrasi taleplerinin taşıyıcısı olmaktan çıktı. Aynı zamanda bu tarihten itibaren burjuva devrimlerinin tamamlanması, topluma özgürlüğün yayılması görevi burjuvaziden proletaryaya geçiyordu.

1789 İhtilali'nin idealleri özgürlük, eşitlik, kardeşlik, cumhuriyet proletaryanın bayrağına, programına yazıldı. Ama farklı bir içerik, toplumsal bir içerik (sosyal demokrasi, sosyal özgürlük) kazanarak. Burjuvazi ise demokratik içeriğinden boşaltılmış bir liberalizm çizgisini geliştirmeye koyuldu.

Marx, toplumsal sorunların çözümünü politika dışında arayan, politik bir güç haline gelmesi ve politik araçların kullanımını göremeyenleri REFORMİST olarak eleştiriyordu. Popülizmle de anarşizmle de sınırlarını çekiyordu. Zira o ve Engels burjuva devriminin bağrında yükselen proleter devrimini görüyorlardı.

1980 öncesi düşüncelerimizle hesaplaşmamızda ve demokrasi sorununa kapsamlı biçimde eğilmemizde Marx'ın şu uyarısını kavramamız önemli rol oynamıştı. Marx 1789 Devrimi'nin deneyinden çıkarak işçi sınıfının "ULUSAL BİR SINIF haline gelmesi" gerektiğine işaret ediyordu.

Lenin, Çarlık Rusyası'nın **"devrimci"** ortamında bu düşünceyi daha da geliştirdi, "devrimci durum" teorisini ortaya koydu; devrime yol açacak ulusal krizin niteliğini inceledi. Bu olmadan devrim olamazdı.

Ne var ki daha sonra Marksistler Lenin'in devrimci durum teorisi ile Marx'ın işçi sınıfının ulusal sınıf konumuna yükselmesi düşüncesi arasındaki bağı kopardı. Dikkatimizi yalnızca devrimci "kriz" anına verdik. Üstelik kapitalizm neredeyse çöktü çökecekti, bir ulusal kriz her an patlayabilirdi. Oysa Marx'ın bu düşüncesi kendi deyimi ile "kesintisiz devrim" (Troçkist anlamda sürekli devrim değil) anlayışı ile birlikte alındığında kavranılabilirdi. Marx, işçi sınıfının iktidara bir çırpıda gelemeyeceğini, ancak burjuvazinin en gerici kanadına karşı mücadelede ve radikal kanatların iktidara gelmesi ve onlara karşı mücadele süreci içinde güç toplayarak bir ulusal sınıf konumuna yükselebileceğini öngörüyordu. Yani, onda ve Lenin'de devrimi BEKLEME, daha bugünden iktidar mücadelesi vermeden yalnız işçi sınıfı içinde örgütlenerek güç kazanılacağını sanma veya salt "hak" mücadelesi sınırında kalan reformist anlayışlar yoktur. Lenin yaratıcı bir yaklaşımla "iktidara" gelmeyi formüle etti.

İşçi sınıfı kapitalist bir toplumda, yalnız kapitalist sömürüye karşı

mücadele ile ulusal sınıf olamazdı, ancak ve ancak tüm sınıf ve tabakaların çıkarını ve aynı zamanda toplumdaki en "ileri" düşünceleri kapsayan DEMOKRASİ bayrağına sahip çıkarak bu konuma gelebilirdi. Demek ki işçi sınıfının bu rolü üstlenmesi bir PROGRAM sorunuydu. Dahası Marx'ın düşüncelerini incelediğimiz zaman görürüz ki bu demokrasi "politik demokrasi"dir.

Oysa daha sonra Marksistler demokrasiyi "burjuva demokrasisi" damgasını vurup bir kenara attılar. Elbette demokratik haklar için mücadele edildi ama klasik parti programlarında "haklar" politik iktidar yani politik demokrasi ile bağlanmıyordu. Zira devrim beklemiyordu, bu nedenle yalnızca bir devrim programı vardı (Antitekel, ulusal demokratik) Yani demokratik devrim dışında bir "demokrasi" konseptine sahip olamadık. Bu konuya (program konusu) daha sonra yine döneceğim.

Bu durum şahsi kanıma göre gelişmekte olan ülkelerdeki sosyalist mücadeleye büyük zarar verdi. Çünkü, Ekim Devrimi bilindiği gibi ulusal kurtuluş hareketlerinin yolunu açmıştı. Bu ülkelerde antiemperyalizmin "ulusal düzeyde" bir sorun ve kriz doğuracağı bekleniyordu. Bazı ülkelerde doğurdu da. Oysa ulusal kurtuluş savaşı koşullarında olmayan ya da onu aşmış (bizim gibi) kapitalizm yoluna koyulmuş ülkelerde, Batı'daki burjuva demokratik devrimi ve ulusal kurtuluş devrimi dışında "demokratik gelişime" özel ve özgül bir anlam yüklenmişti. Ama biz Marksistlerin, bu durum ufku dışındaydı. Marksistler -başka nedenlerin de eşliğinde- bu gelişmenin önderi olamadılar. Bizdeki tartışmaya değinip geçelim; ya demokratik devrim ve sosyalist devrime dayalı iki aşamalı devrim stratejisi ya da tek aşama sosyalist devrim. (TBKP Programı işte bu iki anlayışı dışlayan çok aşamalı ama tek bir devrimi, sosyalist devrimi hedefleyen bir programı öngörüyor.)

Bugün üstelik 12 Eylül gibi uzun süren karanlık bir dönem yaşamış olmamıza karşın hâlâ ülkemizde demokrasi **"araç mı amaç mı"** diye tartışılıyor. Yanıtı yukarda vermiş oluyoruz; yine de aşağıda daha açık yanıtlayacağız.

Marksistler, burjuvazinin daha 1800'lerde içeriğini boşaltmaya başladığı demokrasiyi, burjuva demokrasisi deyip bir kenara atarken, Rousseau'nun burjuva düşüncesinden ilk kopuşu temsil ettiğini dahi görmezden gelirken egemen burjuvazi ne yapıyordu? Başka deyişle "liberalizm" ne alemdeydi?

Burada uzun bir sıçrayış yaparak 1960'lara geleceğim. Ancak, 1917 Ekim Devrimi ile sosyalizmin bir dünya sistemi haline gelmiş olmasının sonuçlarını hatırlatmak istiyorum. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması ve sosyalizmin dünya sistemi haline gelmesi dünyanın çehresini değiştirmişti. Ne dünya eski dünya ne de kapitalizm eski kapitalizm olamazdı. Bu demekti ki kapitalizmden sosyalizme geçiş farklılaşacak, farklılaşabilir, farklılaşmalıydı.

Ne var ki Marksistler bu gerçeği de atladılar. Programlar Ekim Devrimi'ni bir "prototip" gibi alarak "klasik"leşiyordu. Gramsci bu du-

rumun çarpıklığını, Ekim Devrimi'nin İtalya'da aynen tekrar edilemeyeceğini görmüştü. Bu noktada bir hatırlatma daha yapalım. İtalyan Komünist Partisi, faşizme karşı ciddi bir mücadele verdi, parti Marx'ın işçi sınıfının "ulusal sınıf olma" konseptini kavramıştı. Togliatti şöyle diyordu: "İşçi sınıfı geçmişte takındığı yalnızca muhalif ve eleştirici tavrını bırakarak, bugün tutarlı demokratik güçler yanında ülkenin kurtuluşu ve demokratik bir rejimin kurulması için mücadelede öncü rolünü bizzat üstlenmek istemektedir. Bu sınıf mücadelesinin terkedilmesi mi demektir? Hayır. Ulusal politika ile komünist partisinin sınıf politikası arasında çelişki yoktur. İşçi sınıfı kendi mücadelesinin gelişimi içinde, tüm ulusal sorunları da bildiği bu sorunların doğru çözümünü gösterdiği ve bu çözüm için mücadele ederken ulusun sağlıklı katmanları olmaları koşulu ile proletaryadan uzak katmanların taleplerini bile kendine malettiği ölçüde yalnızca bir eleştiri rolü değil ulusal bir öncü rolü oynar."

İtalyan Komünist Partisi bu politikası nedeniyle "iktidara gelmiyor" diye soldan eleştirilmişti. Lenin çok daha önce "Biz komplocu değiliz, iktidara **el koymayız**" diyordu. Ve daha önemlisi Lenin Doğu halklarının komünistlerine ciddi bir uyarı yapıyordu. **"Marksizmi kendi dilinize çevirin".** Ama biz "çeviriyi" **tercüme** diye anladık. Oysa Doğu toplumlarında sosyalizmin nesnel ve tarihsel somut kaynaklarını, zeminini aramak, kendi özgüllüğümüzü yakalamak durumundaydık. Kanımca bu arayışa, TKP'de Dr.Şefik Hüsnü döneminde ve sonra 1960 sonrası TİP (ve YÖN hareketi içinde) bir ölçüde girildi. (Dr.Hikmet Kıvılcımlı'yı da arayanlar içinde saymak gerekir) Bu nedenle, özellikle TKP için geçmişteki "ithal program" suçlamasını çok yüzeysel buluyorum. Türkiye'de, Sovyet, Çin, Arnavutluk, Castro-Guevera çizgileri dışında acaba özgün bir program var mıydı? Daha da ileri götürerek şöyle sormak istiyorum; Acaba işçi sınıfımızın devrimci hareketi bir **teoriye** sahip miydi? Yani "tercüme" olmayan bir teorimiz var mıydı? Tercüme olan bir teori, teori olabilir miydi? (Neden olamayacağı konusuna döneceğim)

Kapitalist-emperyalist dünya, Ekim Sosyalist Devrimi ile büyük bir korkuya kapılmıştır. Bir yandan onu boğmaya çalışırken öte yandan derin ekonomik sosyal bunalımının üstesinden gelmeye çalışıyordu.

Ekim Devrimi yalnızca işçi sınıfı hareketini canlandırmakla kalmadı, özellikle aydınlar içinde büyük prestij kazandı. Özgürlük, demokrasi, eşitlik, ulusal ve sosyal kurtuluş idealleri yeniden canlandı.

1960'lı yılların sonunda sermaye birikim hızı yavaşlarken toplumların özgürlük ve katılım istekleri yükseliyordu. İşçi sınıfı yukarda açıkladığımız gibi daha 1789'larda ayrı bir iktidar odağı haline gelmişti (Batı Avrupa'da). İşçi sınıfı, komünistler kararlı mücadelelerle, sosyal devlet anlayışının doğmasını sağladılar. Işçi sınıfı sendikal mücadele aracılığı ile durumu göreceli düzeltebiliyordu. Oysa hızla gelişen tekelci devlet kapitalizmi orta sınıfları bunaltıyordu, küçük burjuvazi, aydınlar daha çok özgürlük istiyorlardı. Sosyal devlet bu özlemlere yanıt veremedi. Halk tekelci devletle sosyal devleti özdeş görüyordu.

Komünistlerin, kökleri sınıfa karşı sınıf anlayışının tortularına ve ekonomist indirgemeciliğe dayalı politik taktikleri kitlelerin bu yanılsamalarını kıramıyordu. Onlar da sosyal devlet, tekelci devlet ayrımını yapmıyorlardı. Asıl saldırıları sosyal demokrasiye karşıydı, zira kendilerine rakip görüyorlardı. Düşünüyorlardı ki nasıl olsa sosyal demokrasiye gelen kitleler daha geriye gitmeyecekler, kendilerine yönelecekler.

Durum hiç de öyle olmadı.

1968 olayları ile bu gelişme su yüzüne çıktı. Komünistler bu toplumsal muhalefete öncülük yapmadıkları gibi başlangıçta geri durdular, gelişmenin boyutlarını göremediler.

Oysa sivil toplumun tüm "hayat alanı" devletle çelişkiye düşmüş ve politik mücadele alanı haline gelmişti. Önemli olan şuydu, bu çelişkilerin pek çoğu **sınıf çelişkileri değildi.** Komünistler de esasen bu nedenle, bunları geçici hevesler olarak görüp ciddiye almamışlardı. Daha sonra bu tabandan "Yeşiller-çevreciler" "Feminizm" hareketleri doğacak ve bu hareketler **yığınsal barış hareketinin** ve **yığınsal demokratik hareketin** çok önemli bir gücünü oluşturacaklardı. Ama hem komünistlerden, hem sosyal demokratlardan uzaklaşarak.

Özetle, ortaya **"ideolojik hegemonya"** boşluğu çıkmıştı. Bunu ne komünistler ne de sosyal demokratlar dolduruyordu. İşte bu ideolojik hegemonya boşluğunu dolduran YENİTUTUCULUK oldu. Yani sonuçta paradoksal (ve de acıklı) bir durum ortaya çıkmıştı. Sosyalizm, işçi sınıfı hareketi ve hatta ulusal kurtuluş hareketlerinin hız kazandırdığı özgürlük-demokrasi-eşitlik idealleri, üstelik sosyalizm tarafından toplumsal bir içerik kazandırılmış olduğu halde Marksistler bu ürünleri devşiremediler. Liberal burjuvazi tüm bu idealleri, içeriğini boşaltarak **yeniden** ele geçirdi.

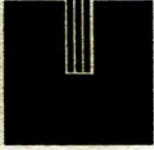
Esasen Liberal burjuvazi 19. yüzyıldan beri sınıflı toplum bünyesinde demokrasi, özgürlük, eşitlik ve ahlâk ideallerini burjuva toplumunun biçimi içine sığdırmaya, çoğulculuk ve katılımcılıkla, elitizm ve otoriterizmi birleştirmeye uğraşıyordu. Fakat aslında amacı siyasal katılım ve sosyal eşitçilik anlayışını yoketmekti.

Yeni sağ gereğinden fazla müdahaleci ve liberal olduğunu ilan ettiği sosyal devlete meydan okuyarak ortaya çıktı. Böylece kitlelerdeki devlete karşı tepkiyi ideolojik olarak kanalize etti. Bilimsel teknolojik devrimin yarattığı olanaklarla bir yandan kapitalizmin yeni rezervlerini harekete geçirirken diğer yandan bu olanaklarla özgürlük taleplerini, kendinin yarattığı yeni bir ideolojik motivasyonla tamamen farklı bir kanala akıttı.

"Başka olma hakkını" ileri sürdü. Yani her bireye "başka olma, farklı olma" özgürlüğü vaadetti. Bu farkı motive eden yine tekelci devletti.

Eşitliği (sosyalist ülkeleri göstererek) özdeşlik ve totalitarizm ile eşitledi. Kısaca gerçekte 1789 ideallerine açıkça savaş açtı.

Geleneksel devletin bunalımına yanıt olarak teknokratlar, pragmatist, akılcı "prensler" eliyle yeni bir devlet imajı çizildi. (Belirtmeli-

yiz ki bu yalnızca bir imaj olarak kalmadı, bürokraside ciddi değişiklikler yaratıldı) Kısaca devlet ideolojik bakımdan yeniden örgütlenmeye girişildi.

İlginç olan şudur: Egemen, tekelci burjuvazi "ideolojiler öldü" "ideolojisiz bir dünya" sloganları atarken ideolojiyi hem çok etkili kullandı, hem de ideolojiyi ekonomik çıkarlarının önüne geçirebildi. Buna karşılık işçi sınıfı "ideolojisiz" davranarak sosyal hakları budayan Yenitutuculuğa oy verdi, veriyor. Komünistler ise ideoloji üzerine yaptıkları tüm söylemlere karşın etkili bir ideolojik mücadele veremediler. Devletçi göründüler, sol Keynescilikten farklarını ortaya koyamadılar. Devletin toplumun tüm alanlarda demokratikleşmesi stratejisini ortaya koyan bir alternatif program sunamadılar. İdeoloji ile dünya görüşü, ideoloji ile ekonomik çıkar farklarını ayırdedemedikleri için geleneksel devlet anlayışını aşamadılar.

Ve nihayet, Marksizm devrimci değişim dönemlerinde doğdu ve teorik birikimini yaptı. Devrimci kabarışı iyi kavrayabiliyor o yüzden, ama devrimci olmayan dönemler için teorileşebilir deney birikimine sahip değildi.

Yenitutuculuğun sihrini bozan Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost politikası oldu.

SBKP 27. Kongresi öncesinde, sosyalizmde durgunluğun yarattığı bunalım kendini dayatmıştı. Kapıyı aralayan Kruşçev'den sonra Andropov oldu. Ancak onun erken ölümü yeniden kapıların kapanmasını getirdi. Fakat bu durum bürokratik deformasyona karşı tepkiyi daha da radikalleştirdi ve Gorbaçov bir ikinci devrim sayılan radikal yenileşme, yeniden yapılanma ve açıklık politikasının temsilcisi olarak ortaya çıktı.

Kapitalist dünyada ideolojik hegemonya boşluğu doğduğunda ne yazık ki Sovyetler Birliği içerde bürokratik deformasyonun koyulaşmasını yaşıyor, dışarda ise barış içinde yanyana yaşama politikasından uzaklaşıyordu. Özellikle Çekoslovakya olayları Batıda daha fazla demokrasi isteyen kitleleri, özellikle aydınları sosyalizmden uzaklaştırdı. Çin-Sovyet çatışması da sosyalizmin cazibesini kıran önemli bir kamplaşma yaratmıştı.

Özetle; insanlık yeni bir aydınlanma çağına giriyor, sağduyu felsefesi yeniden canlanıyor. İnsanlık akıl ve sağduyunun egemenliğini istiyor. Gorbaçov'un sözde kalmayan, somut adımlarla ortaya koyduğu ve samimi olduğunu, çıkar gözetmediğini artık halkların kavradığı barış politikasının sonuçlarında doğru ideolojik mücadeleyi, ideolojinin, düşüncenin rolünü çıplak biçimde görebiliriz. Bu politikanın yığınların yüreğini ve beynini kazandığı açıktır.

Aydınlar 1917'de Moskova'ya akıyorlardı, bugün Sovyetler kendi politik sistemlerini acımasızca eleştiriyor, Stalin dönemini sergiliyor, geri yanlarını gizlemeksizin ortaya koyuyorlar; buna rağmen aydınlar uzun bir aradan sonra şimdi yine Moskova'ya "gidiyorlar." İdeoloji-çıkar bağıntısının hiç de ekonomi ile doğru orantılı olmadığının en iyi göstergesi bu olmalı. Bu yazı çerçevesinde bizi ilgilendiren esas ola-

rak budur. Sovyetler Birliği'ndeki değişmeye salt bu amaçla sınırlı olarak değindim.

II. YÖNTEM SORUNUNA BİR YAKLAŞIM

Yazımın birinci bölümü bir giriş anlamı taşıyor. Amacım "çözümler" vermek değildi. Marksizmin günümüzdeki sorunlarını tartışırken, "bakış tarzımı" soyut değil tarihsel ve somut çerçevede ortaya koymak istedim. İkinci olarak, yazımın esasını oluşturan "Metot ve Metodoloji" sorununu, sorunun kaçınılmaz ve gerekli soyutluğu nedeniyle peşinen somut bir zemine dayandırmanın daha iyi olacağını düşündüm. Üçüncüsü, yöntem sorununda birinci olarak "süreklilik içinde yenilenme" ilkesine daha baştan dikkat vermek istedim.

Yazımın ikinci bölümü Marksizmin günümüzdeki sorunlarının tartışılmasında düşüncelerimizi ortaya koyan bir "taslak plan" niteliğindedir.

Öncelikle GELECEK Dergisi'ne içten başarı dilerken, aynı zamanda derginin işlevi ile ilgili düşüncelerimi vereceğim. Zira bu işlevle tartışmak istediğim yöntem sorunu arasında yakın bir paralelliğin olduğunu düşünüyorum.

Ancak ondan da önce, dergide tartışma için bir başlangıç düşünceleri olarak verilen Sayın Murat Belge'nin yazısına nasıl yaklaşmayı düşündüğümü belirtmeliyim. Söz konusu yazı Belge'nin "Sosyalizm Türkiye ve Gelecek" adlı yapıtının biraz sıkışık bir özetlenmesidir. Bir yapıtı özetlemenin zorluğu açık. Bu nedenle ben Belge'nin yazısını değil, söz konusu yapıtındaki düşünce tarzını esas alacağım.

Ancak ne yazıyı ne de yapıtı satır satır ele almak düşüncesinde değilim. Bu yaklaşımım aşağıda açıklayacak olduğum yöntem sorunuyla bağlı. İlkten özetle söylemek gerekirse, ne söylediklerimizle değil nasıl düşündüğümüzle birbirimize yakınlaşmalıyız. Daha doğrusu nasıl düşündüğümüzü temel aldığımızda Marksist sol içinde öncelikli olarak gerekli olan düşünsel birlik zemini daha kolay oluşabilir. Düşünsel birlik zeminini oluşturmanın öncelikli olduğuna inanıyorum. Zira Marksist sol için "BİRLİK" sorunu en başta gelen en yakıcı sorundur. Ancak unutmamak gerekir ki birlik "dünyayı değiştirmek içindir". Dünyayı değiştirmek "dar pratikçilikle" olacak birşey değildir. Olmadığına ve niye olamadığına yazımın birinci bölümünde değindim. Birlikte "düşünce üretimine" girebilmek ve biraz sivrilterek söylemek zararlı olmayacak, hareketimizin "teorisini" birlikte yaratmak zorundayız.

Önce tam bir görüş uyumu, sonra birlik demiyorum. TİP, TKP birliği deneyi "birlik süreci" içine girmenin ortak düşünmeyi çok hızlandırdığını bize öğretti. Ancak "belirli" bir görüş birliği önceden oluşturulmaz ise bunun da birlik süreci için zarar verici olacağını unutmamak gerekiyor. Bu nedenle "birlik süreci"nin gereklerini yapmaya girişmek yerine amaçlı ve soğukkanlı biçimde ortaya konulmamış "birlik tartışmalarını" çok yararlı bulmuyorum. Telaşlı yaklaşımla-

rın "birlik" ruhuna zarar vereceğini düşünmeliyiz. Bir birlik için gerekli olan optimal görüş birliği düzeyini birlik çabası içinde olanların bulabileceğine inanıyorum. Önceden formüle etmek gerekmiyor.

Dün Marksist-Leninist olmak birlik için yeterli zemin olabilirdi, ama yetmediğini gördük, kaldı ki günümüzde bu yazımızın konusunu oluşturan sorunlar nedeniyle hiç yeterli olamaz. Marksizm, sosyalizm derken kimin ne anladığı sorudur.

Bütün bu nedenlerle, görüş birliği ile bakış, düşünce tarzı arasında, göreceli olarak görülmesi gereken bir ayrımı zorunlu görüyorum. Somut konularda farklılıklarımız olsa da eğer bana göre düşünce tarzımızda bir uyum var ise birlikte olabileceğimiz gibi birlikte düşünce üretiminde de bulunabiliriz. Hatta bu durumda somut konulardaki görüş farklılıkları zararlı değil yararlı olur. Tersine, hemen her konuda aynı şeyleri söylemekle birlikte dünyayı, yaşamı aynı tarzda algılamıyorsak, yani düşünce tarzımız farklı ise bir çatı altında olsak bile ortak düşünce üretiminde bulunamayız. Oysa bugün bize gerekli olan, Marksizme yabancı her tür düşünsel konformizmden sıyrılarak ortak **düşünce üretebilmektir.**

Çok hoşuma giden bir İskoç özlüdeyişi vardır. "Bir araya gelen iki kişi aynı şeyleri söylüyorsa içlerinden biri fazladır". Bu özlüdeyiş İskoç cimriliğini yansıtıyorsa da günümüze çok uygun düşüyor.

Ülkemiz sol hareketi içinde bölünmüşlük dünün olayı değildir; çok uzun zamandır gerçeklere ayrı disiplinler içinde baktık. Düşünce tarzımızı uyumlaştırmak bu nedenle sağlam bir birliğin gerçekleşmesi için gereklidir. Farklılıklar o konuyu yeterince incelemediğimizden, bilgi eksikliği ya da yanlış bilgilenmeden, yeterince tartışmamaktan doğabilir ve her zaman olacaktır.

Gelecek Üzerine

Gelecek Dergisi Genel Yönetmeni Sayın Sadun Aren'in derginin işlevi ile ilgili açıklamasını önemli buluyorum. Sayın Aren derginin ne salt akademik ne de salt güncel politika ile sınırlı olacağını açıklıyor. Bu yaklaşımı Marksizmin güncel sorunlarını inceleme ve tartışma açısından yöntem sorunu ile de bağlı olarak yerinde görüyorum.

Hemen her parti ve çevrenin kendi yayın organı var; o dergilerde yazabiliriz, herkes okuyabilir, iyi bir gelenek haline gelen farklı görüşlerin de dergilerimizde yazması mümkün; o halde böyle bir dergiye neden gerek var?

Bu yazıyı yazarken önce kendime bu soruyu sordum. Her konuda, ne düşündüğümüzü sergileyerek derginin sayfalarını doldurmayı yerinde görmüyorum. Kendi dergilerimizde yazdıklarımızı bir de burada yinelemek olmamalı diye düşünüyorum.

Kanımca "Gelecek" salt bir tartışma dergisi olmayıp, onu zaman içinde aşıp, ortak düşünce üretimi dergisi niteliği kazandığında çok önemli bir gereksinimi karşılayabilir. Bu, büyük ölçüde dergiye yazı yazan ve izleyenlere bağlıdır.

Yukarda değindiğim düşünce tarzında bir uyum sağlayabilmek için Marksist solun bir bütün olarak alışılagelmiş bakış açısının ve tek tek her parti, çevre, kişi, kendi düşünsel disiplininin dışına çıkabilmeyi başarabilmeli. Derginin buna hizmet edebileceğini düşünüyorum.

Düşünce tarzı dediğimizde işte orada "yöntem" sorunu başlar. Türkiye'de Marksizmin sorunlarını nasıl bir yöntemle ele alalım? Bu soru yalnızca böyle bir dergi için değil, bu dergi olmasaydı da her parti ve çevrenin eğer "arama" diye bir sorunu varsa soracağı sorudur.

Ancak yöntem masa başında, öznel tercihlere göre çizilemez, değiştirme-dönüştürme sürecinde biriken bilgi, deney ve sorunların içinden çıkarılmalı.

Bir yerden başlamak da yararlı, genellikle sorunların içine girerken bu da bir yoldur ve ilk basamaktır. Ne var ki Türkiye'de Marksizmin sorunları öteden beri tartışıldığı gibi 12 Eylül 1980 sonrasında her parti, çevre ve hatta tek tek Marksistlerin kafasında daha yoğun tartışılageldi. Öyleyse sorunların tartışılmasına bir yöntem kazandırmaya girişebiliriz. Bu yöntemi ortak belirleyebildiğimiz zaman işte orada "düşünce tarzı uyumu" başlayacaktır.

Bu genelin yanı sıra, yöntem sorununu önemli kılan özel nedenler var. Günümüzde Marksizmin tüm konuları; tez, varsayım, teori, ilke, kavram ve kategorileri tartışmanın, eleştiri ve incelemenin konusu oluyor. Parametreler nedir, neyi değişmez ya da ortak nokta alacağız? Dün, yaşlı insanların deyimi ile "hayat daha kolaydı." Moskova ya da Pekin yanlısı olmak tartışmada belirli kalkış noktası idi. Veya "proletarya diktatörlüğünü" kabul edenler etmeyenler, silahlı yol mu barışçı yol mu, işçi sınıfının öncülüğünü kabul ediyor muyuz, etmiyor muyuz vs. Şimdi bunlardan başlamak anlamlı olmayacağı gibi yöntemsel olarak da yanlıştır.

İkincisi; eğer "düşünce tarzımızı" yenilemek gereğine inananlardan isek işimiz daha da zordur. Hem oyuncu, hem seyirci; hem süje hem obje olmak durumundayız. Bakış ya da düşünce tarzı dediğimiz şey bir gözlük değil ki kolayca çıkaralım, yenisini takalım.

Üstelik bu tartışmalar yalnız bir avuç insanın arasında olup bitecek bir şey değildir. Dünkü yanlışlarımızın bir nedeni de budur. İlgi duyan herkes bu tartışmalara nasıl katılacak? Örneğin, eğer çıkış noktamız, kapitalizmin günümüzde kazandığı yeni nitelikler olacak ise bunu saptamak o kadar kolay mıdır? Son derece ciddi ve uzmanlık isteyen bir konudur bu. Uzman olmayanlar yani kapitalizmi uluslararası ölçekte inceleyebilecek bilgi ve olanaklara sahip olmayanlar kendi başlarına gerçeği bulamazlar. Böylesi uzman ya da uzmanlar grubunun araştırmalarına bizim için sonuçta inanmak ya da inanmamak kalıyorsa işte size geçmişteki hatalardan biri daha.

İkinci bir örnek; bazı dostlarımız ise Sovyet-Çin tartışmasını çıkış ya da ağırlık noktası alıyor. Hiçbirimizin tek başımıza inceleyip açık sonuçlara varmamız mümkün olmayan, bu ülkelerle ilgili bir dizi karmaşık süreçleri **aydınlatmayı** çıkış noktası olarak almak da doğru değil. Bu konu elbette çok önemli, inceleyeceğiz, tartışacağız. Ne var

ki bu konu bir çıkış noktası olamayacağı gibi konuya eskisi gibi de yaklaşmamalıyız.

Geçmişte olsaydı, Sovyet kaynaklı her inceleme, değerlendirme ve çözümlemeyi doğru kabul ederdik, bugün Sovyetler Birliği'ndeki yeni düşünce tarzını, açıklık ve yeniden yapılanma politikalarını hararetle destekliyoruz ama her görüşü incelemeden, düşünmeden doğru kabul etmemiz eski yanlışın yinelenmesi olur. Bunu yapmıyoruz. Kendimizin doğrudan inceleyemeyeceğimiz konulara daha ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Aksi halde Marksist solun hayli yara almış olan inandırıcılığını yeniden kazanmasına yardımcı olamayız. Okurlarımıza "söylediklerimize inanın" demeye hiç hakkımız yok. Bize okurlarımız şöyle deseler yerden göğe haklı olurlar: "Ey vaizler, dün şöyle diyordunuz, bugün böyle, hangisine inanalım. Dün yanlış şeyler söylendiğini bugünün sonuçlarından görüyoruz ve kabul ediyoruz, ama bugün söylediklerinizin doğruluğuna nereden inanalım?"

Bu nedenle burada ileri sürdüğüm şey teorik konularda daha alçakgönüllü bir çizgi izlemektir. Fakat buna karşılık pratik politika ve politik mücadelede belirsiz, beklemeci, pasif tutumları şiddetle yanlış buluyorum.

Burada tartıştığım konu bir düzey sorunu değildir. Popülist bir yaklaşım öneriyor değilim. Tersine solun geçmiş çizgisi izlendiğinde popülizm ve elitizmin yanyana ağır bastığı açıkça görülebilir. Kesinlikle bu hastalıklı çizgiye son vermeliyiz. Benim burada altını çizdiğim bilimsel titizliktir.

Marksizmin günümüzdeki sorunlarını incelediğimizde sanırım şu sonuca varmak zor olmayacak. Marksizm hem **bilimden** uzaklaştı hem de somut gerçeklikten, canlı **yaşamdan** koptu. Sorunların incelenmesine girişirken her iki yönü dikkate almak doğru yöntemi yakalamak için zorunludur. İşte bu nedenle Sayın Aren'in Dergi'nin işlevi ile ilgili açıklamasını doğru ve çok yerinde görüyorum.

Teorik sorunlarda ihtiyatlı olmak gerek derken bilimsel titizlikle, bilimsel kesinlik arasındaki aktif tutumdan sözediyorum. Yine bazı dostlarımız, sorunların karmaşıklığı nedeniyle yeni düşünceler olarak ileri sürülen görüşleri "tezler" olarak kabul etmek ve bu tezlerin aydınlatılmasını, geçerliliğinin görülmesini beklemek gerektiğini düşünüyorlar. Buradaki ihtiyata hak vermekle birlikte doğru görmüyorum. İki nedenle, birincisi bu görüşlerin bazıları tez olabilir. Örneğin komünist partilerin sosyal demokrat partilerle tek çatı altında birleşmeleri görüşü bize göre bir tezdir. Yeterince ne tartışılmış ne de aydınlatılmıştır. Bu tartışmayı "oportünizm" deyip damgalamamak, izlemek ve tartışmak gerek. Ama bunu kendi gerçeğimiz olarak göremeyiz. Buna karşın komünistlerle sosyal demokratların programatik olarak yakınlaşmaları sorunu bize göre bizim de şimdiden ciddi olarak incelemeye başlamamız gereken, koşulların somut olarak dayattığı (ya da bizim öyle gördüğümüz) bir konudur. Eğer devrimin barışçı yolunu "kazanmaktan", sosyalizmde çoğulculuktan sözediyor isek bu konunun incelenmesini reddetmek eklektik bir yöntem izlediğimizi düşün-

dürmeli.

İkincisi, yeni görüşlerin başkalarınca doğrulanmasını beklemek, genel teorik çerçeveye kendi katkılarımızı yapmaktan uzak durmak, buna cesaret etmemek yine eski yanlışlardan en önemli birini sürdürmek olur. Görüşlerin doğrulanması salt tartışma ile değil ciddi olarak inceleme ve uygulama ile olabilir. Bu sürece bizim katılmamız bir zorunluktur. Teorik geliştirmeler için yeterli baza sahip olduğumuz kanısındayım. Geçmişin yanlışı, aynı zamanda somut gerçekten hareket etmemekti. Günümüzde Marksist teori ancak her ülke komünistlerinin katkılarıyla gerçeği kavrayıcı kapasiteye ulaşabilir.

Nihayet nereden başlamak sorusunun son bir noktasına değinerek ne olmamalı noktasında görüşlerimi belirtmiş olacağım.

Yöntemsel olarak ülkeler tipolojisinden başlamak da doğru görünmüyor bana artık. Artık diyorum, zira geçmişte (biz de içinde) genellikle tipoloji çıkış noktası olarak alındı. Tipoloji, ülkeleri çeşitli kriterlerle (örneğin üretim güçlerinin düzeyi açısından, üretim ilişkileri açısından veya gelir dağılımı, nüfus yoğunluğu açısından, vb.) sınıflandırmak demek oluyor. Buradan politik strateji ve program için sonuçlar çıkarılıyor.

Tipolojik sınıflandırma bir ülkenin yapısal sorunlarının analizinde önemlidir ve işe yarar. Ama çıkış noktası olarak almak yanıltıcı oluyor. Geçmişte bizim şematizme kapılmamızda önemli nedenlerden biri de budur. Sorunlara kendi gerçeğimizden çıkarak yanıt bulmak yerine "reçeteler" arama yaklaşımımız bizim tipolojiye gereğinden fazla önem vermemizi getirdi.

Eğer öznel olarak bir an önce devrim bekliyor isek Türkiye'yi kapitalizmin "orta derecede" geliştiği ülke grubu içinde görmek "hayatı kolaylaştırıyordu." Zira Lenin "orta gelişmiş" ülkeleri emperyalizmin zayıf halkası saymıyor muydu? Böylece bu genel çerçeveyi bir defa kabul ettikten sonra Türkiye'yi buna uygun göstermek hiç zor değildi. Ekonomik indirgemecilik işi esasen hayli kolaylaştırıyordu. Bugün kapitalizmin gelişme derecesini göstermek için bu nitelemeyi yine kullanıyoruz ama artık buna bundan öte hiçbir anlam yüklemiyoruz. Bu çerçeveden olarak Belge'nin "Türkiye'de sosyalizmin geleceğini düşünmeye ve tartışmaya başlamak için Gramsci'nin tezleri yeterince geçerli bir teorik çerçeve oluşturuyor" şeklindeki saptamasını yerinde bulmuyorum. Belge, sözünü ettiğim kitabında "reçete" arayan bir yaklaşım içinde değil tersine onunla boğuşuyor. Dahası kitapta Belge tehlikeye açıkça işaret ediyor: "Her sınıflandırma belirli bir şematize etme riski taşır, ama bunu gözönünde bulundurmak koşulu ile özgüllükleri reddetmeyen genellemelere gidebiliriz (Sayfa 28). Bu anlatımda tartıştığımız yöntem sorunu bir geri plan sorusu olarak duruyor. Biz de aşağıda özgüllükler-genelleme veya özel-genel sorununu yöntem sorununun merkezinde görerek konuyu ele alacağız.

Burada yanlış bulduğumuz Gramsci'nin görüşleri, sivil toplum modelini dikkate almak değildir. Tersine, bu görüşleri açıklayıcı ve esinlendirici buluyorum ama hepsi bu kadar.

Gramsci, Ekim Sosyalist Devrimi'nin İtalya için bir model olarak

alınamayacağını görmüştü. Onun Lenin'in iyi bir izleyicisi olduğunu da bilmekteyiz. Gramsci İtalyan gerçeğini aramakta, onu Avrupa somutu içinde görmeye çalışmakla yerden göğe haklıydı. İşte biz de tam bu doğru yöntemsel yaklaşıma işaret ediyoruz, buradan çıkmak gerek diyoruz.

Oysa Murat Belge kitabında doğru çıkış noktasından da söz etmiş. Ancak kanımca yöntem sorununu başlı başına dikkat merkezine almadığı için (ya da sivil toplum tartışmalarında tuttuğu taraf nedeniyle de olabilir) bu doğru yaklaşımı bir yöntem olarak uygulamamış. Belge şöyle diyor "Ortodoks Marksizmde 'günlük hayat' kavramı hemen hemen hiç yer almamıştır " (Sayfa 217) İşte çıkış, başlangıç noktası budur. Öyle sanıyorum ki Belge çıkış noktasını bu olarak alsaydı ileri sürdüğü doğrular yeni bir iç bağlantıya kavuşarak daha işlevli olacak belki de bana göre doğru olmayan kimi görüşler ise en aza inecekti.

Şu görüşleri önemli buluyorum "Ne var ki günümüz koşullarında kriz kaçınılmaz değildir ve bir sosyalist parti çalışmasını kriz ihtimali üzerine kurmamalı. Toplum hayatının her evresinde işlevli olabilmelidir." "Sosyalizmin, kriz bekleyerek, zamanı meçhul devrime yatırım yaparak, başka sosyalist ülkelerin sorunlarını anlaşılmaz bir dille gündeme getirerek, katıksız militer değerleri sosyalizmin değerleri gibi sunarak vb. sosyalizmi marjinalleştirmeleri süreci sona ermelidir." "Türkiye'nin Tanzimattan ... bu yana sorunu değişim sorunudur." "Tanzimattan bu yana süregelen değişim de aslında kapitalizm öncesi toplumdan kapitalist topluma geçiş olayıdır. Dolayısı ile bizim sorunsalımız da bir geçiş sürecinin yarattığı bir şeydir. Ama bu sorunsal yukarıda anlatılan Batı sorunsalına hiç benzemiyor (ya da ancak yer yer benziyor)" (sayfa 146)

Katılıyoruz ki Türkiye'nin sorunsalı köklü bir geçiş sorunsalıdır. İşte incelememiz gereken doğrudan doğruya budur.

Bu alıntılarla aynı zamanda düşünce tarzı bakımından ortak bir zeminin olduğunu göstermek istedim.

Buna karşın sosyalizmi ahlâki bir tercih olarak sunmasını paylaşmıyorum. Bu konu felsefe okulları arasında geçmişte çok tartışılmış bir konu. Doktriner bir tartışmada çok önemsenmesi, atlanmaması gereken bir konu olmakla birlikte bu yazının konusu çerçevesinde atlanabilir bir nokta olarak görüyorum. Sosyalizme ister ahlâki bir tercih sonucu gelinsin ister başka nedenlerle, biz eğer yanlışların kaynağını yakalar isek pratikte bu tartışmanın fazla bir önemi olmayacaktır. Hatta günümüz sorunları açısından pragmatik yaklaşımla sosyalizm tercihini ahlâki görmeyi yararlı bile buluyorum. Yanlış bir determinizm anlayışı ile bugünün güncel sorunlarını, bir bakıma, sosyalizm nasıl olsa kaçınılmaz yaklaşımıyla görmezden gelme anlayışları çok daha zararlıdır.

Doktriner bir tartışma için ayrıntı gibi görünen, "Türkiye'nin yukardan aşağıya kapitalistleşmesi süreci içinde yapı kendi iç dinamiği ile değişmedi" (sayfa 146) görüşünü katılmadığım, önemsenmesi gereken bir farklılık olarak görüyorum.

Önce, terminolojik olarak "neden-koşul-saik" ayrımına teorik metinlerde dikkat etmemek daha başlangıçta analitik bir yanılgıya sürüklüyor. Eski dildeki "saik" yeni dilde "güdü" sözcüğü "neden" sözcüğünde birleşti. Yani saik kullanılmaz oldu. Günlük dilde önemli olmamakla birlikte bilim dilinde önemlidir. Her gelişme içsel süreçlerin sonucudur ki bunlar "nedenlerdir", koşul ise gelişmeyi hızlandıran ya da yavaşlatan hatta yokeden dış etmenlerdir. Saik ise nedenlerle koşulların uygun düşmesi ile ortaya çıkan etmendir. Örneğin tohumun filiz vermesinde neden embriyondur, koşul güneş, toprak, sudur. Saik ise tohumun iç süreçlerini harekete geçiren fiziksel-kimyasal uygun reaksiyonlardır.

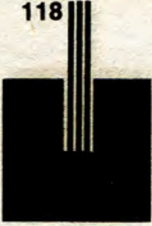
Türkiye'nin gerikalmışlığının nedeni emperyalist bağımlılıktır diyoruz. Oysa emperyalizm ancak koşuldur. Neden ise ülkenin tarihsel olarak verili iç dinamikleridir. Bu dinamikler ki geriliğin nedeni olduğu gibi ilerlemenin de nedeni olacaktır, oluyor, uygun dış koşulların yaratılmasıyla.

Yanılma payı bırakmakla birlikte "yapı kendi iç dinamiği ile değişmedi" saptamasının "sivil toplum" modelini çıkış noktası, bakış açısı olarak almanın bir sonucu olduğunu düşünüyorum.

Kapitalizmin ülkeye nasıl girdiği ile nasıl geliştiği ayırdedilmesi gereken şeylerdir. Geçmişte bu ayrımı hiç yapmadık. Bu yüzden "montaj cı" "kapkaç" diye küçümsedik. Bu nitelikler elbette vardı ama kapitalizm gelişiyordu. Gelişirken ise iç dinamiği hem harekete geçiriyor hem de iç dinamik kapitalizmin gelişmesini "koşulluyordu." Ayrıca gelişmeyi yalnızca ekonomik temelle açıklamanın yetersiz kaldığını görüyoruz bugün (Belge buna da işaret ediyor).

Her toplumda çatışma eski/yeni çatışmasıdır. Bize özgü olan bu değil. Osmanlı'da "yeni", Batılı olmak demekti. Peki ama asıl arayışı doğuran "eski" neydi? İşte iç dinamizm o "eski"de gizli. (Burada yukarda değindiğim Marx'ın Bakış tarzını hatırlamalı).

Batıda bu dinamizm **devlet-toplum** (sivil toplum - üretici toplum) çatışmasının ürünüyken Osmanlı'da bizzat devletin içindeydi. Devlet-toplum çatışması yoktu ya da çok zayıftı. Despotik-ümmetçi Doğu toplumun bir özelliği bu. Çatışma devlet içinde **"Merkez"** ve **"Merkezdışı** (çevre) arasındaydı. İşte bizim özgülüğümüz bu. Ve bu çatışma bugün de geçerli. Ne var ki kapitalizmin yukardan aşağıya yavaş ve uzun bir süreye yayılmış da olsa gelişimi bir ikinci çelişme (dinamik) odağı daha doğurdu: Merkez-Toplum (üretici toplum ama henüz sivil toplum değil. Sivil toplum her iki çelişkinin çözümü değil, aşılması ile doğacak olan ve doğmaya başlamış birşey). Demokratik köklü (radikal) yenilenmenin, henüz bir devrim (eski anlayışımızla) gerekliliği doğmadan da ya da onu beklemeye gerek olmaksızın "devletin demokratikleşmesini" sağlayacak büyük dinamizm, bir bakıma tarihsel fırsat Merkez-Çevre, Merkez-Toplum çelişmelerinin üst üste düşmesidir. (12 Eylül'e teşekkür etmek gerek) Bizim gibi bir ülkede aynı zamanda sosyalizm bu dinamiğin imkânında gizlidir. (Bu nedenle sosyalizm ahlâki bir tercih olmaktan çıkacaktır.)

Şu anda verilen demokrasi mücadelesinin, (12 Eylül öncesinden farklı olarak) büyük önemi, spesifik, tarihsel anlamı burada yatıyor. Bu çok önemli konuyu başka yazılarımızda açmak üzere burada bırakalım. Zira amacımız burada kendi programatik görüşlerimizi açıklamayı öne almak değil.

Gelecek yazımızda, geçmişin muhasebesi temelinde nasıl bir sosyalizm, nasıl bir program, nasıl bir parti sorununa kültür sorunu bağlamında yine yöntemi bulma, ortak düşünce üretimi zemini hazırlama yaklaşımı ile gireceğiz.

Ancak son bir bölüm ile Marksizmin sorunlarına yaklaşımın genel çerçevesi için yöntem sorununun nirengi noktalarını vermeye çalışacağım.

III. SONUÇ: NOTLAR

1- Tartışmanın belirli bir yöntemi olabilmesi için önce, Marksist teorinin bir bunalım içinde olup olmadığına yanıt gerekiyor. Bu yanıtı bulmak için şu soru anahtar olabilir. Marksizmin bugünkü sorunları (Türkiye ve dünyada) başarının, gelişmenin sorunları mıdır, yoksa gelişmemenin, başarısızlığın mı? Herhalde başarının denemez.

Bu yanıttan sonra yanıtlar kabaca ikiye ayrılacaktır (ayrılıyor): a) Başarısızlık bir uygulama sorunudur. Yani Marksizm-Leninizmi kendi koşullarımıza yaratıcılıkla uygulayamadık. b) Başarısızlık uygulama sorunlarını aşıyor.

Bize göre doğru yanıt ikincisidir. Zira nasıl olur da tüm dünyada Marksistler aynı beceriksizliği hep birlikte aynı süreçte gösterebilirler. Geçmişin muhasebesi süreci içinde bir noktaya kadar biz de birinci yanıtı veriyorduk. Artık bu yanıtı yeterli ve doğru görmek mümkün değildir. Öyle ise başarısızlığın nedenlerini bizzat Marksist teorinin içinde aramak gerekir.

2- Böylesine köklü bir "ARAYIŞ" söz konusu ise yöntem çok daha özelleşebilir, somutlanabilir.

"Arayış" süreci kendi yöntemini getirir. Demek ki henüz **"çözümler" değil "sorunlar"** formüle etmek durumundayız. Bu saptamanın altını çizerek önümüze koymamız gerekiyor. Elbette çözümler de önereceğiz, başka türlü olamaz. Ama bilmeliyiz ki bunlar ara çözümlerdir ve gerçekte çözüm değil sorun formüle etmek anlamındadır.

Marx, kendinden önceki düşünürlerin çözüm diye öne sürdükleri görüşlerin çözüm değil sorun olduğunu görebildi ve bu sorunları inceleyerek çözümlere vardı. Demek ki sorun formüle edebilmek başlı başına önemli.

Sorun formüle etmek soru sormak demek de değildir. Örneğin, "Kapitalizmden sosyalizme nasıl geçilecek?" sorusu, formüle edilmiş bir sorun değildir, yalnızca sorudur. Bu soruya verilen "proletarya diktatörlüğü" yanıtı bugüne dek "çözüm" sanılıyordu. Tarihsel koşulları içinde çözümdü de. Emperyalizmin barışa zorlanamadığı, çatışma ve şiddetin belirleyici olduğu dünya koşullarında başka bir ge-

çiş modeli düşünülemezdi kanısındayım. Bu geçiş biçiminin, sosyalizme henüz kültürel-ideolojik bakımdan hazır olmayan bir toplumda ödenmesi gerekli bedeli vardı. Lenin haklı ve doğru olarak bu bedeli göze aldı. Bugün ödenen bu bedeldir. Böyle bir toplumda (henüz feodal üst yapının temizlenmemiş olduğu) geçici de olsa komünizm ideallerinin tersini yapmak zorunda kalarak devletin güçlendirilmesi zorunluluğu bugüne uzanan bir dizi sorunun kaynağı oldu. Sovyetler Birliği'ndeki bugün hepimizin görür hale geldiği bu ağır sorunları Stalinizm ile açıklamak kolaydır ve doğrudur; ama Stalinizmi de açıklayabilmek gerekir.

Çağımız ve uluslararası koşullar değişiyor. Bu nedenle kapitalizmden sosyalizme geçiş biçimini yeniden formüle etmek gerekiyor. TBKP programında biz bir sorun formüle etme anlamında bir yanıt getirmeye çalıştık.

3- Çözümler değil sorunlar formüle edeceksek yöntemsel **ilke** "yalnızca gerçeği aramak" olmak zorunda. Yöntemsel **araç** ise "eleştirici düşünce"dir. Burada hemen bir soru akla geliyor: Marksizmin yöntemsel ilkesi ve aracı her zaman bunlar olmak durumunda değil midir? Teoride öyledir ama pratikte öyle olmamıştır. Bu yüzden bu kez niye olamadığını araştırmada bu ilke ve araçları bizzat teoriye uygulamak gerekiyor.

Böylece temel önemde gördüğüm düşünceyi özetle vermeye yaklaşmış oluyorum.

Teori en genel tanımı ile nesnel gerçeğin (bilimsel bilgi ve deneyden gelen) "hakikatidir". Gerçek dışımızda olan iken hakikat onun zihnimizdeki yansısıdır.

Teori, pratiğin, politikaların, uygulamada çözemediğimiz sorunlarına yanıt verdiği zaman, teoridir. Pratiğe uygulanma, pratikle doğrulanma özelliği göstermeyen düşünceler teori değil bir varsayımdırlar. (Varsayımlar da önemlidir)

Teori pratikten çıktığı için, pratik önce gelir. Bu çok bilineni tekrarlamak bir şey değil. Önemli olan pratiğin teori üzerindeki uyarıcı rolü. Teorinin kendini durmaksızın yenileyebilmesi için pratiğin sinyaller vermesi gerek. Ama aynı zamanda teorinin bu sinyallere "duyarlılığının" olması zorunlu. Teori eyleme klavuz olamamış ise, yığınlara malolarak maddi güce dönüşememiş ise -ki başarısızlık işte bu demektir- ve bu uzun sürmüş ve genel bir zaaf olarak ortaya çıkmış ise teori "DOGMALAŞMIŞ" demektir.

Bugün dogmatizme saplanılmış olduğu konusunda genel bir gönül birliğimiz var. Ama bu her şeyi açıklamıyor. Soruyoruz, "teori bir dogma değil eylem klavuzudur" sözünü papağanca yineleyerek hep birlikte nasıl oldu da dogmatizm batağına saplandık? Soru bizi yine uygulama alanından teori alanına götürüyor.

4- Bu soruya ancak şöyle yanıt verebiliyorum. Bunun nedeni dünyaya bakış tarzımızdır. Marksizm gerçekleri görmemize yardım edeceği yerde teoriyi o hale getirdik ki tersine, Marksist olmayanlar canlı gerçekleri bizden daha önce "algıladılar" (Barış ve çevre sorunları gi-

bi). Biz ise Marksizmin potansiyellerini kullanamadık. Bu nasıl oldu?

Insan doğayı ve toplumu önce sezgisel düzeyde algılar. Bu algılar sezgiseldir ama canlıdır. Bu düzeyde gerçek "naiv"dir. Canlı algılar zihnimizde tarihsel olarak birikmiş bilgiler ve bilimsel, bilinçli çabalar sonucu "kavramlara" dönüşür. Demek ki kavramlar ikili işlev görürler, gerçeğin algılanmasını ve düşünsel faaliyeti sağlarlar. Gerçek ile hakikat arasındaki fark nedeniyle kavramlar gerçekleri görmemize yardımcı oldukları gibi yanılmamızı, gerçeğe yabancılaşmayı da doğurabilirler.

Özellikle kavramlar arası iç bağlantıları sağlayan, en genel kavramlar anlamına gelen kategorilerin gerçeği doğru algılamadaki işlevleri son derecede önemlidir. Kategoriler, kavramlara belli anlam ve sistematik sağlarlar.

Örneğin "çatışma" bir kategori, "karşılıklı bağımlılık" bir kategoridir. Dünyaya çatışma bakış açısı ile bakıyorsak gerçekleri algılayışımız başka olacaktır. Günümüzün gerçeklerini hangi kategorinin açıkladığını, ona uygun düştüğünü doğru saptamak bize düşünce sistemimizin doğru ya da yanlış oluşmasını getirir, belirler. Bu temel kategoriye göre tüm kavramlar içerik kazanır. Dünyamızda çatışmanın egemen olduğu koşullarda sınıf mücadelesi, ideolojik mücadele farklı, karşılıklı bağımlılık koşullarında farklı bir "form" kazanırlar. Bu form belli derecede içeriği de etkiler.

Öyleyse, öncelikle varolan Marksist kavram ve kategorileri iki şeyden; BİLİM ve SEZGİSEL GERÇEK'ten (kullanmayı unuttuğumuz sağduyu -günlük bilinç- kategorisinden) hareketle gözden geçirmek zorundayız. Bu nedenle Marksizmin yenilenmesi ancak pratik mücadele içinde olabilir. Yine bu nedenle, teori tartışmalarına Marksist (ve hatta Marksist olmayan) bilim adamlarının bilimsel çalışmalarla katılması gerekirken aynı zamanda kültür-sanat ve diğer alanlardaki aydınlar ve doğrudan yığınların içindeki militan kadrolar katılmalıdır. Marksizm kapalı sistem felsefe değildir.

5- Dünyaya bakış tarzımızı çarpıtan olgu ise teoriyi DOKTRİNE dönüştürmüş oluşumuzdur. Doktrin, bir düşünürün öne sürdüğü öğretidir. Marksizm Marx, Engels, Lenin'in düşünceleri anlamında kuşkusuz aynı zamanda bir doktrindir. Ne var ki Marksizmi yalnızca böyle algılamak onu kapalı bir felsefi sistem haline dönüştürürdü ve öyle de oldu. Her somut olgu ve süreçle Marksizm arasındaki bağı bu büyük dehaların, düşünce tarzı ile değil de, sözleri ile kurmak teoriyi doktrinleştirmektir. Gerçekler, olgular bu "sözlere" uymuyorsa gerçeği sözlere uydurmaktır.

Oysa Marksizm teoridir ve aynı zamanda yöntemdir. Gerçeğin yöntemli bilgisi ise bilimdir. Marksizm bu nedenle bilimsel düşünceye dayanır ama kendisi başlı başına bir bilim değildir. Marksizm bilimdir nitelemesini bu anlamda kullanırsak yanlış değildir. Yanlış olan Marksizmi bilimlerin yerine ikame etmektir.

Çağımız değişmişse Leninizmin de aşılması gerekirdi. Aşamayışımız bunalımın nedenlerinden biridir. Aşmak gerekir. Lenin'e dönüş onu

aşmak anlamına gelir. Marksist-Leninist teorinin salt doktrin haline dönüşmesini önlemek, kapalı bir düşünce sistemi haline getirmemek için "Marksizm-Leninizm" nitelemesi yerine Marx, Engels, Lenin'in düşünceleri demenin daha doğru olup olmayacağını düşünmemiz gerekir. Bunu önerirken, Marx'ı Lenin'e karşı çıkarmak için Marksizm-Leninizm kavramını reddedenlerle aynı düşünmediğimi de belirtmeliyim.

6- Teoriyi doktrinleştirmemiz, Leninizmi aşamamamız, böylece dogmatizme saplanmamız diyalektik maddeci düşünceyi yanlış kullanmaktan ve marazi hale gelmiş bir psikolojik korkudan kaynaklanıyor.

Parçayı bütüne, özeli genele bağlamayı diyalektik, tersini yapmayı anti diyalektik sandık. Tersi nedir? Parça-bütün arasındaki karşılıklı ilişki değil, parçayı bütünden **"koparmaktır"** Bunu hep yanlış gördük. Oysa parça-bütün özel-genel ilişkisini bir defa kurduktan sonra artık asıl sorun parçayı, özeli incelemekti ve bu ancak **"kopararak"** yapılabilirdi. Bilim genelin değil parçanın, özelin incelenme noktasında vardır. Geneli, yani eğilimi yani yasaları parçada, özelde bulmaktır bilim.

İkincisi bilim formdan muhtevaya (içeriğe) doğru ilerler. Bu nedenle form muhtevadan daha az önemli değildir. Yasalar (toplum, doğa ve düşünce alanında) muhteva olarak vardırlar ama ancak form ile varoluşa geçerler.

Sınıf gerçeği, kapitalist toplumların muhtevasıdır, ama bu muhteva binlerce değişik form içinde varolur. Aksi halde her sınıflı toplumun hiçbir ulusal farklar olmadan bir ve aynı olması gerekirdi. Hiçbir kapitalist toplum böyle değildir. Bizim incelememiz gereken işte bu sayısız formlardır. (Toplumsal, siyasal, düşünsel, sanatsal, dinsel, hukuksal vb. formlar).

Demokrasi ne amaç ne araçtır. Demokrasi bir yönetim biçimi yani formdur. Sınıflı toplumlarda farklı, sınıfsız toplumlarda farklı bir muhteva taşır. Bir form olarak evrenseldir. Sınıflı toplumlardan önce de vardı sonra da varolacağından her zaman geçerli bazı ilkelerinin olduğunu görmek ve kabul etmek gerekiyor. Bu ilkeler burjuvazinin değil insanlığın tarihi boyunca yarattığı değerlerdir.

Bu nedenle bugün muhteva olarak demokrasi mücadelesi burjuva karakter göstermekle birlikte, bununla sınırlı görmek ve nitelemek doğru değildir. Daha 1789 sonrasında demokrasi farklı bir form kazandı ve bu form muhtevayı da belli dereceye kadar etkiledi. Kapitalizmden sosyalizme geçiş bu nedenle demokrasinin hem form hem muhteva olarak değişmesi, dönüşmesi ile olacak. Bu değişmenin hangi noktasında devrimle karşılaşacağız ve bu devrim nasıl bir şey olacak bunu henüz bilmiyoruz ve önceden bilemeyiz.

İşte;parçayı, özeli, olguları incelemekten(yani bilim ve yaşamdan) uzaklaşmış oluşumuz dogmatizme kapılanmamızın temel nedenidir. Zira özeli **mutlaklaştırmak** REVİZYONİZMDİR ama geneli mutlaklaştırmak da DOGMATİZM.

Son olarak artık sözünü ettiğim psikolojik korkuya değinebilirim.

Geçmişle ciddi bir muhasebeye girişmenin iyi bir örneğini veren bazı dostlarımız gerçeği önyargısız arama çabasındalar. Bu son derece sevindiricidir. Bu nedenle düşünce tarzı bakımından kendimize yakın buluyorum. Fakat aynı zamanda henüz arayış sürecinin başında iken peşin rezervler koymalarını, politik kaygılarla "arayış" çabalarını sınırlamalarını gördüğümde çok şaşırdığımı belirtmeliyim. (Sosyalist Birlik Dergisi)

Teorik arayış sürecinde, bir iktidar-muhalefet, azınlık-çoğunluk çatışması söz konusu olsa bile her iki taraf da politik kaygılarla bu sürece girerse yarı yolda kalmak, eklektizmi aşamamak kaçınılmaz olur. (Aşamamak diyorum, çünkü başlangıçta eskiden yeniye geçişte eklektik düşünceler de kaçınılmazdır) Bu deneyi biz de olumlu-olumsuz yanları ile yaşadık.

Eğer reformizmle suçlanıyorsanız, dönüp başka reformist arayarak "hayır bizi suçlamanız doğru değil, çünkü asıl reformist olanlar şunlardır" tarzında yaklaşım sol içinde yerleşik eski hastalığımızdır. Ya da hiç gereği yokken ve gerekmediği noktada "Devrim"i büyük harfle yazmak asıl incelenmesi gereken noktaların üzerini örtüyor.

Gerçeğin arayışı Marksist teoriyi yenileme çabaları politik kaygılar ve savunma psikolojileriyle olamaz. Bu psikoloji Marksist hareketi, ülkemizde daha belirgin olarak, tüm dünyada sarmıştır. Kökü Stalinizmden kaynaklanıyor.

Bu korku REVİZYONİZM korkusudur. Pek çok komünist partisi bu korku nedeniyle geçmişte kendi özgüllüklerini arama süreçlerini kesmiş, ortodoksluğa hapsolmuşlardır.

Marksistler revizyonizm, reformizm korkusu ile gerçeklerle, bilim ile ve halkla kendi aralarına kalın duvarlar çektiler. Özellikle yığınsallaşamamış hareketlerin revizyonizm, reformizm korkularına saplanmasını çocukça buluyorum. (Bu konuları incelemeyi, tartışmayı, dikkatli olmak gereğini değil.)

Hiçbir partinin sosyal-politik mücadelesi dümdüz bir çizgi izleyemez. Her tür sapmayı, hataları önceden kesinkes önleyecek bir reçete yoktur. Böyle bir reçete aramak gerçekte iş yapmaktan korkmakla eştir. Hata yapmaktan korkup riskleri göze almaktan kaçınanların önemli işler başarabildikleri hiç görülmemiştir. Ancak "memurlar" hata yapmazlar. O nedenle de hatalar yapmış iktidarlar devrilir ama memurlar, memur kafalılar yerinde kalır. Marksist parti ise mücadele örgütüdür, "iktidar" demektir, "bürokrasi" değil.

Revizyonizm, reformizm korkusu bir bakıma intihar eden akrebin etrafındaki ateş çemberi rolünü oynuyor.

Marksist oluş nedenimiz "dünyayı değiştirmek"tir. Hiçbir korku bu bilinci gölgeleyemez.

Ateş üzerinde yürümeye cesaret edelim, bu intihar etmekten daha onurludur.

123

MURAT BELGE'DE DEVLET, HEGEMONYA VE CEBİR

Nail Satlıgan

"1968"in yirminci yıl dönümünü daha yeni geride bıraktık. Geçen yıl dünyada ve bizde, "1968" ile başlayan aşağı yukarı on yıllık dönemde devrim umutlarının ne denli canlı olduğunu hatırlatan birçok yazı çıktı. O günleri bu günlerle üstünkörü kıyaslamak, kapitalizmi sömürüsüz ve sınıfsız bir toplum doğrultusunda aşma tasarısı, yani sosyalist düşünce ve mücadele bakımından durumun günümüzde ne kadar elverişsiz olduğunu göstermeye yeter. 1970'li yılların sonlarından başlayarak sağ, bütün dünyada sola karşı genel bir taarruz başlattı ve bütün solu önemli kayıplara uğrattı. Bundan yalnız sosyal demokrasi değil, genel olarak Marksizm de nasibini aldı. Kuşkusuz günümüzde Marksizmin tek varyantından söz etmek olanaklı değil. Aslında Marksizmin geçmişte de tek varyantıdan söz edilemezdi. Hiçbir zaman eksik olmayan iç tartışmaların ve bölünmelerin yanı sıra Marksizm dünya çapında iki tarihi kopuş yaşamıştı: Birincisi, İkinci Enternasyonel'in çöküşü ve Üçüncü Enternasyonel'in kuruluşu; ikincisi ise, 1920'lerin sonunda o zamanın tek işçi devletinde Stalin hizbinin "sol muhalefet"i tasfiye ederek Marksizmi bir devlet ideolojisi haline dönüştürmesi. Ama günümüzde, **glasnost**'un bir sonucu olarak, resmi komünist partilerinin en etkilisinin (ve onu izleyerek başkalarının da) "mutlak hakikat tekeli"nden vazgeçtiğini açıkça ilân etmesi, daha önce bu olgunun pek farkına varmayan ya da varmamış görünmeyi yeğleyenlerin de, ayrımlaşmamış tek (ve doğru) bir Marksizmden söz etmelerini olanaksız kıldı. Tabiî Marksizmin bu "çoğul" varoluş tarzı, Marksizmin değişik varyantlarının aşağı yukarı eş değerli ve eş nitelikli olduğu, doğrular ile yanlışların bunlar arasında aşağı yukarı dengeli bir biçimde dağılmış olduğu anlamına gelmiyor. Genel olarak Marksizm alanına baktığımızda, ana akımlardan oluşan geniş bir alt alanla birbirinden ayrılmış ve birbirinin teorik ve pratik olumsuzlaması saymamız gereken iki kutbu ayırt ediyoruz. Bir yanda Marx, Engels, Rosa Luxemburg, Lenin ve Trotskiy'in

geleneğini sürdüren bir klâsik (ya da devrimci) Marksizm var; öbür yanda ise, günümüzde **glasnost** çerçevesinde eni konu Stalincilik aleyhtarı bir söylemi gidererek koyulaştıran, ama Stalincilik altında biçimlendirilmiş teorik bir yaklaşımla siyasî kurumları temelli olarak sorgulamaktan hiç değilse şimdiye dek kaçınan bir resmî Marksizm. Resmî, çünkü bu Marksizm, sözünü ettiğim Stalinci kopuştan sonra, Doğu Bloku'nda "fiilen var olan (reel) sosyalizmler"in haklı ve mazur gösterilmesine memur edilmiş bir devlet ideolojisi haline getirildi. İmdi, dünyada sosyalizmin gerilemesinde, bugüne kadar sosyalizmin gerçekleşmiş ve parlak (!) örnekleri olarak tanıtılan düzenlerin dünya emekçi sınıfları için her türlü çekicilikten uzak oluşlarının da bir payı olduğunu düşünüyorsak sosyalizmin gerilemesindeki sorumluluk paylarının da Marksizm yelpazesinin çeşitli kanatları arasında eşit olarak dağılmadığı sonucuna varmamız gerekir.

Biri yozlaşmış, öbürü sahiciliğini korumuş iki ayrı Marksizmin (ve bunlar arasındaki akımların) varlığını saptamak, elbette bizi, bütün sorumluluğu resmî Marksizmin sırtına yüklediğimizde, kendimizi taze ve umutlu bir başlangıcın eşiğinde buluvereceğimiz gibi bir zehaba sürüklememeli. Çünkü sosyalizmin bütün dünyada yaygın bir biçimde Doğu Bloku'ndaki cisimlenişiyle özdeşlenmesinin sorumluluğu kısmen (sözünü ettiğimiz yozlaşmayı önleyememiş) olması anlamında devrimci Marksizme de ait olduğu gibi, sosyalizmin ve Marksizmin bu yüzden uğradığı itibar kaybından devrimci Marksizm de fazlasıyla etkilenmekte. O nedenle, Murat Belge gibi resmî Marksizme muhalif bir sosyalistin, **Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek** kitabında yaptığı gibi, "genel olarak Marksizm"in sorunlarını yeniden düşünmeye yönelmesi yerindedir. Gel gelelim M.Belge'nin çabası bir paradoksla başlıyor. Kitabın başlığı, Belge'nin temel güdülenmesini, "Türkiye için sosyalist bir gelecek düşünmenin gerekliliği"ni (s.59), özetliyor. İşte tam da burada, yani kitapta sunulan düşünsel çabanın ekseninde Belge'nin, eleştiği resmî Marksizmle önemli anlayışları paylaştığını görüyoruz. "**Türkiye için** bir sosyalizm", tasarlamak, "dünyada **kurulan** çeşitli **sosyalist rejimler**"den söz etmek, sosyalizmi gene Belge'nin deyimiyle, "üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılması ve toplumsal mülkiyetin yaratılması"na indirgemeyi içerir. Tek tek ulusal devletlerin, o arada Türkiye'nin sınırları içerisinde ulaşılabilecek bir sosyalizm gerçekten bundan ibarettir. Oysa Marx ile Engels'ın, Lenin'in geleneğinde özel mülkiyetin kaldırılması sosyalizmin kendisi değil, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin ancak başlangıç adımıdır. Lenin, sosyalizmi, Marx'ın "**Gotha Programının Eleştirisi**"nde tanımladığı "sınıfsız toplumun alt evresi" ile özdeşler. Bu evre, sınıfların (yalnız burjuvazinin değil, bütün sınıfların) yanı sıra piyasa ilişkilerinin toplum üzerindeki tahakkümünün de ortadan kalktığı bir rejimdir. Bunun salt bir tanım sorunu olduğunu düşünmemek gerekir. Asıl önemli olan, sosyalizmin şu ya da bu tanımının sosyalizmin toplumsal hedefiyle, Belge'nin yerinde deyişiyle "sömürü ile birlikte tahakküm ve hegemonyanın ortadan kalktığı, insanların eşit ve özgür ol-

Öyleyse sosyalizm, bir "özgür üreticiler" toplumu olacaksa ya kapitalizminkinden daha üstün bir maddi uygarlık ve üretici güçler temelinde kurulacaktır ya da kurulamayacaktır. "Fiilen varolan sosyalizm" formülünün ardında yatan bu ikilemin tanınması, ama itiraf edilmek istenmesinden başka birşey değildir.

duğu bir toplum" (s.11) tasarımıyla, ne ölçüde bağdaştığıdır. Önce soruna "eşitlik" açısından bakalım. Bugün bütün kapitalist toplumlarda yaşanan (Türkiye gibi az gelişmiş kapitalist ülkelerde ise büsbütün katlanılmaz boyutlara varan) servet ve gelir eşitsizliğinin temelinde üretim araçlarının özel mülkiyetinin yattığını, mülk sahibi sınıfların bu mülkiyet sayesinde, çalışan kitlelerin karşılığı ödenmemiş artı emeğine el koyduklarını biliyoruz. Üretim araçları devletleştirilerek burjuvazinin mülksüzleştirilmesi, küçük bir azınlığın elindeki kaynakların büyük çoğunluğa paylaştırılması yoluyla, emekçi kitlelerin biraz daha "eşit" bir konuma yükselmelerini sağlayabilir belki. Ama "yoksulluk sınırı"nı aşmaya yetmeyecek bu göreli eşitlik, geniş yığınlara, uğrunda mücadele etmeye gerçekten değer bir hedef sunmuş olur mu? Bu sorunun cevabı, bence hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkeler açısından olumsuzdur. Ne ki eşitliği elbette yalnız dar iktisadî anlamda değil, asıl daha geniş toplumsal boyutlarıyla ele almak gerekir, yani sınıflar arasındaki, onlarla birlikte üretenler ile yönetenler arasındaki eşitsizlik ve işbölümünün kaldırılması, insanlığın özgürleşmesi, her türlü yabancılaşmadan kurtulması anlamında sosyalizme giden sürecin bir uğrağı olarak. O halde, piyasa mekanizmalarıyla birlikte var olan bir "sosyalizm"in, özgürleşmiş bir insanlık idealiyle ne ölçüde bağdaşacağını düşünelim bir de. Piyasanın derinde yatan anlamı, özerk üretim birimleri halinde parçalanmış olan toplumsal emeğin sentezinin ancak üreticilerin "arkasından", üreticiler için saydam olmayan ve onların ortaklaşa denetimine tabi olmayan süreçler aracılığıyla kurulmakta olmasıdır. İnsanların kullanım değerlerinin üretilme ve bölüşülme süreçlerini denetleyemedikleri bir toplumun özgür bir toplum sayılamayacağını ayrıca vurgulamak herhalde gerekmiyor. Öte yandan piyasanın aşılmasının tek başına iradeci zorlamalarla gerçekleşemeyeceğini; bunun için, kullanım değerleri üretimi alanında, göreli kıtlık ortamından göreli bolluk ortamına geçmenin gerekli olduğunu hem teoriden, hem de yaşanmış sınırlı kimi tecrübelerden (Rusya'da "savaş komünizmi" dönemi, en son olarak da Kampuçya) biliyoruz. Öyleyse sosyalizm, bir "özgür üreticiler" toplumu olacaksa ya kapitalizminken daha üstün bir maddi uygarlık ve üretici güçler temelinde kurulacaktır ya da kurulamayacaktır. "Fiilen var olan sos-

126

Sosyalizmi, tek tek ülkelerde gerçekleşebilecek bir düzen olarak tasarlamak, onun, üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla eşitlenmesine yol açıyor.

yalizm" formülünün ardında yatan, bu ikilemin tanınması, ama itiraf edilmek istenmemesinden başka birşey değildir.

Sosyalizmi tek tek ülkelere özgü değil de, dünya çapında cisimlenen bir düzen olarak tasarlamanın gerekliği, işte bu noktada karşımıza çıkıyor. Kapitalizmin bugün ulaştığı ve var olan işçi devletlerininkini çok geride bırakan üretici güçler düzeyinin, kapitalist üretim ve dolanım süreçlerinin globalleştiği bir bağlam içinde gerçekleştiğini göz önünde tutarsak sosyalizmin, "maddi zaruret" çemberini kırarak piyasa yasalarının zorbalığını aşabilmesi için, en azından, ileri kapitalist ülkelerin başlıcalarını içine alan bir uluslararası kapsamda kendini gerçekleştirmeye yönelmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna kendiliğinden varırız.

Kapitalizmi maddi refah (ve bunu sağlayan emek üretkenliği) düzeyinde geride bırakmış bir sosyalizm hedefini "kalkınmacılık" diye küçümseyenler var ve bunlar arasında Belge'nin de yer aldığını söylemek herhalde yanlış olmaz. Bunların hatası, yüksek bir emek üretkenliği ile insanların özgürleşmesi arasındaki kopmaz ilişkiyi göz ardı etmeleridir. Üretenler ile yönetenlerin birbirinden yapısal olarak ayrılmalarına son vermek isteniyorsa insanlara, yönetim işlevlerini devir almalarına elverecek bir kültürel gelişkinlik düzeyine ulaşmalarını ve bu işlevleri fiilen yerine getirmelerini mümkün kılacak geniş boş zaman olanaklarını sağlamak zorunludur. Bunu -hem de çalışan yığınların bu günkü yetersiz yaşam standartlarının bir hayli üzerindeki bir düzeyde- gerçekleştirmenin ise, teknolojik kalkınmışlık düzeyinin dünya çapında artırılmasından başka yolu olamaz.

Böylece döngü kapanıyor: Sosyalizmi, tek tek ülkelerde gerçekleşebilecek bir düzen olarak tasarlamak, onun, üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla eşitlenmesine yol açıyor; tek tek ülkelerin ulusal üretici güçleri piyasanın aşılmasını mümkün kılacak bir üretkenlik, yönetim işlevlerini küçük bir azınlığın (bürokrasinin) ayrıcalığı olmaktan çıkaracak bir boş-zaman düzeyine elvermeyince, bu kez eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum hedefi, ya gerçekten özgürleştirici bir içerikten yoksun bırakılıp alabildiğine güdükleştiriliyor ya da kelimenin olumsuz anlamında ütopikleşiyor.

★★★

Sözü buraya getirmişken iki noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar var: Sosyalizmi uluslararası ölçekte maddeleşebilecek bir düzen olarak düşünme gereği, ulusal özgüllükler üzerinde titizlikle ve uzun uzadıya durma zorunluğunu kesinlikle ortadan kaldırmaz. Birincisi, sos-

yalizmin bir "dünya federasyonu" ya da "uluslar topluluğu" biçiminde örgütleneceğini tasarlasak bile bu uluslararası örgütlenişin bileşenleri arasındaki ulusal farklılıklar, uzun süre varlıklarını duyuracaktır. Dahası, ne de olsa bir dizi bütünleşme sürecini harekete geçirecek olan böyle bir oluşumdan önce gelen sosyalist devrim **mücadelesinin** ister istemez tek tek ulusal devletler çapında yürütüleceği, dolayısıyla ulusal özgüllüklerin bu mücadeleye çok daha güçlü bir biçimde damgasını vuracağı açıktır. İkincisi, sosyalizm ve Türkiye üzerine düşünmeye yanlış öncüllerden kalkılarak başlanması, sosyalist mücadelenin ve o mücadeleyle etkileşim içinde bulunması gereken Marksizmin Türkiye'ye özgü sorunları konusunda anlamlı şeyler söyleme fırsatının daha baştan kaçırıldığı anlamına gelmez. Dolayısıyla, Belge'nin çerçevesinin başlangıç öncüllerine itiraz edenlerin, o çerçeve içerisinde dile getirilen önerme ve önerilerle hesaplaşmaktan kaçınmaları yerinde olmaz. Ben, bu kısa notta bunların yalnız birisi üzerinde durabileceğim: Proletarya diktatörlüğü-hegemonya karşıtlığı.

★★★

Belge, muhakemesine, kendisinin Marksizm karşısındaki konumunu belirlemeye yarayan elverişli bir düşünsel kurguyla başlıyor. Marksizmin belli başlı önermelerini basamaklandıran bir kavramsal aşama sırası bu. En üst basamakta, sömürünün ortadan kalktığı bir eşitlik ve özgürlük toplumu olarak sosyalizm hedefi yer alıyor. İkinci ve üçüncü basamaklar ise, Belge'ye göre, "bunu yapacak tek güç proletarya" ve "bunun tek yöntemi proletarya diktatörlüğü" önermelerinden oluşuyor. Kuşkusuz bu formülleştirmelerin rahatsız edici bir yönü var - proletarya diktatörlüğünün bir "yöntem" olarak nitelendirilmesi ya da işçi devletinin yoksul köylülerin, hatta geniş küçük burjuva yığınlarının desteğiyle kurulması son derece olağanken, proletaryanın "tek güç" olarak anılması gibi. Gene de önermelerin kendilerinin ve aşama sırasındaki yerlerinin isabetli olduğu ve söz gelimi Marx'ın kendisinin, Weydemeyer'e yazdığı ünlü mektupta, öğretisinin ayırt edici yanı olarak saydığı özelliklere uygun düştüğü kabul edilmeli. Ancak Belge, bunun hemen ardından, proletarya diktatörlüğünü ve sosyalizm tasarısında proletaryanın öncelikli rolünü reddederek de Marksist kalınabileceğini savunmaya girişiyor ve bunlarla ilgili önermelerin "Marksizmin **ikincil, üçüncül** basamakları" **(ibid.)** olduğunu ileri sürüyor. Belge'nin verdiği başka örnekler, söz gelimi "işçi sınıfına bilinç getirmenin yolları, sendikal örgütlenmede sosyalistlerin yapabi-

Kuşku yok ki, sosyalizm Marksizm için değil, Marksizm sosyalizm için vardır. Gene hiç kuşku yok ki, herhangi bir revizyonu sırf revizyon olduğu için reddetmek Marksistlik değil, softalık olur.

Gramsci düşünsel evriminin hiçbir aşamasında burjuva devletinin yıkılmasının ve yerine yeni bir devletin, bir işçi devletinin, kurulmasının gerekliğini savunmaktan vazgeçmemiştir ki, onun hegemonya kavramının proletarya diktatörlüğünün karşısına çıkarılmasına cevaz olsun!

lecekleri vb." (**ibid.**), Marksizmin kavramsal yapısının ikincil, üçüncül basamaklarında yer alabilir. Ama proletaryanın rolüne, geçiş döneminde devletin niteliğine ilişkin önermeler, **ikinci, üçüncü** sırada yer alsalar da kesinlikle **ikincil, üçüncül** önermeler değildir. İkinci olan her şey aynı zamanda ikincil değildir. Bu önermelerin ikincil, üçüncül statüye itilmesi, Marksizme bütün özgünlüğünü (ve özgüllüğünü) kaybettirir. Çünkü Belge de pekâlâ bilir ki, ne eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum ideali sosyalizmin tekelindedir (örneğin anarşizm de bu ideali taşır), ne de sosyalizm alanı, tek başına Marksizmden ibarettir. "Marx'ın çizdiği eşitlikçi ve özgürlükçü komünist toplum biçimini" (**ibid.**) savunmak, teorik düzeyde "Marx'a yakın" olmak anlamına gelmez; ahlâkî-felsefî düzeyde Marx ile aynı ideali paylaşmak demektir. Proletarya diktatörlüğünün reddinin ise tek bir anlamı olabilir: Marxist devlet teorisinin revizyonu.

Kuşku yok ki, sosyalizm Marksizm için değil, Marksizm, sosyalizm için vardır. Gene hiç kuşku yok ki, herhangi bir revizyonu sırf revizyon olduğu için reddetmek Marksistlik değil, softalık olur. Yapılması gereken; önerilen revizyonu gerekçeleri ve dayanaklarıyla birlikte irdelemek, yerinde olup olmadığına karar vermek, yerinde bir revizyon söz konusuysa bu kez teorik sistemin bütünü içinde yer bulup bulamayacağına bakmak, teorik sistemin bütün iç tutarlılığını zedeleyen bir revizyonla karşı karşıya olunması halinde teorik sistemin kendisini baştan aşağı gözden geçirmek ya da sistemden vazgeçmektir. Belge'nin revizyonuna uygulanması gereken işlem de bu olmakla birlikte ben, bu yazı çerçevesinde yalnızca, Gramscici hegemonya kavramının proletarya diktatörlüğü yerine ikame edilip edilemeyeceğine değinebileceğim.

★★★

Belge, proletarya diktatörlüğünün karşısına "hegemonya"yı çıkarırken bunun "diktatörlük yapısına alternatif bir iç sistematiği" (s.12) olduğunu ileri sürüyor. Diktatörlük ile hegemonyanın "iç sistematikler"inin farklı olduğu elbette doğrudur. Ama bunun nedeni bu ikisinin farklı sıradan kategoriler olmasıdır, yoksa aynı sıradan ama birbirinin alternatifi kategoriler olmaları değil.

Gramsci düşünsel evriminin hiçbir aşamasında burjuva devletinin yıkılmasının ve yerine yeni bir devletin, bir işçi devletinin kurulması-

nın gerekliğini savunmaktan vazgeçmemiştir ki, onun hegemonya kavramının proletarya diktatörlüğünün karşısına çıkarılmasına cevaz olsun! Gerçi, Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştirmesi, hayli karmaşık, hatta çapraşık bir seyir izlemiştir; ama bu gelişme seyrinin hiçbir noktasında hegemonya kavramına, proletarya diktatörlüğünün yerini tutacak bir anlam yüklendiğine tanık olmayız. Gramsci, bir ilk aşamada (**Güney Sorunu**, 1926) hegemonya terimini proletaryanın ittifaklar sistemine ilişkin bir kavram olarak kullanır. Burada dahi proletarya hegemonyası proletarya diktatörlüğünün alternatifi değildir. (Örneğin: "Torinolu komünistler, 'proletaryanın hegemonyası' sorununu, yani **proletarya diktatörlüğünün** ve işçi devletinin **toplumsal tabanı** sorununu somut olarak koymuşlardı." Bu alıntı ve Gramsci'de hegemonya kavramının gelişimi için Christine Buci-Glucksmann'ın **Dictionnaire critique du marxisme**'e yazdığı "Hegemonya" maddesine bakılabilir.) **Hapishane Defterleri**'nde ise işçi sınıfı hareketinin bir mücadele stratejisi olarak (yoksa işçi devletinin biçimi olarak değil) hegemonya kavramı istikrar ve süreklilik kazanır. Gramsci'nin hegemonya stratejisini "mevzi (siper) savaşı" mecazıyla ifade edip "hareket (manevra) savaşı"ndan ayırdığı aşama budur. Ama Gramsci, bu iki mücadele tarzı arasında karşılıklı dışlayıcı bir ilişki kurmaz. "Mevzi savaşı", eski siyasal düzenden kopuş anından önce gelen bir hazırlık ve güç biriktirme döneminin stratejisidir. Bu dönem kural olarak uzun sürer. Fakat aynı zamanda devrimci güçleri, hegemonya stratejisinde başarılı oldukları, yani yeni yeni mevziler ele geçirdikleri ölçüde devletin baskı aygıtlarıyla nihaî bir karşıtlaşmaya, bir "karar anı"na, yaklaştırır. "Mevzi savaşı" döneminde, toplumun yanı sıra bizatihi devletin içerisinde de mevziler kazanılmış olabilir. Ne var ki, devletin sınıf doğasını tedricî bir dönüşüme uğratmak mümkün olmaz; siyasî kopuşun gerçekleşmesi, son bir "cepheden taarruz"u, yani "hareket Savaşı"nı gerektirir. Gramsci'nin Marksist devlet teorisine yaptığı olumlu katkı, her sınıf iktidarının çıplak zor ile ideolojik hegemonyanın bir bileşimine dayandığını vurgulamasıdır. Gramsci bunu bir formülle de dile getirir:

Devlet = Diktatörlük ÷ hegemonya.

Bu elbette bir cebir formülü değil, deyim yerindeyse bir kimya formülüdür. Yani diktatörlük ile hegemonya, aritmetik (ve mekanik) bir toplam değil, kimyasal bir bileşim yoluyla devleti meydana getirir. Belge ise, Marksizmin yapısından proletarya diktatörlüğünü, işçi devletinin yapısından da diktatörlük boyutunu çıkarmaya çalışırken, Gramsci'nin formülünü işçi devleti için şu şekle sokuyor:

Hegemonya = Devlet - diktatörlük.

Ne var ki bu, kimya formülüne cebir işlemi uygulanarak elde edilmiş bir denklemdir ve yöntemsel bir sakatlıkla malûldür.

Sonuç olarak ne Gramsci'nin hegemonya kavramı proletarya dik-

tatörlüğünün alternatifidir, ne de hegemonya stratejisi, kapitalizmden kopmanın gündeme getirdiği siyasî (ve fiziksel) boy ölçüşmeyi sürekli olarak gündemden çıkaracak bir barışçı çözümdür. Belge, kendine ille Marksizm tarihinde bir dayanak arayacaksa Gramsci'nin "mevzi savaşı"na değil, Kautsky'nin "yıpratma savaşı"na başvurmalıdır.

★★★

İki kısa notla yazımı noktalayayım: Birincisi, proletarya diktatörlüğünün yerini tutacak bir kavramın ve pratiğin Gramsci'nin hegemonya kavramından türetilemeyeceğini göstermemiz, proletarya diktatörlüğünün zorunluğunun da kendiliğinden kanıtlanmış olduğu anlamına gelmez. Ancak, kapitalist toplumlarda siyasî mücadelenin gelişme dinamiklerini, bu mücadelenin değişik alt evrelerini, bunların birbirine dönüşme eğilimlerini işin içine katan bir tartışma çerçevesinde çözüme bağlanabilecek olan bu konu, bu yazı için kendime koyduğum sınırları aşardı.

İkinci olarak, yazının Belge'nin kitabının yalnızca iki noktası üzerinde yoğunlaşmış olması, kitapta eleştirilecek başka birşey bulamadığım biçiminde anlaşılmamalı. Tam tersine, kitabın daha birçok teziyle kıyasıya hesaplaşılması gerektiğini düşünüyorum. Öte yandan, kitabın değişik yerlerine serpiştirilmiş ve Türkiye'deki sol mücadele geleneğinin çeşitli yönlerine yöneltilmiş birçok eleştiri ve uyarıyı büyük ölçüde benimsiyorum. Özellikle, silahlı mücadeleyi fetişleştiren, mutlaklaştıran, bunu "mevzi savaşı" evresinin de ağırlıklı yöntemi haline getiren, şiddete dayalı yöntemlere nahoş bir "zorunluk" değil de, bir "erdem" gözüyle bakan hareketlere yöneltilği eleştirileri kastediyorum bunlarla. Endişem Belge'nin yerinde uyarılarının, kitabının bütününe egemen olan reformculuk ve revizyonculuk yüzünden muhatapları nezdinde etkisizleşebilecek, hatta psikolojik bir tepkiyle, eleştiri konusu tutum ve davranışları kemikleştirebilecek olmasında. Çare ise, Belge'nin isabetli ön görülerinin yok sayılmasında değil, bunların hem demokratik, hem de devrimci bir Marksizm anlayışına özümlenmesinde aranmalı.

GELECEK

TÜRKİYE'DE BURJUVAZİNİN YAPISI VE SİYASİ İKTİDARLA İLİŞKİLERİ

Korkut Boratav

1.GİRİŞ: BURJUVALAR, BURJUVAZİ VE DEVLET ÜZERİNE

Bu yazıda, Türkiye kapitalizminin son on yıldaki gelişim doğrultusuna, toplumumuzun egemen sınıfı olarak gördüğümüz burjuvazinin yapısında, içsel çelişkilerinde ve siyasi iktidarla ilişkilerinde meydana gelen dönüşümlerin perspektifinden bakmaya çalışacağız. Bu türden bir yaklaşımın, sadece yakın geçmişi anlamamıza değil, "Türkiye nereye gidiyor?" sorusunun yanıtlanmasına katkıda bulunacağını düşünüyoruz.

Artı-ürüne kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileri içinde el koyan ve onu paylaşan sınıfa burjuvazi diyoruz. Bir toplumsal kuruluşta egemen üretim biçimi kapitalizm ise, ekonomik düzlemde egemen olan sınıf, tanım gereği, burjuvazi olur. Bizim de benimsediğimiz maddeci tarih görüşünün temel savlarından birisine göre, geçiş toplumları sözkonusu değilse, böyle bir durumda burjuvazinin üst-yapı kurumlarına ve dolayısıyla devlete de egemen olması beklenir. Ancak, ideoloji, kültür ve siyaset düzlemlerinde kurulacak sınıf egemenliği karmaşık ve çelişkili süreçlere bağlıdır; uyum gecikmeleri, yanlış bilinç öğeleri, kurumların -ve kurumları işleten insan öğelerinin- içsel dinamikleri ve dirençleri ekonomiye egemen olan sınıfın üst yapıya da mekanik ve otomatik bir biçimde egemen olmasını güçleştirir. Devletin sınıfsal karakterinin çözümlenmesinde karşılaşılabilecek bu tür güçlüklerden bazılarına burada kısaca değinmek istiyoruz.

İlk önce, "totolojik" veya "mekanik" diyebileceğimiz bir yorum biçimini eleştirmek istiyo-

ruz. Bu, burjuvaziyi adeta devletle özdeş gören bir anlayış ile ilgili: Buna göre kapitalist bir toplumda devlet tanım gereği burjuvazinin devletidir ve hatta en soyut ve en genel anlamıyla burjuvazinin tüm tavır ve çıkarları ancak devletten kaynaklanan işlem, tavır ve eylemler gözlenerek saptanabilir. Bu açıklama biçimi, sınıfı oluşturan birimler ve altgruplar üzerinde bağımsız bir incelemeyi gereksiz kılar. Devlet/burjuvazi özdeşliğine kapılmadan; ancak, sadece "soyut ve genel olarak burjuvazi"'den söz eden bir yaklaşımın da aynı kapıya çıktığını söyleyebiliriz.

Bu yorum biçiminin tamamen karşıtı olan bir yaklaşımdan da söz edebiliriz: Buna göre, sınıf olarak burjuvazinin soyut tavırları, çıkarları, ideolojik konumundan değil; somut olarak sınıfı oluşturan bireylerden yani işadamlarından, bankerlerden, tacirlerden, müteahhitlerden; hatta daha da iyisi, fabrikatör A, ithalatçı B, müteahhit C'den sözeden bir yaklaşım bilimsel olabilir. Tekil burjuvaların dışındaki bir "burjuvazi" üzerine kurulu çözümlemeler bu yaklaşıma aşırı derecede soyut, spekülatif ve verimsiz gelir.

Doğru ve verimli bir yaklaşımın bu iki uç noktasının bileşkesinden oluşacağını düşünüyoruz: Tek tek birimlerden bağımsız bir sınıf elbette ki düşünelemez. Ancak tek tek iş adamlarının çoğu kez tam olarak algılamayacakları soyutluk düzeyinde bir burjuvazi kavramını kullanmadan sınıfsal çözümleme yapılamaz. Devlet ile burjuvazi arasındaki bağlantıların tekil sermayedarın günlük çıkarlarıyla sınıf olarak burjuvazinin genel ve uzun dönemli çıkarları arasındaki bütünlüğü ve karşıtlığı birlikte içeren diyalektik bir ilişki biçiminde kavranabileceğini düşünüyoruz: İstanbul belediye başkanı eski ortağı M.Süzer'in Taksim'deki arsası üzerindeki imar iznini 9 kattan 34 kata çıkarırken tekil çıkarlar alanındayız. Türk Dış Ticaret Derneği'nin başkanı olan aynı M.Süzer, başbakanı "Dış Ticaret Sermaye Şirketleri'ne sağlanan ihracat sübvansiyonu ayrıcalıklarının devamına iknaya çalışırken dışa dönük büyük ticaret sermayesinin kısmi/grup çıkarları söz konusudur. Askeri darbeden az sonra Vehbi Koç Orgeneral Evren'e mektup yazarak militan sendikacılığa karşı kanuni tedbirler alınmasını ve Turgut Özal'a güvenilmesini tavsiye ediyorsa şüphesiz temsil ettiği sınıfın genel çıkarlarını yansıtma iddiasındaydı. Burjuvazi/devlet ilişkilerini incelemeye kalktığımızda bu üç düzeyden -yani tekil, kısmi ve genel düzeylerden- hiçbirini dışlamaya hakkımız yoktur.

Burjuvazinin bu ilişkilere ışık tutacak anatomisini sağlıklı bir biçimde yapabilmek için aslında karmaşık bir sosyal ilişkiyi ifade eden sermayenin yapısal analizini yapmak gerekir. Farklı bir deyişle, işlevlerine göre sınıflanmış sermayenin anatomisi, burjuvazinin de alt gruplarını, katmanlarını ifade eder. Böyle bir sınıflama, sadece teke tek iş adamlarının, tüccar ve fabrikatörlerin toplamından oluşan bir burjuvazi anlayışına göre çok daha işlevseldir. Ekonomik terimlerle ifade edecek olursak, kapitalist ilişkiler

içinde el konulan artı değer, yine kapitalizme özgü ikincil bölüşüm ilişkileri içinde yeniden paylaşılır. Bu ikincil paylaşımdan birbirine benzeyen konumlarda pay alan gruplar burjuvazinin altgruplarını oluştururlar. İşte burjuvazinin genel çıkarları ile burjuvaların tekil çıkarları arasındaki diyalektik ilişkiyi kavramanın zorunlu bir adımı, sınıfın yukarıdaki anlamda anatomisini yapmaktır. Türkiye burjuvazisinin yapısal özelliklerini dikate alarak bu doğrultuda bir "anatomi" denemesini aşağıdaki kesimde yapıyoruz.

II.BURJUVAZİNİN ANATOMİSİ ÜZERİNE

A.Temel Ayrım: Sınai,Ticari, Mali Sermaye

Burjuvazinin alt gruplarını tanımlarken, bireysel özelliklerden (örneğin kişinin gelir düzeyinden) değil, üretim ilişkileri içindeki nesnel konumlardan hareket eden bir kavramsallaştırma sözkonusudur. Bu nedenle, bir sınıf olarak burjuvazinin içsel gruplaşmasının ana çerçevesi, sermayenin işlevsel gruplaşmasına tekabül eder. Farklı bir ifadeyle, burjuvazinin temel grupları, **sınai, ticari ve mali sermaye** ayrımından türeyecektir.

Sermayenin işlevsel olarak uzmanlaştığı rekabetçi bir kapitalizmde, bu üçlü ayrım hem kuramsal, hem de ampirik bir berraklığa sahip olur ve burjuvazinin alt-gruplarını da esas olarak kapsar. Ancak, Türkiye'nin rekabetten uzak, azgelişmiş burjuvazisinin anatomisini çizmeye kalktığımızda bu basit şemayı eklentilerle ve revizyonlarla büyük ölçüde geliştirmek gerekecek. Yapmamız gereken ilk eklenti, Türkiye'de oldukça önemli yerler kaplayan deniz/kara taşımacılığı ile taahhüt/inşaat alanlarında faaliyette bulunan sermaye gruplarının da "sanayi sermayesi" içinde yer almasını sağlayan bir tanım genişletmesinden kaynaklanacaktır. Aslında artı-değere temel bölüşüm ilişkileri içinde el koyan özelliklerinin ağır basması bakımından sanayi sermayesine benzemekle birlikte, bu iki sermaye grubu iktisat politikaları karşısındaki ve sermaye birikimi içindeki konumları bakımından ondan ayrılırlar. Ancak, bu eklentinin temel şemayı fazla bozmadığını kabul edebiliriz.

Ancak, Türkiye'de katıksız biçimleriyle sınai veya ticari veya mali sermayeden sözetmenin mümkün olup olmadığı sorusunu ayrıca tartışmamız gerekiyor. Bu soruyu yanıtlamanın güç olmadığı sorusunu ayrıca tartışmamız gerekiyor. Bu soruyu yanıtlamanın güç olmadığı kanısındayız: Türkiye'de kendi dağıtım ve ticaret şebekelerine sahip olmayan kalabalık ve uzmanlaşmış bir sanayici kitlesinin bulunduğunu ve keza gerek tarımsal ürünlerin pazarlanmasında, gerekse ithalat ve ihracatta uzmanlaşmış katıksız tüccar sermayesinin de bir hayli yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık birkaç küçük ihtisas bankasını ve arada bir birer göktaşı gibi parlayıp kaybolan bankerlik kuruluşlarını dışlarsak, Türkiye'de bağımsız finans

kapital nitelendirmesine uyan -ve aslında kendisi de aşağıda açıklayabileceğimiz üzere dev bir holding olan- tek kuruluş İş Bankası'dır. Diğer özel bankaların tümü asli faaliyet alanları sanayi ve /veya ticaret olan büyük sermaye gruplarına aittir. Bu bakımdan Türkiye'de finans kapitalin diğer sektörlere hakim olmasından sözetmek mümkün değildir. Aksine, finans kapital sanayi ve ticaret kökenli belli sermaye gruplarına bağımlıdır. Ve belirli bankaların bazı sermaye grupları arasında el değiştirmesi sık görülen bir olgudur. Türkiye'de bu durum, bilindiği gibi, "holding bankacılığı" terimiyle anılır.

B.Dikey Bütünleşme ve Büyük/Küçük Sermaye Ayrımı

Farklı işlevlerdeki sermaye gruplarıyla bütünleşme sadece bankacılık için sözkonusu değildir: Tabanı çok sayıda ve uzmanlaşmış sanayici ve tüccar sermayesinden oluşan Türkiye burjuvazisinin üst katmanları, dikey bütünleşmenin çeşitli görüntülerini yansıtır: Belli bir büyüklüğü aşan sanayi sermayesi kendi ticaret/dağıtım şebekesine de sahip olmaya başlar; kendi ürünleri ile ilgili yabancı malların ithalatçısı/acentası olmayı başarabilir. En büyükleri 1980'li yıllarda kendi dış ticaret sermaye şirketlerini kurmuşlardır; bir bölümü de -yukarıda değindiğimiz gibi- kendi bankalarına sahiptirler. Burada sözünü ettiğimiz, üretim, finans, iç ve dış ticaret kademelerini birleştiren bir dikey bütünleşme olgusudur ve bunu farklı alanlara yayılma biçimini alan yatay genişlemeden ayırmak gerekir. 1980'li yılların özelliklerini dikkate alarak, belli bir üretken tabanı olan, kendi ürünlerinin dağıtım şebekesine sahip; ayrıca dış ticaret sermaye şirketi biçiminde de örgütlenmiş; bunlara ek olarak kendi bankası da bulunan kuruluşları "dikey holdingler" diye adlandıralım. Türkiye'de bu tanıma ana hatlarıyla uyan sekiz "dikey holding" saptıyoruz.(!) Sermayenin yapılanmasındaki bu özelliklerden hareketle, sermayenin (burjuvazinin) Türkiye'deki alt-gruplaşmasını, yukarıda değindiğimiz üçlü sınıflamayı biraz değiştirerek yeni bir şemaya oturtmak uygun görünüyor: Bu yeni şemanın ana kategorileri, (i) esas olarak sınai sermaye; (ii) esas olarak ticari sermaye; (iii) esas olarak mali sermaye ve (iv) dikey holdingler olur.

Ancak, burada dikey holdingler ile diğerleri arasında belirlenen ayrım ilk bakışta sanılacağı gibi büyük sermaye / orta ve küçük sermaye ayrımı ile özdeş değildir. Yatay genişleme yolunu seçerek veya belli bir sektörde uzmanlaşarak büyüyen kimi sermaye grupları, diyelim bankacılığa bulaşmadıkları için "dikey holding" tanımımıza girmezler; ancak sermaye, ciro, kârlar, işçi sayısı gibi diğer göstergeler bakımından yukarıda saydığımız dikey holdinglerden bazılarından (diyelim küçük Tekstilbank'a sahipliği dolayısıyla bu gruba giren Akın Holding'ten) çok daha fazla "büyük sermaye" nitelendirmesine uymaktadırlar.

Böylece, burjuvazinin yapısında büyük / orta-küçük sermaye ayrımına dayalı yeni bir grupla-

ma yapma gereği ortaya çıkıyor. Siyasi iktidara uzanan kanalların denetiminde, iktisat politikalarının oluşumunda ve bunlardan etkilenme / yararlanma biçimleri bakımından bu ayrımın önem taşıdığında herhalde şüphe yoktur. Türkiye ekonomisinde "büyük sermaye"yi tanımlamak ve kimlerden, hangi gruplardan oluştuğunu teşhis etmek bu bakımdan önem taşıyacaktır. Ayrıca, "ülkeyi kaç aile yönetiyor?" sorusunun bütün kapitalist ülkelerde "iktisadi folklor"un önemli temalarından biri olduğunu da unutmayalım. Dolayısıyla, biraz el yordamıyla da olsa Türkiye bakımından bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

İlk olarak yukarıda sözü geçen "dikey holding"lerden tümünün "büyük sermaye" kategorisine girmesi gerektiğini kabul edelim. İkinci olarak, sanayi sermayesinin büyüklerini saptamada İstanbul Sanayi Odası'nın 1980'li yıllara ait 500 büyük sanayi şirketi listelerinin "en büyük 100" şirketle ilgili bilgilerini esas alalım. Büyük bir grubun kendisine ait **en az iki şirketle** 1980, 1985 ve 1987 yıllarında "en büyük 100"lük grupta yer alması gerektiğini -bunun bir hayli keyfi bir ölçüt olduğunu bile bile- varsayalım. Yukarıda değinilen sekiz dikey holdingin altısının bu kategoriye girdiğini ve bunlara ek olarak altı yeni sanayi grubunun da -bu tanıma göre- "büyük" sayılması gerektiğini saptıyoruz. Sermaye grupları ve alt-sektörlerle ilgili nicel ve niteliksel bilgilere dayanarak kara/deniz taşımacılığı kategorisinden üç, müteahhitlik/inşaat kategorisinden dokuz sermaye grubunun da "büyükler"e katılabileceğini kabul ediyoruz. Dış ticaret sermaye şirketi biçiminde de örgütlenmiş, esas olarak ticari sermaye niteliği ağır basan dört grubu da "büyük sermaye" kategorisine ekledik. "Büyükler" grubuna mali sermaye kategorisinden herhangi bir katılma olmadı; zira, önceden de değindiğimiz gibi, finans kesiminin iş Bankası dışındaki tüm büyük özel bankaları holdinglere aittir ve İş Bankası da esasen "dikey holding" tanımına girmektedir. Böylece oluşan listede 30 sermaye grubu yer alacaktır.

Böylece kaba bir sınır çizdiğimiz "büyük sermaye" kategorisine giren kuruluşların İş Bankası dışında kalan tümü, bir veya iki ailenin denetimindeki gruplar biçiminde karşımıza çıkıyor. Bunların "en büyük"lerini oluşturan Koç, İş Bankası ve Sabancı gruplarının diğerlerine bir hayli fark yaptığını da belirtelim: Bu üçünün kısmen veya tamamen sahip oldukları sınai şirketler, yukarıda belirtilen yıllar içinde "en büyük yüz"e dahil olan özel şirketlerin yaklaşık 2/5'ini oluşturmuşlardır. Tanımları biraz geniş tutarak ve hata paylarını dikkate alarak "büyük sermayenin listesi"ni belki biraz genişletebiliriz. Ancak Türkiye'de sermayenin yapısal özellikleri dikkate alındığında, ekonomiye egemen olan ailelerin sayısının yüzü bulmadığı söylenebilir. Son sekiz yılın gelişmeleri gözden geçirildiğinde, burada sözü geçen grupların patronlarından, damatlarından, üst kademe yöneticilerinden oluşan elli-altmış kişilik bir küçük klik,

Özellikle 1980'li yılların politikaları, ana faaliyet alanı finans, hatta sanayi olan ekonomik grupların da giderek artan boyutlarda "rantiye davranışları"na yöneldiğini göstermiştir.

sermayenin çeşitli kanatlarını temsil eden birlik, oda ve derneklerin yönetici ve sözcülerinin de katılmasıyla(3), iktisat politikalarının oluşmasını etkileyen ve "üye sayısı" herhalde yüzü aşmayan "seçkinler klübü"nü oluşturmaktadırlar. Birlik, oda ve dernek yöneticilerinin dışında bu "klüp üyeliği"nin ön koşulu "büyük" olmak olduğu için, burjuvazinin anatomisinin çizilmesinde yukarıda yaptığımız türden bir büyük/küçük ayrımının çizilmesi veya daha önce yaptığımız üçlü/dörtlü işlevsel ayrıma eklenmesi zorunlu olmaktadır.

C.Burjuvazinin İğreti Bir Katmanı: Rantiyeler

Ancak burjuvazinin alt-gruplarının belirlenmesinde, özellikle günümüz Türkiye ekonomisinin özellikleri bakımından dışlanılmaması gereken ve "rantiyeler" diye adlandıracağımız bir grup daha vardır ve bu grubun yukarıdaki şemaya dahil edilmesi gerekir. Rantiyeler, iktisadi bakımdan tanımı kolay; ancak sosyolojik olarak teşhisi güç bir kategoridir: Gelirleri, üretken olmayan ve nakde çevrilebilir varlıklar (yani mevduat, kamusal ve özel tahviller, yabancı mevduat, altın ve gayrimenkul) üzerinden elde edilen getirilerden oluşan ekonomik gruba rantiye diyoruz. İşlevsel olarak rantiye ile müteşebbis kapitalist arasında kesin ayrım vardır: Üretken ve yatırımcı işletmeler borçlanırlar; yatırım değil "plasman ve spekülasyon" yapan rantiyeler ise tipik olarak borç verirler.

Rantiyelerin somut olarak teşhisi ise biraz daha güçtür. Bunların içinde "saf rantiye" diyebileceğimiz bir alt-kategorinin varolduğu şüphesizdir. Bankaların döviz tevdiat hesapları ile vadeli mevduat hesaplarının belli bir eşiği aşan sayısına, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasındaki ve altın piyasalarındaki işlemlerin hacmi ve niteliğine bakarak ve gayrimenkul spekülasyonunu ana uğraş yapan kişilerle ilgili kaba tahminlere dayanarak, ekonomik olarak önem taşıyan "saf rantiyeler"in iki-üç yüzbin kişi dolaylarında bir grup oluşturduğunu tahmin edebiliriz. Bunların içinde yeraltı ekonomisi aktörleri de yeralmaktadır.

Öte yandan, özellikle 1980'li yılların politikaları, ana faaliyet alanı finans, hatta sanayi olan ekonomik grupların da giderek artan boyutlarda "rantiye davranışları"na yöneldiğini göstermiştir. Tipik burjuva ailesi içinde dahi, aile reisinin fabrikatör olması, hanımefendinin kendi adına gayrimenkul spekülasyonu yapmasına, altın biriktirmesine veya önemli boyutlarda döviz hesabı açmış olmasına engel değildir. Daha da önemlisi, son yıllarda sa-

nayi kökenli pekçok sermaye grubunun dahi giderek artan iştahlarla kentsel rantlara el koymayı hedefleyen plasmanlara yöneldiklerini de görüyoruz. Boğaz sırtlarında, Küçük Çekmece'de veya Akdeniz kıyısında arsa "depolayan"ların arasında giderek artan sayılarda dev holdinglerin ya da büyük iş adamlarının görünmesi, üretken yatırımları giderek daha riskli ve sorunlu yapan 1980-sonrasının ekonomik politikalarına bağlanmalıdır.

Bunlara ek olarak, yine son yılların para ve faiz politikalarına bağlı olarak bankaların giderek artan ölçülerde "kurumsal rantiyeler" olarak davranmaya başlamalarının üzerinde de durmak gerekir: Kapitalist bir ekonomide geleneksel işlevleri "saf rantiyeler" (tasarruf edenler) ile işletmeler (yatırımcılar) arasında aracılık etmek olan bankalarımız son yıllarda karlarını giderek artan ölçülerde (döviz spekülasyonu da dahil olmak üzere) kambiyo işlemlerinden, vergisiz ve yüksek faizli hazine bonolarına ve kentsel arsalara yaptıkları plasmanlardan elde eder olmuşlardır. (Bülent Şemiler'in yılın son günlerinde yaptığı arsa satışlarıyla bankasının bilançosunu zarardan kara nasıl dönüştürdüğünü hatırlayalım.) Kısacası, Türkiye'de finans kapital, aslında olmaması gereken bir nitelik de kazanarak garip bir 'kısmi rantiyeleşme" sürecine girmiş görünmektedir.

Bütün bu karmaşık niteliğine rağmen, ülkemizde rantiyeleri burjuvazinin bir katmanı olarak kabul etmemiz gerekir. Bu kesimdeki gözlem ve tartışmalardan hareketle, Türkiye burjuvazisinin yapısal çözümlenmesinde (i) sınai sermaye; (ii)mali sermaye; (iii) ticari sermaye; (iv) dikey (karma) holdingler ve (v) rantiyeler diye belirlenen beşli bir gruplaşmanın önerilebileceğini düşünüyoruz. Ancak, burjuvazinin böylece belirlenen alt-gruplarına büyük sermaye / küçük-orta sermaye ayrımından oluşan bir ayrımın eklenmesinin belli amaçlar için yararlı olduğunu da sanmaktayız.

D.1980'li Yıllarda Burjuvazi-İçi Bölüşüm Çekişmeleri

1980'li yıllarda izlenen iktisat politikaları, burjuvazinin alt-kesimleri arasında tarafsız olmamıştır: Finansal sistemde ve faiz politikalarındaki yenilikler öncelikle rantiyelerin ve ikinci planda da mali sermayenin milli gelirden aldıkları payları dramatik boyutlarda artırmıştır. İhracat teşviklerinin ve ithalat ayrıcalıklarının sanayicilerden büyük ticaret sermayesine kaydırılması; fiyat denetimlerinin ortadan kaldırılması ve tarımsal destekleme politikalarını daraltarak tarım ürünlerini pazarlayan ve ihraç eden grupların kayırılması ticaret sermayesinin sermaye grupları içindeki göreli durumunu düzeltmiştir. Buna karşılık, kendi finans kurumlarına sahip olmayan veya ticaret/ihracat kanallarını denetleyecek derecede örgütlü olmayan sanayi sermayesi, "ekonomi -dışı" baskılarla ücretlerin düşürülmesi sayesinde sömürü oranında gerçekleştirilen yükselmelerin büyük bir bölümünü mali ve ticari sermaye ile rantiyelere kaptırmıştır. Dikey holdingler ve büyük sermaye, değişen ekonomik koşul-

lara uzmanlaşmış ve küçük/orta sermaye gruplarından daha iyi uyum sağlamıştır. Burjuvazinin alt-grupları arasında artı-değerin paylaşımı üzerinde meydana gelen bu çelişkiler, bir yandan bu grupların siyasi iktidarla ilişkileri tarafından belirlenmiş; öte yandan da bu grupların siyasi tavırlarını etkilemiştir.

III.BURJUVAZİ SİYASET SAHNESİNDE

A.Egemen Sınıf / Siyaset İlişkileri Üzerine

Sınıflı her toplumda egemen sınıfı oluşturan bireyler ve gruplar ile siyasi iktidar arasında hem ayrılık, hem de bütünlükten oluşan diyalektik bir ilişkiler kümesinin bulunduğunu Giriş kesiminde kısaca tartıştık. Bu kesimde, son on yıl boyunca, Türkiye'de bu ilişkilerin nasıl ve hangi mekanizmalarla örüldüğünü ele alacağız. Görüleceği gibi, ekonomiye egemen olan burjuvazi, genel olarak siyasi iktidarın işleyişine ve hatta kaderine hakim olabilmektedir. Ancak bir yandan devlet ve sınıf özdeş kategoriler olmadığı için; öte yandan da sözünü ettiğimiz ilişkiler genel ile tekil; uzun dönemli ile gündelik çıkarlar arasındaki çelişkileri içerdiği için sınıfın siyasi iktidarı denetlemesi kendiliğinden ve mekanik bir biçimde gerçekleşmez; her siyasi dönüşümden sonra devletin yeni baştan fethedilmesi ve iktidar mevzilerinin korunması için mücadele verilmesi gerekir. Aşağıda görüleceği gibi burjuvazinin ana gruplarının birleşik olduğu dönemlerde bu kolay olmakta; çıkar çatışmalarının ve içsel çelişkilerin başat olduğu dönemlerde ise siyasi iktidar üzerindeki denetim zayıflayabilmektedir.

Geçen on yıl boyunca gözlediğimiz bazı kritik dönüm noktalarını bu perspektifle ele alacak olursak, burjuvazinin siyasi iktidarla ilişkileri açısından üç kez birlik halinde olduğunu; iki kez ise bölünme öğelerinin ağır bastığını gözlüyoruz. Burjuvazi 1979 yılında Ecevit iktidarını yıkmak için, 1980-1982'de askeri rejimi desteklemek üzere, 1984-1987'de Özal iktidarına destek vermek üzere birleşmişti. Buna karşılık 1983'te "sivil" rejime geçişte izlenecek siyasi yol ve 1988-89'da Özal iktidarına karşı alınacak tavırlara ilişkin olarak bölünme faktörlerinin ağır bastığını söyleyebiliriz. Bunları kısaca gözden geçirelim.

B.Burjuvazi Ecevit Hükümetine Karşı

Burjuvazinin çeşitli katmanlarının 1979 yılı içinde Ecevit hükümetinin "gitmesi gerektiği" hususunda bir fikir birliği oluşturdukları ve bu doğrultuda topluca bir saldırıya geçildiği bilinmektedir. TÜSİAD'ın hükümet aleyhtarı ünlü basın ilanları bu saldırının belki de doruk noktası idi. Sermayenin TİSK, TOBB ve Ege Bölgesi Sanayi Odası, Hür Teşebbüs Konseyi gibi resmi, gayri-resmi organları TÜSİAD'ı yalnız bırakmadılar; ağır ve yıkıcı eleştirilerle siyasi iktidarı yıpratma kampanyasına katıldılar. Vehbi Koç bu dönemi "kâbus yılları" olarak hatırlıyor.(4) Oğlu Rahmi

Koç ise Batılı finans çevrelerinin yayın organlarında iktidara karşı ağır eleştirilerle yüklenmekte (5); 1979'un ikinci yarısında bir TÜSİAD heyeti ABD'nde İMF, Dünya Bankası, bankacılık ve hükümet çevreleri ile Ecevit hükümetinin "gidişatı" üzerinde "fikir alışverişinde" bulunmaktadır (6). Ecevit, sonraları, bu temaslara değinerek "bize İMF ya da ABD değil,... işadamlarımız oyun oynadı"(7) diyecektir.

Burada sorun sadece iş çevrelerinin hükümet aleyhinde içte ve dışta bir "kamuoyu yaratma" kampanyasından ibaret değildir. Kapitalist bir ekonomide "kriz yönetimi", burjuvazinin belli ve aktif bir işbirliği gerçekleşmedikçe mümkün değildir. Ve 1979 yılında hükümetin tüm çabalarına rağmen sermaye sınıfı böyle bir işbirliğini reddederek krizin derinleşmesini sağladı; hükümetin devrilmesinde de çok belirleyici bir rol oynadı.

Burjuvazinin 1978-79 yıllarının CHP ağırlıklı hükümetinden niçin umut kestiğini ve siyasi iktidara karşı belki de cumhuriyet tarihinde hiç gözlenmemiş yoğunlukta bir kampanyaya kalkışmalarının nedenlerini bir sonraki kesimin tartışmalar içinde ele alacağız. "Sosyal demokrasiyi genel olarak ve Türkiye için sermayenin yedek oyuncusu"olarak gören bir sol yaklaşım, 1978-79 yıllarında aynı sermayenin CHP ağırlıklı iktidara karşı açtığı "haçlı seferi"ni açıklamakta güçlük çekebilecektir. Yeni açıklama ve çözümleme öğelerine gerek olduğu düşüncesindeyiz.

B.Sermaye 12 Eylül Rejiminden Yana

Yakın tarihimizdeki askeri darbeleri inceleyenler, 12 Eylül'de başa geçen askeri yönetimin 27 Mayıs ve hatta 12 Mart'taki yönetimlerin aksine herhangi bir radikal/reformcu üslüba -veya bir "gözboyama" girişimine- hiç bir anda yönelmediğini; aksine derhal ve kesin bir biçimde burjuvazinin ekonomik ve sosyal programına angaje olduğunu gözleyeceklerdir. Burjuva ideolojisinin askeri hiyerarşinin üst katmanlarını nasıl, hangi etki ve mekanizmalarla teslim almış olduğunu incelemek ve saptamak bu bakımdan öğretici olacaktır.

Böyle bir incelemenin tam olarak yapılabilmesi için küçük burjuva radikalizmi (ve onun belli bir kolu olan Kemalizm) ile burjuvazi ve burjuva ideolojisi arasındaki ilişki ve çelişkilerin 20. yüzyıl tarihinin büyük bir bölümü için araştırılması gerekir(8) ve böyle bir çaba bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Burada sadece 1980-sonrasında burjuvazi ile askeri rejim arasında kurulan ilişki kanallarının bazılarını betimlemekle yetineceğiz.

Bu betimlemede, öyle sanıyoruz ki, kişisel etkileşmeler ve ana aktörlerin kişisel özellikleri, ilişkileri, ideolojik ve sınıfsal tavırları ister istemez ön plana çıkıyor. Ve şüphesiz, 1980-sonrası dönemin önce iktisat politikalarına sonra da siyasetine ağırlığını koymuş bulunan Turgut Özal'ın rolü ve işlevleri bu bağlamda öncelikle ele alınmalıdır.

Başta Çölaşan olmak üzere 1980'li yılları anlatan gazeteci-

yazarlar, Özal'ın kariyeri ve çeşitli dönemeçlerde oynadığı rol üzerinde bizlere bol bilgi sağladılar. Artık biliyoruz ki Özal'ın iş çevreleri ile köklü ilişkilerinin tohumları uzun süren (1967-1971) DPT müsteşarlığı sırasında, özel sektöre sağlanan çeşitli teşviklerin DPT vizesinden geçme uygulamasının başlamasıyla birlikte atılmıştır. 1970'li yılların ortalarında Özal, Sabancı'nın genel koordinatörü, kendisine ait ufak-tefek birkaç şirketin yöneticisi, MESS başkanı, TÜSİAD'ın "fikir ve yeni görüşler üretebilen" üyelerinden biri olarak iş çevrelerinde temayüz etmekte ve saygınlık kazanmaktadır. MESS başkanlığı ise, sendikal harekete karşı sert ve ödünsüz tavırdan yana olan sermaye grupları arasında Özal'ın prestijini yükseltmiştir. Demirel'in 1979 sonunda Özal'ı ekonomiden sorumlu Başbakanlık Müsteşarı olarak göreve çağırmasının ardında Özal'ın burjuvazi nezdindeki itibarının rolü belirleyici olmuştur. Ecevit-aleyhtarı kampanyayı örgütleyen ve finanse eden sermaye çevrelerinin Özal'ın atanmasını, "işte, bizden biri" düşüncesiyle alkışladıklarına şüphe yoktur.

Ancak bu saptamalar, 12 Eylülü izleyen ilk günlerde Konsey'in Özal'a ve onun aracılığıyla burjuvazinin ekonomik programına niçin "mahkum olduğunu" tek başına açıklamıyor. Önemli bir açıklayıcı değişken olan beynelmilel sermaye etkenine ileride değineceğiz. Burada belirleyici bir diğer olayın, 1980 yılının 12 Eylül'den önceki günlerinde T. Özal'ın ekonomik programının meziyetlerini üst kademedeki askerlere anlatmak için yoğun bir çaba harcamış olması olarak görebiliyoruz. Özal'ın komutanlara hitap ettiği ekonomik brifinglerin örgütlenmesinde, daha sonra askeri rejimin kuvvetli adamı olarak temayüz edecek olan Saltık'ın rol oynadığı ve aynı günlerde Özal ile Ulusu arasında da fikir yakınlığı doğduğu anlaşılıyor. Sermaye çevreleri▷Özal▷Saltık▷MGK halkalarının 12 Eylül'ü izleyen dönemde pekçok belirtisine rastlanacaktır.

Kısacası, 12 Eylül sabahı bir dizi iç ve dış etkenin, "Turgut Özal'ın askeri rejim bakımından vazgeçilmez kişi olduğu" kanısını Konsey'de yerleştirmiş olduğu ve bu durumun farkında olan Özal'ın pazarlık gücünü 12 Eylül rejimi hükümetinin bileşiminin oluşmasında iyi kullandığı anlaşılıyor. Bu bağlamda Vehbi Koç'un 3 Ekim 1980 tarihinde Kenan Evren'e yazdığı ve "Turgut Özal... bu nazik dönemde mevcudun içinde meselelerimizi en iyi bilen insandır (ve) dedikodulara bakmadan kendisini tutmakta fayda vardır" telkinini içeren mektubu(9) herhalde etkili olmuştur.

Bu saptamalara rağmen, 12 Eylül sonrasının sermaye - "askeriye" ilişkilerinin teşhisinde Özal etkenini abartmamak gerekir. Beynelmilel ve yerel sermaye ile kesin bir kaynaşmadan yana olan Saltık gibi "yeni tip" komutanların insiyatifi ellerinde tuttukları bir dönemden sözediyoruz. Bu nedenle bu "yeni tip"lerin kişisel hikayelerini, sınıfsal köken ve bağlantılarını, meslek hayatlarını, emeklilik sonrası "kariyer"lerini irdelemek ve izlemek ilginç ola-

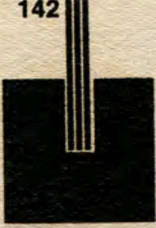
caktır. Bu tip komutanların sayesinde, derneklerin büyük bir bölümünün kapatılıp, faaliyetten alıkonduğu bir dönemde derneklerin en siyasisi olan TÜSİAD, yönetimle sıkı-fıkı ilişkilere girişmiş; Kurucu Meclis'in bileşiminde (ve dolayısıyla anayasa çalışmalarında) burjuvazinin ideolojik egemenliğine imkan verecek atamalar ağır basmış; iş ve sendika hayatı ile ilgili yasaların sivil döneme sarkmaması için özel çaba sarfedilmiş ve bu yasalar TİSK'-in görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Tüm sanayi ve ticaret odaları ve TOBB, ekonomik karar alma sürecinin aktif ögeleri olarak ortaya çıkmışlardır. Kısacası burjuvazinin egemen çevreleri ile askeri yönetim arasındaki sıkı ilişkilerde özal faktörünü büyük ölçüde aşan ve adeta kurumlaşmış güvenceler sözkonusu idi. Nitekim, Turgut Özal'ın görevden ayrıldığı 1982 Temmuzundan sonra, burjuvazinin etkili sözcüleri Yeni Maliye Bakanı Kafaoğlu'nu "kendilerinden biri" saymadıklarını çeşitli vesilelerle belli etmişlerdir ama 1983 sonuna kadar geçen süre içinde iktidarın sermayeye ilişkin yönelişlerinde hiçbir ciddi değişiklik meydana gelmemiştir.

Bir daralma konjoktürünün egemen olduğu 1988-89 yılları ise, sermayenin alt-kesimleri içinde ANAP ve Özal aleyhtarı eğilimlerin yaygın ve açık bir biçim kazandığı bir alt-dönem olarak gözlenebilir.

C.Sermaye-ANAP ilişkileri üzerine

Burjuvazinin ANAP ile ilişkileri üç ayrı aşamadan geçmiştir: ilk olarak 1983 yılındaki partileşme çalışmaları içinde sermayenin MDP'ni destekleyen kanadı ile ANAP'ı destekleyen kanadı arasındaki bölünmeden sözedebiliriz. Buna ek olarak, İstanbul burjuvazisinin önemli bir bölümünün "sağın ebedi iktidarını sağlama" özlemleri içinde sağ kanatta iki ayrı partileşme girişimine son vermek için yoğun bir çaba gösterdikleri; ancak Özal'ı ikna edemedikleri de malumdur.

Burjuvazinin 1978-79'dan bu yana ilk ciddi bölünmesini temsil eden bu saflaşma, ciddi ideolojik farklılıklar da yansıtmakta mıdır? Arka planda beynelmilel sermayenin oynadığı role ileride değineceğimiz için bu etkeni bir kenara bırakacak olursak, esas belirleyicinin "kazanacağı tahmin edilen ata oynama" eğiliminden ve kimin kazanacağı konusundaki farklı teşhislerden doğduğu söylenebilir. Doğal olarak sermaye çevreleri içinde farklı grupların ANAP ve MDP'nin lider kadrolarıyla yakınlık dereceleri de farklıydı ve bu farklılık siyasi tercihlere de yansıyacaktı. Burada vurgulanması gereken, bu iki partinin, esas olarak sermaye partileri olarak inşa edilmekte oldukları hususudur ve "sermayenin partisi ANAP" ile "askerlerin partisi MDP" ayrımlarının büyük ölçüde yanıltıcı olduğunu

düşünüyoruz. Ancak "liberalizm /müdahalecilik" konusunda belli bir ayrılığın yansımaları da yok değildir: Üniversitelerin öğretim üyelerini tasfiye ederek işadamlarını davet ettikleri günlerde MDP'li işadamları kanadını temsil eden Selçuk Yaşar İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, serbest piyasa ekonomisinden değil sadece piyasa ekonomisinden sözetmek gerektiğini savunuyordu. Yaşar'a göre Türkiye gibi bir ekonomide müdahale eden, koruyan, sübvansiyonla destekleyen güçlü devlet" modeli geçerlidir (10). Bu savlar, aynı günlerde Özal'ın savunmakta olduğu "liberalizm" söylemine uymamaktadır; ancak, uygulamada ANAP iktidarının Selçuk Yaşar'ın tezleriyle pek de fazla çatışmadığını ileride tartışacağız.

ANAP'ın seçim zaferini ve aşağı yukarı 1987 sonlarına kadar uzanan ikinci bir aşamada ise, burjuvazinin bir bütün olarak ANAP etrafında bütünleştiğini görüyoruz. Bu gözlemimiz, 1983 yılında MDP'den yana tavır alan ve bu yüzden ANAP hükümetlerince "cezalandırılan" sermaye grupları için bile doğrudur: Aşağı yukarı 4 yıllık bir süre içinde ANAP'ın "alternatifsiz olduğu" ve esas olarak bir "işadamları iktidarı"nı temsil ettiği yargısını sermayenin aşağı yukarı bütün çevrelerinde paylaşılmakta olduğunu gözlüyoruz. Burjuvazinin toplumun tüm kesimlerini hedefleyen ve 1980-1983 yıllarında askeri yöntemlerle başlatılan ideolojik saldırısı bu dönemde tam bir zafere ulaşmış ve "alternatifsizlik" savı emekçi sınıfların saflarında da geniş ölçüde kök salmıştır. Sermayenin bu yaygın desteğinin ardındaki etkenlerin çözümlenmesini bir sonraki kesimde yapacağız.

1987 seçimlerinin ardından burjuvazinin ANAP'a karşı tavırlarında yeni bir bölünme gözlüyoruz: Sadece ANAP dönemine değil, 1980'i izleyen yıllara egemen olan iktisat politikalarının sermayenin alt grupları arasında tarafsız olmadığı ve belli çıkar çatışmalarına yol açabilecek özellikler taşıdığı yukarıda tartışıldı. Bu alt-gruplar arasındaki çıkar çatışmaları, burjuvazinin sınıfsal ve genel çıkarlarının başat olduğu 1980-85 yıllarında ve bir genişleme konjonktürünün her grubu aşağı yukarı hoşnut kıldığı 1986-87 yıllarında ön plana çıkmadı. Bir daralma konjonktürünün egemen olduğu 1988-89 yılları ise, sermayenin alt-kesimleri içinde ANAP ve Özal aleyhtarı eğilimlerin yaygın ve açık bir biçim kazandığı bir alt-dönem olarak gözlenebilir. Bu tavır değişikliğinin ardında, ANAP'ın ekonomi politikasında, bir sonraki kesimde inceleyeceğimiz "yozlaşma" öğeleri de belirleyici olmuş olabilir. Ancak, burjuvazinin nazarında ANAP'ın hiçbir zaman 1978-79 yıllarının CHP iktidarı ile aynı kefeye konmadığını ve güçlü, etkili ve belirleyici sermaye gruplarının Özal'a destek vermeye devam ettiklerini de vurgulayalım.

C.ABD, IMF ve Diğerleri

Türkiye gibi bir yandan 1946'dan beri kronik dış açıklar veren, öte yandan da Batı ittifakının sadık bir üyesi olan bir az-

gelişmiş ülkede iktisat politikalarında ve hatta siyasetteki dönüşümlerin sadece içsel etkenlerce belirleneceğini düşünmek elbette yanlış olur. Yakın geçmişimizin istisnasız bütün kritik dönüm noktalarında emperyalist sistemin ana aktörleri Türkiye'deki karar alma mekanizmalarını, şu veya bu derecede etkilemişlerdir. Bu yazıda incelenen yıllar için bu tür müdahalelerin daha da etkili ve giderek daha da pervasız olduğu gözleniyor: ANAP'ın son seçim yenilgisini izleyen günlerde, Waşhington'da Türkiye için hangi senaryoların yeni baştan inşa edildiğini veya hangilerinin çöp sepetine atıldığını gazetelerimizde okumak mümkün oluyor.

Türkiye siyaseti üzerindeki dış etkilerin yakın geçmişimizdeki bazı somut örneklerini burada kısaca gözden geçirmek istiyoruz. 1979'da Ecevit hükümetinin çöküşünde dış alemle sürdürülen pazarlıkların istenilen sonucu vermemiş olması herhalde belirleyici olmuştur: Avrupa sosyal demokrasisi üzerinde belli bir prestiji olduğu varsayımından hareket eden Ecevit, Avrupalıların ABD'ni ve IMF'yi, "önce taze para, sonra IMF programı" formülüne ikna edebileceğini umuyor ve IMF heyetlerinin baskılarına karşı koymaya çalışıyordu. 1979 yılında TÜSİAD heyeti Washington ve New York'ta uluslararası finans ve ABD hükümet çevreleriyle halvet halinde iken Brzezinski Kasım Gülek aracılığıyla artık Ecevit'i desteklemedikleri ve "sağlam bir hükümet" yeğledikleri mesajını Türkiye'ye aktarıyordu (11). Kısa zaman içinde OECD'de "büyük çaplı bir yardım operasyonunun ön koşulu olarak IMF ile anlaşma" formülü kesinlik kazandı; bu da Ecevit iktidarının sonunu getiren darbelerden biri oldu: CHP iktidarı yerli ve beynelmilel sermayenin ortak saldırısı karşısında ayakta durabilmesinin tek koşulu olan halk sınıflarının aktif desteğinden de yoksundu.

Turgut Özal'ın Türkiye siyasetine getirdiği yeniliklerden biri, kendisinin beynelmilel sermaye çevreleri tarafından desteklenmesini saklanması gereken bir zaaf değil, bir övgü vesilesi, bir koz olarak ortaya atmasıdır. Bu desteğin kazandığı boyutlar gerçekten şaşırtıcıdır: Ekonominin büyük ölçüde Özal tarafından yönetildiği 1980-87 yılları içinde Türkiye'nin dış borcu 30 milyar dolar artmış, yani beynelmilel sermaye bu miktarda net kaynağı Türkiye ekonomisine zerketmiştir. Yakın geçmişte bir "istikrar ve yapısal uyum programı uygularken" bu derecede büyük çaplı dış kaynakla desteklenen ikinci bir ülke yoktur. 12 Eylül sonrasında bu kaynak akımının başlamasının bir ön-koşulunun ekonominin yönetiminin Özal'a verilmesi olduğunda herhalde şüphe yoktur. 1983 yılında ANAP'ın ve Özal'ın seçimlere sokulmasını sağlamak için askeri yönetime yapılan dış telkin ve baskılar üzerinde çok sayıda kaynak vardır; bunların en yenisi zamanın ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı E.Abrams'ın Hürriyet'e yaptığı açıklamadır: "Korkumuz, ordunun... Özal'ın kazanmasını önlemesiydi.. Özal hakkında olumlu bir kanaate sahiptik... Güvenilir biriydi... O anki ihti-

yaca cevap verecek biri olarak görüldü... Hiçkimse... sonradan... uzun süre iktidarda kalacağını tahmin etmedi... Bu bazen olur... Rekabete dayalı bir seçimin (yapılması için)...büyükelçilik kanallarını ve (Haig gibi) ziyaretçileri kullandık."(12)

1983'ü izleyen yıllarda İMF, Dünya Bankası ve uluslararası bankacılık çevreleriyle temas kuran Türkiyeli iktisatçılar, Türkiye'de uzmanlar arasında fevkalâde tartışmalı olan ANAP'ın iktisat politikalarının, Batılı meslektaşları tarafından nasıl "altennatifsiz" savlarıyla göklere çıkarıldığını gözleyerek şaşkınlığa uğramışlardır. Gerçekten de Özal, beynelmilel finans çevreleri tarafından "Ankara'daki adamımız" imajıyla algılanıyordu. 1980'li yılların Türkiye'sini ise İMF-kökenli politikalara karşı çıkan ülkeler ve çevreler nezdinde bir "vitrin", bir "başarı örneği" olarak gösterme doğrultusunda bir kararın alınmış olduğu artık yavaş yavaş anlaşılıyor.

ANAP modeline ve Türkiye'ye beynelmilel sermayenin nasıl baktığını gösteren ilginç bir örneği Chase Manhattan bankasının Türkiye temsilcisinin ilginç bir tesadüf sonucu Özal'ın 26 Mart seçim yenilgisi günü yayımlanan bir demeci ile aktaralım: "Bugünkü Türkiye ekonomisini 10-15 yıl öncesiyle karşılaştırmalı. O zamanlar sizin ekonominiz yoktu... Konutların, yolların durumu çok kötüydü. Elektriğiniz yoktu. Ülke tümüyle fakir bir görünüme sahipti. Tıpkı azgelişmiş ülke gibi... Son 5-6 yılda... Şehirleriniz dünya şehirlerine yakışan bir görünüm kazandı. İnsanlar daha modern... Bundan 10-15 yıl önce Ankara'da Osmanlı tipler oturuyordu... Ekonomist değillerdi, yeterli eğitim görmemişlerdi. Bugünse Ankara'da çok etkileyici insanlar var... İstanbul'da şöyle bir etrafa bakın enflasyonun etkisini görmezsiniz. İnsanlar aç değil, intihar etmiyorlar, umutsuzluğa düşmüş değiller... Eğer insanlar gerçekten zarar görüyor olsalardı, bunu protesto ederlerdi."(13)

Turgut Özal'ın Batının finans ve siyaset çevreleri nezdindeki prestijini, uyguladığı politikaların başarısında aramak mümkün değildir. Bu prestij, işin başından beri vardı. Özal'ın daha 1980 öncesinde Dünya Bankası ve Morgan Guaranty çevrelerinde özel ve kişisel bağlantılar kurmuş olduğunu Çölaşan ve diğerleri açıklıyor. Demirel'in başbakanlığı döneminde ABD ve Avrupa'nın siyasi çevreleriyle ve IMF/Dünya Bankası yetkilileri ile çok yoğun ilişkilere girdiği ve gerek bu dönemdeki temaslarında, gerek daha sonraki uygulamalarında Batılıların isteklerinden "daima bir adım daha fazla vermeye hazır" bir kişi olarak temayüz ettiği biliniyor. Gerçekten de 1980 24 Ocak kararlarında devalüasyon ve KİT zamlarının oranı IMF'nın beklentilerinin bir hayli üzerindeydi. 1983 sonrasında dış ticaret ve kambiyo rejimini liberalleştirirken Dünya Bankası'nın "yapısal uyum" modelinin doğrultusunda; ancak kimsenin beklemediği bir hızla hareket ederek Banka yöneticilerini mutlu kılmıştı. Keza, ülke içindeki sosyal güçlerden herhangi bir baskı gelmemesine rağmen "özelleş-

tirme" ve "yabancı sermayeyi ayrıcalıklı kılma" gibi beynelmilel sermaye için büyük önem taşıyan politika unsurlarını yürütmekte ısrarı da dikkati çekmiştir. Klasik ve ulusal bürokratların yerine çift pasaportlu, ABD yetiştirmesi ve beynelmilelci uzmanlar alması; hatta bazılarını siyasette ön palana çıkarması da dikkat ve takdirle izlenmiştir. Bu alanlarda gösterdiği meziyetler Turgut Özal'a o derecede prim sağlamıştır ki, başka ülkeler için kredi akımlarının kurumasına yol açan "aksamalar", örneğin IMF'nin parasal finansal limitlerinin sürekli ihlâl edilmesi toleransla karşılanmış; Türkiye ekonomisinin "örnek ülke" olarak gösterilmesini engellememiştir.

IV.BURJUVAZİNİN SINIF BİLİNCİ VE DEVLETİN SINIF KARAKTERİ: OLGUNLAŞMA EĞİLİMLERİ VAR MI?

A.Olgunlaşma üzerine

Geçen on yıl boyunca Türkiye toplumunun yaşadığı önemli ve derin değişmelerin değerlendirilmesinde Türkiye solunun bünyesinde dahi gözlenen ciddi bir ayrılık ortaya çıkabiliyor: Bazıları geçtiğimiz dönemi, maliyeti ne olursa olsun Türkiye kapitalizmin olgunlaşma yılları olarak görüyorlar; diğerleri ise daha önceki yirmi yılın iktisadi, siyasal ve sosyal birikim ve edinimlerinin büyük ölçüde israf edildiği "yitik yıllar" olarak algılıyorlar.

Bu fikir ayrılığı bu yazıda tartışılan burjuvazi/devlet ilişkileri sorunsalına nasıl yansıyabilir? 1980'li yılları bu açıdan "kapitalizmin olgunlaşma" dönemi olarak yorumlamamızın mümkün olup olmadığını iki ayrı soru çevresinde tartışabiliriz: Burjuvazinin sınıf bilincinde olgunlaşma eğilimleri ağır basmakta mıdır? Ve devletin sınıf karakterinde olgunlaşma eğilimleri ağır basmakta mıdır? Soruların olumlu yanıtlanması kapitalizmin gelişiminde de -sözü geçen sorunsal açısından- belli bir olgunlaşma olarak yorumlanabilecektir.

Burjuvazinin sınıf bilincinin olgunlaşmasının bir göstergesi, bizce, siyasi iktidarla ilişkilerinde bir sınıf olarak, topluca hareket etme eğilimlerinin başat hale gelmesidir. Bu, devletle ilişkilerinde burjuvazinin bölünme-parçalanma etkenlerini, ve günlük endişelerini; farklı bir ifadeyle **bireysel, kısmi ve kısa dönemli** çıkarlarını, **genel/sınıfsal ve uzun dönemli** çıkarları yanında arka plana atabilmesi anlamına gelir.

Kapitalist bir toplumda devletin sınıfsal karakterinde olgunlaşma süreci ise, siyasi iktidarın **belli sermayedarların veya sermayenin belli kliklerinin, alt-gruplarının günlük, kısa dönemli** çıkarlarını izleyen bir aygıt olmaktan çıkarak, **bir sosyal sınıf olarak burjuvazinin (ve dolayısıyla sosyal sistemin) genel, bütüncül ve uzun dönemli** çıkarlarını kollayan, izleyen ve güvenceye alan bir kurum haline gelmesi anlamına gelir.

Geçtiğimiz on yıllık bu süre içinde burjuvaziyi ve devleti bu ölçütler açısından incelediğimizde yapılabilecek bazı saptamala-

> **Türk burjuvazisinin ulusalcı tavırlardan yoksun, dışa karşı cılız niteliği ve bu sınıfın ekonomik bağımsızlığa dönük herhangi bir atılımı destekleyecek bir sosyal güç olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.**

rı tartışmaya sunmakta yarar görüyoruz.

B.Burjuvazide "Olgunlaşma" Göstergeleri

Burjuvazinin siyasi iktidara karşı birleşik tavır gösterdiği 1979, 1980-82, 1984-87 yıllarında hangi etkenler birleştirici rol oynamıştır? Kaba bir döküm yapacak olursak, beynelmilel sermayenin siyasi iktidara karşı tavırlarının, siyasi iktidarın işçi sınıfına karşı tavırlarının ve siyasi iktidarın genel olarak sermayeyi ilgilendiren politikalarının birleştirici etkenler olarak rol oynadığını saptayabiliyoruz.

Burjuvazimiz Türkiye'nin dünya kapitalist sistemiyle bağımlı ve zayıf bir konumda eklemlenmiş olduğunun bilincindedir. Bu nedenle beynelmilel kapitalizmin üst-kurumları ve metropolleri ile karşıtlık içinde sürdürülen siyasi çizgilere destek vermesi söz konusu değildir ve 1979'da siyasi iktidara karşı tavır alışında, hükümetle IMF ve ABD arasındaki uyumsuzlukların derinleşmesi herhalde önemli bir rol oynamıştır. Keza, ANAP iktidarının somut politika ögelerinden zarar gören sermaye grupları dahi, Özal'ın beynelmilel sermaye tarafından kuvvetle desteklenmekte olmasını, siyasi iktidarla herhangi bir karşıtlık ilişkisi içine girmemek için bir neden olarak görmüşlerdir.

Bu saptamadan hareketle iki noktayı vurgulayabileceğimizi sanıyoruz: Birincisi, Türk burjuvazisinin ulusalcı tavırlardan yok sun, dışa karşı cılız niteliği ve bu sınıfın ekonomik bağımsızlığa dönük herhangi bir atılımı destekleyecek bir sosyal güç olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren, Özal iktidarının giderek Türkiye burjuvazisinden çok beynelmilel sermayeyi temsil eden özellikler taşımaya başlamasıdır. ANAP iktidarının zaman içinde Türkiye sermaye sınıflarının ne genel, ne de uzun dönemli çıkarları ile ilgisi olmayan politika ögelerine (örneğin özelleştirme ve yabancı sermayeye sağlanan ölçüsüz ayrıcalıklar gibi) angaje olması ve sermayenin önde gelen temsilcilerine karşı sert, uyumsuz tavırlar takınması bu dönüşümü yansıtan işaretler olarak görülebilir. Özal'ın zaman zaman sermayeden daha güçlü olduğu, burjuvaziyi "terörize ettiği" izlenimleri, sözü geçen beynelmilel sermaye desteği faktörü dikkate alınmazsa yerli yerine oturtulamaz.

Burjuvazinin birlikte hareket etmesine yol açan temel etkenlerden bir ikincisi, siyasi iktidarların sendikal hareket ve işgücü piyasası ile ilgili düzenlemeler kar-

şısındaki tavırları olmuştur. Ecevit iktidarına karşı başlatılan saldırının ardında, hükümetin işçi hareketindeki radikalleşme sürecini önleyememesi veya önlemek istememesi temel etken idi. Bu yılları bir "kâbus" haline getiren olgu, iş adamlarının bugün kullandıkları ifadelerle "işyerlerinin yönetilemez hale gelmesi, işverenin işçiler üzerindeki otoritesinin yitirilmesi" olmuştu. 24 Ocak programını bütünüyle benimseyen iş çevrelerinin programa yönelttikleri eleştiri, "işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen" ögelerden yoksun olması idi. Bu eksikliği kararlılıkla ve burjuvazinin özlemleri doğrultusunda gidereceğini ilk günden belli eden 12 Eylül rejimi sermayenin rezervsiz desteğini de böylece garanti etti. İşgücü piyasasının işleyiş kurallarındaki değişmeler anayasa ve yasalarla kurumsallaştıktan sonra, sermayenin ANAP iktidarından bu bağlamda aşırı beklentileri olması sözkonusu değildi. Yine de 1984'ü izleyen yılların iktisat politikalarının ücretleri hızla aşındırmaya devam etmesi, sendikacılığı ve ücret düzeyini sermaye için hayati bir sorun olmaktan çıkarmıştır. Diğer ögeleriyle sanayi sermayesini tedirgin eden ANAP politikalarının sanayici tarafından bir noktaya kadar "sineye çekilmesi"nin ardında bu etken yatıyor.

İşçi sorunlarının yanısıra 1980-sonrasının iktisat politikası uygulamaları genel olarak sermayenin lehine çok sayıda öğe içermektedir ve bunlar bu dönemde burjuvazi ile iktidar arasındaki ilişkilerin içiçeliğini yansıtmaktadır. Bunların dökümünü ve çözümlemesini yapmak bu yazının boyutlarını aşıyor. Örnek olarak vergi sisteminin köklü bir biçimde sermayenin lehine değiştirilmesi (14), Türk Parasını Koruma Kanunu'na bağlı yasakların büyük ölçüde kaldırılması, "siyasi ve ideolojik" suçların amansızca cezalandırıldığı bir dönemde "ekonomik suça ekonomik ceza" ilkesinin yaygınlaştırılması ve bir dizi afla "kara ekonomi"nin aklanmasını gösterebiliriz. Biçimsel görünmesine rağmen, siyasi iktidarın sınıfsal konumunu çok çarpıcı bir biçimde ortaya koyan bir diğer yenilik, iş adamlarının siyasi karar merkezlerine, bakanlara ve başbakana doğrudan ulaşabilmelerini sağlayan yeni ortam olmuştur. İş adamlarının katıldığı dış gezilerin bu bakımdan çok verimli bir ortam yarattığı söyleniyor. Eskiden bürokrasinin çeşitli kademelerinde eşik aşındıran holding yöneticileri, özellikle ANAP iktidarı yıllarında bürokratik kademeleri aşarak doğrudan Özal biraderlere veya Pakdemirli'ye ulaşmak fırsatını kolayca buluyorlardı.

Burjuvazinin siyasi iktidara karşı yekvücut hareket ettiği dönem ve ortamlar içinde sermayenin belli kesimlerinin özel çıkarları için farklı davranma nedenleri vardı: 1978-79 yılları spekülatif kâr olanaklarından yararlanmak isteyen ticari sermaye için altın yıllar olabilirdi. 1980-87 yıllarının sanayi sermayesi için çeşitli güçlükler yarattığını yukarıda tartıştık. Bu iç bölünme ögelerine rağmen, burjuvazi sözü edilen dönemlerde ortak bir siyasi tavır koyarak kısmi çıkar hesaplarını aşan bir sınıf dayanışma-

sı, sınıf bilincinde belli bir olgunlaşma göstermiştir.

B.Burjuvazide "Azgelişmişlik" Göstergeleri

Ancak, "olgunlaşma" teşhisini burjuvazinin kısa ve uzun dönemli çıkarları arasındaki karşıtlık bağlamında yapamıyoruz: Sermaye, 1980 yılında işgücünün şiddet yoluyla disiplininden yana ağırlığını koyarken, kısa dönemli bir çözümün ebedi bir çözüm olacağı yanıltısı içinde idi. Ve bu kısa dönemli perspektifi aşamamış olması ile sınıf bilincinin henüz tam olarak olgunlaşmadığını ortaya koymakta idi. 1979 yılında tıkandığı iyice ortaya çıkan "popülizm"i, kısa dönemli sorunlarının saplantısı içinde burjuvazi, askeri bir rejimin getirdiği otoriter bir modelle aşmaya çalıştı. Bizce, uzun dönemli bir prespektif, emekçi sınıfları siyaset sahnesine aktif aktörler olarak katan bir burjuva demokrasisine ulaşma çabalarını gerektirirdi. Böyle bir adım. ekonomik krizin emek ve sermaye arasında belli bir "toplumsal sözleşme" ile aşılmasının çerçevesini de yaratırdı. Aksine, "askeri çözüm'ün ebedi bir çözüm olacağı yanıltısına saplanıp kalan Vehbi Koç, Kenan Evren'e 12 Eylülden üç hafta sonra yazdığı mektupta, "TKP... ve solcular... memleketi yıkmak için... yeniden harekete geçmişlerdir Bunlara karşı uyanık olunmalı ve teşebbüsleri muhakkak engellenmelidir." tavsiyesinde bulunuyordu (15). Türkiye burjuvazisinin "medar-ı iftiharı" Vehbi Koç'un bu "derin" tavsiyelerinin üstünden sekiz yıl geçmeden, iş âleminin seçkin simalarından yaklaşık yarısının TKP'nin yasallaşması doğrultusunda tavır oluşturmaları- sermaye sınıfının bir kaç yıl önce uzun dönemli perspektiflerden ne derecede yoksun olduğu hususunda- düşündürücü olsa gerektir.

Türkiye burjuvazisinin geriliğinin ve perspektif yoksunluğunun daha da çarpıcı bir belirtisi, bir kez daha sermaye-devlet ilişkileri içinde ortaya çıkıyor: 1980-sonrasında "liberal bir serbest piyasa ekonomisi"ne geçildiği savı, resmi ideolojinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. İthal kotalarından, döviz ve kredi tahsislerinden elde edilen "rant"ların, bu dönemde yokedilmiş olduğu savı içte ve dışta yeni ekonomik modeli bölüşüm ilişkileri bakımından da savunanların ana dayanaklarını oluşturmuştur.

Özal ve şürekâsı ile Çetin Altan ve sülâlesi dışında 1980- sonrasının ekonomik ilişkilerini yakından izleyen herkes bu savların ne kadar boşlukta durduğunu farketmiş olacaktır: İthal kotası ve döviz tahsisinden doğan "rantlar", (hayali) ihracata ödenen sübvansiyonlardan doğan "avantalar"la ve ithalattan alınan fonlar üzerinde siyasi iktidarın günü gününe oynamasından oluşan kazanç ve kayıplar ile yer değiştirdi. Kredi tahsislerinden doğan çıkarlar, siyasi iktidarca batık kredilere karşı "hoşgörü"lü davranması istenen veya şirket kurtarma operasyonlarının yükünü üstlenen bankaların sağladığı yüzlerce milyarlık çıkarlarla yer değiştirdi. Eskiden maddi çıkar yaratacak kararları alma durumundaki bürokraside müzmin hale gel-

miş rüşvet ve suistimal, yetkilerin bakanlara veya belediye başkanlarına devri sonunda (örneğin denetimsiz ihale edilen dev yatırımlardan) siyasi kadroların veya iktidar partisinin topladığı "haraç"lara dönüştü. Özetle ifade etmek gerekirse, "liberal", "serbest piyasa ekonomisi" bir safsatadır. Siyasi iktidarın yaratabildiği "avanta" ve kayıpların boyutları 1980- öncesi dönemle karşılaştırılamayacak derecede büyümüştür.

İşte bu bağlamda burjuvazinin çeşitli alt-kesimleri arasında, sözü edilen imkânlara "mazhar olmak" doğrultusunda kıyasıya bir rekabetin doğduğunu gözlüyoruz. Bu, sermaye birikimi düzleminde geri ve zayıf olan burjuvazinin ikincil (tali) bölüşüm ilişkileri veya dolaşım süreci içinde avantajlı konumlar elde etme çabasından farklı birşey değildir. Burada aranan "avantaj" tanım gereği sınıfsal değil, bireysel veya en iyi ihtimalle kısmi olabilir. Yine tanım gereği, bu tür "avantaj"ların, burjuvazinin bütün kesimlerine, tüm tekil iş adamlarına eşitlik içinde sağlanması mümkün değildir: ESKA'ya verilen ayrıcalıklı bir ihale DOĞUŞ'un dışlanması sonucunu doğurur. SEKA grevinin Toprak Holding gözetilerek uzatılması Hür Holding'in aleyhine sonuç verir vb.

Burada sözünü ettiğimiz rekabet, ürünlerin kalitesinde, teknolojide, birim maliyetlerinde ilerleme sağlayan ve bu özellikleriyle ekonominin birikim potansiyelini geliştiren, kapitalizmin dinamizmini sağlayan rekabet değildir. Bu "rekabet", Taksim'deki yedi dönümlük bir arsada inşaat izni eski ortağı Bedrettin Dalan tarafından dokuz kattan otuzdört kata çıkarılan Süzer'in bu "avanta"yı sorgulayan gazetecilere verdiği "Sabancı'ya kırk kat rant verilecek de bana niye verilmeyecek?"(16) yanıtında ifadesini bulmaktadır.

Özellikle ANAP'ın genişleme konjonktürünün son bulduğu 1987'yi izleyen süre içinde, siyasi iktidarla yakınlık derecesinin yarattığı imkânları paylaşma yarışında yenik düşen sermaye grupları (Yaşar, Anadolu Endüstri Holding, Narin, Ercan vb.) ile ayrıcalıklı konumları sayesinde yükselmeye devam eden sermaye grupları (ENKA, ESKA, Toprak, STFA, Koçtuğ vb.) arasındaki çelişkilerin burjuvazinin saflarında da derin bölünmeler yarattığı ortaya çıkıyor. "Ayrıcalıklı davranış"tan en çok şikâyet eden grupların, ayrıcalıklı konumlar için yaptıkları mücadelede yenik düşen gruplar olması ve hiçbir zaman sorunu, nesnel rekabet koşullarını sağlayan bir düzenleme biçimi lehinde koymamaları, Türkiye'de burjuvazinin olgunlaşma sürecinde fazla ilerlememiş olduğunu göstermiyor mu?

D. Devletin Sınıf Karakterinde Olgunlaşma Var mı?

1980'li yıllarda gözlenen politik ve iktisadi dönüşümlerin ışığında devletin sınıf karakterinde belli bir olgunlaşma eğiliminin ağır bastığını söyleyebilir miyiz? Bu soruyu tartışırken, bir kez daha, burjuvazinin **genel** ve **uzun dönemli** çıkarları arasında bir ayrım yapmanın yararlı olduğunu düşünüyoruz. 1970'li yılların so-

> **Sosyalist solun bugünkü parçalanmışlığının süregelmesi, sosyalizmin toplumumuzun geleceği açısından sürekli olarak marjinalleşmesi anlamına gelecektir. Türkiye halkının böyle bir geleceğe layık olmadığını düşünüyoruz.**

nuna doğru, Türkiye toplumunda sınıf kavgalarının aldığı biçim, burjuvazinin hem genel, hem de uzun dönemli çıkarlarını tehdit eder hale gelmişti. 1980'li yıllarda, devletin yeni baştan kurumlaşmasında ve iktisat politikalarında izlenen modelleşme, Türkiye toplumunun egemen sınıf(lar)ının genel, ancak kısa dönemli çıkarlarının karşılanması doğrultusunda bir büyük operasyondu. Kısa dönemli çıkar hesaplarının bu derecede büyük ve sancılı bir operasyonu gerektirmesi, bizce, devletin sınıf karakretinin olgunlaşmasını yansıtmaktan uzaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, burjuvazinin uzun dönemli çıkarları, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Arjantin örneklerinin gösterdiği burjuva demokrasisi doğrultusunda dönüşümlerle gerçekleşebilirdi ve 1980'li yıllar bu tür bir "olgunlaşma" sürecini yansıtmaktan uzaktır.

Buna rağmen, 1980'li yılların ilk yarısında, en azından, burjuvazinin **genel** çıkarlarını, sermaye gruplarının **özel ve kısmi** çıkarlarının önüne alan devlet politikalarının egemen olduğu söylenebilir.Bu nedenle, tablo, farklı kurumsal çerçevelerde olmakla birlikte, '63-'75 yıllarından farklı sayılamaz. Yukarıda bu doğrultuda "genel" çıkarları izleyen politika ögelerini gözden geçirdik.

Ancak, bir önceki alt-kesimde tartışıldığı gibi, ANAP iktidarının son yılları devletin sınıf politikasında **genel** sınıf çizgisinin belli ve seçilmiş sermaye grupları lehine sapmalarla yozlaşmasının egemen olduğu bir dönem olarak göze batıyor. Yukarıda ele alınan "uzun dönem perspektifinin yokluğu" ile birleşince bu dönüşüm devletin sınıfsal karakterinde kesin bir dejenerasyon olarak yorumlanmalıdır. Bu, örneğin 1960'lı-1970'li yılların MC iktidarları öncesi ile karşılaştırıldığında kesin bir geriye dönüş sayılmalıdır: Önceki dönemde, bürokrasinin ideolojik ve fiili konumları itibarıyle otonom özellikler taşıyan (küçük burjuva radikalizminin temsil eden ve partizanlaşmamış) bir kanadı, "rant ekonomisi"ayrıcalıklarının burjuvazinin farklı kesimleri arasında tarafsızca dağıtılması işlevini yüklenmişti ve bu "tarafsızlık" parlamenter rejimin getirdiği politik denetim mekanizmalarıyla birlikte kısmen de olsa gerçekleşirdi. 1980'li yılların ortalarına doğru "avanta dağıtma" olanakları bürokrasinin denetiminden siyasi kadrolara intikal edince, burjuvazinin farklı kanatları arasında tarafsızlığı sağlamak imkânsız hale geldi; sermaye grupları arasında çıkar çatışmaları yaygın-

laştı. Bütün eksiklerine rağmen önceki dönemin planlama deneyimleri, 1980'li yıllarda tamamen ortadan kalkan bir uzun dönem perspektifine yönelme çabasını temsil ediyordu.

Devletin sınıf karakterinde gözlenen bu yozlaşma eğilimlerini, burjuvazinin sınıfsal dayanışma ve bilincinde beliren çatlaklarla birleştirince bu yazının sorunsalı açısından 1980'li yılların kapitalizminin belirgin bir "olgunlaşma" sürecine tekabül ettiğini söyleyemiyoruz.

E. Sol için bazı dersler

Türkiye 1989 Mart ayında ANAP'ın seçim yenilgisine bu ortam içinde geldi. Burjuvazinin saflarında dağınıklık, hatta panik vardır. Egemen sınıfın genel çıkarlarını yeniden sahiplenecek bir siyasi iktidar formülü bulunmuş değildir. Yeni stratejisini iç ve dış sermayeye güvence verme üzerine inşa eden sosyal demokrasinin ANAP'ın yerini alacak saygınlığı henüz kazandığı söylenemez. Halk kitleleri, burjuvazinin ve beynelmilel sermayenin sekiz yıldır sürdürdüğü ideolojik saldırıya ve politik modele karşı koyabildiklerini nihayet göstermişlerdir.

Nesnel durum, sosyalist solun Türkiye toplumunda önemli bir rol oynaması için fevkalâde elverişli ön-koşullar içermektedir. Eksik olan öznel koşullardır. Bizce, bugünün ortamında, en önemli öznel handikap sosyalist solun dağınıklığıdır. Bu birliğin

ANAP'ın genişleme konjonktürünün son bulduğu 1987'yi izleyen süre içinde siyasi iktidarla yakınlık derecesinin yarattığı imkânları paylaşma yarışında yenik düşen sermaye grupları ile ayrıcalıklı konumları sayesinde yükselmeye devam eden sermaye grupları arasındaki çelişkilerin burjuvazinin saflarında da derin bölünmeler yarattığı ortaya çıkıyor.

gerçekleşmesi doğrultusunda atılan her adım, Türkiye toplumunda son on yıldır kabul edilemez bir ağırlık kazanmış olan burjuvazinin ve beynelmilel sermayenin mevzilerini demokrasi ve bağımsızlık doğrultusunda geriletmek anlamına gelecektir. Buna karşılık, sosyalist solun bugünkü parçalanmışlığının süregelmesi, sosyalizmin toplumumuzun geleceği açısından sürekli olarak marjinalleşmesi anlamına gelecektir. Türkiye halkının böyle bir geleceğe lâyık olmadığını düşünüyoruz.

GELECEK

DİPNOTLAR:

1.Bunlar, Çukurova, Koç, Sabancı, İş Bankası, Doğuş, Yaşar, Akın ve Çolakoğlu gruplarıdır. Bu gruplaşmada ve bu yazıda kullanılan ampirik bilgilerin bir bölümünde arkadaşım G.Yalman'la birlikte yürüttüğümüz bir araştırmanın bulgularından yararlanıldı. Aynı bağlamda vazgeçilmez bir kaynak olarak bk.M.Sönmez, ***Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler,*** *İstanbul 1987, Gözlem Yayıncılık, Holding bankacılığı için ise: Ö.Akgüç,* ***Türkiye'de Bankacılık,*** *İstanbul 1987, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi.*

2.Kapalı ve hatasız bir liste sayılmamak uyarısı ile bu grupları şöylece sıralayabiliriz: Koç, Sabancı, İş Bankası, Çukurova, Yaşar, Doğuş, Akın, Çolakoğlu, Profilo, Dinçkök, Eczacıbaşı, Bodur, Anadolu Endüstri Holding, Konukoğlu, Koçtuğ, Ulusoy, Zihni, Tekfen, Enka, STFA, Kutlutaş, Gama, Gürüş, Alarko, Kiska, Eska, Süzer, Transtürk, Ekinciler, Menteşoğlu.

3.Geniş bir tabanı ve yarı-resmi işlevleri bulunan Sanayi ve Ticaret Odaları ile TOBB'nin yönetimi genellikle küçük boyutlu iş adamlarında (N.Sezgin, M.Yazar, E.Faralyalı) veya büyük sermayenin profesyonel yöneticilerinde (E.Soysal, A.Çoşkun) olmuştur. Doğrudan doğruya büyük sermayenin klübünü oluşturan TÜSİAD'ı ise büyük patronlar (Sabancı, Eczacıbaşı, Koçman, Bezmen) doğrudan doğruya yönetmeyi yeğlemişlerdir.

*4.****Ekonomik Panorama.*** *25.2.1989.*

5.Bk. ***Anka Günlük Ekonomik Bülten,*** *20.11.1978.*

6.M.A.Birand, ***12 Eylül,*** *İstanbul 1984, Karacan yayınları, ss.100-101.*

7. C.Arcayürek, ***Cüneyt Arcayürek Anlatıyor,*** *Cilt 8, Ankara 1986, Bilgi Yayınevi, s.320, 374.*

8. Bu sorunun yer yer tartışan bir çalışma için bk. K.Boratav, ***Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985,*** *İstanbul 1988, Gerçek Yayınevi*

9.Mektubun tam metni için: M.Sönmez, a.g.e. s.346 vd.

10. ***İzmir Ticaret Odası Dergisi,*** *Haziran 1983*

11.Arcayürek, a.g.e. s.18

*12.****Hürriyet,*** *13.3.1989.*

*13.****Ekonomik Panorama,*** *26.3.1989.*

14.Bu konuda bk. O.Oyan, ***24 Ocak Ekonomisinde Dışa Açılma ve Mali Politikalar,*** *Ankara 1987, V Yayınları.*

15. Bk.Sönmez, a.g.e. s.350-351

16. ***Cumhuriyet,*** *15.3.1989*

DOĞU AVRUPA SOSYALİST ÜLKELERİNDE REFORM SÜREÇLERİ

Dr.Tarık Demirkan

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen kırk küsür yıl ilerde "Birleşik Avrupa"nın ön tarihi olarak değerlendirilecek. Batı Avrupa kapitalist ülkelerinin - sosyal demokrat partilerin yadsınamaz çabalarıyla- ekonomik ve siyasi istikrarı sağladıkları, sistemin iç çelişkilerinden doğan bunalımları dönemsel daralmalara indirmeyi başardıkları, katmanlar ve toplumsal tabakalar arasındaki çelişkileri sistemin temellerine zarar vermeyecek ölçüde yumuşatabildikleri, geçen yüzyılda başlayan sermayenin toplumsallaşması sürecine, ekonominin, sanayiinin ve teknolojinin ulusal sınırlar tanımayan gelişmesine koşut olarak kıta çapında oluşan siyasi uzlaşmanın ve merkezileşmenin tarihi bu.

Aynı dönem Doğu Avrupa ülkeleri açısından ise dünya ekonomik-politik süreçlerinden yalıtlanmanın, tarihsel olarak Avrupanın periferisinde yer almaktan kaynaklanan görece geri kalmışlığın derinleştiği, ekonomik daralma ve siyasi istikrarsızlık yılları olarak değerlendirilecek. Kırk küsür yılın verileri dünyanın bu köşesinde uygulanan gelişme modelinin tarihsel koşullara denk düşmediğine işaret ediyor. Ekonomik anlamda bölgesel olarak içe kapanık ve tek merkezli kalkınma stratejisi sözü geçen ülkelerin dünyanın ileri sanayii ülkeleri arasına girebilmesini sağlayamadığı gibi, tüm çabalara karşın bölge ülkelerinin ekonomik entegrasyonuna da ulaşamadı. Ekonomik-teknolojik geri kalmışlığın pekiştiği bu yıllarda Doğu ve Batı Avrupa arasındaki gelişmişlik farkı da derinleşti.

Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinin tümü için geçerli üniform bir kalkınma modelinden söz edilebilir mi? Evet, her ne kadar bu ülkelerin tarihi ve toplumsal koşulları önemli farklar gösteriyor olsa da, 2.Dünya Savaşı'ndan sonraki tarihsel dönemde bu ülkeler hem ekonomik ve hem de siyasi anlamda -küçük ayrıntılarla- tek bir modeli, Sovyet modelini yaşama geçirmeye çalıştılar.

Burada sözü geçen modelin ekonomik yanlarına girmek iste-

miyorum. Yazının boyutları, sosyalist ekonomilerde meta üretiminin olup olmayacağı, tek bir ülkede sosyalizmin inşaasının olanaklı olup olmadığı üzerine özellikle yirmili yıllarda Sovyetler Birliğinde süren kuramsal tartışmaları ele alıp tanıtmaya ve modelin uygulanmasının sözü geçen ülkelerin ekonomilerinde yarattığı dengesizlikleri ve asimetriklikleri veriler temelinde değerlendirmeye el vermiyor. Burada sadece bir kaç cümleyle sonuçlar üzerinde duralım:

Toplumun yeniden üretim süreçlerinde kâr, maloluş fiyatı, rantabilite, verimlilik, talep gibi kıstasların dikkate alınmadığı, üretimin, piyasanın arz ve talep yasalarından etkilenmeden, makro ve mikro düzeyde merkezi organlarca düzenlenildiği koşullarda süren ekstensif kalkınma ulusal ekonomilerin güç kaynaklarının israfına, kapasitelerin tükenmesine ve tıkanmalara yol açtı.

Ülkelerin ulusal koşullarını ve kalkınmışlık düzeylerini göz ardı ederek her halükarda ağır sanayiiye öncelik tanıyan kalkınma stratejisi dev sanayii komplexleri yarattı, ama ekonomik rekabetin olmadığı koşullarda tarımın ve diğer sektörlerin zararına gelişen bu ağır sanayii komplieksleri hantal, ulusal kaynakların çarçur edildiği, teknik-teknolojik yenilenme kaygısını duymayan birimler olarak kaldılar.

Sanayiinin geliştirilmesi uğruna ihmal edilen ve yarattığı değerlerin önemli kısmı sürekli başka alanlara kaydırılan tarım sektörü ulusal ekonominin dengesini tehdit eder boyutlarda geriledi. Modelin tarım alanında öngördüğü kollektivizasyonun kısa süre içinde gerçekleştirildiği, bazı dönemlerde zor ve baskı unsurlarını da kullanarak kooperatifleşmesinin sağlandığı bu ülkeler bir iki istisnanın dışında tarım mamulleri bakımından kendi kendilerine yetmeyen, en azından sıkıntıların duyulduğu ülkeler haline geldiler.

Özel mülkiyetin küçük birimlere kadar devletleştirilmesi bir yandan özellikle hizmetler alanında sıkıntı ve yokluklar yaratırken, öte yandan da tekellerin egemenliğindeki sanayii üretiminde de darboğazlara neden oldu.

Malların fiyatlarının ekonomik anlamda, üretimde kullanılan girdiler temelinde değil de, merkezi olarak tespit edilmesi, siyasi nedenlerle ve enflasyon yaratmama kaygısıyla zamların uygulanmaması hemen her mala verilen devlet subvansiyonlarının sürekli artmasına neden oldu ki, bu da ulusal bütçeleri sürekli zorlayan etmen haline geldi.

Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinde üretimin nicel boyutlarına önem veren bu ekstensif kalkınma, 1960'lı yıllardan itibaren durağanlık, gerileme ve sonuçta bunalım dönemlerini yaşadı. Soğuk savaş yıllarının sona ermesine koşut olarak bölge ülkelerinin dünya ekonomisiyle giderek artan ilişkileri, çelişkileri netleştiren, görece geri kalmışlığın boyutlarını hissettiren ve sonuçta yeni yol arayışlarını gündeme getiren bir dönem başlattı.

İşte ele aldığımız ülkelerde ekonomik yaşamda reform çabalarının birinci dalgası bu yıllarda boy verdi. Ama reform programları her ne kadar ekonomik anlamda

gerçekçi olsalar da bu dönemde başarısızlığa uğramaya mahkumdular. Var olan ilişkiler sisteminin reformdan geçirilmesinin birinci koşulu siyasi yapı reformuydu.

Ekonomik yapı ve siyasi yapı arasındaki bu sıkı ilişki sosyalizmin yapısından kaynaklanıyor. Bilindiği gibi sosyalist toplumlar daha önceki toplumsal sistemlerin aksine, toplumsal ekonomik yapı içerisinde spontan olarak zaman içinde boy verip serpilen toplumsal güçlerin önce ekonomiye sonra siyasi iktidara el koymaları sonucu doğmadılar. Daha önceki toplumsal sistemlerde geleceğin toplumsal ilişkileri eski çerçeve içinde gelişmiş ve iktidarın bu yeni güçlerin temsilcilerinin eline geçmesiyle bu süreç hızlanmıştı. Sosyalist toplumlarda ise iktidara el koyan güçler, sosyalist olarak niteledikleri ekonomik yapıyı ve ilişkileri iktidarı ele geçirmelerinden sonra, yukarıdan aşağıya, merkezi ve bilinçli olarak kurdular. Çok önemli olan bu fark bu toplumlarda ekonomik yapının reformunun izlemesi gereken yöntemini de belirliyor. Tabanda, yani üretim güçleri ve toplumsal ilişkiler düzeyinde kontrol ve özdenetim mekanizmalarının olmadığı koşullarda, ekonomik yapıdaki değişiklik yukarıdan aşağıya olmak zorunda. Bu ise siyasi mekanizmanın da değişmesini zorunlu kılıyor. Eski ekonomik ilişkileri ve yapıyı öngören eski siyasi yapının yerini yeni ilişkileri hedefleyen yeni siyasi yapıya terk etmesi gerekiyor. İşte bu nedenle toplumsal yapının ve ekonominin reformunun birinci ve olmazsa olmaz koşulu siyasi yapıdaki ciddi reformdur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki tarihsel dönemde bu ülkeler hem ekonomik ve hem de siyasi anlamda -küçük ayrıntılarla- tek bir modeli, Sovyet modelini yaşama geçirmeye çalıştılar.

Şimdi Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasi reform çabalarına girmeden önce ana hatlarıyla, bu ülkelerde de egemen olan Sovyet siyasi modelini ele alalım:

Bugün dünyanın değişik köşelerinde sosyalist toplumsal ilişkileri yaratmaya çalışan ülkelerin tümünde -ki, bunlar arasında değişik nedenlerle Sovyetlere karşı olanlar da vardır,- ekonomik yaşamda küçük farklılıklar olsa bile, siyasi anlamda Sovyet modeli yürürlüktedir. Modelin özü; partinin bu toplumlarda herşeye egemen tek merkezi-örgütlü güç olmasıdır. Parti devletle, yasama, yürütme ve yargı organlarıyla içiçe geçmiştir. Başka biçimde söylersek, halkın ülke yönetimine ortak olabileceği, politik etki yapabileceği tüm organ ve platformlar; seçimlerden parlamentoya, sendikalardan dernek ve mahalli kuruluşlara kadar herşey parti karşısında ikincil öneme sahiptir.

Siyasi demokrasinin sadece toplumsal anlamda değil, parti işleyişinde de kesinlikle eksik olduğu bu koşullarda karar mekaniz-

maları az sayıda, bir avuç, hatta çoğu kez tek bir liderin hegemonyasındadır. Alınan kararların harfi harfine uygulanmasından başka bir işlevi olmayan parti örgütü, hükümet, devlet daireleri ve diğer kurumlar süreç içinde basit, insiyatifsiz yürütme mekanizmaları haline gelmişler, bu kademelerde yaygınlaşan "kapı kulluğu" yeni çıkar ilişkileri yaratmış, verilen emri yerine getirmeye en uygun kişilerden seçilen "memur, bürokrat" tabaka toplumda farklı çıkarlara ve ayrıcalıklara sahip kemikleşmiş bir yapı oluşturmuştur.

Bu sürecin kolay yaşanmadığının en somut kanıtı Sovyetler Birliğindeki Stalin dönemidir. Bu dönemde farklı görüşe sahip olsun veya olmasın, "tek kişinin liderliğini" tehlikeye sokabilecek her politik kadro etkisizleştirilmiş, yukarıdan aşağıya çığ gibi büyüyen soruşturma, tutuklama ve likidasyon atmosferi içinde korkunun, yılgınlığın ve pasifizmin egemen olduğu bir toplum yaratılmıştır. Ama son zamanlarda propagandanın da etkisiyle giderek güçlenip yaygınlaşan tezin aksine modelin mimari Stalin değildir. Stalin'inin kişisel diktatörlüğüne fırsat veren, bu konuda elverişli bir temel yaratan etken, Ekim devrimi sonrası siyasal demokrasi yerine adı ne olursa olsun, diktatörlüğün tercih edilmesi, halkın iradesini kullanabileceği denetim mekanizmalarının yaratılamamış olmasıdır. Hata Stalin'in uygulamalarında karakterinin olumsuz yanlarında değil, Stalin'i "Stalin" yapan siyasi modelde aranmalıdır.

Varolan ilişkiler sistemin reformdan geçirilmesinin birinci koşulu siyasi yapının reformuydu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist yolu seçen Doğu Avrupa "Halk Cumhuriyetleri"nde de bu model aynen alınıp uygulanmıştır. Demokratik geleneklerin daha köklü, halkın siyasi bilincinin daha gelişmiş olduğu bu ülkelerde yaşama geçirilmeye çalışılan Sovyet siyasi modeli toplumsal yaşamda bugüne kadar giderilemeyen derin çatlaklar yaratmış, ölçülemeyecek zararlar vermiştir.

1945-1950 yılları arasındaki dönem bu ülkelerde komünist partilerin iktidarı hegemonyalarına almalarının tarihidir. Ülkeden ülkeye bazı farklar gösterse de, komünist partiler bazı ülkelerde sosyal demokrat partilerle birleşerek, bazı ülkelerde ise diğer partileri fonksiyonu olamayan biçimsel kurumlar haline getirerek toplumsal yaşamın var olan tek partisi haline gelmişlerdir. Sovyetler Birliğinde 1953 yılında Stalin'in ölümüyle sona eren dönem en katı biçimiyle 1948'lerde elli li yılların sonlarına kadar Doğu Avrupa ülkelerinde de yaşanmıştır; bu dönemde Bulgaristan'da Vlko Çervenkov, Çekoslavakya'da Antonin Novotny, Macaristan'da Matyas Rakoşi, Polonya'da Boleslaw Bierut ve Romanya'da da Ana Pauker ve G.Gherghiu-Dey ülkelerinin herşeye hakim politik liderleri haline geldiler.

Bir zamanlar Sovyetler Birliğinde olduğu gibi, bu ülkelerde de toplum içinde komünist partisine muhalif güçlerin saf dışı edilmesinin ardından, parti içinde belli konularda "lider"den farklı görüşler taşıyan "potansiyel muhaliflere" sıra geldi. Soğuk savaş yıllarının Stalinci politikasına koşut olarak "sosyalist toplum geliştikçe sınıf savaşı da keskinleşecektir" tezi uyarınca, ve "saflarımızı temizleyelim" sloganı altında küçük Doğu Avrupa ülkelerinin "küçük Stalinleri" kendi "Buharinlerini" yarattılar! Sahte delillerle, işkence altında alınan ifadelerle, partilerin yönetici kadrolarından birçokları kovuşturuldu, mahkum edildi, ölüm cezalarına çarptırıldı. Bu komplo nitelikli davalar arasında en ünlüleri Bulgaristan'da Trayço Kostov, Çekoslavakya da Rudolf Slanski, Macaristan da Laslo Rayk ve Polonya da da Vladislav Gomulka davalarıdır.

Şurası unutulmasın ki, bir zamanların Çarlık Rusyasına göre kapitalizmin daha ileri demokratik geleneklerin daha köklü, işçi sınıfı hareketinin daha örgütlü ve işçi sınıfı içinde sosyal demokratlara özgü düşünce-tartışma özgürlüğünün ve töleransın daha yaygın olduğu Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist modelin uygulanmaya başlamasından itibaren, siyasi yapının monolitik karaktere bürünmesine paralel olarak reformu savunan güçler de, şu veya bu biçimde, ama sürekli var olmuşlardır. Siyasi ve ekonomik modelde değişiklik talep eden bu güçlerin bu talepleriyle açıkça ortaya çıkmaları Stalin'in ölümünden sonra, 25 Şubat 1956'da toplanan SBKP'nin ünlü 20. Kongresi'nden sonra olmuştur.

Halkın ülke yönetimine ortak olabileceği, politik etki yapabileceği tüm organ ve platformlar; seçimlerden parlamentoya, sendikalardan dernek ve mahalli kuruluşlara kadar her şey parti karşısında ikincil öneme sahiptir.

Sözü geçen kongrede Stalinist modelin değil, Stalin'in ve kişileri putlaştırmanın ağır eleştirisiyle delegelerin önünde - ama Sovyet ve dünya kamuoyundan gizli-bir konuşma yapan Hruşçov, sosyalist toplumların evriminde bir dönemin kapandığının işareti olarak değerlendirilebilir. Bu tarihten günümüze kadar Doğu Avrupa ülkelerinde reform çabaları sürekli gündemde kalmış, değişik tarihlerde ve değişik boyutlarda kabaran reform dalgası hiçbir ülkede kalıcı bir sonuca ulaşamamıştır.

Bu olgunun nedenini Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri ve sosyalist topluluğun merkezi gücü Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin asimetrik niteliğinde aramak doğru olur kanısındayım. Başka deyişle Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'ne olan ekonomik, ideolojik ve politik anlamda tek yanlı bağımlılıkları, Avrupanın bu bölgesinde var olan ve dönem dönem ulusal-

> **Küçük Doğu Avrupa ülkelerinin "küçük Stalinleri" kendi "Buharinlerini" yarattılar.**

toplumsal patlamalara da dönüşen reform çabalarının başarısını ülkelerin kendi iç koşullarının değişiminden çok, Sovyetler Birliğinin gelişmeler karşısında aldığı tavra bağlı kılmaktadır. 1950'li yıllardan 1980'li yıllara kadar süren otuz yıl içinde bölge ülkelerinde alevlenen reform hareketlerinin yenilgilerinin temel nedeni, reform sürecine giren ülkedeki tutucu güçlerin direncinden çok, yenilenmeye karşı güvensiz olan ve bu süre içinde -her ne kadar Hruşçov döneminde Stalin'in eleştirisi yapılmış olsa da özünde post-Stalinist politikayı aşamayan, siyasi yapısını yenileyemeyen Sovyetler Birliği'dir. Bölgede ki kalkınma modelinin başarısızlığının kesin kanıtı olarak da değerlendirilebilecek iki büyük trajedi bunu doğrular niteliktedir.

Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinde uygulanan toplumsal dönüşüm modelinin yarattığı tıkanıklık ve bunalıma karşı ulusal-toplumsal boyutlarda ilk başkaldırı 1956 yılında Macaristan'dan geldi. 20.Kongrenin hız verdiği toplumsal hareketlenmenin de baskısıyla parti içinde güçlenen ayrışma sürecinin bir sonucu olarak, daha önce kovuşturulan, görüşleri mahkum edilen Imre Nagy'ın çevresinde toparlanan reformcu güçler toplumsal kaosun en derinleştiği günlerde siyasi yaşamın kilit mevkilerine geldiler. Ama İmre Nağy ve ekibinin değil modeli reformdan geçirme, ülkede başgösteren toplumsal anarşiyi geriletme, istikrar sağlama şansı bile yoktu. Bunun nedeni önerdikleri programın somut sorunlara yanıt verememesi değil, ülkede programı yaşama geçirecek merkezi bir otoritenin kalmamış olmasıydı. Partinin on yıl içinde halkda yarattığı hayal kırıklığı bir yandan, parti içinde tutucu ve reformist güçler arasında süren çekişme diğer yandan etkisini gösterdi; dışardan çok sağlam gibi görünen parti toplumsal erezyonunun burgacında birkaç hafta gibi olağanüstü kısa bir süre içinde insiyatifi elden kaçırdı, toplumsal otoritesini yitirdi.

Modelin uygulandığı sosyalist toplumlarda partinin toplum içinde gerçekten karar ve insiyatif sahibi tek kurum olduğunu daha önce de belirtmiştim. Bu koşullarda otorite kullanmaya muktedir tek toplumsal kurumun çökmesiyle toplumsal kaosun boy atması arasında doğrudan neden sonuç ilişkisi vardır. Nitekim , bu 1956 Macaristan'ında da böyle oldu. Diktatörlükten aşırı liberalizme, neredeyse anarşiye dönüşen siyasi ortamda sıralanan güçler reform yanlılarından kralcılara, Stalinisitlerden karşı devrimcilere kadar çok geniş bir yelpaze oluşturmaktaydılar. Yönetimdeki reformist güçlerin ortama egemen olup olamayacakları, siyasi mücadeleyi kimin kazanacağı sorusu bugün artık yanıtı verilemeyecek tarihsel bir soru olarak kalmaya mahkum: 4 Kasım 1956'da Sovyetler Birliği Macaristan'a askeri müdahalede bulundu. Böylece Doğu Avrupa'daki ilk

ciddi reform girişimi kaba güçle yarıda kesildi.

Modelin 1956'da Macaristan'da yaşadığı sindroma ve derin bunalımın deneyleri, bölgede her iki kampın da- yani hem reform yanlılarının ve hem de tutucuların- ilginç dersler çıkardığı bir gelişimdi. Reformun ikinci önemli durağı olan 1968 "Prag Baharı"'nın hem oluşumu, hem de ağır yenilgisi 1956 Macaristanı'nın izlerini taşır. 1968 Çekoslavakya reform deneyi çıkarılan derslerin ışığında farklı gelişmiştir.

Ellili yılların sonunda, 1961-1965 plan döneminde sosyalizmin inşaasının tamamlanacağının, kişi başına düşen sanayii üretiminin Batı Avrupa ülkelerini bile geride bırakacağının ilan edildiği Çekoslavakya 1967'lere gelindiğinde derin bir ekonomik bunalım yaşamaktaydı. Ama Macaristan'daki gelişmelerin tersine Çekoslavakya da reformu savunan güçler yığınların istemlerinin önüne geçmeyi başardılar. 3 Ocak 1968'de Alexander Dubçek parti genel sekreterliğine seçildi. Uygulamaya konulan reform programı hem ekonomik ve hem de siyasal anlamda anarşiye meydan vermeden dönüşümleri sağlayacak ilkesel güce sahipti ve daha da önemlisi yığınların aktif desteğini kazanmıştı.

1968 Çekoslavakya'sının reform programı 1980'lerin glasnostunun öncüsüdür. Hatta siyasi anlamda ondan daha ileri hedefler saptamaktadır; toplumsal ve siyasal yaşamın demokratikleşmesi, siyasi yaşam üzerinde halk iradesinin uygulanabilmesini sağlayacak mekanizmaların yaratılması demokratik bir anayasa çerçevesinde yetkileri yasalarla belirlenmiş bir hukuk devletinin oluşturulması devlet erkinin yüksek organı olan parlamentonun işlev ve yetkilerinin arttırılması, sansürün kaldırıldığı bir ortamda düşünce ve basın özgürlüğünün sağlanması ve tek partili koşullarda da olsa, çoğulcu düşünceye olanak sağlanması, bugün, yani glasnostun 4.yılında bile ileri talepler olarak değerlendirilebilir.

Çekoslavakya'da toplumun ezici çoğunluğunun desteğine sahip reform hareketi 1956 Macaristanı'nın tersine hiçbir kargaşaya ve anarşiye neden olmadan adım adım dönüşümlerini gerçekleştirirken, reform karşıtı güçler de Sovyetler Birliği'nin 1956'da Macaristan'a yaptığı askeri müdahalenin dünyadaki olumsuz yankısının ardından bu kez müdahalenin daha uygun yöntemini aramaktaydılar. 1968 Çekoslavakya reformu sonuçta Varşova anlaşmasına bağlı ülkelerin ortak müdahalesiyle sekteye uğratıldı.

Seksenli yılların başlarında Polonya'da patlayan ekonomik ve siyasi bunalım ve derin örgütlü bir toplumsal muhalefet olarak boy veren reform hareketi niteliksel olarak da bölgedeki daha önceki reform süreçlerinden önemli farklar gösterir. Muhalefet ve toplumsal sistemin reformdan geçirilmesini talep eden güçler Macaristan ve Çekoslavakya'da öncelikle parti içinde doğup gelişirken, Polonya'da sistemin, kalkınma modelinin ve siyasi yapının toptan reddini öngören hareket parti dışında, hatta düzenin resmen izin verdiği kurumlardan da yararlanmadan, tabanda sözün gerçek anlamında illegal olarak

Reformsuzluk, ideolojik çarpıklığa neden olurken, ideolojik geri kalmışlık da reformsuzluğa yol açmaktadır.

gelişmiştir. "Dayanışma" sendikasının doğuşu ve kitlesel örgütlenişi ve buna paralel olarak toplum içinde alternatif bir örgüt haline gelişi, mücadelesi ve elde ettiği haklar sosyalist toplumlarda reform karşıtı tutucu güçlerin gözünü korkutan gelişmelerdir. Polonya reform sürecinin dolaylı da olsa "glasnost"un doğuşunda payı vardır dersek, olayı abartmış olmayız.

1950-1980 döneminde Doğu Avrupa'nın sosyalist yönelimli ülkelerinde reform süreçlerinin sekteye uğraması olgusu, daha önce de belirttiğim gibi, reformun ülke içi mahaliflerinin direnişinden çok, Sovyetler Birliği'nin modelden taviz vermeyen katı tutumundan kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin bu tutumu nasıl açıklanabilir?

Sovyetler Birliği'nde uzun süre geçerliliğini koruyan ve özellikle Stalin döneminde bilinçlere iyice yerleşen görüşe göre, sosyalizm var olan yapısı ve kurumsal çerçevesiyle doğrudan ve engelsiz olarak komünizme doğru ilerleyen bir toplumsal sistemdir. Bu hatalı mantığın doğal bir sonucu olarak reel sosyalizmi değiştirmeye yönelik eleştiri ve öneriler, revizyonist, düzen karşıtı, muhalif hatta düşman görüşler olarak değerlendirilmiş, kovuşturulmuştur. Öte yandan bu tutumun oluşmasında küçümsenmemesi gereken bir etken de bir devrimle kurulan sosyalist toplum koşullarında, her türlü reforma, yani reform olgusuna karşı güvensiz olmak, reformları verilmesi kaçınılmaz geçici birer taviz olarak değerlendirmek önyargısıdır. Bu önyargı Bolşevik hareket içinde tarihsel olarak hep etkin olmuştur. Tüm bunlara var olan düzenin korunmasında maddi-moral çıkarı olan toplumsal tabakanın her türlü yenileşmeye karşı gösterdiği sert tepkiyi de eklersek, yetmişli yıllarda artık iyice etkisini duyuran görüş ve araştırmalardaki sığlığın ideolojik bir bunalıma hangi koşullarda neden olduğu kolayca kavranabilir. Bu ikili bir süreçtir; reformsuzluk, ideolojik çarpıklığa neden olurken, ideolojik geri kalmışlık da reformsuzluğa yol açmaktadır. Olayların ve somut gerçekliğin gerisinde kalan ideoloji, yaşamın dayattığı sorulara yanıt verememektedir. Sosyalist toplumlarda her türlü pratik değişimin ideolojik temelinin olması gerektiğini göz önünde bulundurursak, bu alandaki geriliğin, gelişimin ciddi bir freni haline geldiği kolayca farkedilebilir.

Şimdi tarihsel gelişimin kısa bir değerlendirmesi olan yazımızda çıkarılabilecek sonuçları birkaç cümleyle özetleyelim: **Birinci olarak;** Doğu Avrupa'nın sosyalist yönelimli ülkelerinde kalkınma sürecinin hem ekonomik ve hem de siyasi anlamda tıkanmasının nedeni standart bir şekilde alınıp, bu ülkelerde de yaşama geçirilmeye çalışılan sovyet modelidir. **İkinci olarak;** sözü geçen

ülkelerde reform talebi son birkaç yılın güncelleştirdiği bir istem değil, tarih içinde sürekli var olan, bazen güçlenen, bazen bastırılan toplumsal bir istem ve koşulların dayattığı bir zorunluluktur. **Üçüncü olarak;** toplumsal-ekonomik sorunların çözümünü hedefleyen reform sürecinin birincil aşaması siyasi yapının niteliksel dönüşümüdür. Bu olmadığı sürece en radikal ekonomik reformlar bile başarısızlığa uğramaya mahkumdur. **Dördüncü olarak;** Doğu Avrupa ülkelerinde reform sürecinin başlıca engeli, tarihsel anlamda, bu ülkelerdeki reform karşıtı tutucu güçlerin direnişi değil, bu ülkelerin tek yanlı olarak bağımlı oldukları Sovyetler Birliğinin reform çabalarına karşı gösterdiği tepki olmuştur. Bu anlamda bölge ülkelerinde reformun başarısı, Sovyetler Birliği'ndeki reform süreçlerinin başarısına doğrudan bağlıdır. **Beşinci olarak;** Sovyetler Birliği'ndeki reform sürecinin içteki destabilizasyonun üstesinden gelerek ve uluslararası yumuşamanın yeni döneminden yararlanarak başarıya ulaşması, Doğu Avrupa'da şimdiye kadar reforma karşı tutum olan bir iki ülkenin politik yöneticilerini de ikna edecektir. **Altıncı olarak;** doğal olarak, bir önceki maddenin tersi de doğrudur, yani reformun Sovyetler Birliğindeki yenilgisi, bölge ülkelerinde şimdiye dek görülmemiş boyutlarda derinleşen reform süreçlerini kesintiye uğratacak, tarihsel gelişime indirilen bu ağır darbe bölge ülkelerini şimdiden tahmin edilemeyecek yeni yol arayışlarına zorlayacaktır.

Alevlenen reform hareketlerinin yenilgilerinin temel nedeni, özünde post-Stalinist politikayı aşamayan, siyasi yapısını yenileyemeyen Sovyetler Birliği'dir.

GELECEK

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE SİYASİ REFORM

Ali Söylemezoğlu

Bu yazıda Sovyetler'de perestroyka politikası çerçevesinde girişilen siyasi reformu özetlemeye çalışacağım. Perestroykanın ekonomik yönünü ayrı bir yazıda ele almak istiyorum. Konuyla ilgili bilgileri Sovyetlerin İngilizce ve Almanca yayınlarından, özellikle de Novosti tarafından yayınlanan haber ajanslarından (Daily Review) ve Moscow News dergisinden aldım.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından 1985 yılında başlatılan toplumsal, siyasi ve iktisadi dönüşümlerin gerçek bir devrim anlamına geldiği bugün artık (perestroykayı onaylasa da onaylamasa da) hemen bütün gözlemciler tarafından kabul ediliyor. Bu dönüşümlerin amacı ne? SBKP perestroyka ile nereye varmak istiyor? Bu soruları cevaplandırabilmek için Sovyetlerin dünü ve bugününe bakmak lâzım.

Eğer burjuva kaynaklarını bir yana bırakırsak her iki konuda da (bugünkü durum ve tarih) elimizdeki bilgiler çok sınırlı. Sovyetler ancak son bir iki yıldır mevcut durum hakkında sağlıklı bilgiler yayınlamaya başladılar. Bu sayede SSCB'de olup bitenleri artık bizzat Sovyet kaynaklarından öğrenebiliyoruz. Ortaya çıkan tablo şudur: Sovyetler Birliği'nin ekonomi, ekoloji, sosyal şartlar, siyasal yapı, ulusal ilişkiler, bilimsel -teknolojik gelişme alanlarında çok ciddi sorunları var. Bilimsel-teknik ilerleme ve ekonomik gelişme alanlarında dünyanın en ileri ülkeleri ile arasındaki mesafe kapanmak şöyle dursun, büyüyor.

Bu geri kalışın sebebleri ne? Sovyet emekçilerinin tembelliği mi? Sosyalist düzenin işlersizliği mi? Sovyet devletinin toplumsal gelişmeye bugünkü ileri kapitalist ülkelere kıyasla daha geri bir noktadan başlamış olması ve bir çok dış saldırı ve tehditlere göğüs germek zorunda kalmış olması mı? Şüphesiz geçmişin mirası olumsuz bir etken. Şüphesiz 2. Dünya Savaşı'nın ve Soğuk Savaş döneminin Sovyet toplumuna yüklediği yük muazzam. Fakat yine de bu dış etkenler gelişme hızındaki düşmeyi ve geri kalışı izah etmeye yetmiyor.

Bu gerçeği görebilmek için özellikle bilimsel ve teknolojik alandaki geri kalışa bakmak lâzım. Son 50 yılda yapılan ve bugünkü modern ekonomilerdeki yüksek emek verimliliğinin kaynağını oluşturan keşif ve icatlardan kaçta kaçı Sovyetler'de yapıldı? Laser ışını gibi Sovyetler'in gerçekleştirdikleri icatlar bile neden Sovyetlerden önce başka ülkelerde üretimde kullanılmaya başlandı? Bugün ABD, Japonya ve Batı Avrupa bir yana, Güney Kore ve Tayvan gibi sanayileşmeye nisbeten geç başlayan ülkelerin bile ekonomilerinde yaygın bir şekilde kullanılan modern teknolojiler Sovyet ekonomisinde neden pek az rol oynuyor?

Tarımsal üretime bakalım: Neden ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri ellerindeki üretim fazlasını ne yapacaklarını bilemezken, uçsuz bucaksız tarım alanlarına sahip olan Sovyetler Birliği halkın doğru dürüst beslenmesini sağlamakta güçlük çekiyor? Kaliteli ve bol miktarda gıda maddesi üretemiyor? Neden tarımda emek, toprak ve hayvan verimliliği ileri kapitalist ülkelerden düşük? Neden Gorbaçov'un 15 Mart 1989 tarihli Merkez Komitesi toplantısında belirttiği gibi, aradaki fark azalmıyor, a..ıyor?

Tabii kaynaklar açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan, üretim miktarı bakımından endüstrinin bir çok dalında dünyada birinci, bir çok dalında da ikinci olan ve eğitim düzeyi yüksek bir emek gücüne dayanan bu ülkeyi yıllardır biriken sorunlar 1980'lerin başında derin bir toplumsal bunalımın eşiğine getirmiş bulunuyor.

Sorunların karmaşıklığı göz önüne alınınca aksamanın yalnızca ekonomik mekanizmalarla ilgili olmadığı da anlaşılıyor. SSCB'de ekonomik tıkanma yeni bir olgu değil, en az)-15 yıldır gözleniyor. Köklü bir ekonomik reformun zorunlu olduğu daha 1960'lı yıllarda bazı bilim adamları ve yöneticiler tarafından savunulmaya başlanmış. Bu yönde ilk girişimler 1965'te yapılmış. Ancak bunların arkası gelmemiş. Bir süre sonra da reform girişimleri durdurulmuş.

Neden? Neden ülkeyi bilimsel yöntemlerle yönetmekle yükümlü olan komünist partisi toplumdaki aksaklıkları zamanında görüp gerekli önlemlerin alınmasını sağlayamamış? Bu sorunun cevabını verebilmek için meselelerin siyasi boyutunu da dikkate almak lazım. Nitekim 1988 Haziran'ın da toplanan SBKP 19. Konferansı ülkenin yalnız ekonomik mekanizmalarında değil, siyasi sisteminde de çok ciddi bozuklukların ve çarpıklıkların varlığını, iktidarın fiilen bir bürokratik azınlığın eline geçtiğini tesbit ederek "tüm iktidar sovyetlere!" sloganıyla özetlenen büyük bir siyasi reforma karar verdi.

Burada böyle tek bir cümle ile ifade ediverdiğim bu yöneliş Sovyetler Birliği'nin onlarca yıldır oluşmuş siyasal yapısında son derece temelli, gerçek anlamda devrimci bir değişikliğin habercisidir. 1988 baharında geçen küçük bir olayı nakledeyim: SBKP'nin 19. Konferansı yukarıdaki sloganı kabul etmesinden bir kaç hafta önce ufak bir Sovyet şehrinde bir kamyon sürücüsü nereden akıl

ettiyse kamyonunun üstüne üzerinde "Bütün iktidar Sovyetler'e!" yazılı bir falama asmış, öylece şehirde dolaşmaya başlamış. Kısa süre sonra milis (SSCB'de polis teşkilatına milis deniyor) durdurup flamayı indirmesini istemiş. Adamcağız itiraz etmiş, bu flamayla anayasada yazılı olan ve Lenin'den kalan ilkeyi dile getirdiğini söylemiş, fakat para etmemiş. Fazla ısrar edince bu defa karakola götürmüşler. Bir süre sonra serbest bırakmışlarsa da flamayı bir daha takmasına izin vermemişler. İşte 19. Konferans'ın kabul ettiği programın bürokrasinin nasıl tepkisini çektiğini gösteren küçük bir örnek.

Dünyanın ilk sosyalist ülkesi devrimden hemen sonraki yıllarda bağrında taşıdığı demokratik ögeleri neden koruyup geliştiremedi? Devrimle birlikte ülkenin kaderini ellerine alan milyonlarca emekçi nasıl oldu da devlet yönetiminden dışlandılar? Devrimi yapan işçi ve askerlerin kendi yarattıkları iktidar organları olan sovyetlerin göstermelik birer kurum haline dönüşmelerinin sebebi nedir? Hem teorik, hem de pratik açıdan büyük önemi olan bu sorulara cevap verebilmek için tarihe başvurmak, özellikle de Stalin dönemini tartışmak zorundayız.

Tarihe gelince, bu a[illegible]nda bugüne kadar dayandığım[illegible] bilgi ve değerlendirmelerin b[illegible] çoğunun düpedüz yanlış ve bi[illegible]li olarak çarpıtılmış olduğu şi[illegible] açıklanıyor. Sovyet hükümetinin 1988 yılında aldığı bir kararı hatırlatayım: Buna göre tüm yüksek okullarda tarih derslerinde sınavlar ikinci bir karara kadar durduruldu. Kararın gerekçesi şöyle: Mevcut tarih kitapları gerçekleri doğru yansıtmadığından, yeni kitaplar hazırlanıncaya kadar sınav yapılamaz. Bir devletin kendi yayınladığı kitaplar hakkında böyle ağır bir yargıya varması kolay mı?

1988 yılında Sovyet yetkilileri Stalin tarafından vatan haini ilan edilerek idam ettirilen tanınmış parti önderlerinin (Buharin, Rikov, Zinovyev, Kamenev, Pyatakov ve Radek gibi) Sovyet kanunlarını çiğnemediklerini, dolayısıyla suçsuz olduklarını açıkladılar. O halde bu ve bunun gibi daha milyonlarca suçsuz insanı uydurma iddialarla idam ettirenler suçlu değil mi? Bütün bunlar Sovyetler'le ilgili (hatta tüm uluslararası işçi hareketi ile ilgili) tarih bilgimizi gözden geçirmenin kaçınılmaz olduğunu gösteriyor.

BUGÜNKÜ SORUNLARIN KAYNAĞI STALİNİZM

Sovyetler Birliği'nin bugünkü sorunlarının kökleri altmış yıl öncesine dayanıyor. Lenin proletarya diktatörlüğünü savunurken, bunun emekçiler için demokrasinin yeni bir biçimi olduğunu söylüyordu. Ekim devriminden hemen sonra bu hedefe ulaşmak için bir dizi önlemler alındı. Ancak iç savaşın patlak vermesiyle oluşturulmaya başlanan demokratik kurumlar köstеklendi. Bir çok bölgede yerel Sovyetler'in yerini devrimci komiteler, olağanüstü komisyonlar ve benzeri geçici iktidar organları aldı. İç savaştan ve savaş komünizmi döneminden sonra Lenin'in girişimi ile başlatılan ve NEP

diye anılan "Yeni Ekonomi Politikası" dönemi devrimci devletin demokratikleşmesi yönünde de bir dizi önlemlerle bağlıydı. Yine de çoğunluğun ülkenin yönetimine katılabilmesi için gerekli şartlar kısa sürede yaratılmadı. İktidar seçimle işbaşına gelen organların değil de parti ve devlet bürolarının elinde toplanıyordu. Lenin son yazılarında devletin bürokratlaşmasını, parti ve devlet aygıtlarının içice geçmesine karşı uyarıyordu. Ancak bu uyarılar dikkate alınmadı. Böylece küçük bir azınlığın iktidarı kayıtsız şartsız ele geçirmesine müsait bir ortam doğdu.

Stalinizimin kökenleri, karakteristik özellikleri, işleyiş biçimi nedir? İdeolojisini nasıl karakterize edebiliriz? Sosyalizme ve uluslararası işçi hareketine verdiği zararın bilançosu nedir? Herbiri başlıbaşına bir araştırma konusu olan bu sorulara yalnızca işaret etmekle yetiniyorum. Ancak şunun altını çizmek isterim: Sosyalizmin kuruluş ve gelişme yolları, sosyalist devlet, partinin rolü ve işleyiş biçimi gibi konularda Lenin'in fikirleri ve uygulamaları ile Stalin'in fikir ve uygulamaları arasındaki büyük fark ve hatta karşıtlık vardır.

Örneğin Lenin, devrimci işçiler ve askerler tarafından kurulan Sovyetler'in yeni devletin en yüksek egemenlik organları olmasını amaçlıyordu. Buna karşılık Stalin ise Sovyetleri sendikalar, gençlik örgütü ve diğer yığın örgütleri ile eş değerde tutarak bunların bir motor kayışı gibi partinin yığınları idare etmesine hizmet eden araçlar olduklarını savunuyordu. (Bakınız Stalin,

1988 Haziranı'nda toplanan SBKP 19. Konferansı, "tüm iktidar Sovyetlere" sloganıyla özetlenen büyük bir siyasi reforma karar verdi.

"Leninizmin Esasları (1924) ve "Leninizmin Bazı Meseleleri" (1926) Lenin'in parti anlayışıyla Stalin'in parti anlayışı da taban tabana tersti. İç savaşın en kritik dönemlerinde, Sovyet Devleti'nin kaderinin bir pamuk ipliğine bağlı olduğu günlerde bile Lenin parti içinde serbestçe tartışma, eleştiri yapma ve fikrini söyleme ortamını hiç bir şekilde kısıtlamadı. Buna karşılık Stalin yazılarında partiyi sık sık bir orduya benzetir, değil tartışmaya, en küçük bir eleştiriye bile yer olmayan yarı askeri bir parti yapısını savunurdu. Parti yönetimini ele geçirince kısa zamanda ülkede herkesin emirlerine harfiyen itaat etmek zonuda olduğu bir düzen kurdu.

Lenin ölümünden kısa bir süre önce NEP diye anılan Yeni Ekonomi Politikası'nı formüle etmişti. Uzun bir süre uygulanması hedeflenen bu politikanın esasları şunlardı:

-karma ekonomi (hem devlet işletmelerinin, hem özel işletmelerin ve hem de kooperatifçi işletmelerin yanyana varlığı;

-kooperatifçiliğin (hem tarımda hem de diğer sektörlerde) devlet tarafından desteklenmesi;

-devlet işletmelerinin kârlılık

esasına göre çalışması;

-belli ölçüde özel teşebbüse izin verilmesi;

-serbest ticaret, rublenin konvertibl olması;

-devletin ekonomiyi fiyat politikası, kredi politikası, devlet siparişleri ve vergilerle (yani ekonomik yöntemlerle) idare etmesi.

Yine Lenin tarafından meşhur "tüm Rusya'nın elektriğe kavuşması,artı Sovyet iktidarı, işte komünizm!" sözleriyle ortaya koyulan ve Sovyetler'in sanayileşmesinde ilk adım sayılan elektrifikasyon planı (GOELRO) NEP anlayışına uygun hazırlanmıştı.

Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler'de nasıl bir sanayileşme politikası izleneceği konusunda parti yönetiminde ciddi çatışmalar başladı. 1926 yılında Preobrejinski son derece hızlı bir sanayileşme temposu taleb ediyor ve bu hızlı temponun gerçekleştirilebilmesi için gerekli kaynakların tarım sektöründen, yani köylülerden alınmasını savunuyordu. Troçki bu tezi destekliyordu. Bu öneri, köylülerle işçiler arasındaki ittifakı bozacağı gerekçesiyle parti yönetiminin çoğunluğu tarafından reddedildi. O dönemde Stalin de parti yönetiminin çoğunluğu gibi aşırı hızlı sanayileşme önerilerine karşı çıkıyor ve Troçki'yi maceracılıkla suçluyordu.

Ancak Troçki ve taraftarları parti yönetiminden uzaklaştırıldıktan sonra Stalin fiilen Troçki'nin savunduğu politikayı izlemeye başladı. Stalin'in bu "ülkeyi kamçılama" politikasına karşı çıkarak NEP çizgisini ve kongre kararlarını savunan Buharin sağ sapmacılıkla suçlandı. Sanayileşme hızı ekonomik zorunluluklar dikkate alınmadan aşırı ölçüde artırıldı. Bu iradeci politika sonucunda ekonomik zorluklar derinleşince NEP ile belirlenen ana çizginin terk edilmesi gerektiği ilan edildi. Sanayi ürünleri ile tarım ürünlerinin fiyat oranları (fiyat hadleri) tarımın aleyhine değiştirilerek (daha önce Preobrajinski'nin önerdiği gibi) köylünün elindeki ürünler değerinin altında alınmak istendi. Köylüler ürünü devlete değerinin altında satmaya yanaşmayınca 1930 yılında "Kulak"ların (zengin köylüler) sınıf olarak yok edilmesi" ne girişildi.

DEVRİMİN HÜMANİST ÖZÜNE VURULAN İLK BÜYÜK DARBE

Milyonlarca varlıklı köylü aileleriyle birlikte çalışma kamplarına atıldı bir çoğu öldürüldü. Bir yandan Devrim hükümetinin kendilerine verdiği toprağı işleyip ürününü satmaktan başka bir suçu olmayan insanlar kanunlar çiğnenerek cezalandırılırken öte yandan Sovyet köylüleri içinde en iyi eğitim görmüş ve en becerikli kesim de yok edilmiş oldu. Ardından köylülerin kolhozlarda (bir çeşit üretim kooperatifi) toplanması olağanüstü hızlandırıldı. Bu kollektivizasyon kampanyası sırasında da kolhoza girmek istemeyen köylülere karşı bir çok kanunsuzluk yapıldı. Kulakların bir sınıf olarak likidasyonu diye başlatılan ve tüm Sovyet tarımının 1-2 yıl içinde kolhoz ve sovhozlarda (devlet tarım işletmesi) reorganizasyonu ile son bulan

kampanya devrim sonrası tarihinin bir dönüm noktası oldu.

Sonuçta Bolşevik partisinin Lenin tarafından formüle edilmiş olan tarım programının tam aksi yapıldı: Köylüler ikna yoluyla ve uzun bir zaman dilimi içinde değil, zorla ve çok kısa bir sürede kolhozlarda toplandılar. Kolhozlar özerk ve demokratik üretim kooperatifleri olmaktan çıkarılıp devlet organlarına her açıdan bağımlı, tepeden emirle yönetilen örgütler, köylüler ise hiç bir konuda söz hakkı olmayan emir kulları haline getirildiler. Baskılar o noktaya kadar vardırıldı ki, köylülerin yazılı izin olmadan köyden çıkmaları bile yasaklandı.

SBKP Merkez Komitesi'nin Mart 1988 toplantısında okuduğu raporda Gorbaçov söz konusu dönem hakkında şunları söylüyor:

"O yıllardaki olayları değerlendirirken insani bir trajediden de söz etmek zorundayız. Kulaklarla mücadele sürecinde orta köylülerin ve hatta fakir köylülerin büyük kitlesine karşı zor kullanıldı. Milyonlarca köylü aileleriyle birlikte topraklarından, doğup büyüdüğü yerlerden koparıldı, ezildi, çoğu kamplarda veya sürgünde öldü.

Tarım alanında Leninci rotadan bu en kabaca sapış büyük toplumsal, ekonomik ve ahlaksal zarar verdi.

Köylülerle mal alışverişi ve karşılıklı çıkara dayalı ilişkilerin zorbalığa dayalı ilişkiler haline dönüştürülmesi yalnızca tarım politikasında bir dönüm noktası değildi. Ülkede tamamen yeni siyasi ve toplumsal bir durumun doğmasına yol açtı."

Memleketin çoğunluğunu oluşturan köylülere karşı Sovyet kanunları, partinin daha önce verdiği sözler ve ahlaki kurallar çiğnenerek yapılan zorbalık Ekim devriminin humanist özüne indirilmiş büyük bir darbe oldu. Bu ilk yığınsal kanunsuzluk ondan sonraki kanunsuzluk ve cinayetlerin kapısını açtı. On milyonlarca köylünün izin almadan köyünden bile çıkamadığı bir ortamda demokrasinin gelişmesi elbette mümkün olamazdı. Köylülerin o güne kadar gönüllülük temelinde kurmuş oldukları onbinlerce kooperatif ve bunların üst örgütlerinin dağıtılmasıyla devrimden sonra başlayan ve Lenin'in büyük değer verdiği halkın özyönetim denemelerine ve girişimciliğine de ket vurulmuş oldu.

1934 yılında parti yönetimi için Stalin'in en güçlü rakibi sayılan Kirov bugün bile aydınlatılmayan fakat Stalin'in parmağı olduğu sanılan bir suikaste kurban gitti. Bu suikast bahane edilerek Stalin ve çevresi tarafından başlatılan "temizlik" harekati kısa zamanda ülke çapında yığınsal teröre dönüştü. Milyonlarca suçsuz insan sorgusuz sualsiz, mahkemesiz yok edildi. Sovyetler Birliği milyonlarca köy emekçisini, işçisini, binlerce subayını, bir çok önde gelen bilim adamını, sanatçısını, yüzbinlerce komünisti kaybetti. Uydurma suçlamalarla, hatta bazen neyle suçlandığı bile belli olmadan öldürülenlerin sayısı tam bilinmiyor. Fakat Stalin'in 25 yıllık diktatörlüğü sırasındaki bütün kurbanlarının sayısının 10 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor (Bu dönemle ilgili belgeler için Tarık Demir-

Sosyalizmin kuruluş ve gelişme yolları, sosyalist devlet, partinin rolü ve işleyiş biçimi gibi konularda Lenin'in fikirleri ve uygulamaları ile Stalin'in fikir ve uygulamaları arasında büyük fark ve hatta karşıtlık vardır.

kan'ın 1988 sonunda yayınlanan "Bitirilmemiş Devrim" isimli derlemesine bakınız)

1928'den 1953'e kadar uzanan 25 yıl milyonlarca insanın hiç bir kanıt olmadan "sabotaj", "casusluk" veya "karşı devrimcilik" ile suçlanarak ve çoğu zaman göstermelik bir mahkeme kararı bile olmaksızın kurşuna dizildiği veya kurtuluş ümidinin hemen hiç olmadığı kamplara yollandığı bir dönemdi. O kadar ki, böyle keyfi bir şekilde suçlananlardan birinin masum olduğunu söylemek, veya ona sempati göstermek (mesela fotoğrafını saklamak) bile aynı akıbete uğramak için yeterliydi.

1934'den 1953'e kadarki dönemin özelliği devlet ve parti yönetiminin küçük bir grubun eline geçmesi, bu grubun da bu gücü her türlü denetimden uzak kullanabilmesidir. Stalin ve çevresi hem Sovyet, yasalarını, hem de SBKP tüzüğünü çiğneyerek ve işkence altında alınmış ifadelere dayanarak 1934 yılında yapılan 17. Kongrede seçilen 139 Merkez Komitesi üyesinin 98'ini (yani % 70'ini) kurşuna dizdirdi. Şunu vurgulamak isterim: "casus" veya "karşı devrimci" gibi suçlamalarla kurşuna dizilen bu MK üyelerinin ezici çoğunluğu Lenin'in en yakın çalışma arkadaşlarıydı. Yalnızca MK üyelerinin değil, 17. Kongreyi oluşturan delegelerin de çoğunluğu aynı şekilde asılsız suçlamalarla tutuklandı, çoğu öldürüldü. Sonuçta komünist partisinin seçimle işbaşına gelen kongre, merkez komitesi gibi organları fiilen devre dışı bırakıldı, yıllarca toplanmadı. Bu organlara hizmet etmesi, onların denetiminde çalışması gereken parti aygıtı (bürolar) ise seçilmiş organların kararı olmadan parti adına hareket eder oldu.

Stalin'in ölümünden sonra terör durdu, fakat baskılar daha az şiddetle de olsa devam etti. Özellikle de yukarıda kısaca işaret ettiğim parti içinde seçilmiş organlardan parti aygıtına doğru güç kayması devam etti. Merkez Komitesi toplantıları büyük ölçüde önceden hazırlanmış kararların ciddi bir tartışma olmadan onaylanması biçiminde yürüdü. Bu durumun bence en çarpıcı örneklerinden biri, 1979 sonundaki Afganistan'a asker yollama kararının Polit Büro'nun dahi bütün üyelerine haber verilmeden alınmış olmasıdır. Hatırlanacağı gibi daha önce batı basınında çıkan bu yöndeki rivayetler geçen yıl 19.Konferanstan sonra SBKP'nin yüksek düzeyde bir sözcüsü tarafından da doğrulanmıştı.

Komünist partisindekine paralel bir güç kayması SSCB'nin en yüksek egemenlik organlarında da oldu. Devrimden sonra orta-

ya çıkmış olan ve Lenin döneminde geliştirilmesine çalışılan demokratik ögeler yok edildi. İktidar gücü her türlü denetimden uzak kullanılmaya başlandı. Yetkili oldukları bölgede halk iktidarını temsil etmeleri gereken Sovyetler bu niteliklerini kaybettiler. Sovyetler'e bağlı olarak çalışması ve onlara hesap vermesi gereken bakanlıklar (daha alt düzeyde Sovyet yürütme kurulları) ise seçimle iş başına gelen organlar olan Sovyetler'e hükmetmeye başladılar. Bütün kararlar hükümetler ve yürütme kurulları tarafından alınıyor, Sovyetler'e de bunları onaylamak düşüyordu. Hareketin karşısında yer alan en önemli toplumsal güç bu ayrıcalıklı kesimdir.

Komünist partisinin ve devletin yürütme organlarında yer alan yöneticiler zamanla ayrıcalıklı bir toplumsal grup haline geldiler. Seçimle değil atamayla işbaşına gelen bu yöneticiler halktan ayrı bir hayat sürer oldular. Bunlar için özel dükkânlar, hastahaneler, dinlenme tesisleri, konutlar yapıldı. Emirlerine özel şoförlü resmi arabalar verildi.

Lafta radikal bir eşitlikçiliği savunur görünen Stalinizm fiilen ayrıcalıklı bir bürokratlar kesimi yarattı.

SBKP Stalin diktatörlüğünün yol açtığı ağır tahribatı gidermek için köklü bir reformu başlatmış bulunuyor. Hedef hürriyet ve sosyal adaletin gerçekleştiği, bireylerin yeteneklerini geliştirmek için en geniş imkânların yaratıldığı, vatandaşların ülke yönetiminde ve sosyal hayatın her alanında gerçekten söz sahibi oldukları bir toplum yaratmak. Bu

Kolhozlar özerk ve demokratik üretim kooperatifleri olmaktan çıkarılıp devlet organlarına her açıdan bağımlı, tepeden emirle yönetilen örgütler, köylüler ise hiçbir konuda söz hakkı olmayan emir kulları haline getirildiler.

amaçla demokrasi geliştiriliyor, sosyalizmin hümanist özü yeniden canlandırılıyor. Demokrasinin gelişmesi ile insanların ülkenin sorunlarına daha bilinçli sahip çıkmaları, daha sorumlu ve girişimci davranmaları için ön şartlar hazırlanmış olacak. Bu, başlı başına bir kazanım olduğu gibi yaygın ve hızlı bir ekonomik gelişmeyi de kolaylaştıracak.

Siyasal reformun başlamasından sonra yapılan ilk seçimler olan 26 Mart seçimlerini hemen bütün gözlemciler perestroyka hareketinin büyük bir zaferi olarak değerlendirdiler. Parti yönetimi tarafından başlatılan ve ilkin aydınlar tarafından hararetle desteklenen perestroyka politikasının artık geniş emekçi kesimlerin de desteğini kazandığı anlaşıldı. Seçimi kazanan adayların bir çoğunun perestroyka hareketinin önde gelen sözcüleri olmaları bu değerlendirmeyi doğruluyor. Öte yandan halk tarafından benimsenmeyen bir dizi yüksek parti ve devlet yöneticisinin seçimleri kazanamamış olması bundan böy-

le yüksek mevkilerde olanların da seçmenlerin desteğini kazanmak için çaba göstermek zorunda kalacağını gösteriyor.

Izvestia gazetesinin 27.4.88 tarihli sayısında yayınlanan bir makalede o tarihte SSCB'nin en yüksek yasama organı olan Yüksek Sovyet'in bileşimi hakkında bazı bilgiler verilmişti. Buna göre bakanlar, en yüksek rütbeli generaller, parti bürolarının yüksek düzeydeki yöneticileri, en üst sendika yöneticileri, en büyük fabrikaların müdürleri gibi devletin kilit noktalarında görev yapan en yüksek yöneticiler yıllardır otomatik olarak bu en yüksek yasama organına da seçiliyorlar ve bu meclisin 1499 üyesinin % 39'unu oluşturuyorlardı (orta düzeydeki yöneticiler bu hesaba dahil değil!). Devlet yürütme organlarının seçilmiş halk temsilcileri tarafından denetlenmesini nerdeyse imkânsız hale getiren bu durum şimdi değişiyor.

Stalinizm "resmi" görüş ve fikirleri eleştirmeyi, yöneticilerin yaptıkları yanlışlara karşı çıkmayı büyük cesaret gerektiren bir iş haline getirdi. Her yeni fikrin ister istemez egemen fikirlerin bir eleştirisi olduğunu, her yeni önerinin ister istemez o ana kadar ki uygulamanın eksikliğini gösterdiğini düşünürsek, böyle bir baskı ortamının fikirsel hayatı nasıl kısırlaştıracağı tahmin edilebilir.

EMEKÇİLER DEVLETE VE ÜRETİME YABANCILAŞTIRILDI

Hepimizin bildiği bir kural vardır: Her hak bir sorumluluğu da beraberinde getirir. Ancak Marks ve Engels'in işaret ettikleri gibi haklarla sorumluluklar arasında başka bir bağlantı daha var: İnsanlara tanınan hak ve özgürlükler daraldıkça onlardan bekleyebileceğimiz sorumluluk da hızla azalıyor. Umursamazlık, neme lazımcılık, "gemisini kurtaran kaptandır" anlayışı ise yaygınlaşıyor. Ne yazık ki Sovyetler'in bugün karşı karşıya oldukları sorunlara baktığımızda bu kuralı doğrulayan bir çok örnek görüyoruz. En yakın dönemden üç tane saymakla yetineceğim:

Birincisi: Gorbaçov yukarıda bir kaç kere atıf yaptığım Merkez Komitesi'nin Mart toplantısında okuduğu raporda SSCB'de her yıl 15-20 milyon ton tahılın hasat sırasında, bir o kadarının da depolama ve işleme sırasında ziyan olduğunu belirtiyor. Demek ki tahıl üretiminin yetersizliği en önemli ekonomik sorunlarından biri olan bu ülke yıl be yıl Türkiye'nin yıllık buğday üretiminin İKİ MİSLİNİ çürümeye terk ediyor!

İkincisi: Ermenistan'daki son depremde en az 25 bin insan öldü. Sovyet basınında çıkan haberlere göre depremden sonra yıkılan binaları inceleyen uzmanlar korkunç bir gerçeği ortaya çıkardılar: Kaydedilen deprem şiddetli bir deprem olmasına rağmen eğer binalar o bölge için geçerli olan yasal standartlara uygun yapılmış olsaymış, belki de hiç can kaybı olmayacakmış! Söz konusu binalar son derece kötü inşa edilmiş ve üstelik bu tehlikeli durum depremden çok daha önce görevli müfettişler tarafından il-

gili makamlara bildirildiği halde tehlikeyi gidermek için hiç bir önlem alınmamış.

Üçüncüsü: Moskova'da yayınlanan "Moscow News" dergisinin 12 Şubat 1989 tarihli sayısından bildirildiğine göre Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nde bir hastahanede hastahane personelinin dikkatsizliği yüzünden 27 bebeğe AİDS virüsü bulaştırılmış.

Bu üç örnek umursamazlığın, sorumsuz davranışların Sovyet toplumuna verdiği muazzam maddi ve manevi zarar hakkında bir fikir verebilir. Şimdi baştan sorduğumuz sorulara dönelim: Sovyetler neden ekonomik, sosyal, teknolojik ve bilimsel alanda dünyada en önde giden ülkelerden biri değil? SBKP bu soruya şu cevabı veriyor: Asıl mesele insanları verimli, titiz çalışmaya, sorumlu davranmaya teşvik eden bir toplumsal ortamın yaratılmamış olması. Yüz milyonlarca insanın mümkün olan en verimli biçimde çalışması nasıl sağlanacak? Emir ve tehditle mi? İdealler uğruna fedakarlık yapmaya (yani kendi çıkarlarından vazgeçmeye) çağırarak mı? Yoksa insanların çıkarlarını, öznel kaygularını dikkate alan ve kendi çıkarlarına rağmen değil, bu çıkarları yüzünden verimli çalışmalarını sağlayan bir toplumsal mekanizma ile mi?

Mesele belli sayıda büyük projeyi gerçekleştirmek değil. Tarımdan sanayiye, inşaattan sağlık hizmetlerine kadar çok yönlü ve yaygın bir faaliyet, bunu sağlayacak kitlesel girişimcilik lazım. "Adamsende"ciliğin, umursamazlığın yenilmesi lazım. Marx ve Engels'in diliyle konuşursak Stalinizmin devlete ve üretime yabancılaştırdığı emekçilerin ülkenin sahici efendileri haline gelmelerini ve bunu bizzat hissetmelerini sağlamak lazım.

İşte bu noktada açıklık (glasnost) ve demokrasinin yaşamsal önemi belirginleşiyor. Ancak bu yoldan toplumun aksamalar, yanlışlar karşısında duyarlığı artabilir. Çözüm ararken ülkenin bütün fikirsel potansiyeli seferber edilebilir. Hedef yalnız "tepedekilerin" değil, herkesin düşünüp çözüm aradığı, yanlışlara cesaretle parmak bastığı, sorumsuz davrananlardan hesap sorduğu bir topluma ulaşmak. Gorbaçov bu yüzden "demokrasi bizim için oksijen kadar elzem" diyor.

Elbette devlet mekanizmasının demokratikleştirilmesi yalnızca ülkedeki reformları güvence altına alacak bir araç olarak değil, başlı başına bir kazanım olarak da büyük bir değer taşıyor.

SİYASİ REFORMUN ANA HATLARI

Şimdi bu anlayış temelinde devletin yapısını düzeltmek için alınmakta olan somut önlemlere bakalım. Geçen yıl Haziran ayında toplanan SBKP'nin 19. Konferansı'nda karara bağlanan siyasi reformu dört noktada toplayabiliriz: 1) Seçim sisteminde ve egemenlik organlarının yapısında değişiklikler, 2) açıklık (glasnost) ilkesinin yerleşmesi, 3) sosyalist hukuk devleti anlayışının yerleştirilmesi ve nihayet 4) aşırı merkeziyetçiliğe son verilmesi.

1) Seçim sisteminde ve egemen-

lik organlarının yapısındaki değişiklikler:

1988 sonbaharında yapılan anayasa değişikliklerine göre bundan böyle SSCB'nin en yüksek egemenlik organı HALK TEMSİLCİLER MECLİSİ olacak. Bu meclis ile ilgili ilk seçimler 26 Mart'ta yapıldı. Halk Temsilciler Meclisinin 2250 üyesi olacak. Bunlardan 750'si bizdeki TBMM üyelerinin seçimi gibi yerel seçim bölgelerinde yapılıyor. Halk Temsilciler Meclisinin ikinci üçte birini oluşturan 750 üye ise SSCB'de faaliyet gösteren çeşitli yığın örgütleri (komünist partisi, sendikalar, gençlik örgütü, kadın örgütü, yazarlar birliği, film emekçileri birliği, bilimler akademisi vs.) tarafından belirleniyor. Yani seçmenler tarafından değil, bu örgütler tarafından seçiliyor. Sonuncu üçte bir ise SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler ve diğer ulusal bölgeler tarafından seçiliyor. Diğer bir deyişle bu son 750 kişilik grup Sovyetler'in çok renkli ulusal bileşimini temsil ediyor.

Böylece oluşan Halk Meclisi yılda 2 kere toplanacak. Görevi iç ve dış politikanın esaslarını, 5 yıllık planları, anayasa değişikliklerini ve diğer bazı önemli yasaları karara bağlamak. Ayrıca Sovyet Halk Temsilciler Meclisi kendi arasından 542 kişilik bir YÜKSEK SOVYET seçecek. Yüksek Sovyet'i oluşturan üyelerin yarısı ulusal sovyetlerin temsilcileri arasından, yarısı da diğer uyelerden seçilecek.

Böylece oluşturulan Yüksek Sovyet'in şimdiye kadar ki Yüksek Sovyet ile arasındaki en önemli fark sürekli toplantı halinde olacak olması. Eskiden Yüksek Sovyet senede ancak bir kaç hafta toplanıyordu. Bu durum Yüksek Sovyet üyelerinin yasaların hazırlanmasında, hükümetin denetlenmesinde kayda değer bir rol oynamalarını engelliyordu. Bundan böyle senenin büyük bir kısmında toplantı halinde olacak olan Yüksek Sovyet'in bakanlıkları ve diğer yürütme organlarını denetlemede daha etkili bir rol oynayacağı ümid ediliyor. Ayrıca bundan böyle Yüksek Sovyet üyelerinin başka bir işte çalışmamaları, yani tüm vakitlerini halk temsilcisi olarak çalışmaya ayırmaları öngörülüyor. Böylece Sovyetler Birliği'nde de ilk defa olarak "profesyonel bir parlamento" kurulmuş oluyor.

Egemenlik organlarıyla ilgili diğer bir yenilik şu: Yeni yasaya göre her düzeydeki Sovyetler tarafından denetlenmesi gereken devlet yürütme organlarında (mesela bakanlıklarda) görevli olanlar aynı anda Sovyetler'e üye seçilemeyecekler. Yani mesela kimse hem bakan, hem de milletvekili olamayacak. Böylece denetleyecek olan ile denetlenmesi gerekenin aynı şahıs olması engellenmek isteniyor. Yine aynı amaçla her düzeyde (tüm SSCB, ulusal Sovyet Cumhuriyetleri, bölgeler ve şehirler) parti sekreterlerinin şimdiye kadar olduğu gibi yürütme organlarının başına getirilmeleri yasaklanıyor. Bunun yerine parti sekreterlerinin bölgelerinde Sovyetler'in başkanlığına seçilmeleri öngörülüyor. (Bu sonuncusu bir anayasal zorunluluk olarak değil, bir teamül olarak.)

Bu önlem sayesinde bir taşla iki kuş vurulmak isteniyor: Birinci-

si partinin ağırlığının fiilen devlet işlerini yürütmeye değil, iş yapan devlet organlarını denetlemeye kaydırılması; ikincisi parti sekreterlerinin iki aşamalı bir demokratik halk denetiminden geçirilmesi (önce sovyet üyesi seçimini, sonra da sovyet başkanlığı seçimini kazanması lazım.) Nitekim 26 Mart seçimlerinden sonra seçimi kazanamayan bir dizi parti sekreterinin her halde bu görevde kalamayacakları ifade edildi.

Seçimle göreve gelen her yöneticinin (hem parti, hem de devlet organlarında) peş peşe en fazla iki dönem seçilebilmesi kuralı hem toplumsal denetimi sağlamayı , hem de yönetici kadroların sürekli tazelenmesini amaçlıyor.

Seçim sisteminde ise bugüne kadar ki tek adaylı seçim yerine çok adaylı seçim ilkesi kabul edildi.

Demokratikleşme önlemleri çerçevesinde önemli konularda kamuoyunda yürütülen tartışmaları ve halkoylamalarını da sayabiliriz. Örneğin 1988 sonbaharında kabul edilen siyasi reform ile ilgili kanunlar önceden kamuoyunda tartışılmaya sunulmuştu. Gorbaçov'un SSCB Yüksek Sovyeti'nin 29 Kasım'daki toplantısında yaptığı konuşmada açıkladığına göre bu tartışma çerçevesinde ilgili yasalar hakkında toplam 300 000 değişiklik önerisi yapılmış. Bu öneriler sonucunda seçim yasasının toplam 62 maddesinden 32'si, Anayasa'da yapılması önerilen 55 maddelik değişikliklerden 26'sı değişerek kesinleşmiş.

Bu çeşit tartışmaların (ve icabında halk oylamalarının) duruma göre tüm Sovyetler Birliği düzeyinden şehir ve kasaba düzeyine kadar her düzeyde yapılması öngörülüyor.

2) Glasnost

Halkın devlet yönetimini fiilen eline alabilmesi için zorunlu en önemli etkenlerden biri de glasnost olarak anılan açıklık politikası. Burada amaç, yöneticilerin eleştirilmesini, problemlerin kamuoyuna duyurulmasını engelleyen uygulamalara son vermek, sosyalist çoğulculuğu gerçekleştirmek. Böylece hangi düzeyde olursa olsun bütün sorumluluk taşıyanların sürekli denetlenmesi ve toplumun her vatandaşın fikir, öneri ve eleştirilerinden yararlanması amaçlanıyor. Hedef, Gorbaçov'un 19. Konferasta dediği gibi, toplumsal denetim dışında tek bir yöneticinin bile kalmaması.

Sovyet deneyimi devlet işlerinin alenen, tüm vatandaşların gözü önünde yürütülmesi diyebileceğimiz açıklık ilkesi ile demok-

Glasnost politikasının ilk sonuçları şimdiden görülüyor. Öneri ve eleştirilerini Sovyet kamuoyuna duyurmaya başlamaları ülkenin fikir hayatını ilk devrim yıllarından bu yana görülmemiş biçimde canlandırdı.

Köklü bir ekonomik reformun zorunlu olduğu daha 1960'lı yıllarda bazı bilimadamları ve yöneticiler tarafından savunulmaya başlanmıştı.

rasinin birbirine nasıl yakından bağlı olduğunu gösteriyor. Lenin döneminde hem parti hem de devlet işleri açıkça tartışılıp eleştirilerek yürütülürken Stalin iktidarı ele geçirince ana ilke hemen herşeyin gizlenmesi, açıklanan bilgilerin de ihtiyaca göre tahrif edilmesi oldu. Bu gizleme-ve tahrif etme adeti o derece yaygınlaştı ki, SSCB'de değil sıradan vatandaş, bir çok yönetici bile ülkenin içinde bulunduğu durumu gerçekçi bir şekilde değerlendiremez oldu. Herşeyi tozpembe gösteren resmi propagandanın aksine toplumsal sorunlara ışık tutan araştırma ve bilgilerin ortaya konulması sorunlara ışık tutan araştırma ve bilgilerin ortaya konulması engelleniyordu. Oysa sağlıklı istatistikler ve bunlara dayanan ciddi bilimsel araştırmalar olmadan toplumsal sorunlara teşhis koyulamayacağı artık herkes tarafından kabul ediliyor.

Perestroyka ile birlikte bu tutum da düzeltilmeye, çoğulculuk, basın ve fikir özgürlüğü toplumun sağlıklı gelişebilmesi için vazgeçilmez unsurlar olarak anılmaya başlandı. Gerçekten de basın yayın organları SBKP'nin yenilenme politikasının savunulup ilerletilmesinde çok önemli bir rol oynuyorlar.

Glasnost politikasının ilk sonuçları şimdiden görülüyor. Bugüne kadar savunduğu fikirler "resmi" görüşe uymuyor diye susturulan, baskılarla karşılaşan veya takibata uğrayan bir çok sanatkar ve bilim adamının öneri ve eleştirilerini sovyet kamuoyuna duyurmaya başlamaları ülkenin fikir hayatını ilk devrim yıllarından bu yana görülmemiş biçimde canlandırdı. Alkolizm, ekolojik sorunlar, fuhuş, uyuşturucu madde alışkanlığı, artan suçişleme oranı gibi uzun yıllar varlığı inkar edilen toplumsal meseleler ortaya koyulup çeşitli açılardan aydınlatılmaya başlandı. Böylece bunların çözümü için toplumun potansiyellerinden daha iyi yararlanmak mümkün olacak.

3)Sosyalist hukuk devleti

Siyasi reform çerçevesinde girişilen üçüncü büyük iş, vatandaşların haklarını yeniden belirlemek ve bu hakların korunması için gerekli kurum ve mekanizmaları oluşturmak. Amaç vatandaşların devlet ve parti organlarının keyfi karar ve davranışlarına karşı koyabilmelerini sağlamak. Bu çabalar "sosyalist hukuk devletini yaratmak" diye ifade ediliyor. Mahkemelerin bağımsızlığının güvence altına alınması, bir basın yasası çıkartılarak basının hak ve görevlerinin belirlenmesi (basın yasası Lenin tarafından istenmesine rağmen bugüne kadar çıkartılmamış.), yeni bir ceza yasasının, yeni iş yasalarının hazırlanması öngörülüyor. Mart ayında devletle dindarların ilişkilerini yeniden düzenleyerek din ve vicdan özgürlüğünü güvence

altına alan yeni bir yasa taslağı görüş belirtmek üzere Sovyetler'-deki dini grupların temsilcilerine iletildi.

4.)Aşırı merkeziyetçi devlet yapısının düzeltilmesi

Perestroykanın siyasi alanda getirdiği dördüncü büyük yenilik Sovyetler Birliği bünyesinde yer alan yüzün üzerindeki ulus ve etnik grubun ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi. Bu alanda ön çalışmalar epey zamandır sürüyor. Bu hazırlıkların ilk bilançosu önümüzde Haziran'da özel olarak ulusal ilişkileri görüşüp kararlar almak üzere yapılacak olan Merkez Komitesi toplantısında çıkartılacak.

Ancak atılacak adımların yönü şimdiden belli. Hedef devletin yapısını ademi merkezileştirmek, ulusal cumhuriyetlerin hak ve yetkilerini artırmak, ne kadar küçük olursa olsun bütün etnik grupların gelişmeleri için elverişli koşullar yaratmak, ekonomik ve sosyal gelişmenin (mesela ekonomik gelişmeyle doğan iç göçlerin) yarattığı yeni sorunlara çözümler bulmak. Genel eğilim bölgesel ve yerel devlet organlarının yetki ve haklarını genişletmek biçiminde. Amaç, Gorbaçov'un bir konuşmasında dediği gibi, merkezdeki bir takım bürokratların ömürlerinde bir defa bile ayak atmadıkları bölgelerin, şehirlerin hayatına sorumsuzca müdahale etmelerini önlemek.

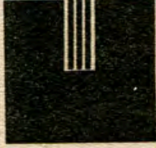
Üzerinde en çok durulan meselerden biri SSCB'de şu anda konuşulan 100 küsur dilin unutulmaması ve gelişebilmesi için gerekli şartları yaratmak. Bu bağlamda ulusal ilişkiler alanında Stalin döneminde yapılan büyük

Komünist partisinin ve devletin yürütme organlarında yer alan yöneticiler zamanla ayrıcalıklı bir toplumsal grup haline geldiler. Seçimle değil atamayla işbaşına gelen bu yöneticiler halktan ayrı bir hayat sürer oldular.

haksızlıkların (Kırım Tatarları'nın, Volga boyundaki Almanlar'ın ve daha bir dizi başka halkın temelsiz suçlamalarla mahkum edilerek topyekun başka bölgelere sürülmeleri bunun en çarpıcı örneği) bugün bile SSCB'deki ulusal ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini belirtmek gerekir.

1988 Kasım'ındaki konuşmasında Gorbaçov bu saydığımız önlemlerin siyasal reform yönünde yalnızca birer ilk adım olduklarını ileride yeni yasa ve önlemlerle geliştirileceklerini, reform sürecinin kısa zamanda tamamlanacak bir süreç sanılmaması gerektiğini belirtti.

26 Mart seçimlerini hemen bütün gözlemciler perestroyka hareketinin büyük bir zaferi olarak değerlendirdiler. Seçimi kazanan adayların bir çoğunun perestroyka hareketinin önde gelen sözcüleri olmaları bu degerlendirmeyi doğruluyor. Öte yandan halk tarafından benimsenmeyen bir dizi yüksek parti ve devlet yöneticisinin seçimleri kazanamamış olması bundan böyle yüksek mev-

kilerde olanların da seçmenlerin desteğini kazanmak için çaba göstermek zorunda kalacağını gösteriyor. Fakat meselenin seçim sonuçları kadar önemli olan bir yanı daha var: Bu da sovyet seçmenlerinin seçim kampanyasına gösterdikleri büyük ilgi. Bazı yorumcuların iddialarının aksine halkın "perestroykadan bana ne, ben çarşıya çıktığımda aradığımı bulup bulamadığıma bakarım" demediği, son yıllarda büsbütün artan ekonomik sıkıntılara rağmen perestroyka politikasını ilerletmek için mücadeleye aktif katıldığı, bürokratik engelleri aşmada kararlı olduğu kanıtlandı. Bu aktiflik sorunların çözümünü "yukardakiler"den beklemek yerine bizzat harekete geçme eğiliminin giderek güçlendiğini gösteriyor.

Yine de henüz perestroyka politikasının her yönüyle anlaşılıp benimsendiği söylenemez. Örneğin Moscow News dergisinin (Almanca baskısı) Mayıs 1989 sayısında bildirdiğine göre geçenlerde Leningrad televizyonunda Sovyet Ceza Yasası'nda yapılacak değişiklikler tartışıldıktan sonra küçük bir kamuoyu yoklaması yapılmış. Bu bağlamda "ölüm cezası kaldırılsın mı?" sorusuna cevap veren 353 kişiden % 85'i ölüm cezasının kaldırılmasına karşı çıkmış "suç işleme oranı daha sert cezalarla düşürülebilir mi?" sorusuna 651 kişiden % 73'ü "evet" diye cevap vermiş.

Küçük çaplı bir anket dahi olsa bu sonuçlar düşündürücü. Belli ki toplumsal sorunları "baskıyı artırarak çözmek eğilimleri halkın bilincinde hâlâ etkili. Rasyonel değil duygusal yaklaşımlar ağır basıyor. Bu eğilimlerin aşılması, humanist değerlerin toplumsal bilinçte daha fazla ağırlık kazanması için yoğun ideolojik çaba gerekiyor.

GELECEK

DEMOKRASİ ÇIKMAZI

Muzaffer İlhan Erdost

(1)

12 Eylül ideolojisi, "demokrasi" konusunda şu görüşte: Önce ekonomik gelişme, sonra demokratik özgürlükler.

Alt-düşüncesi şöyle açıklanabilir: İlkin kapitalist sistemi ("bağımlı kapitalist sistemi" diye okumalı), sistemi yeniden organize ederek bunalımdan çıkarma, sonra demokratik özgürlükler.

Peki ama, ekonomik sorunların çözümü deyince ne düşünüyor 12 Eylül ideolojisi?

Bunun ana çizgileri, 24 Ocak Ekonomik Kararlarıyla belirlenmiştir. Dolayısıyla 12 Eylül'ün kendine özgü bir ekonomik görüşü yoktur. Ekonomik görüşünü, 24 Ocak Kararları, bir başka deyişle, bu kararları dikte ettiren uluslararası sermaye adına IMF belirlemiştir.

24 Ocak Kararları, bilindiği gibi, Uluslararası Para Fonu, dolayısıyla uluslararası sermaye tarafından Türkiye'ye dikte ettirildi. Bu nedenle de, uluslararası sermaye kuruluşları, ülkenin yazgısını, 12 Eylül aracılığıyla daha belirleyici biçimde belirledi.

24 Ocak Kararlarının, 12 Eylül yönetiminin denetiminde ve güdümünde uygulanmasını, "Dinar Belediye Bandosu"nun "icra" farklılığı olarak nitelemek de olanaklı değildir. Burada belirleyici olan, "icra" edilecek parçanın niteliğidir; nicedir göğsümüzü gere gere değil, çekine çekine söylediğimiz gibi "ulusal" nitelikte olup olmamasıdır.

Dinar Belediye Bandosu ile New York Senfoni Orkestrası karşılaştırması ile (ulusallık açısından duyumsattığı olumsuz çağrışımlar dışlanırsa) 24 Ocak Kararlarının uygulanmasındaki "doz"un yüksek tutulduğunun vurgulanmak istendiği açıktır. Yani 24 Ocak Kararlarının emeğin gelirini daha aşağı çekmeyi ve sermayenin gelirini daha yukarı çıkarmayı amaçlayan niteliğine karşı çıkılmamakta, ancak bunun "dozu" eleştirilmektedir.

Bu dozu, 12 Eylül'ün olabildiğince yüksek düzeyde uyguladı-

ğı bir gerçektir. "İcra" farkı yakınmasında, aynı parçayı, daha düşük dozlarda ya da daha alçak perdeden, emekçinin canını bu denli yakmadan icra etmek gerekirdi anlamı örtülüdür. Bunu küçümsememek de gerekir, çünkü baskı, bu denli yeğin, yaygın, sürekli olmayabilirdi. Ama IMF'-nin dayattığı hedefler gerçekleştirilebilir miydi?

Burada, hemen, 24 Ocak Kararlarını gerçekleştirebilmenin, demokratik yöntemler içersinde olanaklı olup olamayacağı üzerinde de durulabilir.

Çünkü, 24 Ocak Kararları ile dikte ettirilen ekonomi politikasını gerçekleştirebilmek, sınai kesimde grev ve toplu sözleşmeleri yasaklamakla, kırsal kesimde köylülüğün ekonomik çıkarlarının bir baskı aracı olan genel oyu (genel seçimleri) askıya almakla olanaklıydı. Bu da, varolan demokratik yöntemlerin belirli bir süre de olsa kaldırılmasını ya da demokratik yöntemlerden vazgeçilmesini kendi iç koşulu olarak dayatır.

Sokaktaki şiddeti sona erdirmek için mi demokratik yöntemlere son ya da ara verildi; yoksa, demokratik yöntemlere son ya da ara vermek için sokaktaki şiddet mi gerekçe olarak kullanıldı?

İlk bakışta, biz, demokratik yöntemlere son verildiği, ara verildiği için, emeğin ulusal gelirden aldığı payın azaldığı gibi bir yanılsamaya düşebiliriz.

Oysa, demokratik yöntemlere, emeğin ulusal gelirden aldığı payı azaltmak amacıyla ara verildiği düşünüldüğü zaman ya da olgu bu yönüyle kavrandığı zaman, 24 Ocak ile 12 Eylül arasındaki organik bağı, 12 Eylül'ün iç koşullarının yaratılmasında kimi tahrik odaklarının temel amacını anlamak da kolaylaşır.

Gene buna bağlı olarak, grev ve toplu sözleşmenin (pazarlığın) yasaklanmasını, genel oyu askıya almakla sonuçlanan (ve daha sonra 1982 Anayasası ve siyasal partiler yasasıyla sola açık partileşmeyi de sona erdirmenin bir yöntemi olarak) siyasal partilerin feshini de anlamak olanaklı olur. Dolayısıyla, 24 Ocak Kararlarını, parlamenter sistem içersinde gerçekleştirmenin güçlüğü, dahası (12 Eylül uygulamasının dozuna bakarak) olanaksızlığı da kavranabilir. Parlamentonun feshedilmesi, ekonomik gerekçesini buradan alır ve parlamentonun feshinin iç toplumsal ortamının yaratılmasında, ekonomik bunalımın temel ve belirleyici olduğu da kavranır.

Daha önce de yazdım, Devlet Planlama Teşkilatı'nda önemli görevi olduğu vurgulanan Dr. Yıldırım Aktürk ile bir konuşma yayınlandı. **Milliyet**'te. Bu konuşmada, 24 Ocak Kararları (programı) belirtilerek, (Demirel'e) "Bu parlamentoyla değil bu ekonomik program, allameler gelse bir yere götüremezler dedik." "Bir müdahalenin olmamasını gönülden arzu ederdik. Ama, geçiş dönemi olmadan da bu iş düzlüğe çıkmazdı." "Başta açıkça grev yasağı oldu. Bu, sendikaların sindirilmesidir." Sözlerin sahibi, bu görüşlerin, o zaman için "çok tehlikeli" olduğunun da bilincinde; "ipe bile gidebilirdik!" diyor. (**Milliyet**, 28 Ocak 1986.)

Ama bu konuşmanın bizim açımızdan vurgulayıcı özü, "12

Eylül öncesi parlamentoyla" ("parlamenter sistemle" diye okumalı), 24 Ocak Kararlarının yaşama geçirilemeyeceğidir. Nitekim, bu konuşmada da, demokratik mekanizmalarla, 24 Ocak Kararlarının (12 Eylül yönetiminin uyguladığı ölçüde) uygulanabilmesinin olanaksızlığı açıklanmaktadır.

Hangi nitelikte olursa olsun, parlamentonun, grev ve toplu sözleşme hakkını yasaklaması, hele DİSK'in ve buna bağlı sendikaların "idari" kararlarla kapatılarak, sendikaların ve dolayısıyla işçi sınıfının ve onunla bağlaşık gençliğin ve aydınların (yazar, bilim adamı, gazeteci, sanatçı vb.) sindirilmesi, seçimlerin askıya alınması, olanaklı değildi. Bu nedenle de parlamentoyu dağıtmak, 24 Ocak Kararlarını serbestçe uygulayabilmenin belirleyici koşuluydu. Öyle de oldu.

Bunalımı çözmenin doğal ki farklı yöntemleri vardır. Ama, bunalımın, esas olarak, sistem ve sermaye açısından aşılması amacı benimsendiği zaman, sermaye, bunalımın nedeni olarak gördüğü demokratik yöntemlerden vazgeçmeyi, kurtuluşunun tek çıkar yolu olarak görür. Demokratik yöntemlere ise, niteliği ne olursa olsun demokratik mekanizmalarla oluşmuş siyasal iktidarların son vermeye gücü de yetmez ya da yetmeyecektir. Ekonomik iktidarını korumak için, siyasal iktidarı, (hem demokratik yöntemlere son verecek ya da bu yöntemleri askıya alacak, hem de bunalımı kendi ekonomik egemenliğini güçlendirecek yönde çözecek olan) zor araçlarına kumanda etme durumunda bulunan güçlere bırakır.

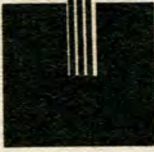
Bunalım, ancak emekçinin (ücret, maaş, gelir, kazanç adları altında aldığı) ücretlerinden koparılan parçacıklarla çözülmek istenir.

(2)

Ulusal gelirin, sermaye ile emek arasındaki bölüşüm oranı ve bu oranların değişme eğrisi, demokratikleşme doğrultusunu belirlemede ölçüt alınabilir.

Kapitalist sistem ile "demokratikleşme" arasında içsel (ve biçimsel de denebilir) bağ, ulusal gelirden sermayenin aldığı pay ile emeğin aldığı pay arasındaki oranda ifadesini bulur. Bu oran, günümüzde, gelişmiş (burjuva demokratik) Batı Avrupa ülkelerinde, genel olarak, sermaye için dörtte-bir, emek için dörtte-üçtür. Kuşkusuz, demokrasinin ölçütü olarak böyle bir ekonomik kural yoktur. Ama, günümüzde burjuva demokratik anlamda özgürlükler ile sermaye ve emek arasında gelir paylaşımının örtüştüğü bir oranı ifade etmesi ve açıklamalara yardımcı olması açısından dayanak noktası yapılabilir.

Bir başka ölçüt de, emeğin ve sermayenin ulusal gelirden aldıkları payın azalıp çoğalan eğrisidir. Günümüzde, burjuva anlamda "demokratikleşme"ye, ulusal gelirden, sermayenin aldığı payın oransal **azalması**, emeğin aldığı payın oransal **artması** eşlik etmektedir.

Nitekim, Fransa'da, 1972'den 1982'ye değin on yılda, ulusal gelirden sermayenin (kâr, rant ve faizin) aldığı pay 10 birim azalmış, buna karşılık, emeğin (ücret ve maaşların) payı 10 birim artmıştır (% 26'dan % 36'ya yükselmiştir).

Emeğin ulusal gelirden aldığı payın oransal artması, sermayenin gelirinin nicel (miktar) olarak azaldığı anlamına gelmez. Sermayenin payı nicel olarak artmakta, ama oran olarak azalmaktadır. Kuşkusuz bu, ulusal gelirin artışındaki büyüklüğe bağlıdır. Ulusal gelir artışının, sermayenin gelirinin nicel artışına olanak sağladığı kadar, emeğin payının oransal artmasına da olanak sağlaması, aynı zamanda, emekçinin ekonomik çıkarlarını savunmasının ve geliştirilmesinin demokratik olanakları bulunduğu anlamına gelir.

Türkiye açısından soruna bakıldığında, durum bunun karşıtı bir değişme gösterir. 1982'de, Türkiye'de, ulusal gelirden sermayenin aldığı pay % 74, emeğin payı % 26'dır. 1972'den 1982'ye değin, emeğin ulusal gelirden aldığı pay, (Fransa'dakinin tersine) 10 birim azalmış, sermayenin payı o ölçüde artmıştır. 1982'den 1988'e kadar, emeğin payı, % 16'ya inmekte, sermayenin payı o ölçüde yükselmektedir. (**Cumhuriyet,** 29 Kasım 1988).

Doğal ki, sermaye bileşimi ve buna bağlı olarak emek üretkenliği, gelişmiş ülkelere oranla, daha düşüktür. Ulusal gelirden sermayenin aldığı payın, emeğin aldığı paydan oransal olarak büyük olması, sermaye bileşiminin ve dolayısıyla emek üretkenliğinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Ama bu, ulusal gelirin az da olsa sürekli artmasına karşın, emeğin payının sürekli azalmasının nedeni olamaz.

Kişi başına düşen ulusal gelir (GSMH), 1973'te 8.136 lirayken, 1982'de 187.094 lira oldu. Sabit fiyatlarla, 1973'te 4.110 lirayken 1982'de 4.807 lira oldu. 1988'de ise 1.860.167 lira, sabit fiyatlarla 5.929 lira olmuştur. Kişi başına düşen gelir artışına karşın, emeğin ulusal gelirden aldığı pay, 1972'den 1988'e, 23 birim azaldı.

Bu, emekçinin gönüllü özverisiyle olmadığı sürece, ancak, emekçinin özgürlükleri daraltılarak, emekçi üzerindeki baskının artması sonucu olabilirdi.

Nitekim, 12 Eylül'den hemen sonra, Milli Güvenlik Konseyi, (7 nolu bildirisiyle) DİSK ve buna bağlı sendikaları kapattı; (15 nolu bildirisiyle) grevi yasakladı; (2364 sayılı yasayla) kurulacak Yüksek Hakem Kurulu'na, toplu iş sözleşmelerini uzatma yetkisi verildi. Dolayısıyla işçiler, ekonomik çıkarlarını savunacakları demokratik araçlardan yoksun bırakıldı. Bu, aynı zamanda, memurları ve özellikle öğretmenleri de kapsıyordu. Çünkü onlar da sendikal haklardan, dernek kurma hakkından yoksun kaldılar.

Parlamento ve sonra siyasal partiler feshedildi, bunun sonucu, genel seçimler askıya alındı. Dolayısıyla, köylülük de, ekonomik istemlerini, genel seçimler aracılığıyla dayatmasının demokratik yöntemlerinden yoksun kaldı.

İşçi, memur ve köylülerin, ekonomik çıkarlarını savunmalarının demokratik olanaklarından

yoksun kalması, aynı zamanda, zanaatçı, esnaf ve benzeri küçükburjuva katmanları da kucaklamaktaydı.

Açıktır ki, emeğin gelirini azaltmak, demokratik özgürlüklerin baskı altına alınmasıyla örtüşüyor. Bugün de, emeğin ulusal gelirden aldığı payın daha da azalması, demokratik özgürlüklerin daha yoğun olarak baskı altında tutulmasını, kendi iç koşulu olarak, dayatır.

(3)

24 Ocak ekonomik kararları, tam anlamıyla nasıl 12 Eylül koşullarında uygulamaya konulduysa, 12 Eylül yönetiminin buna süreklilik sağlayabilmesi de, ekonomik ve siyasal açıdan demokratik olmayan bir yasallaşmayla, yapılaşmayla ve kadrolaşmayla olanaklıydı.

Demokratik olmayan yasallaşma, yapılaşma ve kadrolaşma ile yasa dışı zor uygulamaları, birbirinden "yasallık" açısından farklı, ama amacı bakımından aynıdır. Demokratik olmayan yasallaşma evresine (yani sınırlı bir pariamenter sisteme) geçildiği zaman, birincisi belirleyici oldu; ikincisi, yani (işkence gibi) yasadışı zor uygulamaları, birincisinin "muhafız"ı olarak devam etti.12 Eylül müdahalesiyle kendini oluşturan Konsey, idari kararlarla, temel hak ve özgürlükleri kimi alanlarda kaldırdı, kimi alanlarda sınırladı. Yargı kararı olmaksızın emekçilerin sendikal hakları gibi birçok hak askıya alındı, özgürlükler daraltıldı.

Konseyin yayınladığı kararlar ve yasalar, parlamentonun çıkardığı yasaların da üstünde, gene konseyin denetiminde hazırlanan Anayasa'ya aykırılığı öne sürülemeyecek kararlar olarak yasalaştı.

12 Eylül, anasasasıyla ve yasalarıyla kendini yasallaştırdı. Ama bu yasallaşma, demokratik hukuk devleti olmayı amaçlayan bir yasallaşma olmadı

1982 Anayasası ve (2821 sayılı) Sendikalar Yasası, sendikal özgürlükleri kısıtladığı gibi, sendikalara, başta "siyaset yasağı" olmak üzere, temel hak ve özgürlükler açısından sınırlama getirdi. Yeni sendikalar yasasına göre, işçiler, özgürce sendikal birlikler kurma, sendikalarda yöneticilerini ve çalışmalarını özgürce belirleme hakkından yoksun bırakıldı. Bir başka deyişle, MGK'nun "idari" kararları, yasallaştırıldı.

(2822 sayılı yasayla) toplu sözleşme ve grev hakları sınırlandı/kısıtlandı.

Memurların sendika kurma hakkını düzenleyecek yasa çıkarılmadı, öğretmenler (ve din görevlileri) ise, sendika kurma hakkından yoksun bırakıldı.

Derneklere siyaset yasağı getirildi. Kamu görevlilerinin, öğretmenlerin dernek kurmaları yasaklandı.

Siyasal partileri fesheden Konsey, 1982 Anayasası'yla ve Siyasal Partiler Yasası'yla, partilerin "siyaset"ini sınırladı. Sosyal demokrasinin solu, siyasal partileşmenin dışında tutuldu.

Bir başka anlatımla, MGK kararları, (vetolu) parlamenter sisteme girerken yasallaşmış bulunuyordu. Ama evrensel hukuk ilkeleriyle bağdaşmayan, demokratik olmayan bir yasallaşma olduğu için de, demokratik hukuk devleti olmadı bu.

IMF'nin ekonomik formülünü uygulamak için baskı sürecek; AT normlarına uygunlaştırmak için, demokratik-olmayan yasal düzenlemelere bununla bütünleşen ve yasadışı uygulamalara son verecektir.

Çünkü, bu yasalar, demokratik olmayan yasalar olduğu kadar, demokrasi karşıtı süreçler üreten bir sisteme altlık oluşturuyordu.

Baskıyı, ilkin, bu yasaların demokratik olmayan niteliğinde, ikincisi, bu yasaların yasallaşması ortamını sağlamak için toplumun baskı altına alınmasında, dilsizleştirilmesinde ve bunun için de yasa dışı baskının ve özellikle de işkencenin yaygınlaştırılmasında ve sistemleştirilmesinde aramak gerekir.

12 Eylül, parlamentoyu, partileri, sendikaları, dernekleri ve demokratik etkinlik alanları olarak kimi yayınları kapatarak, kimi kişileri ekonomik ve siyasal açıdan baskı altına alarak (1402'likler anımsansın), belirli bir süre toplumu susturabilirdi, ama kendi anayasasını ve yasalarını topluma benimsetemezdi. Bunu, özellikle, zor kullanarak, şiddet kullanarak, yani yaygın ve sistematik işkence ile, yani yasa dışı uygulamalarla gerçekleştirebilirdi. Öyle de yaptı.

Kendini "sistem" olarak yasallaştırdıktan sonra da, yasa dışı uygulamalar, bu kez, bu sistemin "muhafız"ı rolünü oynamaya devam etti.

Devletten alınan güce ve yetkiye dayanılarak, ama bu yasaların da vermediği yetkiler kullanılarak, özgürlüklerinden yoksun olanlar üzerinde, gözetim altında, cezaevinde, kırsal alanda, öldürüme değin uzanan şiddet uygulandı.

Bugün, baskı, ilkin, demokratik olmayan yasalardan yani yasaların demokratik olmama özelliğinden kaynaklanmaktadır; öteki ise, yasa dışı uygulamalardan.

Ama, her ikisi birbirini bütünlemekte ve her ikisi de aynı amaç ve görüşten kaynağını almaktadır. Her ikisi de, toplumda, belirli siyasal ideolojik görüşlere/düşüncelere karşı baskı ve şiddetin ürünüdür.

Şu da eklenmeli:

Demokratik yöntemlerin askıya alındığı bir dönemde, kapitalist sistem, bir de, üretime hiç bir evresinde girmeyen, ama yaratılmış bulunan değeri "gasp" etme gibi, gizli-açık mekanizmalar üretir.

Bir başka deyişle, (kapitalist) üretime girmeyen, buna karşın, bir bölümü de kapitalist üretimde yaratılan değerlerin önemli bir kısmını enflasyonist, spekülasyonist ve illüzyonist (hayalici) yöntemlerle emen ya da gasp eden kurumlaşmış parazit gruplar, hem sermaye birikimi üzerinde negatif bir baskı oluşturur, hem de emekçinin gelirini olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla, gasp, hile, desise ve benzeri yollarla emilen değer kitlesini, üretim dışı tüketime harcayan parazit zümreler, sistemin olumlu özelliklerini de içten çürütür.

Egemen çevrelerin, bunlara sistemin "yaramaz" çocukları gibi gözkırpması, bir yanılsama değildir. Çünkü, siyasal ortamda, işkence, cinayet ve benzeri yasa-dışı uygulamalar yaygınlaştıkça ve bir bakıma "alelade" olaylardan sayıldıkça, ekonomik alanda da, uyuşturucudan hayali ihracatçıya değin bir dizi yasa-dışı faaliyet de "alelade" işler olarak algılanır ve aslında, (önemli bu) birincisi, ikincisine olanak yarattığı gibi, ikincisi de, kendisini çoğu zaman birincisiyle (siyasal amaçlı işkence ve cinayetlerle) kamufle ettiği için, her siyasal işkence ve cinayet, biraz da bu tür yasa-dışı gaspları gözlerden gizlemenin, izini ve yönünü şaşırtmanın bir aracı olur.

(4)

Emperyalizmin ayırdedici özelliğinin sermaye ihracı olduğu bilinir. Bu ülkelerdeki sermaye fazlası, gelişmekte olan ülkelere, emek gücü, hammadde ve toprak (rant) daha ucuz olduğu için yatırılır. Bunun olumlu ve olumsuz yönleri içiçedir. Çünkü, atıl emek gücünü, atıl yeraltı kaynaklarını ve tarımsal hammadde kaynaklarını devindirerek, istihdam olanağı yaratır. Devindiren ilk motor gibi de algılanabilir. Bu olumlu rolü yanında, sermaye ihraç eden ülkelerin, ihraç edilen ülkelerde, ekonomik açıdan olduğu kadar siyasal sistem açısından da yönlendirici, dolayısıyla egemenliğini sınırlayıcı olumsuz rolü, giderek artar.

İster uluslararası para/sermaye kuruluşlarından, ister dünya bankasından, ister hükümetlerden, ister özel kesimden olsun, alınan borç, esas olarak ülkenin ekonomik özerkleşmesinin önkoşulunu oluşturacak alanlara değil, ekonomik bağımlılığı pekiştirecek olan,

(1) borç veren ülkelerden emtia alımına,

(2) bu emtianın pazarlanması için gerekli (iç pazarı geliştirecek) altyapılara,

(3) borç faizlerine,

harcanır.

Sürekli açık veren, sürekli borçlanarak açığını kapatan ve sürekli artan faiz ödeyen bir ülke olmaktan kurtulmanın önkoşulu, ekonomiyi, bağımlılaştırma doğrultusundan çıkarmak ve özerkleştirme doğrultusuna yönlendirmektir.

Uluslararası sermaye (kuruluşları) ise, borçlandırdıkları ülkelerin ekonomilerinin özerkleşmesine karşı, bağımlılığı pekiştirici bir politika izler. Yabancı sermayenin doğrudan üretime girmesi durumunda da, üretim aracı üretimine (Ereğli Demir Çelik örneğinde olduğu gibi zorunlu kaldığı ayrıksın durumlar dışında) yönelmediği, pratikte de biliniyor. Kamu İktisadi Kuruluşları'na (KİT), birincisi, kamu işletmesi olduğu ve özel kesimin pazarını sınırladığı için; ikincisi, temel sanayi ürünleri ürettiği ve kendi pazarını daralttığı için; üçüncüsü, ekonominin özerk birimlerini oluşturduğu ve bağımlılaşmayı sınırladığı için, soğuk bakmaktadırlar.

Bunun nedenini, ilkin, "dünya" kapitalist sisteminin, toplumsal üretim açısından bölünmüş olmasında aramak gerekir. Üretim aracı üretimi ile tüketim nesnesi üretimi gibi başlıca iki kesimden

oluşan toplumsal üretim, birincisi (üretim aracı üretimi) merkez ülkelerde, ikincisi (tüketim nesneleri üretimi) merkez ve bağımlı ülkelerde olmak üzere bölünmüş konumdadır. Toplumsal üretimin birinci kesimi, yani üretim araçları üretimi ve özellikle de bu kesim içersinde belirleyici olan makine olarak üretim aracı üretimi, merkez ülkelerin elinde ve denetimindedir. Bu, merkez ülkeler açısından, hem ekonomik bağımlılığı sürdürmenin ve hem de biriken sermayeyi (biriken artıdeğeri) paylaşmanın belirleyici koşuludur.

İç pazarın kendisi açısından genişlemesinin ve yoğunlaşmasının altyapısını oluşturmak için kredi sağlamak, özel yabancı sermaye yatırımlarını yönlendirmek, içerde özel kesimin tüketim malları üretimine yönelik ve kendisine bağımlı gelişmesinin koşullarını yaratmak, sürekli ve giderek artan ölçeklerde faiz ödeyen (ve ödeyebilen) bir ülke olmasının koşullarını oluşturmak, uluslararası para kuruluşlarının berraklaşmış politikalarıdır.

İhraç edildiği ülkede doğrudan üretime yatırılan yabancı sermayenin, sermayenin anayurdu tarafından, siyasal ve askeri korumaya alındığı, yakın tarihin bilgileri arasında.

Sermayenin faiz getiren sermaye olarak ihracı ise, bu "koruma"yı "iç denetim" düzeyine yükseltmiştir. Borç veren kuruluşlar, borçlu ülkenin ekonomik değişim süreçlerini ayrıntılarına değin bilmek, irdelemek, izlenecek politikaları belirlemek gibi "haklar" elde ettiler. Bunun için de, borçlu ülkeler, sermaye hareketini düzenleyen ve denetleyen IMF'ye, "teftiş vermek" anlamında, ekonomik uygulamalarının sonuçlarını bildirmek, onun "onay"ını almak durumunda kaldılar.

Bununla da kalmadı, borçların belirli bir sınıra yükselmesinden sonra, borç verdiği ülkenin ekonomik politikalarını belirledi ve "temenni" adı altında da olsa, kendi politikasını dikte ettirdi.

24 Ocak Kararları'nın dikte ettirilmesi, kuşkusuz, dikte eden tarafın da rızasıyla olanaklıydı. Bu rıza, "hem ağlarım, hem giderim" benzeri bir rızadır ve kendisini, "başka çaresi var mıydı?" biçiminde de sunabilir.

Çünkü, (ülke ölçeğinde) sermayenin bunalımdan çıkması ile (ülkemizin de içinde yer aldığı) kapitalist sistemin bunalımdan çıkması, sermayenin yazgısı açısından birbirine içten bağlıdır.

Genel olarak kapitalist sistemin ve özel olarak sermayenin bunalımını, yükü emekçi yığınların sırtına kaydırarak çözmek, doğal ki emekçilerin tepkisiyle karşılaşacaktır. Bunun içindir ki, sistemi ve sermayeyi bunalımdan kurtarmak eğilimi ile emekçi yığınların desteğini yitirme kaygısı arasında, birincisini zorunluluk olarak algıladığında, ikincisi, yani emekçi yığınların desteğini yitirme kaygısı, bu desteği ifade araçları olan demokratik yöntemlerin ortadan kaldırılmasıyla giderilir.

Sistemin bütünlüğü içinde, bunalımın yükünü, merkez ülkelerden bağımlı ülkelere **kaydırmak;** içerde ise, bunalımın yükünü, sermayenin üstünden emekçi kesimlerin sırtına **aktarmak** - 24

Ocak Kararları'nın temel amacıdır.

Dolayısıyla, "oy" ve "grev"i bir çeşit "şantaj" aracı olarak, bu nedenle de demokratik hakları, bir çeşit "gasp" için kullanarak, borç alınan parayı, (kalburda su taşır gibi) kişisel tüketimi için harcayan ve ülkenin büyük çoğunluğunu kucaklayan emekçi nüfusu, elde sopa, hizaya getirmek gerekir!

Çünkü borç, emekçi yığınların tüketimleri için verilmemektedir. Hele tükettiğinden de az süt veren kır emekçileri için hiç verilmemektedir. Üstelik onlar damızlık gibi semirip, sistem için "tehlike" de oluşturmaktadır! Öyleyse ücretler, (tarımsal ürünlerin fiyatıyla birlikte, kır emekçisinin ücreti dahil) aşağı çekilmelidir!

Büyüyen işsiz kitle, hem ülke içinde sistem üzerinde, hem de sistemin merkez ülkeleri için negatif bir baskı oluşturmaktadır ama, şişirilmiş kadrolar örneğinde olduğu gibi, üretmeyen kesimleri "beslemek" için de verilmemektedir bu borçlar. Hem (ücret) almakta, hem üretmemektedirler. Dolayısıyla üretilen faizleri içten kemiren birer kurtçuk gibidirler!

Ne var ki, içerdeki bunalımın nedeni, gerçekte, "yüksek" olarak nitelenen ücretler, dolayısıyla "lüks" olarak nitelenen demokratik özgürlükler değildi. İşsiz nüfusun giderek artmasının ve emek üretkenliğinin hemen hemen yerinde saymasının nedeni de değildi "yüksek" ücretler ya da demokratik özgürlükler. Bunalımın nedeni, sistemin kendisindeydi. Çünkü, sistem bunalımı üretmiş, ama sistemi kurtarmak için, bunalımın yükü, emekçilerin sırtına taşınarak sistem onarılmak istenmiştir.

Halkın özgür iradesini, kimi iç ve dış koşullardan yararlanarak, yaşama geçirmesi ayrı şey; halkın kendi iradesi dışında özgürleşmesi ayrı şeydir.

Sistem bunalımı nasıl üretti?

Kapitalizm, dışa bağımlı olduğu ve bağımlılığı artarak geliştiği için, ülke içinde yaratılan ve sermayenin kârı olarak biriken değer, önemli ölçüde dışarıya emilir, dolayısıyla, ülke içersinde üretime (genişletilmiş yeniden üretime) yatırılan bölüm daha az olur. Çünkü, ister kapitalist üretimde yaratılan, ister kendileri kapitalist işletme olmayan küçük köylü işletmelerinde yaratılan ve doğrudan ya da dolaylı, sermayenin kârı olarak biriken değer, büyük bölümüyle ya emtia ihraç eden sermayenin ticari kârı olarak, ya doğrudan yatırılan yabancı sermayenin sınai kârı olarak ya da borç faizleri olarak dışarıya emilir. İçerde genişletilmiş yeniden üretime ayrılan (içerde kalan) bölüm, ülkede yaratılan ve biriktirilen sermayeden dışarıya emilen değer ölçüsünde az olur; ve dışarıya emilen değer arttıkça, daha da azalır. Bu nedenle de, nüfusun çoğalmasıyla ve özellikle de yoksullaşma sonucu artan işgücü arzı, gerektiği ölçüde emilemez, istihdam edilemez; işsiz nüfus bü-

yür.

İkincisi, gene aynı nedenle, içerde sermaye bileşimi, ülkede yaratılan ve biriken sermaye oranında yükselmez. Emek üretkenliği, sermayenin düşük bileşimi sonucu, düşük artışlar gösterir. Kapitalist ülkeler ortalamasının sürekli altında kalmasının ve aradaki farkın sürekli açılmasının nedeni buradadır.

Üçüncüsü, gene aynı nedenle, sermayenin tarıma girmesi, tarımın sanayileşmesi, çok yavaştır. Çünkü, (öteki nedenler bir yana), genel olarak sermayenin tarıma yönelmesi, kırsal alanın sanayi kadar kârlı alan olmasına; bu da, sınai yatırım için gerekli olanın üstünde bir sermaye fazlasının oluşmasına bağlıdır. Oysa, sermaye açığı, ilkin sınai alanda giderek daha çok kendini duyumsatmaktadır. (Kalkınmaya tarımdan başlamayı öneren küçük burjuva demokratların, nasıl bir "cahiliye" çağını yaşadıklarını düşündüm şimdi.)

Tarımda sanayileşmeme ne denli yavaş ise, tarımsal üretkenlik artışı da o ölçüde yavaştır. 1985'te, istihdam edilen tüm nüfusun % 59'u tarımda, ulusal gelirin (GSYH) % 22'sini; bu nüfusun % 13'ü ise sanayide, ulusal gelirin % 25'ini üretmiştir. Bir başka deyişle, 1985 verilerine göre, sınai emek üretkenliği, tarımsal emek üretkenliğinden 5,3 kat fazladır. Emek üretkenliği ulusal ortalaması, tarımsal üretkenliğin üstünde, sınai üretkenliğin altındadır.

Bunalımın belirleyici nedenini, ilkin kapitalizmin gelişmesine ve yaygınlaşmasına oranla, içerde biriken sermayenin, aynı büyüklükte üretime yatırılamamasında, üretimin aynı ölçekte genişlememesinde aramak gerekir. Üretimin belirli düzeye çıkamamasının, üretkenliğin artmamış olmasının, işsizliğin azalmayıp artmasının, tarımın genel anlamda sanayileşememesinin ve kendi tükettiğinin altında üretmesinin, daha nice şeyin, (sistem içersinde) nedeni buradadır. Sistem içersinde bunalımı çözmenin yolu ve yöntemi, bunalıma neden olan engelleri kaldırmakla olanaklıdır.

Böyle bir bunalım ortamında, bunalımın gerçek nedenlerini beslemek anlamında, hem emeğin gelirini aşağı çekmek, hem de ülkeyi ithal edilen her çeşit tüketim mallarının zengin pazarı haline getirmek demek, artan borçların daha çok ithal edilen (lüks de dahil) tüketim mallarına harcanmasını, emekten daha çok sızdırılan değerin de artan dış borç faizlerine ödenmesini ekonominin motoru yapmak demektir.

Bu motor da, kuşku yok ki, devindirir ve üretir, ama belirli bir kesim için gönenç üretmekle birlikte, genel olarak ürettiği bunalımdır. Bu da, kendini, emekçilerin sürekli yoksullaşmasında, sermaye açısından istihdamın daralmasında, işsizliğin artmasında ve sermaye açığının büyümesinde açığa vurur.

Buna karşın, istihdamı genişleterek ve üretkenliği arttırarak bunalımı çözmek için, sermaye, içerde, gözünü ücretlere ve (hammadde olarak) tarımsal ürünlerin fiyatına dikerek, sermaye birikiminin oylumunu (hacmini) daha da arttırmak eğilimindedir.

Çünkü, bir yandan biriken sermayeyi dışarıya akıtan vanaların,

kısılması şöyle dursun, daha çok açılması gerekir. Buna karşılık, öte yandan, emek üretkenliği (ya da verimliliği), hem (içerde) sermaye birikimini yeterli ölçüde sağlamaya, hem de ücretleri normal düzeyde tutmaya elverişli değildir ya da böyle bir düzeye çıkarılmamıştır.

Bunalım, ancak, emekçinin (ücret, maaş, gelir, kazanç adları altında aldığı) ücretlerinden koparılan parçacıklarla çözülmek istenir.

Ücretlerin nominal değerini aşağı çekmek, toplumsal ölçekte tepkiye neden olur. Bu nedenle, ücretler, nominal değerleri düşürülerek, örneğin 200 bin lira olan ücret 150 bin liraya düşürülerek, aşağı çekilmez.

Ulusal para biriminin gerçek değerini (alım gücünü) her gün biraz daha azaltarak ve bunu, enflasyonun büyülü örtüsü altında, bir gün önceki değerde para gibi emekçiye ödeyerek, ama onun bu para ile satın aldığı malların fiyatını her gün yeniden artırarak, ücretler aşağı çekilir. Grevleri yasaklayarak, toplu sözleşmeleri uzatıp erteleyerek, ücretler ile mallar arasında açılan fiyat farkının kapatılmasını zaman/süre açısından olabildiğince geciktirerek, toplu sözleşme yapıldığı zaman da, ücretleri ancak geçen yılın artışını karşılayacak kadar artırarak, ama yeni yıl içersinde yeni fiyat artışlarıyla ücretlerden yeniden ve her gün biraz daha fazla kemirilerek, ücretler, başlangıçtaki gerçek değerlerinin altına çekilmiş olur.[1]

Bunu emekçi günlük yaşamında doğal ki kavrar; ama ücretlerde gerçek azalışı saptamak ise, uzmanlık ister, araştırma ister. Bu da ancak, bir günde, bir yılda değil, birkaç yıl sonra olanaklıdır. Sorun, atı alan Üsküdar'ı geçer anlayışıyla çözümlendiği, bunalım, bir başka bunalımla çözüldüğü için, ülke, yeni ve daha derin sorunlarla karşı karşıya gelir.

Yabancı sermaye tarafından dışardan ve sermaye tarafından içerde her yıl daha fazla emilen kâr, faiz ve rantların kaynağı, (geniş anlamıyla) ücretlerden her gün biraz daha koparılan (emilen) parçacıklardır. İç ve dış sermayenin kârı, faizi, rantı ne kadar büyürse, öteki etkenler değişmediği sürece, (işçinin ücreti, memurun maaşı, köylünün geliri, zanaatçı ve küçük esnafın kazancı vb.) ücretler o kadar küçülmeye yargılı olur.

(5)

Sermaye ihracının, ihraç eden ülke açısından olumsuz bir başka yönü, daha önce belirttiğimiz gibi, maledinilen ve biriktirilen artı-değerin, o ülkede yeniden üretime yatırılmaması, ülke dışına emilmesidir. Dolayısıyla, gelişmekte olan bağımlı ülkede, kapitalizm, toplumun gelişme biçimi olma sürecini tamamlamadan, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelir.

Sermaye ihraç eden ülke, ihraç ettiği sermayenin kârını (biriken artı-değeri) kendi ülkesine emdiği için, merkezde (emperyalist ülkede), kapitalizm, üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline geldiği halde, bağımlı ülkelerden emilen artı-değer, üretici güçlerin gelişmesine yeni (ek) olanak sağlar; yani merkez ülkede bunalımı er-

Bunalımı çözmenin doğal ki farklı yöntemleri vardır. Ama, bunalımın, esas olarak, sistem ve sermaye açısından aşılması amacı benimsendiği zaman, sermaye, bunalımın nedeni olarak gördüğü demokratik yöntemlerden vazgeçmeyi, kurtuluşunun tek çıkar yolu olarak görür.

teler.

Dolayısıyla, faiz emen ülkeler ile faiz emdiren ülkeler arasında, kapitalizmin gelişmesi açısından karşıt bir tablo ortaya çıkar. Faiz ödeme durumunda bulunan ülkeler, her yıl, belirli büyüklükte yaratılan değeri, yurtdışına ödemek, buna karşılık faiz alan ülkeler, her yıl bu faiz biçiminde biriken artı-değeri (biriken sermayeyi) kendi ulusal gelirlerine katmak durumundadırlar.

Ulusal gelirin ve dolayısıyla kişi başına düşen ulusal gelir biriminin, bu iki farklı ülke arasında, birinin ötekinden emdiğiyle artması ve ötekinin emdirdiğiyle azalması gibi karşıt göstergeleri vardır. Gelişmiş kapitalist ülkede kişi başına ulusal gelirdeki artış, bizi öyle kamçılıyor ki, o ülkeden daha fazla borç para alarak, onun düzeyine ulaşmak istiyoruz; ama aldığımız borç ne kadar fazla ise, o kadar fazla faiz ödeyerek, bir yandan üretilen ulusal gelir artışının altında bir gelir artışı gerçekleştirebiliyoruz, öte yandan, bu faizleri emen ülkelerin ürettiği ulusal gelirlerinin üstünde bir ulusal gelir sağlamalarının kaynağını oluşturuyoruz.

Birinde büyüyen sermaye açığı, ötekinde artan sermaye fazlası, bu arayı, bizim açımızdan olumsuz yönde sürekli açıyor. Dolayısıyla faiz ödeyen ülkeler, emperyalist sistemin (dünya kapitalist sisteminin) merkezindeki bunalımı, sürekli erteleyen bir "köleler" grubuna benziyor. Merkez ülkedeki bunalımı ertelerken, kendi bunalımını öneliyor; merkez ülkedeki bunalımı ertelemenin koşulları büyüdükçe, kendi bunalımı büyüyor.

Dünya kapitalist sistemi özünde tıkanıyor, bunalıma giriyor ve bunalım, bağımlı ülkelerin faiz biçiminde ödedikleri değerle, azalıyor, erteleniyor. Ama faiz ödeyen ülkelerin bunalımı daha da büyüyor, derinleşiyor, güncelleşiyor.[2]

Daha kısa bir anlatımla, kapitalist (emperyalist) sistemin bunalımı, bağımlı ülkelerin üzerine aktarılıyor ve bunalım, bağımlı ülkenin bunalımıyla erteleniyor.

24 Ocak Kararları, emperyalist sistem bütününde, bunalımı, merkezden çevreye, yani emperyalist ülkeden bağımlı ülkeye yaymayı, hatta aktarmayı amaçlayan IMF politikasının ürünüdür. Nitekim, Türkiye, 10 milyar dolar borcun faizini ödeyemeyen bir ülke olmaktan 50 milyar dolar borcun faizini ödeyen bir ülke durumuna gelmiştir. Bu, üretimin artması ve emek üretkenliğinin yükselmesi sonucu değil (kuşkusuz bunların da payı vardır, ama, esas olarak), emekçi yı-

ğınların ürettiği değerden daha fazla sızdırılmasıyla sağlanmıştır.

Bir çeşit "faiz havuzu" olmuştur Türkiye.

Bu faizleri emen ülkeler, bunalımı, faizleri emdiren ülkelere kaydırmıştır (bu ülkelerin, faizleri üretebilir ve ödeyebilir duruma gelmesini sağlamıştır).

(6)

Türkiye, AT'na tam üyelik için başvurdu. AT ise, Türkiye'nin ekonomik, hukuksal ve siyasal normlarını, kendi normlarına uygunlaştırmasını, tam üyeliğin gerekli koşulu sayıyor.

Türkiye'nin ekonomik normlarını, AT normlarına uygunlaştırması, her şeyden önce, ulusal gelirin, sermaye ile emek arasında paylaşım oranlarının yönelimini, demokratik bir yapılanmaya olanak verecek ölçüde değiştirmesine bağlı. Bir başka anlatımla, ulusal gelirden sermayenin giderek azalan, emeğin giderek artan pay almasıyla olanaklı.

Siyasal ve tüzel normlarını, AT normlarına uygunlaştırması ise, demokratik özgürlükleri engelleyen yasaların kaldırılmasına ve yasa dışı uygulamaların sona erdirilmesine bağlı.

24 Ocak Kararları'yla dikte ettirilen ekonomi politikası, bir yandan parlamenter sistemin askıya alınmasının, bir yandan yasal düzenlemelerle demokratik hak ve özgürlüklerin kısılmasının koşullarını da birlikte (dolaylı da olsa) dayatmadı mı?

Ve bugün, nasıl olacak da, örneğin, hem sendikalar iradelerini özgürce ortaya koyamayacak, grev ve toplu sözleşme yapamayacak, hem de demokratik haklar verilmiş olacak! Ya da, hem sendikalar özgürce grev ve toplu sözleşme haklarına sahip olacak, hem de ücretler daha da aşağı çekilecek!

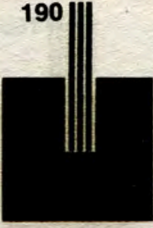
Türkiye, ekonomik ve siyasal normlarını, AT'nun normlarına uygunlaştırmak için, demokratikleşmenin önündeki yasal engelleri kaldırdığı zaman, ücret, maaş ve kır emekçisinin gelirlerinin artmasının demokratik olanakları da yaşama geçecek demektir.

IMF'nin ekonomik formülünü uygulamak için baskı sürecek; normlarını, AT normlarına uygunlaştırmak için, demokratik olmayan yasal düzenlemelere ve bununla bütünleşen yasa dışı uygulamalara son verecektir.

AT'nun beklentileri karşısında demokratikleşmek, IMF'nin istemleri karşısında baskıyı daha da yeğinleştirmek gibi bir ikilemdir bu.

IMF (Uluslararası Para Fonu), uluslararası mali kurumların çeşitli ülkelere kredi açıp açmama konusundaki kararlarını önemli ölçüde etkileyen, daha doğrusu belirleyen kuruluştur. Yönetiminde, AT (AET) ülkeleri olan İngiltere, F.Almanya, Fransa ile ABD ve Japonya egemen durumdadır. Bir başka anlatımla, AT ülkeleri içinde güçlü durumda bulunan üç ülke, IMF yönetiminde egemen beş ülkenin içinde yer almaktadır.

Türkiye'nin en fazla borçlu olduğu OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) üyeleri arasında AT'nun üye ülkeleri de yer alır. Dolayısıyla IMF'nin kararları, aynı zamanda, yöne-

timde egemen olan ve AT üyesi bulunan ülkelerin kararları olarak da algılanmalıdır.

AT'na tam üyelik için: Türkiye'nin normlarını AT normlarına uygunlaştırmasını isteyen ülkeler, aynı zamanda, IMF aracılığıyla, bunun karşıtı, bu normlarla çelişen, çatışan kararlar dayatmışlardır. Türkiye hangisine yanıt verecektir ve verdiği yanıt, diyelim İngiltere'nin, Fransa'nın ya da F.Almanya'nın beklentisine uygun yanıt ise, bu ülkelerin içersinde yer aldığı AT'nun istemine mi uygun bir yanıt olacaktır, gene bu ülkelerin içersinde yer aldığı IMF'nin istemine mi? Çünkü birbirine karşıt, birbiriyle çelişen iki farklı istem de, hemen hemen aynı ülkelerden gelmektedir.[3]

(7)

Başlarken, 12 Eylül ideolojisinin (bir anlatım kolaylığı sağladığı için "ideolojisi" diyorum), önce "ekonomi", sonra "demokrasi" formülünü, demokratik özgürlüklerin askıya alınmasının gerekçesi olarak dayattığını belirtmiştim.

İzlenen ekonomik politika, ekonomik bunalımı, bu bunalımın yerine niteliği farklı bunalım ikame ederek, erteledi. Bir başka anlatımla 12 Eylül öncesi ekonomik bunalımı erteledi ama, daha yaygın ve yoğun bir ekonomik bunalım yaratarak. Bunun gibi, siyasal bunalımı da erteledi, ama, daha yaygın ve daha yoğun siyasal bunalım yaratarak. Ürettiği gerek ekonomik bunalımın, gerek siyasal bunalımın nedenini, ilkin, ekonomik yönden olduğu kadar siyasal yönden de, demokratik olmayan yöntemlerde aramak gerekir.

Örneğin, 19 milyar dolar borcun faizini ödeyemezken, daha büyük borçların faizlerini ödeyebilir duruma geldi, bu noktada bunalımı çözdü, ama toplam dış borç 11 milyar dolarken, yıllık dış borç ödemesi 8,5 milyar dolara yükseldi.

Örneğin, sokaktaki yasa dışı şiddet geride kaldı ama, sokaktaki gerici şiddetin amacı, yasallaşarak, yaşama geçirildi. Türkler'i öldürerek DİSK'in, Öztürk'ü öldürerek Töb-Der'in, Kaftancıoğlu'nu öldürerek sanatın, İpekçi'yi öldürerek basının, Tütengil'i öldürerek ve Tanilli'ye kurşun sıkarak üniversitenin, Öz'ü öldürerek yargının, CHP'li il başkanlarını öldürerek CHP'nin solunun, Belli'yi kurşunlayarak sosyalist partileşmenin, 15-16 Haziran katliamlarıyla üniversite gençliğinin, 1 Mayıs katliamıyla işçi sınıfının, Kahramanmaraş, Çorum katliamlarıyla halkın, demokratik, devrimci etkinliklerini, bu kez, demokratik olmayan yasalarla önledi. Bununla yetinilmedi. Yasa-dışı zor, bu kez, gücünü ve yetkisini devletten alanlar tarafından, sorgulama ve baskı yöntemi olarak sistemli uygulandı. Yasa-dışı şiddet kalkmadı, ideolojik açıdan amacı ve yönü değişmedi, şiddet uygulamalarının yerleri ve statüleri değişti.

Ekonomik gelişmenin demokrasiyi üretmesi, ancak, kapitalizmin doğuşu ve burjuva toplumun oluşumuyla birlikte tarihselliği içinde düşünüldüğü zaman doğrudur. Çünkü kapitalist ekonomi, feodal ilişkilerin egemenliği-

ne tekabül eden monarşik sistemin yerine, burjuva anlamda demokratikleşmeye tekabül eden parlamenter sistemi geçirmiştir.

Bir başka anlatımla, ekonomik yapının nitel değişiminin kendine özgü demokratik sistemi ürettiği tarihsel bir olgudur. Ama kapitalizm serbest rekabet aşamasından tekelci aşamaya yükseldi; dünya pazarını yeniden paylaşma savaşından kimi ülkeler yenik çıktı. Bunun sonucu, yenik çıkan ülkelerde tekelci sermayenin bunalımı daha da yeğinleşti ve bunalım, ulusal ölçekte bunalımla örtüştü. Tekelci sermayenin bunalımını, demokratik yöntemlere son vererek, emekçi yığınları ve demokratik güçleri şiddet/zor yöntemleriyle sindirerek ve yokederek çözmek, kapitalizmin tekelci aşamasına özgü yeni bir sistemin habercisi oldu. Bu, faşizmdi.

Kapitalizmin, bir üretim ve toplumsal yaşam biçimi olarak demokratik sistemi üretmesi ile kapitalizmin belirli bir evresinde, sermayenin egemen kesimlerinin bunalımını şiddet/zor kullanılarak ve demokratik yöntemlerden uzaklaşılarak çözmesi arasında, biri demokratik yöntemleri oluşturan, öteki demokratik yöntemleri ortadan kaldıran iki farklı "demokrasi" anlayışı vardır.

Biri, üretim ilişkilerinin, temel ekonomik yapısının nitel değişmesine tekabül eden toplumsal/siyasal yaşam biçimi olarak oluşan "demokrasi"; öteki, ekonomik gelişmenin engeli olarak algılanarak, demokratik yöntemlere son veren "demokrasi"dir.

12 Eylül yöneticilerinin, önce "ekonomi", sonra "demokrasi"

Ekonomik iktidarını korumak için, siyasal iktidarı, zor araçlarına kumanda etme durumunda bulunan güçlere, bırakır.

görüşü, emekçi yığınlar açısından kazanılmış demokratik hakların kısılarak ya da ortadan kaldırılarak ekonomiyi bunalımdan çıkarmayı amaçlar. Bu nedenledir ki, ekonomik yapılanma, demokrasi-karşıtı bir yapılanma olarak pekiştirildi; bu ekonomik politika, siyasal olarak, demokrasi-karşıtı süreçler üretti.

Bu formül, Türkiye'nin bunalımını çözmedi, bunalımın görüngülerini, yerini, alanını değiştirdi. Bunalım, ekonomik açıdan, dış ve iç sermayenin üzerinden, içerde emekçilerin sırtına kaydırıldı. Siyasal açıdan, gericiliğin engeli olan demokratik, ilerici güçler baskı altına alınarak, siyasal bunalım yer değiştirdi. Baskı yasallaştı; yasa-dışı baskı sistemin bir parçası oldu. Ekonomik bağımlılık, siyasal bağımlılığı daha derin bağlarla birleştirdi, bütünleştir.

Avrupa Topluluğu'nun (AT), insan hakları ve demokratik haklar açısından güncel beklentilerinin, genel olarak, 12 Eylül'ün sistemleştirdiği yasa-dışı uygulamalarla sınırlı olabileceğini düşünmek, yanlış olmayacak. Demokratik olmayan kimi yasal engellerin kaldırılmasında da olumlu bir etkisi olabileceği düşünülebilir. Ama bütün bunlar, ülkenin demokratikleşmesinde, demokra-

tik bir toplum olmasında belirleyici olamaz. Olması düşünülemez, düşünülmemelidir de.

Sorunun temel çözümü, demokratikleşmenin önündeki engeller olan demokratik olmayan yasaların kaldırılmasında ve yasadışı uygulamaların sona erdirilmesinde değil (kuşkusuz, bunlar demokratikleşme açısından son derece önemlidir), halkın demokratikleşme bilincinin, geleceğini kendi özgür iradesiyle belirleyeceği bir erginliğe erişmesindedir.

Bunalımı çözmeyi IMF'den beklemek nasıl yeni bunalımlar yaratıyorsa, demokratik özgürlüklerin AT'nun istemi doğrultusunda sağlanılması da, doğal olarak, demokratikleşme açısından yeni sorunlar, yeni "vesayetler" yaratabilir.

Hem demokrasi-karşıtı süreçler üreten bir ekonomik politikayı dayatan, hem demokratikleşmeyi tam üyelik için koşul olarak öne süren bir sistem, ancak, bu ülkelerde, doğal olarak, birlikte ve yanyana bulunan egemen gerici güçler ile demokratik ilerici güçlerin varlığıyla ve birbirlerinden farklı yaklaşımlarıyla açıklanabilir.

Bu nedenle de, Batı'daki ilerici demokratik güçlerin, ülkemizin demokratikleşmesinden yana girişimlerini yadsımak gibi bir yanlışa düşmeyiz. Doğal ki, bu tür yaklaşımlara olumlu bakarız. Ama bunları, sorunlarımızın çözümünün ya da demokratikleşmemizin belirleyici odakları olarak algılayamayız.

Demokratikleşme ve özgürleşme bilinci, erginleşerek yığınsal güce dönüşmeden, halk, geleceğini (yazgısını) kendi özgür iradesiyle belirleyemez; onun geleceği, onun özgür iradesi dışında belirlenir. Halkın özgür iradesini, kimi iç ve dış koşullardan yararlanarak, yaşama geçirmesi ayrı şey; halkın kendi iradesi dışında özgürleşmesi ayrı şeydir. Benzetilebilirse, biri kendisinin kölelikten kurtulması, öteki kölelikten azadedilmesi gibidir.

Bir halk, demokrasi ve özgürlüğe, ancak eriştiği demokrasi ve özgürlük bilinci ölçüsünde layıktır. Özgürleşmenin ve demokratikleşmenin, yalnızca biçimsel anlamda özgürleşme ve demokratikleşme değil, yalnızca özgürleşmenin ve demokratikleşmenin yasal olanaklarına biçimsel sahip olmak değil, aynı zamanda, kendi geleceğini kendisinin özgürce ve sürekli belirlemesi demek olduğunun bilincine vardığı zaman, ancak o zaman, halk, gerçekten

Demokratik yöntemlere, emeğin ulusal gelirden aldığı payı azaltmak amacıyla ara verildiği düşünüldüğü zaman ya da olgu bu yönüyle kavrandığı zaman, 24 Ocak ile 12 Eylül arasındaki organik bağı, 12 Eylül'ün iç koşullarının yaratılmasında kimi tahrik odaklarının temel amacını anlamak da kolaylaşır.

özgürleşebilir ve kendi iradesiyle demokratikleşebilmenin anahtarını elinde tutabilir.

BİTİRME NOTU

Bu yazı, Mart ('89) ayı içersinde yazıldı. Son düzeltmelerle uğraşırken, erken seçimler yapıldı ve ANAP'ın oyları, % 21,75'e düştü. Bu, 12 Eylül ekonomik ve politik uygulamalarına halkın bir tepkisi olarak da algılanabilir. Halk, 12 Eylül uygulamalarına, "artık" yeter mi diyordu; yoksa, bu uygulamaların kendisi için yoksulluk ve baskı olduğunun bilincine mi varıyordu. Bunları birbirinden ayırabilmek olanaklı değil. Ne var ki, seçim sonuçları, Türkiye'de siyasal partilerin "erken seçim" sorununu gündeme getirmelerine neden oldu. IMF, Dünya Bankası ve Birleşik Devletler'de kimi odaklar ise, ortaya çıkan yeni tabloya göre Türkiye'nin geleceğini yeniden belirlemeye koyuldular.

Üzerinde durulması gereken nokta, halkın nasıl bir yönetim istediğinin değil, halkın iradesine karşın, kendi politikalarını nasıl gerçekleştireceklerini tartışmış olmalarıdır. Demokratik mekanizmalarla varılan sonuçlar, dış odakların beklentileriyle çatışıyorsa, o zaman kargaşa ve kaos dahil, askeri müdahale dahil, demokrasi karşıtı yöntemlerin olabilirliğinin olanakları araştırılıyor.

Bunu örnekleyecek, **Hürriyet**'ten kestiğim iki kupürü, son söz yerine okura sunmak bana ilginç geldi. (Bkn: Sayfa 198 ve 199)

GELECEK GELECEK

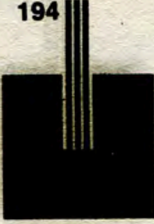
EK 1
DIŞ BORÇLAR VE FAİZLERİ

1980'de yaklaşık 11 milyar dolar olan dış borçlar, 30.6.1988'de, (orta-uzun vadeli dış borçlar 28.849 milyon dolar, kısa vadeli dış borçlar 8.562 milyon dolar olmak üzere), 37,4 milyon dolara çıktı.

30.6.1988 tarihi itibariyle, 28.848,8 milyon dolar olan orta-uzun vadeli dış borçların faiz bakiyesi 13.428,0 milyon dolardır. Orta-uzun ve kısa vadeli dış borçlar ile orta-uzun vadeli dış borç faiz bakiyesi toplamı 50,839 milyon dolardır. 1980'den 1988'e kadar 15.449 milyon dolar borç faizi ödenmiştir. Aynı yıllara göre anapara ve borç faizi olarak ödenen döviz 28.356 milyon dolardır.

Orta-uzun vadeli dış borçlar ve faiz bakiyeleri açısından alacaklılar arasında, OECD ülkeleri 13.359.7 milyon dolarla başta gelmekte, bunu 9.117,3 milyon dolar alacakla Avrupa serbest para piyasaları, 8.895,2 milyon dolarla Dünya Bankası izlemektedir.

Döviz gelirleri (ihracat, turizm ve dış gezi gelirleri, işçi dövizle-

ri, navlun gelirleri toplamı) ile dış borç ödemeleri (anapara artı faiz) arasındaki oran, 1981'de % 22,3 iken, 1987'de % 35,0'e yükselmiştir.

1987 yılı döviz gelirleri ve döviz ödemelerine göre:

Döviz gelirleri, 14.716 milyon dolar,

Döviz giderleri, 19.327 milyon dolardır. (İthalat 14.163, dış borç ödemeleri 5.164 milyon dolar.) **(Yıllık Ekonomik Rapor 1988.)**

Dolayısıyla 1987 yılı için döviz açığı 4.611 milyon dolar gözükmektedir. Bu aynı yıl için dış borç ödemelerine (ana para ve faizlerine) yaklaşan bir miktardır. 1989 yılı için, dış borç (ana para ve faiz) 8,5 milyar dolara yaklaşmıştır. Sürekli büyümektedir.

Bunun ekonomimiz üzerindeki ağırlığı, başka verilerle karşılaştırılarak da açıklanabilir.

Ekonomik ayrıma göre harcamaların, 1986'da % 21.30'u yatırıma, % 42.00'si transfere ayrılmıştır. 1987'de yatırımın payı % 18.60'a düşmüş, transferin payı % 45.90'a çıkmıştır.

Transfer ödemelerine göre ise, 1983'te borç faizlerinin, transfer içindeki payı % 19,7 idi. 1987'de % 38,9 oldu. Diğer borç ödemelerinin 1983'teki payı % 20.0 idi, 1987'de % 32.8'e çıkmıştır.

Ya da: İdari-fonksiyonel harcamaların, 1983'te % 8.1'i borç faizleri idi, 1987'de % 17.8'i borç faizidir. Buna karşılık genel hizmetlerin payı % 34.1'den % 28.2'ye, savunma % 15.4'ten % 12.7'ye, eğitim % 13.1'den % 12.3'e düşmüştür. **(1988 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi.)**

Bir başka deyişle, borç faizleri her yıl genel harcamaların olduğu kadar savunma, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmaktadır.

1989 için borç faizlerinin artan bölümünün, gene ücret ve maaşlardan 1,2 trilyon liralık bir kısıntıyla karşılanması düşünülmektedir. Bunun ekonomik sonucu olarak, ücret ve maaşların ulusal gelirden aldığı pay daha da düşürülecek, siyasal sonucu ise, emekçiler ve onların çıkarlarını savunanlar üzerinde baskı daha da yeğinleşecek demektir.

EK 2
İŞSİZ NÜFUS

Resmi verilere göre, 1988 yılında toplam 19.085,0 bin (sivil) nüfusun, 2.748,3 bini, yani % 14,4'ü işsizdir.

Resmi verilerde, 1988 yılı için, "tarımda en faal mevsim işgücü fazlası" olarak belirtilen 530,0 bin kişi, tarımsal toplam faal nüfustan (9.830,0 bin) düşülmekte ve geriye kalan faal nüfus (9.300,0 bin kişi) tarımda fiilen çalışan nüfus olarak gösterilmektedir. Bir başka deyişle, tarımda, yalnızca, en faal mevsimde işgücü talebinde bulunan ve iş bulamayan nüfus, tarımdaki toplam işsiz nüfus

olarak belirtilmekte, kırsal alanda bulunan diğer faal nüfusun (9.300,0 bin kişinin) tümünün bir işi olduğu varsayılmaktadır. Bu, geleneksel yaşam biçimi açısından kabul edilebilir bir hesaplamadır, ama kapitalizmin normları açısından, gerçek olanı gizlemekten başka bir işe yaramaz.

Çünkü 1981 Köy Envanter Etüdleri'ne (KEE) göre, topraklı çiftçi ailesi sayısı 3.848.591, topraksız çiftçi ailesi sayısı 1.724.279'dur. Toplam 5.572.870 çiftçi ailesinin % 30.94'ü topraksızdır.

35.074 köyün 7.991'inde (% 22,78) kiracılık, 12.757'sinde (% 36.37) ortakçılık yöntemleri uygulanmaktadır. KEE, bize, topraksız olup, ortakçılık ve kiracılık yöntemlerinden yararlanamayan ailelerin sayısını vermediği gibi, ortakçılık ve kiracılık yapanlar içersinde, kaç ailenin geçimini sağlayabileceği büyüklükte toprak işlediği konusunda da bilgi vermemektedir.

Ama, kırsal alandan, ekonomik ve sosyal nedenlerle, son beş yıl içinde, (160.047 ailede) 664.899 kişi yurtdışına, (250.919 ailede) 1.322.546 kişi yurtiçinde başka il merkezlerine çalışmak üzere gitmiştir. Bir başka anlatımla, 1981'e göre, son beş yıl içinde, toplam 1.987.445 kişi, çalışmak üzere köyden ayrılmıştır. Bu, kırsal alandaki işsiz nüfus hakkında genel bilgi verecek niteliktedir.

Geleneksel yaşam biçimi sonucu köyde bulunan faal nüfusun tümünü, geçimlerini sağlayacak işleri varmış gibi, "tarımda fiilen çalışanlar" kategorisinde göstermek olanaksızdır.

Tarımdışı kesime gelince: Tarımdışı faal nüfusu kendi içinde oranlarsak, tarımdışı faal nüfus 7.566.7 bin kişi, tarımdışı işgücü fazlası 2.218,3 bin kişidir. Tarımdışı toplam faal nüfusun tarımdışı işsiz nüfusa oranı % 29.31'dir. Bu nedenle de, kentsel alanda, işsiz nüfus oranı, % 29.31'dir.

İzlenen ekonomik politikayla, artan nüfusa ve kırsal alanda yoksullaştırılan yığınlara, yeteri ölçüde, istihdam olanağı yaratılamadığı, dış borç olarak alınan 40 milyar doların, böyle bir istihdam olanağı sağlayacak nitelikte üretime yatırılmadığı açıktır.

Ayrıca, her yıl yurtdışına işçi olarak gidenler, ülkedeki işsiz nüfusu azaltan etkenlerdir. Resmi verilere göre, yurtdışına giden işçi sayısı, 1.278.496'dır. 1988 yılından 1988 Temmuz'una kadar yurtdışına giden işçi sayısı ise, 3.92.931'dir.

DİPNOTLAR:

1 Örneklemek gerekirse:

1 kg ekmek için, 1978'de, 24 dakika çalışmak gerekiyordu; 1988'de, 68 dakika çalışmak gerekti. Ya da, net ücretle, 1978'de, 625 kg ekmek alınabilirken, 1988'de 211 kg ekmek alınabildi.

1978'de 80 dakika çalışarak 1 kg margarin alınırken, 1988'de 262 dakika çalışmakla alınabildi.

*1978'de, yıllık ortalama aylık ücret, iki oda ve bir mutfaktan oluşan evin 3 aylık kirasını ödemeye yetiyordu, 1988'de, ancak bir aylık kiranın % 81'ini ödeyebiliyor. (**Hak-İş,** sayı 12.)*

2 Gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, 1989'da, 1.262,3 milyar dolardır. Gene gelişmekte olan ülkelerin dış borç

ödemeleri, 1989'da, 158,9 milyar dolardır. Faiz ödeme oranı, aynı ülkelerin mal ve hizmet gelirlerinin % 9,2'sidir.

3 Doğal ki, bu ülkeyi biz mi yönetiyoruz, yoksa bu ülke ve biz yönetiliyor muyuz diye de sorulabilir. Kendimiz için, kendimiz karar vermiyor muyuz? Veriyoruz doğal ki, serbest ve özgür iradesiyle halk, dilediği partiye oy veriyor, dilediğini iktidar yapmakta özgür. Yalnız bir farkla. IMF'nin dayatmalarına mı daha çok boyun eğecek, AT'nun yüzeysel demokratik beklentilerine mi daha çok gönül verecek, halk, özgür istenciyle, ancak "bu" partilerden birini seçmek hakkına sahip duruma getirilmiştir.

(Verilerle İlgili)
KAYNAKLAR

Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, DİE
Yıllık Ekonomik Rapor, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1985, 86, 87, 88
1988 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye ve Gümrük Bakanlığı
35074 Köyümüzün Envanter Etüdleri 1981, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı
Cumhuriyet, 19.11.1988 ("Çalışana en küçük pay Türkiye'de", Ekonomi sayfası.)
Hak-İş, Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, sayı 12 ("Fiyatlar Aya, Ücretler Yaya")

Yurtiçi Faktör Gelirleri İçinde Maaş ve Ücretlerin Payı

	Yıllar	Maaş ve Ücretin Payı (%)	Diğer faktör gelirleri Payı (%)
Fransa	1970	63.9	36.1
	1982	73.8	26.2
Almanya	1970	67.8	32.2
	1982	73.4	26.6
Yunanistan	1970	38.9	61.1
	1982	49.4	50.6
İtalya	1970	58.7	41.3
	1982	67.9	32.1
Belçika	1970	62.4	37.6
	1982	72.1	27.9
Lüksemburg	1970	62.2	37.8
	1982	83.8	16.2
Hollanda	1970	69.8	30.2
	1982	69.5	30.5
Portekiz	1970	53.0	47.0
	1982	62.1	37.9
Ispanya	1970	57.7	42.3
	1982	61.5	38.5
Ingiltere	1970	77.0	23.0
	1982	77.8	22.2
Danimarka	1970	68.5	31.5
	1982	72.2	27.8
İrlanda	1970	67.6	32.4
	1982	75.6	24.4
Türkiye	1970(1)	34.6	65.4
	1976(1)	33.3	66.7
	1978(1)	31.2	68.8
	1982(2)	25.58	74.4
	1986(2)	18.50	81.5
	1987(2)	17.77	82.2
	1988(2)	16.07	83.9
Avustralya	1970	66.9	33.1
	1982	70.6	29.4
Avusturya	1970	63.5	36.5
	1982	72.2	27.8
Bolivya	1970	39.4	60.6
	1982	43.5	56.5
Kanada	1970	73.3	26.7
	1982	74.4	25.6
Çad	1977	15.1	84.9
Şili	1970	52.5	47.5
	1982	51.7	48.3
Kolombiya	1970	42.2	57.8
	1982	48.4	51.6
Kongo	1976	49.3	50.7
	1981	40.6	59.4
Finlandiya	1970	66.9	33.1
	1982	73.3	26.7
Hindistan	1970	85.4	14.6
	1982	82.0	18.0
Japonya	1970	52.8	47.2
	1982	70.1	29.9
Ürdün	1970	49.0	51.0
	1982	47.3	52.7
Kenya	1970	45.6	54.4
	1982	41.7	58.3
Kore	1970	38.7	61.3
	1982	48.4	51.6
Malezya	1970	41.2	58.8
	1982	37.6	62.4
Nijerya	1973	27.6	72.4
	1982	27.1	72.9
Tayland	1970	30.7	69.3
	1982	45.2	54.8
Fas	1970	37.0	63.0
	1982	38.5	61.5

Kaynaklar: *Türkiye/(1) DİE-E. Özötün (2) Dr. Süleyman Özmucur'un tahminlerinden toplam yurtiçi faktör geliri için E. Özötün tarafından tahmin edilen. Diğer ülkeler/Birleşmiş Milletler Milli Gelir İstatistikleri-1982. Diğer faktör gelirleri başlıca kâr, faiz ve kiradan oluşuyor.*

Ek 3

Cumhuriyet: "Çalışana en küçük pay Türkiye'de", 29 Kasım 1988

Not: Tarımda özellikle küçük üreticinin gelirinin, bu tabloda nasıl hesaplandığını tam anlayamadım. Kendisine ait toprağı bulunan, kendi üretim araçlarıyla üretimde bulunan küçük üreticinin geliri, kapitalist üretime benzeş biçimde, emeğinin ücretinden, sermayesinin kârından ve toprağının rantından oluşur. Küçük üretici, ürününü değeri üzerinden sattığı zaman, ancak o zaman, bunu gerçekleştirme olanağına sahiptir. Ürünü değeri üzerinden değil de, değerinin altına satıldığı zaman, rantını ve giderek kârını ve dahası ücretinin bir kısmını gerçekleştiremez. Bu değerler, topluma karşılıksız bırakılmış olur. Yukardaki tabloda, küçük üreticinin gelirinin nasıl hesaplandığını ve hangi haneye yazıldığını anlayamamakla birlikte, tüm ülkeler için aynı yöntem uygulandığı gözönüne alınarak ve Türkiye'de maaş ve ücretlerin gelirinin sürekli düşüşü dikkte alındığında, bize doğru mesaj verdiği kabul edilmeli.

"Tablo, Özal için kötü" diyen Dünya Bankası Başkanı Conable, "Sizi dikkatle izliyoruz" şeklinde konuştu

Para babalarının soluğu, ensemizde

Sedat ERGİN Washington

● Başkan Barber Conable, "Yerel seçimlerden sonra Türkiye'de ortaya çıkan durum, bizi ilgilendiriyor... Bu nedenle, hükümet ile sürekli diyalog içinde olacağız" dedi...

● Ankara DPT Müsteşarı Tigrel ve Merkez Bankası Başkanı Saracoğlu aracılığıyla, IMF ve Dünya Bankası'na, "Enflasyonla mücadele programı gevşemeyecek" mesajını iletti.

● Ali Tigrel, görüşmelerden sonra, IMF ve Dünya Bankası'ndaki hava için şu yorumu yaptı: "Gerekli düzenlemeleri yaparsak, ilişkiler çok iyi gider."

● 16 sayfada

Barber CONABLE

Rüşdü SARACOĞLU

Ali TİGREL

Sağlığımız ile oynuyorlar

Hürriyet

Hürriyet

...ürkiye ...ürklerindir

5 NİSAN 1989 ÇARŞAMBA

Kurucusu: Sedat Simavi 1896-1953

"Political Risk" adlı ABD kuruluşu, Türkiye hakkında üç senaryolu bir rapor hazırladı

Amerika'nın gönlünde yine ÖZAL

Sedat ERGİN / Washington

BİRİNCİ SENARYO: Evren yeniden Cumhurbaşkanı seçilecek. Ordu; dış politika, iç güvenlik alanlarında iktidarı paylaşacak, Özal da ekonomiyi idare edecek. GERÇEKLEŞME ORANI:YÜZDE 40

İKİNCİ SENARYO: ANAP'a desteğin azalması erken seçim getirecek. Demirel bir süre için hükümet olacak. Ancak bu hükümet, ordu tarafından kontrol edilecek.GERÇEKLEŞME ORANI:YÜZDE 35

ÜÇÜNCÜ SENARYO: ANAP erken seçime git... mezse, işçi kesiminde hu... zursuzluk artacak. Ana... şi hortlayacak.Bu durum... da ordu, yönetime yeni... den el koyacak. GERÇEK... LEŞME ORANI:YÜZDE 25.

14. sayfada

'Merkezde kalmalıyız' sözlerine tepki var:

ANAVATAN PARTİSİ

İttifakçılar Yılmaz'a kızgın

Senaryolardan birincisi şöyle: *"Evren yeniden cumhurbaşkanı seçilecek. Ordu, dış politika, iç güvenlik alanlarında iktidarı paylaşacak. Özal da ekonomiyi idare edecek. Gerçekleşme oranı: Yüzde 40." - Ordunun, dış politika ve iç güvenlik alanlarında iktidarı paylaşmasının altını özellikle çizmek gerekir.*

TÜRKİYE'DE SOL PARTİLER VE PROGRAMLARI

Rasih Nuri İleri

Türkiye'de sol, "sosyalist" partiler ve bunların program ve tüzükleri hakkında bu güne dek yöntembilimsel bir araştırma yapılmamıştır. Bu konudaki en önemli iki yapıt Tarık Zafer Tunaya'nın "Türkiye'deki Siyasi Partiler" eseri ile Mete Tuncay'ın, şimdilik 1925 yılına kadar uzanan belgesel eserleridir. Bununla beraber örneğin Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Program ve Tüzüğü gibi önemli belgeler bugün hâlâ elimize geçmiş değildir ve yine örneğin Tiritoğlu'nun Sosyalist Partisi ile Orhan Arsal'ın Demokrat İşçi Partisi haklarında hiçbir inceleme yapılmamıştır. TKP tarihinin yazılmamış bulunması da büyük bir eksiktir. Bu yazımızda sadece bazı genel bilgiler vermekle yetineceğiz. Hemen şunu da belirteyim ki, "Saçak" dergisinde (sayı 45) sunulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi Programı adlı belge çok ilginç olmakla birlikte, 1922 tarihli olması nedeniyle 1919'da kurulan partinin programı olamaz.

1950 yılına kadar kurulan Sosyalist Partiler için Sayın Tunaya'nın kitabından geniş ölçüde yararlanarak aşağıdaki listeyi sunalım:

1-Osmanlı Sosyalist Fırkası (1910), kurucuları Hüseyin Hilmi ve arkadaşları

2-O.S.F. Paris şubesi (Dr.Refik Nevzat).

3-Sosyal Demokrat Fırkası (1918), kurucuları Dr.Hasan Riza ve arkadaşları, 1946'da yeniden kurulmuştur.

4-Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (1919), kurucuları Ethem Nejat, Şefik Hüsnü ve arkadaşları. Bu parti Türkiye'nin ilk marksist partisidir.

5-Türkiye Sosyalist Fırkası (1919), kurucuları Hüseyin Hilmi ve arkadaşları, (yenileştirilmiş programla).

6-Mustakil Sosyalist Fırkası (1922), TSF'den ayrılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruluşundan sonraki yurtiçi partiler şunlardır:

7-Türkiye Komünist Fırkası (Mayıs 1920) Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulmuş olup yöneticileri arasında Mahmut Celal

(Bayar), Tevfik Rüştü(Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Yunus Nadi, Ali Fuat (Cebesoy) vb. bulunmaktadır. Programı vardır. Komintern'e katılmak için başvuruda bulunmuş, reddedilmiştir.

8-Halk İştirakiyun Fırkası (Aralık 1920), kurucuları Hakkı Behiç, Şeyh Servet, Arif Oruç ve arkadaşları. 1921'de feshedilmiş oysa Ağustos 1922 de Ankara'da kongresi yapılmıştır. Bu kongre önce açık sonra da yasaklanınca gizli olarak yapılmıştır, parti lideri Baytar Salih Hacıoğlu olup bu kongre TKP'nin ikinci kongresi sayılmaktadır.

21 Temmuz 1922'de ise Rauf (Orbay) kabinesi her türlü komünist propagandasını yasak etmiştir. Şunu da hatırlatalım ki, Halk Fırkası (CHP) bundan sonra, Eylül 1923'de kurulmuştur.

9-Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi (Ağustos 1930), kurucusu Mühendis Kâzım, tüzüğü program niteliğindedir. Komünist sayılarak müsaade alamamıştır. Bu parti Serbest Fırka'nın Fethi (Okyar)'a kurdurulması fırsat bilinerek kurulmak istenmiştir.

Bundan sonraki dönem, çok partili rejimdeki sol partileri kapsamaktadır, görüldüğü gibi Türkiye sosyalistleri her legal olanaktan yararlanarak, o olanakları zorlayarak parti kurmak girişiminde bulunmuşlardır.

10-Türk Sosyal Demokrat Partisi (Nisan 1946), kurucuları Cemil Alpay ve arkadaşları.Parti mütarekedeki partinin devamıdır, 1950 yılına kadar sürebilmiştir.

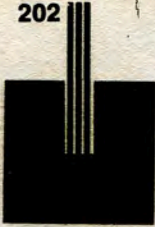
11-Türk Sosyalist Partisi (Mayıs 1946), kurucuları Esat Adil Müstecabioğlu ve arkadaşları. Parti Şefik Hüsnü'nün önerisi ile kurulacakken, TKP den ihraç edilen kişilerin etkisiyle yön değiştirmiştir. Bu nedenle Dr. Şefik Hüsnü eski kadrolarla kendi partisini kurmak durumuna girmiştir, birleşme protokolu söz konusu olan bir dönemde 16 Aralık 1946 günü kapatılmıştır. Temmuz 1950'de beraatı kesinleşince yeniden açılmış, Haziran 1952'de ikinci kez kapatılıp mahkemeye verilmiştir, ikinci kuruluşun ana görüşlerinde değişiklik vardır.

12-Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (Haziran 1946) kurucuları Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları, 16 Aralık 1946 günü kapatılmış gizli Komünist Partisi'nin devamı olarak yargılanmıştır.

13-Demokrat İşçi Partisi (1950) kurucuları Orhan Arsal, Üzeyir Kuran ve arkadaşları. Demokrat Parti'den ayrılan Orhan Arsal'ın kurduğu partinin genel sekreterliğine İbrahim Güzelce getirilmiştir (1952), son genel sekreter Lütfü Erişçi'dir. Parti, üyelerinin sendikalardaki görevlerinden ayrılması kararından az sonra dağılmıştır.

14-Vatan Partisi (1954), kurucuları Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osman Sercan ve arkadaşlarıdır. Parti 1957 yılında kapatıldı, uzun yıllar sonra beraat etti.

15-Sosyalist Parti (1959), kurucuları A[illegible]f Akgüç, Alaettin Tiritoğlu, Şemsettin Diler, İhsan Üngör, Rahmi Çetinel, Sedat Erbil, Şükrü Bıçakçı, Ahmet N.Tokgöz'dür. 27 Mayıs'tan sonra parti ikiye bölündü, yönetimi devralan Minnetullah Haydaroğlu, Yunus Koçak grubu az sonra TİP'e katıldılar (1962).

16-Türkiye İşçi Partisi (13 Şubat 1961), kurucuları Kemal Türkler, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, İbrahim Denizcier'in de dahil olduğu 12 sendikacıdır. Parti ilk yıl fazla bir başarı gösterememiş, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy, Doğan Avcıoğlu ve bazı kişiler Çalışanlar Partisi diye bir parti kurmak gayretine girmişlerdi. Az sonra Şubat 1962'de kurucuların ilerici aydın Mehmet Ali Aybar'a başkanlık teklif etmelerinden sonra eski sosyalist kadrolar partiye katılmış, 1964 İzmir Kongresi'nde partinin ikinci programı kabul edilmiştir. Birinci TİP 15 milletvekili ve bir senatör seçtirebilmiş, on yıl boyunca Türkiye'nin siyasi hayatına damgasını vurmuştur. İç bölünmelerden ve 12 Mart darbesinden sonra kapatılmıştır. 12 Mart'tan sonraki bütün sol grup, fraksiyon ve partiler TİP'in içinden çıkmış bulunmaktadır.

12 Mart 1971 darbesinden sonra seçim ve az sonra da genel af çıkmıştır, af kanunu 141-142. maddeleri kapsamadığı halde, Anayasa Mahkemesi bu durumu eşitlik ilkesine aykırı bulup Temmuz 1974'te bu maddeleri af kanununa eklemiş bulundu. Bundan bir ay önce mahkûmiyetleri olmayan eski TİP'liler bir parti kurdular. Aftan sonra ise bütün eski Komünist Parti hükümlüleri siyasi haklarına kavuştular.

17-Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (Haziran 1974), kurucuları Ahmet Kaçmaz, Oya Baydar ve arkadaşlarıdır.

18-Türkiye Emekçi Partisi (Şubat 1975) kurucuları Mihri Belli, Şaban Ormanlar gibi eski TKP'liler ile TİP'lilerdir. Tüzük ve programında Siyasi Partiler Kanununa aykırılık nedeni ile (Kürt sorunu) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

19-Türkiye İşçi Partisi (Nisan 1975), kurucuları eski TİP'in son Genel Başkan'ı Behice Boran, Nihat Sargın ve arkadaşlarıdır.

20-Sosyalist Parti (Ekim 1975), kurucuları eski TİP ikinci Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Cenan Bıçakçı ve arkadaşlarıdır bu partinin adı sonradan "Sosyalist Devrim Partisi" şekline dönüşmüştür.

21-Vatan Partisi (Ocak 1977) reorganizasyon kongresi yaparak eski programla yeniden kuruldu.

22-Türkiye İşçi Köylü Partisi (Ocak 1978) kurucuları Doğu Perinçek, Halim Spatar ve arkadaşları. Bu parti "Mao"cu bir nitelik taşımaktadır, şiddetle Sovyetler Birliği düşmanıdır.

23-Sosyalist Vatan Partisi (Ağustos 1979) 3.Kongreden sonra Vatan Partisi'nden ayrılarak kurulmuştur. Türkiye süratle 12 Eylül 1980 darbesine doğru yol almaktadır. Karanlık yıllardan sonra Perinçek ve Aybar gruplarının ve başkalarının katıldıkları birlik toplantıları sonuç vermeyince Perinçek grubu partisini yeniden kurmuştur:

24-Sosyalist Parti (Şubat1988), kurucuları Ferit İlsever, Yalçın Büyükdağlı ve arkadaşları. Bu parti bir bakıma TİKP'nin yumuşatılmış bir devamı sayılabilir, kuruluşundan az sonra Halil Berktay ile Oral Çalışlar'ın yaptıkları eskiye dönük otokritikle bu parti içinde iki grubun savaşımı başlamıştır.

25-Ve TBKP legalleşme ve Marksist birlik girişimi...

Buraya geldiğimizde, bu oluşumun gerisinde, onu doğuran, etkileyen, şekillendiren, ona karşı tepki şeklinde bile olsa ağırlığını yetmiş yıldır hissettiren TKP yani Türkiye Komünist Partisi bulunmaktadır. Onun dört programını incelemeden, tarihini yazmadan, bölünmelerinden söz etmeden Türkiye'deki SOL'un tarihinin incelenmesi olanaksızdır.

Ancak bundan önce birkaç not daha eklemek zorundayız. Bir yönden, isminden başka "sol" yönü olmayan bazı partiler vardır ki, onları listemize sokmadık bile. Amele Fırkası (1920), Sosyal Adalet Partisi (Şubat 1946), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (Mayıs 1946), Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (Haziran 1946).

Böyle olmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu partiyi listeye aldık, çünkü bir taraftan Tevfik Rüştü bey resmen Moskova'ya gidip bu partiyiKomünist Enternasyonal'e kaydetmek girişiminde bulunmuştur, öte yandan 1919-1920 Komünist hareketleri birbirlerine tamamen giriftir, çoğu kez aynı adamlar birkaç teşekkülde birden yer almaktadır, ayrıca TKP Baku Kongresi ateşli delegelerinden Cevat Dursunoğlu Ankara'ya döndükten sonra Milletvekili olmaktadır, görevli mi gitmiştir, döneklik mi etmiştir, bu bile belli değildir. Mustafa Kemal Paşa eski İttihatçı Enver Paşa ve diğerleri bir dönem birbirlerine "yoldaşım" diye mektuplar yazar, fotoğraflar imzalarlardı, o dönem ayrıca incelenmesi gereken "Plastik" bir dönem; dünyayı sarsan devrim ve fırtına bir an için her şeyi olası kılmıştır, sonra uyanma, ayıkma saf seçme dönemi başlamıştır.

Bu listede yurt dışında kurulan partiler bulunmadığı gibi Ermeni, Rum sol örgütleri de yer almamaktadır. Ayrıca resmen kurulmayıp adeta parti gibi faaliyet gösteren teşekküller de vardır, örneğin Yeşil Ordu (1920) Genel Sekreteri Hakkı Behiç. 1960'lar sonrasına yani iki faşist askeri darbe dönemine gelirsek (1971-1980) çeşitli Parti ve gruplar görülür, hepsini saymıyacağım gibi niteliksel bir sıralamaya da girişmiyeceğim, önce THKO ve THKP-C yani Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan grupları. Az sonra Maocu grup TİİKP ve bunların devamcıları veya bunlardan ayrılanlar, TİİKP den TİKKO- TKP-ML, TKP-ML(Partizan), TKP(B), TKP(R), TDKP, Dev Yol, Dev Sol ve diğerleri göz ardı edilemez Ayrıca TKP, TİP, TSİP ile birlikte, Sol Birlik hareketini kuran TKEP, TKSP, TKÖİP Partileri de göz ardı edilemez ve de söylediğim gibi daha birçokları. Bu örgütlerin birçoğunun isminde "Parti" sözcüğünün bulunması da gözardı edilmemelidir. Bu da gösteriyor ki, sol örgütlerin programlarını incelemek gerekirse buna birçok belge katma zorunluluğu vardır, örneğin Mahir Çayan'ın Kesintisiz Devrim 1-2-3, mutlaka incelenmelidir.

Şimdi sıra TKP'ye gelmiştir. Bu teşekkül Türkiye'nin en uzun ömürlü politik kurumudur diyesim geliyor, yetmiş yıllık ömrü bulunmaktadır. 1917 Sovyet Devrimi'nden hemen sonra, Rusya'daki savaş esirleri arasında (1918), Almanya'da Rosa Luxemburg'un Spartakist hareketi etkisiyle

(1919), Fransız sosyalizminden gelen bilimsel esintiden, Sadrettin Celal, Dr.Şefik Hüsnü ve Emperyalizme karşı savaş veren tüm Anadolu'nun içinden adeta yerden bitercesine, Samsun'da "Bolşeviklik" kitapçığından, onu benimseyen Gaziantep kahramanı Şahin Bey'e kadar, az veya çok bilinçli bir "Komünistlik" dalgası memleketi sarmıştır, bu da gösteriyor ki, Atatürk'ün "Resmi" Komünist Fırkası'nın kuruluşu bir rastlantı değildir, ancak konumuz bu değil.

M.Suphi'nin ölümünden hemen sonra Sultan Galiev'in yazdığı hayat hikayesinde Mustafa Suphi'nin Temmuz 1918'de Rusya'daki Türk komünistlerini bir örgüt halinde birleştirdiği, tüzük olarak da Rus K.P. tüzüğünün aynısını kabul ettiğini öğreniyoruz. Öte yandan İstanbul'da Türk Spartakistleri ile Dr.Şefik Hüsnü TİÇSF'sını kurduklarını, İstanbul'da o sıralarda kurulan "gizli" Komünist Fırkası'nın bu partinin kurucusu Ethem Nejat'ı Baku TKP Kongresi'ne delege olarak gönderdiğini kongre zabıtlarında öğreniyoruz. Aynı dönemde Ankara'da kurulu, yarı resmi Yeşil Ordu teşkilatı ve "gizli" Komünist Fırkası (Haziran 1920), kurucuları Arif Oruç ve arkadaşları yer almaktadır (T.Z.Tunaya s:531-31). Resmi parti ve diğerleri aslında içiçedir. İstanbul'da da birleşme girişimleri vardır. Bundan başka Rusya'da Eski İttihatçı lider Enver Paşa "sovyet" oyununu Türkiye'ye dönüp iktidar savaşımını vermek için oynamaktadır (Karabekir, Enver Paşa ve İttihadı Terakki). Bu oyunu eski hasmı Mustafa Suphi Baku Şark Milletleri Kurultayı'nda bozacaktır. Enver Paşa'nın kurduğu, kurmaya teşebbüs ettiği Komünist Partisi'nin iki programı mevcuttur: "Mesai" Fırkası Programı ile "Halk Şuralar Fırkası" Programı (M.Tuncay, **Sol Akımlar,** 3 b., s.431-461 ve 468-481). Bu sol açık artırma havası içinde Mustafa Suphi (10-16 Eylül 1920) Türkiye Komünist Partisi Birinci Kongresi'ni topladı, bu bir Birlik kongresidir. O kadar ki, Enver Paşa safından gelen iki teşkilatı mahsusa ajanı Mehmet Emin ve Süleyman Sami Merkez Komitesi'ne girerek ve yurda beraberce döndüklerinde arkadaşlarını satacaklardır.

Baku Kongresi'nin zabıtları, Program ve Tüzüğü Mete Tuncay'ın kitabında yer almaktadır. (Eski Sol Üzerine Yeni Belgeler). İkinci Kongre sayılan Ankara Kongresi, Halk İştirakiyun Fırkası Kongresi'dir (1922). Üçüncü Kongre İstanbul "Akaretler Kongresi" gizli olarak toplanmış Dr.Şefik Hüsnü'nün ölümüne kadar süren liderliğini perçinlemiştir (1925). Kaldı ki Dr.Şefik Hüsnü 1924 Komintern Kongresi'nde seçilen örgütün iki organından biri olan Kontrol Komisyonu üyesidir, dünya çapında bir liderdir. Bu kongreden hemen sonra 1926 parti ikinci programı yer almaktadır. (Yörükoğlu bu programı 1930'a erteliyor). Program yayınlanmıştır. (Bak: İvar Spector, **The Soviet Union and the Muslim World,** S: 65 - 74). 1932 TKP Kongresi'nde (İstanbul, Halıcıoğlu) yeni bir program hazırlamak kararı alındıysa da bu karar ancak 1977 yılında uygulanıp onaylandı (Yörü-

koğlu'na göre 1973). Dördüncü program ise 1983'te yapılan TKP Beşinci Kongresi'nin eseridir. Bu arada 1918 Moskova Tüzüğü, 1919 TİÇSF Tüzüğü, 1922 Belgesi hâlâ bulamadığımız THİF Programı, yine legal alanda basılan Faris Erkman imzalı yakın program "Programım-1945" ile TSEKP Programı (1946) da partinin legal proğramlarını oluşturur.

1987 yılında sonuca bağlanan TİP ile TKP birleşme kararı ile bu kez küçük bir zaman ayrımı ile TBKP Program Tasarısı tartışmaya açılmıştır (Eylül 1987). Bu aşamada partiyi oluşturmak ve legalleştirmek için yurda dönen TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın ve TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu tutuklanıp Ankara DGM'sinde TBKP davası açılmıştır. Dava sürerken TKP ve TİP son birleşme kongrelerini yapmışlar ve hemen TBKP Kongresini gerçekleştirmişlerdir. Bu birinci kongrede Nihat Sargın ile Haydar Kutlu TBKP Genel Başkanı ve Genel sekreteri seçilmişlerdir. Kongre (Ekim 1988) TBKP Programı ile TBKP Barış ve Demokratik Yenileme Programını (Alternatif Program) ile TBKP Tüzük Taslağını kabul etmiştir.

Haziran 1988'de TKP, TİP ve TSİP ortak bir açıklama ile birleşme sürecine girmişlerdir. Bu süreç tamamlanırsa, programda gerekli ortak değişimler gerçekleşecek ve herhalde Türkiye Marksistlerinin hatırı sayılır bir bölümü ile uyum sağlanıp TKP'nin yetmiş yıllık özlemi olan legal parti kurulduğunda, programın son şekli oluşmuş olacaktır, Tüzük de, Siyasi Partiler Kanunu'nun zorunlu kıldığı şekli değişimlerle son şekline erişecektir.

Türkiye'deki sol parti ve gruplar yukarıda çok genel ve belki de eksik, üstelik tarihsel sıraya göre verildiklerinden eğilimler göz ardı edildiğinden, karışık bilgi vermiş bulunuyorum. Bu örgütleri eğilim ve gelişimlerine göre sıralamak ve değerlendirmek şarttır. Ancak bu yolda ciddi ve bilimsel bir incelemenin bile bugünkü Türkiye'mizde kanunsal sakıncaları vardır, kanunsal değilse bile savcıların ve yargıçların bugünkü ölçekleri, 1980 sonrası ölçekleri bu tür bir çalışmayı bugün için olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle bazı genel konulara değinmekle yetineceğim. Önce bir noktayı belirtmek gerekir, tarihi ve hele "sol" partilerin tarihini incelerken çoğu kez önemli bir hataya düşmekteyiz, sözü geçen partinin, onun program ve uygulamalarının incelenmesi için herşeyden önce onu gerçek çerçevesine oturtmak gerekir. Üstelik yaşadığımız dönemde böyle bir inceleme uluslararası çapta bir durum araştırması yapılmadan gerçekleştirilemez. Ayrıca bu incelemenin zemin ve zamana göre yapılması, işçi sınıfının global çıkarlarının göz önünde bulundurulması şarttır. Örneğin Karl Marx Polonya istiklal savaşımından söz ederken hep bu açıdan hareket etmiş ve bunu belirtmiştir, konu onun için Polonya'nın istiklali değil,değişik dönemlerde bu mücadelenin hangi sınıf ve zümrelerin savaşımına yarar getireceği sorunu idi. Aynı zamanda Marx ve Engels, her geniş çaplı bilimsel ve teknolojik devrimin, gelişmenin ışığında doktri-

ni de gözden geçirilmesi gerektiğini açıkça iddia etmişlerdir. Örneğin emperyalizm döneminde Marksizm değişik bir yorum ve sonuca bağlanmış. Lenin eşitsiz gelişme kanununu, emperyalizm dönemi özelliklerini ve buna göre gereken stratejiyi saptamıştır. Oysa o günden bugüne yetmiş yıl geçmiş ve gerek teknolojik gerek, Sovyet Devleti'nin kuruluşu ile, politik yepyeni konjonktürler doğmuştur, teori de buna göre yeniden düşünülmek durumundadır. Bu düşünüş şüphe yokki ya revizyonist yönden veya da devrimci yönden oluşabilir, ancak daha tehlikelisi bilimsel ve yöntemsel formülleri dinlerde olduğu gibi dogmalaştırmak onların canlı özünü yok etmektir. Diğer bir tehlike de kitaplar yazılır yazılmaz eskir deyip bir fikir fukaralığına saplanmaktır.

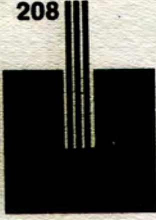
Partilerin tarihini, tüzük ve programlarını incelerken bu verileri gözardı etmek son derece tehlikelidir. Üstelik bu inceleme yapılırken 1968 yılından beri Türkiye solunun içine düştüğü kriz ve bölünmelerden başka bir sonuç da hemen göze batmaktadır. Karmaşık bir baskı döneminde programlara da yansıyan, çeşitli ayrılıklara yol açan bir hata da değişik zemin ve zamandaki uygulamaların kopyacılığı şeklinde özetlenebilir. Oysa tarihte aynı olay iki defa tekrarlanamaz, Marx diyor ki; bu birinci defasında bir trajedi iken ikinci defasında bir komediye dönüşür. Türkiye'de Sovyetler'i, Çin'i, Küba'yı, Arnavutluk'u, Vietnam'ı, hatta bazı Hindistan uygulamalarını kendine model yapan, Türkiye'yi o gözle görmek hatasına düşen örgütler olmuştur. Programların incelenişi bunu apaçık ortaya çıkartacaktır. Uzatmadan iki örnek vermekle yetinelim, Kastro ve Mao.

Kastro büyük bir devrimcidir, ancak onun büyüklüğü belirgin tarihsel bir zaman ve yerde olanaklardan yararlanıp memleketinin şartları doğrultusunda iş görmesindedir. Hatta bir bakıma Küba devrimi bir kazadır diyebiliriz, şu bakıma ki, ABD emperyalizmi çürümüş Batista rejiminin devrilmesini zaten istiyordu, ona karşı savaşan Kastro ve arkadaşlarının niteliğini tam olarak anlıyamadı, zaten zafere kadar, Kastro haraketinin içinde bir sol kanat olduğu gibi bir de sağ kanat vardı, zaferden sonra Kastro sağ kanadı tasfiye edince ABD geç kalmıştı, birşey yapamadı, ancak olaydan ders aldı. Nitekim, Guevera'nın Bolivya'da aynı şeyi yapmasını engelledi. Bu hem tekrarlanabilecek bir şey değildir, hem de Türkiye'nin sosyo-ekonomik oluşumu Küba'nınki veya Bolivya'nınki ile hiç de benzer değildi. Bu söylediğimizi başka birçok eğilim için de tekrarlayabiliriz. Mao'culara gelelim, veya onların bir kanadına. TİKP Tüzüğünün amaç maddesinde şu tümce yer almaktadır: "TİKP, bu amaca ulaşmak için emperyalizmi, SOSYAL-EMPERYALİZMİ ve feodalizmi tasfiye edecek olan milli demokratik devrimi gerçekleştirir.." Burada Sosyal Emperyalizm Sovyetler Birliği ile özdeştir, bu o dönemde Sovyetlerle savaşım veren Çin yöneticilerinin kullandıkları bir deyim idi. Bunun sonucunu mahkeme dosyalarında ve özellikle "Sosyalist

Birlik" dergisinin birinci sayısında dehşetle izliyebilirsiniz. Bu doğrultuda yanlış, taklit bir ideolojik tutumun nasıl kendi mantığı doğrultusunda "ihbarcılığa" vardığını, parti ileri gelenlerinden Oral Çalışlar'ın kaleminden okumak son derecede uyarıcıdır.

Böylece zemin ve zamandan soyutlanan bir taklitçiliğin, ne derecede, hayalci, idealist, antimarksist bir tutum olduğu açıkca görülür, bunu yapanların başlangıçtaki iyi niyetleri ne olursa olsun. Şunu da ekliyelim ki, günümüzdeki birçok sapma ve fraksiyonun oluşumunun nedenlerinden biri budur, teoriyi somut şartlardan soyutlamaktan kaynaklanmaktadır. Lenin "Çocukluk Hastalığı" yapıtında derki: "Küçük bir hatayı her zaman dev bir hata haline sokma olanağı vardır, bunun için o hatanın üzerinde direnmek, kendini haklı çıkartmak için onu derinleştirmek, hatayı 'sonuna kadar götürmek' yeterlidir". Diğer yönden de Reşat Fuat'ın yinelediği gibi: "Birşeyin doğrusunu söylemek bir an için zararlı ise, taktik olarak aksini söylemek çok tehlikelidir; böyle bir davranış insanı bağlar, teori haline girer, sapma yaratır; doğrusu söylenemiyorsa o konuda susmak tek doğru yoldur."

Partiler, tüzük ve programları incelenirken başka bir tehlikenin üzerinde durmak gerekir, o da örneğin 1920 yıllarına ait olayları çok değişik olan bugünkü gözlükle incelemek eğilimidir. Onların tarihsel konumunu gözardı etmektir. O dönemde anti-emperyalist veya anti-feodal açıdan alınan bir karar, tutulan yol elli yıl sonra başka bir açıdan,örneğin ulusal açıdan değerlendirilip suçlanabilir, oysa olayın yer aldığı "zaman ve zeminde" değerlendirildiğinde sonuç çok farklı hatta ters yönlü olabilir, çoğu kez de öyle olmuştur. Bu "zemin ve zaman" konusunda çarpıcı bir örnek verelim, Ocak 1921'de Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşları Türk kara sularında öldürülmüşlerdir. Cinayeti kim yaparsa yapsın, onları Ankara'ya göndermedense geri yollamak bir sorumluluk doğurmaktadır, oysa Sovyetlerden, hem de Lenin, Troçki ve Stalin arasında su sızmazken, bu olay karşısında hiç bir tepki görülmemiştir, Ahmet Cevat Emre'nin suçlamalarına rağmen en küçük bir tepki olmamıştır. Hatta ondan sonra Sovyet-Türk balayı artarak gelişmiştir. Bunu "polis romanı mantığı" ile çözmeğe uğraşabiliriz. Kemal Tahir'in yaptığı gibi, kolaydır, Suphi'yi Sultan Galiev'in sekreteri yapıveririz. Sovyet yöneticileri Galiev'i tehlikeli bir sapma içinde bulduklarından da Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Mustafa Suphi ile arkadaşlarını öldürttüklerini iddia ediveririz, Suphi'nin Galiev'in sekreteri olmayışı, o dönemde Galiev'in iş başında olup gözden düşmüş bulunmaması olayın gerçeklerle hiç bir ilişkisi olmaması roman yazarını hiç de hiç ilgilendirmez. Oysa Sovyet liderlerinin tepkisizliğinin nedeni bambaşkadır, üstelik apaçıktır, Sovyetler Birliği o dönemde bütün emperyalist dünyaya karşı bir ölüm kalım savaşı vermektedir, üstelik Rus kapitalizminin asi generallerine karşı da kıyasıya savaşmaktadır, nice komünist yöresel liderler yakalanıp

feci şekilde öldürülmektedir, Sovyet'lerin dünyada tek dostu olan devlet emperyalizme karşı vatanını savunan Mustafa Kemal Paşa'nın devletidir, daha İnönü savaşları dahi verilmemiştir Türkiyemiz de, isyanlar ise birbirini izlemektedir. Üstelik Suphi'lerin öldürülmeleri olayı bugün bile tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. İki devletin ana çıkarları eştir ve bu realist bir politika yönünden ikisini de beraber olmaya zorlamaktadır. Aradaki bütün kuşkulara rağmen, gerçekler de bu şekilde gelişmiştir. Kemal Tahir'in romanesk kurgularına göre değil.

GELECEK

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE GELECEK İŞÇİ SINIFININ

Yıldırım Koç

Dünyada işçi sınıfının mücadelesini önemli ölçüde etkileyen teknolojik ve siyasal gelişmeler yaşanırken, ülkemizde de işçi sınıfının kapitalizmin sonuçlarına karşı mücadelesi yükseliyor ve bir bütün olarak kapitalizme karşı çıkma potansiyeli artıyor. Ülkemizin tarihinde ilk kez bütün bölgeleri ve işkollarını kapsayan, ağırlıkla kendiliğindenci, bağımsız ve işçi sınıfının kendi çıkarları doğrultusunda kitle eylemleri hızla yaygınlaşıyor.

Bu yazı, önce "işçi sınıfı" kavramını ele aldıktan sonra, Türkiye işçi sınıfının belirli kesim ve tabakalarının geçmişteki göreli hareketsizliğinin nesnel temellerini ve son on yılda bunlardaki değişiklikleri genel hatlarıyla ele almakta ve sınıfın davranışlarının genel eğilimini saptamaya çalışmaktadır.

1. "İŞÇİ SINIFI" KAVRAMI

Türkiye işçi sınıfının bugünkü yapısını ve dinamiğini kavrayabilmenin ve geleceğe ilişkin değrelendirmeler yapabilmenin ilk önkoşulu, "işçi sınıfı" kavramına açıklık getirilmesidir. Teknolojik gelişme ile işçi sayısının ve nüfus içindeki payının azaldığı ve toplumu dönüştürmede işçi sınıfının öneminin kaybolduğu yolundaki iddiaların ileri sürüldüğü günümüzde, bu kavramın içeriğinin tartışılması daha da önem kazanmaktadır.

1.Ölçütler

Türkiye'de marksistler arasında da çok yaygın bir yanlış değerlendirme, "işçi"liği yapılan işin görünümü veya yasalardaki belirlemelere göre tanımlamaktır. Bu anlayışla "işçi sınıfı tarihi" yazanlar bile vardır.

Birçok kişiye göre, ağırlıkla beden veya kol işi yapanlar (mavi yakalı işçiler) "işçi"dir. Büro çalışanları, mühendisler, "okumuşlar", "masa başında çalışanlar" ise küçük burjuvadır. Veya, "memur"lar, 657 Sayılı Devlet Memurlar Yasası'na bağlı olarak çalışanlar küçük burjuvadır.

Halbuki bir kişinin işçi sınıfın-

dan olup olmadığını belirlemede kullanılan ölçütler farklıdır.

En genel tanımla, kapitalist toplumda işçi, işgücünü satma "özgürlüğü"ne sahip, üretim araçlarında "özgürleşmiş" (mülksüzleşmiş), geçimini aldığı ücretle (işgücünün değeri) sürdüren ve kapitalist için artık-değer üreten (üretken faaliyet içinde bulunan) kişidir.

Bu tanım, ilk bakışta basit gibi gözükse bile, önemli tartışmalar içermektedir. Birçok kişi için bu koşulların tümü değil, yalnızca bir bölümü geçerlidir.

Günümüzde, işgücünün "özgürce" satılması konusunda önemli bir tartışma yoktur. Ancak feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde emeğin hangi aşamada özgürleşmiş sayılacağı somut örneklerle tartışılabilir. Ancak bu sorun ağırlıkla işçi sınıfı tarihçilerini ilgilendirmektedir.

Mülksüzleşme bir süreçtir. Bazı kişiler, işçiliğin diğer koşullarını yerine getirseler bile, tam anlamıyla mülksüzleşmediklerinden, ancak yarı-proleter sayılabilirler. Örneğin, Türkiye Taşkömürü Kurumu işyerlerinde çalışan işçilerin önemli bir bölümü "gruplu" ("münavebeli") işçidir; bir ay kömür ocağında çalışırlar, bir ay da köylerinde kendi toprakları ve kendi hayvanları ile uğraşırlar. Bu insanlar yasalara göre işçidir, en zor işi yaparlar, bedenen çalışırlar, sendikalıdırlar; ama sınıf tanımına göre, henüz tam anlamıyla mülksüzleşmemiş yarı-proleterlerdir. İnşaat ve tarım işçilerinin önemli bir bölümü de bugün böyledir. Orman köylerinde vahidi fiyat sistemi uyarınca götürü iş alan ("istisna akdiyle çalışan") işçilerin durumu da genellikle benzer niteliktedir.

Geçimini aldığı ücretle sağlama da mülksüzleşme ile bağlantılıdır. Ancak, ücretli olmasına karşın, kapitalist sömürü mekanizması içinde kapitalistlerin bazı görevlerini devralmış yöneticilerin işçiliğinden söz edilemez.

İşçi sınıfı tanımını bu unsurları ile sınırlarsak, tartışmalar azdır ve oldukça kolay çözümlenebilir. Ancak artık-değer üretimi işçi sınıfının devrimci niteliğinin özünü oluşturur. İşçi sınıfını köklü politik, toplumsal ve ekonomik yapı değişikliklerine götüren, bu sömürüdür. İşçiyi işçi yapan, yoksulluğu değil, kapitalistler tarafından sömürülmesidir. Emeğinin üretkenliği çok yüksek olan ve buna bağlı olarak da ücreti göreli olarak yüksek olabilen bir kişi, yoksul olmasa bile sömürülüyordur ve uzun vadeli sınıf çıkarı, sömürünün ortadan kaldırılmasındadır.

2.Değer Üretme

Artık-değer sömürüsü ancak değer üretiminde bulunan işçiler için söz konusudur. Bu nedenle değer üretme kavramına kısaca değinmek zorunludur.

Bu konudaki yanlış bir görüş, değer üretmeyi beden-kol işiyle eşitlemektedir. Marksizme artık-değer konusunda eleştiri getirenlerin çoğu, Marksist ekonomi politikte değer üretmenin kol emeğine eşit olduğu gibi yanlış bir düşünceden hareket etmektedirler. Bazı marksistlerin de işçi sınıfını beden-kol emeğiyle özdeşleştirmesi benzer bir yanlış anlayıştan kaynaklanmaktadır.

Bu yaklaşımlara göre, teknolojik gelişmeyle birlikte, kol-beden

emeğinin bilgisayarların denetimindeki robotlara devredilmesi ile işçi sınıfının boyutları küçülmektedir.

Bu yaklaşım tümüyle hatalıdır ve ekonomik politikte üretken emek kavramının anlaşılamamasından kaynaklanmaktadır.

İnsan emeği iki türlü harcanabilir. Emek ya bir maddi üründe billurlaşır, ya da billurlaşmaz. Bir masa üreten, emeğini maddi bir ürüne dönüştürür. Sokağı süpüren ise emeğini maddi bir ürüne dönüştüremez.

Emeğin maddi bir ürüne dönüşmesi, üretilen malın niteliğinden bağımsızdır. Önemli olan, kapitalist için bir malın üretilmesidir. Bu açıdan ekmek ve silah aynı niteliktedir. Emeğin maddi bir ürüne dönüşmeden harcanmasında da yapılan işin yararlı veya yararsız olması önemli değildir. Bu açıdan bakıldığında, hekimin, öğretmenin, polisin ve cellatın görevleri aynı niteliktedir. Hiçbiri bir değer yaratmaz.

3.Üretken Emek

Burada ilk sorun, maddi ürün üretiminde kullanılan üretken emeğin sınırlarının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. İkinci ve günümüz açısından önemli diğer sorun ise, üretken faaliyette bulunmayan (artık-değer yaratmayan) mülksüzleşmiş ücretlilerin durumudur.

Bir ürün tümüyle bir kişinin kafa ve kol çalışmasının ürünüyse, bu kişinin çalışmasının üretken faaliyet olup olmadığını tartışmaya gerek yoktur. Bu kişinin üretim süreci, üretilecek ürünün fiili üretimine girilmeden kafada tasarımlanmasından başlar ve çeşitli araçlar-makineler kullanılarak kafa ve kol- beden etkinliğinin bütünlüğü sonucu doğrudan üretimle sonuçlandırılır. Kullanılan teknoloji kafa ve kol emeğini ilkel bir düzeyde bütünleştirdiğinden, üretken emeğin tanımı açısından bir sorun çıkmaz.

Ancak, üretim teknolojisi karmaşıklaştığında ve kafa emeği ile beden (kol) emeği önemli ölçüde ayrıldığında nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır?

Üretken emek açısından özde bir değişiklik yoktur. Soruna, üretimdeki karmaşıklaşma ve işbölümü çerçevesinde, bir işyerindeki kolektif üretim olarak bakıldığında, işyeri ölçeğinde bu üretimi gerçekleştiren kolektif üreticiyi (kolektif işçiyi) de üretken kabul etmek gerekir. Diğer bir deyişle, bir işyerindeki büro işçisi de, kol emeği olarak doğrudan üretimde bulunmasa bile, işyerindeki kolektif üretim sürecinin bir parçasını oluşturduğu ölçüde kolektif işçinin bir parçasıdır ve üretken bir faaliyet içindedir. Marx bu değerlendirmeyi daha Kapital'in 1.cildinde yapmıştır(1):

"İnsan tek başına kendi beyninin kontrolu altındaki kendi kaslarının etkinliği olmaksızın doğa üzerinde çalışamaz. Doğanın sisteminde olduğu gibi, nasıl kafa ve el birbirine aitse, emek sürecinde de zihin çalışması ve el çalışması birleşiktir. Daha sonra birbirlerinden ayrılırlar, hem de birbirinin öldüresiye düşmanı olacak kadar. Genel olarak söylemek gerekirse, ürün, tek bir üreticinin doğrudan ürünü olmaktan, toplumsal bir ürüne bir kolektif işçinin ortak ürününe, diğer bir deyişle, bireysel ögeleri şu yada bu ölçüde emeğin nesnesi-

nin işlenme sürecine uyan bir çalışan personel bütünlüğünün ürününe dönüşür. Emek sürecinin işbirlikçi (ortaklaşacı) niteliği yaygınlaştıkça üretken emek ve üretken emeği gerçekleştiren kişi, yani üretken işçi kavramında da buna bağlı bir genişleme kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Üretken olarak çalışmak için işçinin kendi elleriyle iş yapan biri olması artık gerekmez. Kolektif işçinin bir organı (ögesi) olması, kolektif işçinin ikincil işlevlerinden birini yerine getirmesi yeterlidir. Üretken çalışmaya ilişkin olarak yukarıda belirtilen ve maddi üretimin doğasından türetilen ana tanım, bir bütün olarak ele alınan kolektif işçi için de geçerliliğini sürekli olarak korur. Ancak bu (tanım) bir bütün olarak ele alınan işçinin tek tek ögeleri için geçerli değildir."

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, kol (beden) ve kafa emeği arasındaki ayrımın muğlaklığıdır. En basit beden işi bile, insanın kafası ile kasları arasındaki uyumlu çalışmanın ürünüdür. Bu işbölümünü mutlaklaştırmak ve işçiyi de "bedenen çalışan kişi" olarak tanımlamak, işçiye "kafasız" demekle eştir.

4. Üretken Olmayan Emek

Soruna kolektif işçi açısından yaklaşıldığında karşımıza bir başka sorun çıkmaktadır. İşyerinin kolektif çalışması sonucu bir maddi ürün elde ediliyorsa, üretim sürecinde doğrudan bedensel çalışmada yer almayan herkes de üretken bir faaliyet içinde midir?

Hayır.

Burada işyerinde üretimin teknik örgütlenmesi ile kapitalist örgütlenme arasında bir ayrım yapma gereği ortaya çıkar. Maddi bir ürünün üretildiği bir işletmede doğrudan ürün üretiminde çalışmayanların bir bölümü işyeri ölçeğindeki kolektif işçinin bir bölümünü ("kafa") oluştururlar ve böylece üretimin teknik örgütlenmesi çerçevesinde işbölümünde üzerlerine düşen üretken faaliyeti yerine getirirler. Diğer bazı işler ise üretimin teknik örgütlenmesi açısından gereksiz, ama üretimin kapitalist niteliğinin bir ürünüdür. Muhasebecinin, bekçinin, kasiyerin, satış elemanının, pazarlamacının, reklam görevlisinin durumu budur.

Bazı işler ise aynı anda iki işlevi birlikte içerir. Bir ücretli mühendis, teknisyen ya da formen, üretim süreci içinde planlayıcı, koordine edici, eğitici ve yönlendirici bir işlev üstlendiği ölçüde üretken, işçileri daha yoğun çalıştırmada çaba gösterdiği ölçüde de üretken olmayan bir faaliyet içindedir. Bu yaklaşıma göre, ücretlilerin yapısının incelenmesinde "beyaz yakalı-mavi yakalı" ya da "kafa işçisi-kol işçisi" veya "üretimde çalışan-üretimde çalışmayan" türü ayrımlar yalnızca görünümle ilgilidir, yetersiz ve yanlıştır ve sınıf mücadelesinin değerlendirilmesinde yanlış sonuçlara götürür.

5. Teknolojik Gelişme ve Üretken Emek

Bir malın üretimindeki işbölümünün ağırlıkla bir işletme ile sınırlı kaldığı durumlarda kolektif üretim ölçütünün işyeri boyutundaki kolektif işçi (üretici) ile sınırlı kalması doğaldı. 19. yüzyılın sonlarına kadar her işyeri üretimde kullandığı enerjisini kendi üretiyor, projelerini kendi geliş-

tiriyor, üretimini kendi planlıyor, temizliğini ve makinaların tamir ve bakımını kendi yapıyor, işletme içinde malın üretim sürecinin çeşitli aşamaları arasında girdileri kendi taşıyordu. Bütün bu işlemler, üretimin teknik örgütlenmesinin çeşitli parçaları olarak, işyerindeki kolektif üretimin parçalarıydı. Bu işlemleri gerçekleştiren insanlar ise işyeri düzeyindeki kolektif işçinin parçalarını oluşturuyorlardı ve üretken faaliyet içindeydiler. Mülksüzleşmiş ücretliler olmaları koşuluyla da, proletaryayı oluşturuyorlardı.

Ancak daha sonraki dönemlerde, bir malın üretiminde gerçekleşmiş olan işbölümünün işyeri boyutlarını aşmasının içeriği ve kapsamı hızla gelişti. Üretim sürecinin çeşitli aşamaları bağımsızlaştı ve maddi ürünlerin üretim süreci ile mekansal ve hukuksal birlikteliği sona erdi.

Geçmişte işyeri boyutunda gerçekleştirilen üretim süreci içinde üretken faaliyet (çalışma) olarak kabul ettiğimiz bazı üretim aşamaları ve işlemleri, ekonomik yapı içinde mekansal ve hukusal olarak ayrı birimler biçiminde örgütlendi. Ayrıca, bilim ile üretim süreci arasında yakınlaşan işbirliği ve karşılıklı etkileşim, araştırmacı ve bilim adamlarını da toplum ölçeğindeki kolektif üreticinin parçaları haline soktu.

Geçmişten farklı olarak ayrı birimler halinde örgütlenen aşama ve işlemlerin en önemlileri şöyle özetlenebilir:

a. Elektrik enerjisi işyerinin ana enerji kaynağı haline geldi. Bu enerji ise ayrı bir üretim biriminden satın alınmaya başlandı. Bu enerjiyi üreten çalışmayı ve üreticileri üretken kabul etmek gerekir.

b. Proje geliştirme işi, bağımsız proje birimleri biçiminde örgütlenmiş şirketlerce de gerçekleştirilmeye başlandı. Bu insanlar, geçmişte ya da bugün, işyeri düzeyindeki kolektif işçinin parçası olarak maddi üretimin fiilen gerçekleştirildiği mekanda çalışırken üretken kabul ediliyorlardı. Ayrı birimlerde çalışıyor olmaları onların faaliyetinin üretken niteliğini etkilememektedir.

c. Üretimin ve örgütün planlaması konusunda uzmanlaşmış kişi ve kuruluşlar için de aynı yaklaşım geçerlidir. Ayrı bir şirkette bu işi yapan ve çeşitli işletmelere bu "kafa" hizmetini götüren kişiler de toplum ölçeğindeki kolektif işçinin parçaları olarak üretken faaliyet içindedir.

d.İşyerinin temizliği ve makinelerin bakım ve onarımında uzmanlaşmış şirketlerde çalışanlar da üretken faaliyet içindedir. İlk bakışta "hizmet" işi gibi görülen çalışma, gelişmiş bir toplumsal işbölümünde kolektif işçinin bir bölümünün ayrı bir birimde örgütlenmesinden başka bir şey değildir.

e. Üretim sürecinin çeşitli aşamalarında varılan işbölümü düzeyi sonucunda, hammadde, yarı mamul madde ve makine teçhizatın taşınması çoğalmış, birimler arasında iletişim gereksinimi artmıştır. Bir işyerinde üretim sürecinin çeşitli aşamaları arasında ürünün taşınması nasıl kolektif çalışma ve üretimin bir parçasıysa, nihai tüketime hazır hale gelmemiş tüm malların taşınması ve üretim sürecinin teknik örgütlen-

mesine ilişkin iletişim de toplum ölçeğindeki kolektif üretimin parçalarıdır.

f.Günümüzde işçilerin evleri ve işyerleri birbirinden ayrıdır. İşçiyi işe getirip evine götürerek onun doğrudan üretimi gerçekleştirmesinin koşullarını yaratan ulaştırma işçisi de toplumsal boyutta gelişmiş iş bölümünde kolektif işçinin parçası kabul edilmelidir.

g. Günümüzde bilim ve üretim süreci arasında çok sıkı bir bağ oluşmuştur. Geçmişte bağımsız bir kamu araştırma kuruluşunda ya da üniversitede çalışan ve üretim sürecinin gereksinimlerini fazla gözönüne almayan bir araştırmacı, yararlı olmasına karşın, üretken olmayan bir faaliyet içindeydi. Halbuki aynı araştırmacı büyük bir şirketin araştırma biriminde ve üretim sürecinde ortaya çıkan aksaklık, sorun ve gereksinimlere çözüm bulmak ve üretkenliği artırmak için araştırma yaparsa ya da üretim süreci ile yakın ilişki içinde ayrı bir birimde çalışıyorsa, onu bu kez ya işyeri ya da toplum ölçeğindeki kolektif işçinin bir parçası kabul etmemiz gerekir.

Soruna bu açıdan yaklaşıldığında, teknik elemanların, mühendislerin, vb. durumu açıklık kazanmaktadır. Bu insanlar, kolektif işçinin parçasını oluşturdukları ve üretimin teknik örgütlenmesinde rol aldıkları ölçüde, üretken faaliyet içindedir. Aynı zamanda mülksüzleşmiş ücretliler iseler,proletaryanın parçalarıdır. Ücretleri yüksektir. Kendilerini işçi saymayabilirler. Diğer işçilere baskı yapabilirler. Bu özellikleri onların nesnel konumlarını, proletaryanın parçalarını oluşturmalarını engellemez. Olsa olsa onları işçi aristokrasisinin parçaları yapar. Diğer bir deyişle, işçi sınıfını "mülksüzleşmiş özgür ücretlilerden üretken faaliyet içinde bulunanları" biçiminde tanımlarsak, mülksüzleşmiş ücretli olsalar bile çöpçüler proleter değildir, ama birçok mühendis proleterdir. Veya, tam olarak mülksüzleşmemiş tarım, inşaat ve bazı maden işçileri yarı-proleterdir, ama mühendislerin önemli bir bölümü proleterdir. Proletaryanın bir bölümünün mesleği tornacılık bir bölümününki (üretimin teknik örgütlenmesinde görev aldığı ölçüde) mühendisliktir.

6.Teknolojik Gelişme ve "işçi" Tanımı

Soruna böyle yaklaşıldığında, teknolojik gelişimin "işçi" tanımı üzerinde fazla bir etkisinin olmadığı ortaya çıkıyor. Teknoloji geliştiğinde, maddi üretimde bulunan insanın çalışmasının biçimi değişebilir, ancak onun değer üretme özelliği ortadan kalkmaz. Marx, Kapital'de alet ile makine arasındaki ayrımı tartışır. Aletten makineye geçiş insanın üretken faaliyetinin biçimini değiştirmiştir, ancak onun üretken olma özelliğini sona erdirmemiştir. Günümüzde teknolojik gelişmeyle makinelerin yönetiminin bazı işlerde insanların yaptığı ve yönettiği robotlara bırakılması, üretken faaliyette bulunan mülksüzleşmiş ücretlinin daha rafine, daha nitelikli, daha bilinçli olmasına yol açar. Bu gelişme, işçi sınıfını ortadan kaldırmaz; aksine, kapitalistlerin üretim sürecinden kopukluğunun ve üretim sürecindeki gereksizliğinin daha iyi kav-

ranılmasını sağlar. Bu gelişme, insanın doğa karşısında daha özgürleşmesini, kapitalizmin kâr amacına dönük üretiminin irrasyonelliklerinin daha iyi ortaya çıkmasını, emek üretkenliğinin insanların ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir düzeye yaklaştığının anlaşılmasını getirir. İşçi sınıfı ortadan kalkmaz, geleceğin dünyasını daha bilinçli bir biçimde kuracak düzeye ulaşır.

İşçi sınıfını, "bedene çalışan cahil yoksullar güruhu", mücadelesini de "yoksulluğa karşı mücadele" sananlar, teknolojik gelişme ile ücretlerin artması ve beden çalışmasının azalması karşısında işçi sınıfının ortadan kalkmakta olduğunu sanmaktadırlar. İşçi sınıfı, "sömürülen" mülksüzleşmiş ücretlilerdir; mücadeleleri de "sömürüye karşı"dır. İşçilerin eğitim düzeyi, sömürünün görünümdeki biçimi ve teknoloji değişebilir, ama kapitalist sömürünün özünde bir değişiklik olmaz. Kapitalizm var oldukça işçi sınıfı da, sömürü de olur. Ücretler ne kadar yükselirse, "okumuş"-"aydın" işçi sayısı ne kadar artarsa ve işçiler ne kadar nitelikli olursa olsun, sömürü olduğu sürece sömürüye karşı mücadele de varlığını sürdürür.

7.Üretken Sektörler

Bu yaklaşıma göre, tarım-ormancılık-balıkçılık, madencilik-taşçılık, imalat sanayii, inşaat, elektrik-gaz-su üretimi ile taşımacılık ve iletişim sektörlerinde ve proje-plan, makina tamir-bakım, işyeri temizlik işlerinde gerçekleştirilen üretken çalışmayla maddi ürünler üretilir, insan emeği (doğrudan veya işyeri veya toplum ölçeğindeki kolektif üreticinin bir parçası olunarak) maddi ürünlere aktarılır. Bir toplumun toplam üretimi bu sektörlerde yaratılan değerlerin bütünlüğüdür. Diğer sektörler ise bu toplam üretimden pay alır. Bu üretken sektörlerde üretimin teknik örgütlenmesi içinde yer alanlar üretken bir çalışma içindedir ve eğer mülksüzleşmiş ücretlilerse proleterdirler. Üretken bir sektörde istihdam edilmesine karşın, üretimin teknik örgütlenmesi dışında kalan kişiler ise üretken değildir.[2]

8.Diğer Mülksüzleşmiş Ücretlilerin Sınıfsal Konumu

Bu konuda ortaya çıkan diğer bir sorun, mülksüzleşmiş özgür ücretliler olmalarına karşın, maddi bir ürün üretimine doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmayanların, diğer bir deyişle, üretken faaliyet içinde olmayanların durumudur. Teknolojik gelişme ve kapitalizmin artan irasyonallikleri sonucunda toplam istihdam içinde üretken faaliyette bulunmayanların sayı ve oranının yükselmesi, bu konunun önemini artırmaktadır.

Banka çalışanları, öğretmenler, sağlık personeli, kamu hizmetlerinde çalışanlar, tezgahtarlar hangi sınıftandır?

Önce kestirmeden bir cevap verilebilir. Dünyanın birçok ülkesinde bu insanlar kendilerini işçi sayıyor, sendikalarda örgütleniyor, sermayeye ve onun siyasal alandaki temsilcilerine karşı örgütlü mücadelenin içinde (ve bazı durumlarda en önünde) yer alıyor.

Üretken faaliyet içinde bulunmayan (artık-değer üretmeyen) mülksüzleşmiş özgür ücretlilerin kapitalistlerle ilişkisinde bir artık-değer sömürüsü yoktur, ama bir

sömürü vardır. Bu ücretlilerin ücretleri, yaşama ve çalışma koşulları ve hakları,diğer işçilerle benzer düzeydedir. Kapitalizmin baskı sistemi onlar için bir ayrım yapmaz. Mülksüzleşmiş ücretliler olmaları nedeniyle işverenlerin tahakkümü altındadırlar. Günlük çalışmaları sonucu işverene kazandırdıkları gelirin ancak bir bölümü kendilerine ücret olarak verilir. Mülksüzleşmiş ücretlinin kamu hizmetlerinde çalışıyor olması, bu ilişkinin özünü değiştirmez. Özel dersanede çalışan öğretmen ayda 500 bin lira alıyorsa, onun çalışması karşılığında dersane sahibinin kârı bu ücretin üç-dört katıdır. Kamu sektöründe çalışan öğretmen ise, bu işin özel sektörce üstlenilmesi durumunda devletin veya öğrencilerin ailelerinin ödemek zorunda kalacağı toplam miktar ile aldığı ücret arasındaki fark kadar bir "gizli kârı" devlete bırakmaktadır. Devlet tarafından emaneten yapılan bütün işlerde ve sunulan bütün hizmetlerde böyle bir yaklaşımla bir kaynak aktarımından söz edilebilir.

Bir bütün olarak sermayedar sınıf, işçi sınıfının kendini yeniden üretim maliyetini düşürmeye çalışırken, genel olarak ücret düzeyini düşürmenin yanı sıra, işgücünün yeniden üretimine katılan hizmetler sektörü işçilerinin ücretlerini de düşürmeye büyük çaba gösterir. Sermayedar sınıf işçilere düşmanca tavır alırken, hak ve özgürlükleri sınırlamaya çalışırken, mülksüzleşmiş ücretliler arasında "üretken olan" ve "üretken olmayan" ayrımı yapmaz.

Üretken olmayan mülksüzleşmiş ücretlilerin de uzun vadeli sınıf çıkarları üretken mülksüzleşmiş ücretlilerinkiyle aynıdır.

Bütün bunların ötesinde, üretken faaliyette bulunmayan mülksüzleşmiş ücretlilere işçi sınıfı mücadelesinde büyük bir gereksinim vardır. Bazı kişiler, "üretimden kaynaklanan gücü olmayan hizmet işçileri ne yapabilir ki" demektedir. Günümüzde sermayedar sınıfı bir bütün olarak etkilemede en büyük güç, bu insanların elindedir. Bir fabrikadaki üretim durduğunda, stoklar varsa, bırakın sermayedar sınıfı, o işyerinin işvereni bile hemen etkilenmez. Yalnızca o işyerindeki artık-değer üretimi durur. Ama banka işçileri çalışmayı durdururlarsa sermayedar sınıf bir bütün olarak anında etkilenir. Kan damarları tıkanan kapitalizm felç olur. Eğitim ve sağlık işçileri çalışmayı durdurursa, kamuoyu anında etkilenir, çünkü hemen hemen her evde bir öğrenci veya hasta vardır. Temizlik işçileri çöpleri toplamazsa, kentler kokar. Ama bir fabrikada veya bir madendeki grevin etkisi genellikle yöreseldir.

9.Sınıf Tanımı ve Türkiye İşçi Sınıfı

Bu konuların tartışılması, Türkiye'de işçi sınıfının gücünün ve etkinliğinin arttığı koşullarda daha da önem kazanmaktadır. Türkiye'de ilk kez sınıfın geniş kesimlerinin kapitalizmin sonuçlarına karşı ağırlıkla kendiliğindenci ve kendi sınıf çıkarları doğrultusundaki kitle eylemleri yaygınlaşmaktadır. İşçi sınıfının bilimsel yol göstericiliğe gereksinimi giderek artmaktadır. Sermayeye karşı bilinçli bir mücadele, nesnel çıkarları bu mücadeleye girmeyi

gerektirenlerin bilinçli çabayla biraraya getirilmesi ile başarıya ulaşabilir.

Belirtilen nedenlerle, Türkiye işçi sınıfına ilişkin değerlendirmeler yapılırken, mülksüzleşmiş özgür ücretlilerin tümü değerlendirme kapsamına alındı. Benzer bir yaklaşım, R.P.Korniyenko'nun **Türkiye'de İşçi Hareketi (1918-1963)** kitabında da benimsenmiştir. Korniyenko şöyle demektedir (3):

"Türk proletaryasının önemli bir bölümü ticaret ve hizmetler endüstrilerinde istihdam edilmektedir. Resmi görevliler ve teknik personel dışında sayıları 607 bindir. Buna göre, ticarette istihdam edilenler, gelir getirici bir işte çalışan nüfusun en az yüzde beşini oluşturmaktadır. Bu kategorideki işçilere, büro ve ticaret çalışanları ve mühendisler ve teknisyenler de katılmalıdır (Türkiye'nin faal işgücünün yüzde en az üç veya dördü."

"Kapitalist ülkelerde işçi sınıfında yapısal değişiklik sorunları konusunda Marksistler arasındaki uluslararası tartışmada, katılımcıların çoğu ücretli çalışanların büyük bir bölümünün işçi sınıfı içinde sayılmasını kabul etti, çünkü bu ücretliler de, işçiler gibi, üretim araçlarına sahip değillerdir ve birçok ülkede bunların aylıkları işçilerin ücretlerinden yüksek değildir."

II.TÜRKİYE İŞÇİ SINIFININ NESNEL DURUMU VE GELİŞİMİ

1.Mülksüzleşme

İşçiliğin en önemli unsurlarından biri mülksüzleşme, üretim araçları üzerindeki mülkiyetten kopmadır. İşçinin sınıf bilincinin oluşmasında, sermayeye karşı diğer işçilerle birlikte mücadele etmekten başka kurtuluş yolunun kalmadığını yaşayarak öğrenmesinde mülksüzleşme son derece önemlidir.

Türkiye'de ikinci Dünya Savaşı öncesinde mülksüzleşme düzeyi geriydi. Nüfusun büyük bir bölümü kırsal kesimde kendi topraklarında veya ortakçılık-yarıcılık yaparak yoksul bir yaşam sürdürüyordu. Bu dönemde iktisadi devlet teşekküllerinin en önemli sorunlarından biri, sürekli ("istikrarlı") işçi bulabilmekti (4).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımda mekanizasyon sonucu topraktan itilen işçilerin yanı sıra, kentlerin çekiciliğinin de etkisiyle, çok sayıda yarı-mülksüzleşmiş köylü kentlere göç etti. Büyük kentlerin dışındaki yatırımların da artmasıyla, köyüne yakın işyerlerinde çalışan yarı-işçilerin sayısı arttı. Kırsal kesimin yoksulluğu ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek olan ücretler, tarım, şeker, tuğla-kiremit, fabrika-baraj-liman-karayolu-demiryolu yapımları işkollarında çok sayıda yarı-işçinin istihdam edilmesine yol açtı. Diğer bir deyişle, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Türkiye'de beden-kol işçilerinin küçümsenmeyecek bir bölümünün toprak mülkiyetiyle bağları sürüyordu.

1960'lı ve 1970'li yıllarda bazı etmenler mülksüzleşmeyi hızlandırırken, bazı etmenler tersine işledi. Tarımdaki gelişmelere ayak uydurabilenler ve geçici işlerde işçiliği sürdürebilenler, topraklarını artırdı. Buna karşılık, vasıflı iş-

çiler genellikle daimi işler buldukça ve gelirleri sendikal mücadeleyle göreli olarak yükseldikçe, köyden koptu. Toprağını kiraya verdi, köyden gelecek bulgur-fasulye karşılığında kardeşlerine devretti veya toprağını satıp köyle ilişkisini tümüyle kesti. Yurtdışına çalışmaya gidebilenler de, o ülkelerde büyük sıkıntılar çekerek para artırdı ve döndüklerinde biriktirdikleri parayla toprak aldılar veya işyeri açtılar.

Bu gelişim yarı-işçilerin sayısını ve oranını azalttı. 1980'li yıllarda ise yaşanan ekonomik bunalımın yükünün emekçi sınıf ve tabakaların sırtına yıkılması nedeniyle, mülksüzleşme süreci hızlandı. Toprakla bağı hâlâ olan işçiler, düşük ücretlerine destek verebilmek için ve kırsal kasimde azalan gelirler ve artan girdi fiyatları nedeniyle, topraklarını ellerinden çıkartmaya başladılar.

Kapıdağı Yarımadası'ndaki taş ocaklarında çalışan 154 işçi üzerinde 1965 yılında yapılan bir araştırmaya göre, yalnızca 42 işçinin hiç toprağı bulunmamaktaydı (5).

Oğuz Arı tarafından 1970-1971 yıllarında Ankara'da yapılan anketlerin sonuçlarına göre, imalat sanayii işçilerinin yüzde 62'sinin geçmişte köyde arazisi varken (kendisinin veya ailesinin) anket yapıldığı tarihte bu oran yüzde 51'e düşmüştü (6).

Demiryol İş Sendikası tarafından 1988 yılında 14 bine yakın işçiye uygulanan bir anket sonuçlarına göre ise, işçilerin ancak yüzde 7,8'inin toprağı vardır (7).

İşyerlerinde işçilerle yapılan görüşmelerden ortaya çıkan genel durum da, özellikle 1984 sonrasında mülksüzleşmenin hızlandığı ve işçilerin üretim araçları üzerindeki mülkiyetle bağlarının hızla kesilmekte olduğudur.

Birçok ülkede tam anlamıyla mülksüzleşerek işçi olanların oluşturduğu işçi sınıfları söz konusuyken, Türkiye'de mülksüzleşmeden işyerinde işçi olarak çalışmaya başlamak oldukça yaygındı. Mülksüzleşme düzeyi geri ücretlilerin (artık-değer sömürüsüne maruz kalsalar bile) tepkileri normal sınıf davranışlarından farklıdır. Bugün yaşanan süreç "işçilerin" hızla işçileşmesidir. Kırsal kesimde sınıf ayrımları muğlaklığını bir ölçüde sürdürürken, kentsel bölgelerde ayrımlar giderek netleşmektedir (8).

Mülksüzleşme ile bağlantılı bir konu , baba mesleğidir. Sınıf bilincinin yerleşmesinde, içinde büyünülen ortamın büyük önemi vardır. 1978 yılında Teksif tarafından 234 üye üzerinde yapılan bir anketin sonuçlarına göre, işçilerin yüzde 39'unun babası işçi ("işçi" ve "memur"), yüzde 52'sinin babası çiftçi, yüzde 8'inin babası ise esnaftı. Ayfer Erbesler tarafından İstanbul'da imalat sanayii işyerlerinde çalışan 1373 işçi ile 1984 yılında yapılan anketlerin sonuçlarına göre, işçilerin yüzde 35'inin babası işçidir (9). Demiryol İş Sendikası tarafından 1988 yılında uygulanan anket sonuçlarında ise, işçilerin yüzde 37,4'ünün babası işçi gözükmektedir (10).

Bugun bazı bölgelerde üçüncü kuşak işçilik yaygınlaşmaktadır. Ancak sınıfın küçümsenmeyecek bölümü henüz birinci kuşak işçidir. Sınıfın davranışlarının diğer ülke deneyimlerinden farklı ol-

masının nedenlerinden biri bu temel özelliktir.

Türkiye'de işçiler bir dönem çocuklarını "meslek sahibi yapıp işyeri açma" umuduyla büyüttüler. Daha sonraki bir dönemde ise, "çocuğunu okutup rezillikten kurtarma" umudu bir ölçüde gerçekleşti. Bugün ise işçilerin giderek artan bir bölümü çocuğunu "işçi sınıfının yeni bir üyesi" gözüyle görüyor ve ona göre yetiştiriyor.

2.Ücretlilerin Sayısı

Türkiye'de mülksüzleşme sürecine koşut olarak, işyerlerinde ücretli olarak çalışanların sayısı hızla artmaktadır.

1955 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, gelir getirici bir işte çalışanların yalnızca yüzde 14'ü ücretliydi. 1985 yılında ise bu oran yüzde 40'dır. Ancak gerçek oran yüzde 40'ın da üstündedir. İşsizler, işgüçlerini satma olanağı bulamayan mülksüzleşmiş kişilerdir. Türkiye işçi sınıfının nicel durumu değerlendirilidiğinde, işsizler de gözönünde bulundurulmalıdır.

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 1985 yılında yapılan anketlerin sonuçlarına göre, Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışmakta olan 6.4 milyon ücretli ve gelir getirici bir iş bulamamamış 2.3 milyon işsiz vardır. İşsizler de hesaba katıldığında, (geniş bir tanımla) işçi sınıfının sayısı 8.7 milyona, faal nüfus içindeki payı ise yüzde 47'ye çıkmaktadır.

Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan ücretlilerin yüzde 64'ü kentsel bölgelerde (20 bin ve daha fazla nüfuslu yerleşim birimlerinde), yüzde 36'sı daha az nüfuslu (kırsal) bölgelerdedir (11). (Tablo 1)

Kentsel bölgelerde gelir getirici bir işte çalışanlar içinde ücretlilerin oranı Türkiye ortalamasının (%40) çok üstündedir (% 67,0). Kırsal bölgelerde ise gelir getirici bir işte çalışanların yalnızca yüzde 22,9'u ücretlidir.

Bazı illerde ise (kır ve kent toplamı) ücretlilerin gelir getiren bir işte çalışanlara oranı Türkiye ortalamasının oldukça üstündedir. İstanbul, Kocaeli, Zonguldak, İzmir, Ankara, Adana, İçel, Bursa, Eskişehir, Hatay, Kayseri bu durumdadır.

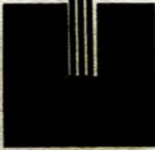
Aydın, Bursa, Edirne, İstanbul, İzmir ve Kocaeli bir bölge olarak düşünülürse, ücretlilerin oranı yüzde 48,3 iken, Diyarbakır, Erzurum, Kahramanmaraş, Malatya, Tunceli ve Van grubunda bu oran yüzde 27,6'dır. Ancak dikkati çeken nokta şudur:Sözü edilen birinci grup illerde 1955 yılındaki oran yüzde 35,1 iken, 1985 yılında bu oran yüzde 48,3 olmuştur. Sözü edilen ikinci grupta ise 1955 yılında ücretlilerin oranı yüzde 9,7 iken, 1985 yılında yüzde 27,6'ya yükselmiştir.

Türkiye'de sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme süreci ile birlikte işyerlerinde çalışan işçi yoğunluğu da artmaktadır. Sosyal Sigortalar Yasası kapsamındaki iş-

TABLO 1

İş Sahibi ve İşsiz Ücretliler (1985) (bin kişi)

	Ücretli	İşsiz	Toplam
Kentsel	4 102	1 078	5 180
Kırsal	2 296	1 182	3 478
Toplam	6 398	2 260	8 658

yerleri içinde 100 ve daha fazla sigortalının istihdam edildiği işyeri sayısı 1979 yılında 3.092 iken, 1987 yılında 3.991'e yükselmiştir.

İmalat sanayiinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalışanların sayısı 1971 yılında 526 bin iken, 1982 yılında 837 bin olmuştur. İmalat sanayiinde 25 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerlerinde çalışanların sayısı ise 1983 yılında 799 binden 1985 yılında 846 bine yükselmiştir.

Türkiye'nin 500 büyük sanayi şirketinde çalışanların toplam sayısı da 1980 yılında 538 bin iken, 1986 yılında 660 bine çıkmıştır.

3.İşçi Sınıfının Katmanları

İşçi sınıfı homojen değildir. Sınıfı oluşturan çeşitli kesimlerin ve katmanların belirli konularda kısa vadede farklı çıkarları olabilir. Sermayedar sınıf ve onun siyasal alandaki temsilcileri, çeşitli katmanları birbiriyle kapıştırmada da son derece ustadır. Çeşitli katmanlar, sınıf mücadelesi içinde deneyim kazandıkça, kendi kısa vadeli kesimsel çıkarları yerine sınıfın bütününün uzun vadeli ortak çıkarlarını önde tutmayı öğrenirler.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda memur statüsünde istihdam edilen ücretlilerin büyük bir bölümü için "işçi aristokratı" nitelemesi yapılabilir. Bu dönemde memurlara ve ustalara-formenlere verilen ücretlerin göreli yüksekliği ve tanınan bazı ayrıcalıklar, diğer işçilerle memur statüsünde istihdam edilen işçiler ve ustalar-formenler arasında önemli çelişkiler yaratmıştır. 1950'li yıllara kadar memur statüsünde çalışanlar kendilerini işçilerin üstünde görmüşlerdir.

1950'li yıllarda başlayarak ve 1960'lı ve 1970'li yıllarda hızlanarak diğer işçiler memurlara yetiştiler ve hatta onları geçtiler. 1960'lı yıllarda önce öğretmenler, daha sonra da diğer memurlar önce diğer işçilere ("ameleye") tepki duydular. Ancak bir süreç içinde de işçi olduklarını bir ölçüde kabullenmeye başladılar. Bugün teknisyenlerin ve mühendislerin ve hatta bir ölçüye kadar da bazı hekimlerin yaşadıkları süreç budur. Bir dönemin işçi ve aristokratları bu niteliklerini yitirdi ve yitirmektedir. "Memurların, öğretmenlerin, mühendislerin işçileşmesi"nde değil, "mesleği öğretmen veya mühendis olan veya memur statüsünde istihdam edilen işçi aristokratlarının bu niteliklerini kaybetmeleri"nden söz etmek herhalde daha doğrudur.

Özel sektör işyerlerinde bürolarda çalışanlar için de benzer bir değerlendirme yapılabilir.

Tekelci işletmelerde (yabancı sermayeye ait işyerleri dahil) çalışan işçiler ile orta ve küçük sermayeye ait işyerlerinde çalışanların ücretelerinde ve çalışma koşullarında önemli farklar vardır. Ancak 1980 sonrasında yaşanan süreç bu farkları azalttı.

Kamu kesimi ve özel kesim işyerlerinde işverenin tavrı 1980 öncesinde çok farklıydı. Bu da, kamu kesimi işçisinin sınıf mücadelesine karşı tavrının, özel kesim işçisinden önemli ölçüde farklı olmasına yol açıyordu.

1950'lerden 1980 yılına kadar kamu kesiminde işe girmek ve işte rahat etmek, ağırlıkla siyasal ilişkilere dayanıyordu. İktidardaki siyasal partinin yandaşları işyerlerine dolduruldu. İşyerlerin-

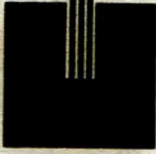
de işçiler siyasal partilerine göre bölündü. Her iktidar değişikliğinden sonra kamu kesimi işyerlerinde yöneticilerden başlayıp özellikle 1974 sonrasında vasıfsız işçilere kadar uzanan kadro değişiklikleri yaşanmaya başlandı. Kamu kesimi işçisi, siyasal iktidara karşı mücadele ederek değil, siyasal iktidarla iyi geçinerek zam ve hak almaya alıştı. Bu anlayış da, kamu kesimi işçilerinin çoğunun örgütlü bulunduğu Türk-İş'te sendikal yapının ve işleyişin oluşturulmasını etkiledi.

1980 öncesinde kamu kesimi işyerlerinden yalnızca belediyeler ve tarım satış kooperatifleri birliklerinde önemli işçi olayları yaşandı. Ancak buralarda da özel bir durum söz konusuydu. Belediyelerde CHP'nin hakim olması ve merkezi hükümetin belediyelere baskı yapmak amacıyla kaynakları kısması, işçilerin eylem eğilimini artırırken, eylemler nedeniyle işçilerin zarar görmesini de önlüyordu. Tarım satış kooperatifleri birliklerinde de hükümetin tasfiyelerine karşı işçilerin direnmesi söz konusuydu(12).

Bugün ise kamu kesimi işvereninin tavrı 1980 öncesinin tam tersidir. 24 Ocak istikrar programından önce kamu kesimi işyerlerinde toplu iş sözleşmelerinde zam ve hak almak oldukça kolay, özel kesimde zordu. Bugün ise özel kesimde yine zordur, ama kamu kesiminde çok zordur. Kamu kesiminde zam alabilmenin yolu, siyasal iktidarı, Türkiye'deki sermayedar sınıfı ve uluslararası sermayeyi geriletecek güçte bir kitle mücadelesinin örgütlenmesinden geçmektedir. Bugün Türk-İş üyesi sendikaların üyesi işçilerin 12 Eylül öncesi DİSK sendikalarının üyesi işçilerin eylemlerini bazı açılardan aşan eylemleri yaratıyor ve geliştiriyor olmalarının nedeni de budur. Önemli olan nokta, 24 Ocak öncesindeki kamu işçisi ve özel kesim işçisi ayrımının bugün sona ermiş olmasıdır.

Sektörler, meslekler ve işyerlerindeki pozisyonlar arasındaki farklar da azalmıştır. Günümüzde sermayedar sınıfın işçiler arasında ayrım yapmadan işçi sınıfının tümünün hak ve özgürlüklerine yönelik bir saldırıyı başlatmış olması, sınıf içinde sektörel, mesleksel ve pozisyondan kaynaklanan farklılıkların önemini yitirmesine yol açmaktadır. Sermayenin bu tavrı, tek tek işyerlerinde veya tek tek işkollarında verilen mücadeleyle kazanım elde etmeyi de olanaksız kıldığından, her türlü farklılığı aşan bir mücadeleyi hayat zorlamaktadır.

12 Eylül öncesinde işçi sınıfının çeşitli tabakaları ve kesimleri arasındaki farklar oldukça önemliydi. İşçi sınıfının bu heterojen yapısı, sınıfın büyük kesimlerini kapsayan eylemleri olanaksız kılıyordu. 24 Ocak ve özellikle de 12 Eylül sonrasında yaşanan süreç bu nesnel farklılıkları azalttığı gibi, sermayenin saldırısını püskürtebilmenin tek yolunun işçilerin birlikte mücadelesi olduğunu deneyimlerle öğretti. Bugün sınıfın heterojen yapısı önemli ölçüde homojenleşmiştir. Daha da önemlisi, işçi sınıfının çeşitli tabakaları birlikte mücadeleden başka çıkar yol olmadığını yaşayarak öğrenmektedirler. Nesnel ve öznel yapıdaki bu değişim, sınıfın 1988 ve 1989 yıllarında yük-

selen kendiliğindenci eylemlerinin zeminini hazırlayan etmenlerdendir.

4.Sınıf-İçi Diğer Farklılıklar

12 Eylül öncesinde işçi sınıfının bölünmüşlüğünün bir nedeni, nesnel konumlardan kaynaklanan tabakalaşmaydı. Diğer bir bölünme nedeni ise insanların düşünce, inanç ve yaklaşım farklarından kaynaklanıyordu. Ancak bunların da (geçmişte var olan ekonomik dayanakları ortadan kalktıkça) etkileri azaldı.

Geçmişte en önemli bölünme kaynağı, siyasal görüşlerdi. İşçilerin önemli bir bölümü, sermayenin oyununun ve solcuların bazı hatalarının sonucu olarak, dini inançlarına bağlılığı "sağcılık" olarak anlıyordu ve anlıyor. İktidardaki sermaye yanlısı sağcı partiler aracılığıyla iş yerine girenler ve özellikle kamu kesiminde oldukça rahat bir ortamda çalışanlar da, "bu rahat ekmek kapısını" kendilerine açanlara karşı vicdan borcunu ödüyordu. Bugün işyerlerindeki işçiler arasında bu siyasal görüş farklılıkları sürmektedir, ancak artık ortak eyleme engel olamamaktadır. Kendisini sağcı zanneden işçiler de 12 Eylül sonrasının kayıplarını yaşadılar ve bir süreç içinde, mücadelenin zorunluluğunu kabul ediyorlar. 12 Eylül öncesinde bir çok işçinin inandığı siyasal partinin talimatları ile sendikanın talimatları çeliştiğinde, tercihi siyasal partininkinden yana olurdu. Bugün sendikanın talimatı ağır basmaktadır. Tüm eksikliklerine ve hatalarına karşın, gelişen sınıf tavrı nedeniyle, sermayeye karşı verilen mücadelede sınıf örgütüne güven sürmektedir.

12 Eylül öncesinde alevi-sünni çatışması önemliydi ve birçok işyerinde gizli veya açık olarak yaşanıyordu. Bugün bu mezhep farklılığının bölünmelere yol açması büyük ölçüde önlenmiştir.

Sınıf içinde ulusal farklılıklar vardır. Yaşanan ortak sıkıntılar ve işçi haklarına göz dikmede farklı uluslardan sermayedarların ortaklığı, ulusal farklılıkları aşmaktadır.

Bölgecilik ve hemşerilik, toplumumuzda önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, sınıf bilinci geliştikçe, bu unsurların da önemi azalmaktadır (13)

5.Eğitim Düzeyi

Son yıllarda işçilerin eğitim düzeyi önemli ölçüde yükseldi. Burada kastedilen yalnızca bitirilen okul değildir. İşçilerin, Dünya ve Türkiye'deki gelişmeleri izleme ve kavramasında da önemli gelişmeler olmuştur.

Türkiye'de 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar yüksek öğrenim yapmak, işçi aristokratlığına ve hatta daha üst bir sınıfa tırmanabilme olanaklarını yaratıyordu. Böylece sınıfın en nitelikli unsurları sınıfın büyük kitlesinden koparılıyor ve hatta sınıfın büyük çoğunluğuna karşı "balta sapı" olarak kullanılabiliyordu (balta ağacı kestiğinde ağaç dermiş ki, "baltadan çok sapına kızarım, çünkü benden.").

12 Eylül sonrasında işçi çocuklarının yüksek öğrenim görme imkanı büyük ölçüde ortadan kalktı. Diğer taraftan, sayıları artan yüksek okul mezunlarının işverenlerin gözündeki değeri azaldı. İşçi aristokratları işçi sınıfının diğer kesimlerinin yanına itildi.

25-30 yıl önce işyerlerinde or-

taokul ve lise mezunları parmakla gösterilirken, bugün bu insanların sayısı artmıştır. 1985 yılında yapılan hanehalkı işgücü anket sonuçlarına göre, 6,4 milyon ücretlinin eğitim durumu Tablo 2'deki gibidir.(14)

Memur statüsünde istihdam edilenlerin de yukarıdaki verilerde yer alması, eğitim düzeyini yükseltmektedir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na bağlı işveren örgütlerine üye işverenlerin işyerlerinde çalışan 285 bin işçinin eğitim düzeyleri ise Tablo 3'teki gibidir.(15)

İşçilerin eğitim düzeyinin yükselmesi, işçi aristokratlığı ve sınıf değiştirme umudunu yitirenlerin işyerlerinde sınıf hareketine katılması, çağdaş iletişim araçlarının etkileri ve öğrenimleri sırasında öğrenci hareketlerine ve siyasal hareketlere katılanların işyerlerine işçi olarak girmesi, sınıf hareketinin güçlenmesini sağlamıştır. Geçmiş dönemlerde sınıfın içinden çıkıp sınıfı ezmede hakim sınıflara alet olanların sayısı iyice azaldı. Dünya ve ülkemizde olup bitenleri kavrayabilenler, yoksulluklarının nedenini ve sömürüyü daha kolay görebilmeye, uzun vadeli sınıf çıkarları doğrultusunda tavır belirleyebilmeye başladılar.

İşçi sınıfının genel kültürünün, eğitim düzeyinin ve dünyayı kavrayışının gelişimi, sınıf hareketinin önder kadrolarını geliştirdi ve hareketi bir bütün olarak daha güçlendirdi. Bu gelişimin sendikal örgütlülükteki etkileri de yaşanmaktadır ve yaşanacaktır.

III.TÜRKİYE'DE İŞÇİLERİN KAPİTALİZME KARŞI TAVRI

1980 öncesinde Türkiye'de işçi sınıfının büyük bir bölümünün kapitalizme karşı tavrı, sınıfın o günkü özelliklerini bilmeyerek genel beklentiler içinde olanları hayal kırıklığına uğrattı. Ancak sınıfın nesnel durumu incelendiğinde, davranışlarının gayet doğal olduğu ortaya çıkar. Bugün için önemli olan da, geçmiş dönemde sınıfın geniş kesimlerinin pasif bir tavır içinde olmasına yol açan etmenlerin değişmiş ve değişmekte olduğunun kavranmasıdır.

1.İşçilerin Kapitalizme Karşı Tavrı ve Konfederasyonların Etkileri

12 Eylül öncesinde Türk-İş'e bağlı sendikalarda örgütlü işçiler genellikle pasifken, DİSK'e bağlı

TABLO 2

Ücretlilerin Eğitim Durumu (1985)

Okuryazar olmayan	% 4,76
Okuryazar	4,38
İlkokul mezunu	51,98
Orta ve dengi okul mezunu	10,58
Lise ve dengi okul mezunu	18,04
Üniversite ve yüksek okul mezunu	10,26

TABLO 3

TİSK İşyerlerindeki İşçilerin Eğitim Durumu (1987)

Okuryazar olmayan	% 0,8
Okuryazar	3,8
İlkokul mezunu	68,5
Orta ve dengi okul mezunu	10,7
Lise ve dengi okul mezunu	15,0
Üniversite ve yüksek okul mezunu	1,2

sendikalarda örgütlü olanlar genellikle daha aktifti. İşçi sınıfının yapısını ve dinamiğini ayrıntılı bir biçimde inceleme olanağı bulamayanlar, sınıfın değişik kesimleri arasındaki davranış farklarını, bağlı bulunulan konfederasyonla açıklamaya çalıştılar.

Dünyayı değiştirebilmenin önkoşulu, değiştirilmek istenenin kendi yapı ve iç dinamiklerinin doğru bir biçimde kavranılmasıdır. İşçi sınıfı ile birlikte yeni bir dünya kurma çabasına girme niyetinde olanlar da sınıfın nesnel ve öznel durumunu kavramak zorundadırlar.

Toplumların tarihini kahramanlar ve hainler yaratmaz. Kahramanlar ve hainler de önemlidir ve süreci etkilerler, ancak belirleyemezler. İşçi sınıfı hareketinde de sendikal örgütlenme ve sendikacıların durumu ancak bu kadardır. 1980 ve öncesinde işçi sınıfının oldukça geniş kesimlerinin kapitalizme karşı sınıf mücadelesi içinde yer almamasının nedeni Türk-İş ve bağlı sendikalar değildir. Başka nesnel koşullar sınıfın kapitalizme karşı tavrını yumuşatmıştır. Bu tavrın sendikal örgütlülüğe yansıması ise Türk-İş ve sendikacılarını doğurmuştur.

İşçi sınıfının kapitalizme karşı tavrını nesnel durumların ürünü olarak değil de, Türk-İş'in sonucu olarak değerlendirme, tarihsel gelişimi görünümle açıklamayı ve bugün de Türk-İş'i hedef olarak seçmeyi getirir ve Türk-İş içindeki dinamiklerin gözden kaçırılması sonucunu doğurur. Bugün birçok kişinin düştüğü hata budur.

2.1980'e Kadar Koşullar İyileşti

1950'li yıllardan başlayarak Türkiye işçi sınıfının, özellikle kamu kesiminde ve büyük işyerlerinde çalışan kesiminin, yaşam düzeyi oldukça hızlı bir biçimde yükseldi. Bu yükselişi Sosyal Sigortalar Kurumu'nun prime tabi günlük gelir verilerinden görebilmek mümkün değildir. Yaygın olarak ücret verisi biçiminde (yanlış olarak) kullanılan bu verilerin özellikleri, 1980 yılına kadarki artışı gerçekte olduğundan az gösterirken, 1980 sonrasındaki düşüşü de az göstermektedir (16).

İşçiler yasalar ve toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla 1950'li yıllardan 1980 yılına kadar ücretlerinin satın alma gücünü artırdılar, işyerlerindeki çalışma koşullarını geliştirdiler, benzer durumdaki azgelişmiş ülkelere göre "biraz fazla ileriye gittiler." Özellikle sendikalarda örgütlü kamu kesimi ve tekelci işletmeler işçilerin ücretleri ve çalışma-yaşama koşulları bağıtlanan her yeni toplu iş sözleşmesi ile bir kaç adım daha ileriye götürüldü. 1979-1980 yıllarında kamu kesimi ve tekelci işletmelerde çalışan işçilerin aldıkları ücretlerle, işçilerin çoğunun gözünde, günün koşullarında oldukça rahat yaşamak mümkündü. Bu dönemde çok sayıda işçi konut kooperatifleri aracılığıyla başını sokabileceği bir konut edindi, evine temel dayanıklı tüketim mallarını aldı, çocuğunu okutabildi. 1950'li yılların üzerinde yamalı pantalonlu ve ayağında kara lastikli ezik işçinin yerini, 1979-1980'e kadar takım elbiseli, kafası dik işçi aldı. 1950'li

yılların yer sofrasında yemek yenilen tek odalı işçi evinin yerine, dayanıklı tüketim malları ve mobilyasıyla daha büyük bir gecekondu veya kooperatif evi geçti. İşçi sınıfının tümünün yaşama koşulları bu denli gelişmedi, ama sınıfın örgütlülükte başı çeken kesimleri,kapitalist düzen içinde bile yaşama ve çalışma koşullarının her geçen gün biraz daha iyileşmesini yaşadılar (17).

Bu düzeye, işçilerin oy gücü ve üretimden kaynaklanan gücü kullanılarak ve günün ekonomik büyümesinden yararlanılarak gelindi. Bu hakların alınmasında kamu kesimi işyerlerinde üst düzey ilişkiler, özel kesim işyerlerinde ise işçilerin kitle eylemleri etkili oldu. Türk-İş'e bağlı sendikaların kamu kesimi işyerlerinde bu dönemde bağıtladıkları toplu iş sözleşmeleri ile DİSK'e bağlı sendikaların özel kesim işyerlerinde bağıtladıkları toplu iş sözleşmelerinde sağlanan ücret zamları, varılan ücret düzeyi ve elde edilen diğer haklar (iş güvencesi, çalışma süreleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği, yönetime katılma ve yan ödemeler alanlarında) arasında önemli farklar yoktur.

3. 24 Ocak ve 12 Eylül Sonrası Değişiklikler

24 Ocak ve 12 Eylül sonrasında bu yapı temelden değişti. İşçi ücretlerinin satınalma gücü, devletin yayınladığı verilerde gözükenden çok daha fazla düştü. İşçilerin kaba gözlemleri, 1980 yılında ayda 24-25 gram altın olan ücretlerinin 1988 yılında 6-7 grama indiği biçimindedir. 1980 yılında aylığının üçte biri ile konut kooperatifinin aylık taksidini ödeyebilen bir işçinin bugün bir aylık ücretinin tümü konut kooperatifinin aylık aidatına yetmemektedir.

İşçiler 1980 sonrasında hızlı bir mutlak yoksullaşma yaşadılar. 12 Eylül öncesinin yasalarına ve toplu iş sözleşmelerine geçirilmiş bir çok hak da gaspedildi. 12 Eylül öncesinde sermaye tarafından başlatılan sistemli silahlı saldırılarla ortadan kalkan can güvenliğinin 12 Eylül sonrasına sağlanmış gösterilmesi, bir süre ücret düşüşlerinin etkisini gizledi. Daha sonra da, bir an önce sivil yönetime geçilerek kayıpların kolay yoldan (oy gücüyle) telafi edilebileceği umudu hakim oldu. işçilerin büyük çoğunluğu bu nedenle 1982 Anayasası'na "evet" oyu verdi; 1983 seçimlerinde de önemli bir bölümü ANAP'ı destekledi.

Ancak işçilerin önemli bir bölümünün denediği ve geçmişte işlerine yaramış yollar birer birer iflas etti.

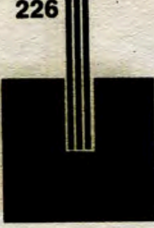
Yoksulluk diz boyu oldu. Verem arttı. Birçok işçi, çocuğunu okula göndermemeye başladı.

Fuhuş, hırsızlık, rüşvet yaygınlaştı.

Gelir dağılımı giderek daha da adaletsiz hale geldi. İşçiler, televizyon reklamlarındaki çekici malları çocuklarına alamamanın acısını her gün yaşamaya başladı.

Evlere et giremedi. Çocukların defter ve kitaplarının alınabilmesi sorun oldu. Girilen konut kooperatifinin aidatlarının ödenebilmesi için hanımın bilezikleri, evdeki halı satıldı.

Ve bütün bu sıkıntılar, daha iyi yaşamanın mümkün olduğunu 1980 öncesinde yaşayarak görmüş olduktan, tüketim kalıpları

geliştikten ve yaşamdan beklentiler arttıktan sonra çekildi. Ve işçiler bu sıkıntıları çekerken, bir ufak azınlığın nasıl bir lüks içinde yaşadığını biliyorlardı.

Bıçak kemiğe dayandı, kemiği deldi.

İşçi sınıfının çalışma ve yaşama koşullarındaki bu köklü değişikliklerle birlikte, işçiler tek tek çözüm aramaya başladılar.

En kolayından, en ucuzundan başlanarak , geçmiş deneyimlerle işe yaradığı görülmüş olan bütün yollara başvuruldu. Hiçbiri işe yaramadı. Günün değişmiş koşulları karşısında eskinin ilaçları fayda etmedi.

İşçiler bütün yolları tükete tükete sınıf mücadelesine geldiler. Kısa vadeli kesimsel ve kişisel çıkarlar sağlayabilmenin tek yolunun sınıfın bütününün ortak mücadelesi olduğunu yaşayarak öğrendiler ve öğreniyorlar.

4.Yeni Koşullar Farklıdır

1980 öncesinde tek tek sendikaların yalnızca toplu iş sözleşmeleri alanında verdikleri "mücadele" ile hak almak mümkündü. Sendikanın ve işçinin karşısında işveren veya bir grup işveren olurdu. Bugün ise işçi sınıfının karşısında önce siyasal iktidar, onun arkasında da yerli ve yabancı sermaye bulunmaktadır. Bunların gücünün geriletilebilmesi ancak işçilerin birlikte mücadelesiyle mümkündür.

1980 öncesinde yalnızca toplu iş sözleşmesi alanındaki bir mücadele yeterliydi. Bugün ise 1982 Anayasası'nın ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın getirdiği yasaklama ve kısıtlamalar aşılmadıkça toplu iş sözleşmelerini başarılı bir biçimde sonuçlandırılabilmesi mümkün değildir.

1980 öncesinde de siyasal iktidarlar işçilerin oylarını alabilmek amacıyla, onlara hoş görünmeye çalışırlardı. Bugünkü iktidar ise toplu sözleşme düzenine, yerli ve yabancı tekelci sermayenin açık temsilcisi olarak, açıkça ve pervasızca müdahale etmektedir.

Bu değişiklikler, işçilerin ve sendikaların mücadelesini politize etti. Ekmek isteyen işçi, aynı zamanda da demokrasi ve en temel hak ve özgürlükler için, 1982 Anayasası'na ve siyasal iktidara karşı açıkça tavır almak zorunda kaldı.

Bugün gündemde olan bir tehlike, işçilerin tepkilerinin hedefinin yalnızca ANAP olarak kalmasıdır. Eğer işçilere ANAP'ın arkasındaki gücün yerli ve yabancı tekelci sermaye olduğu kavratılamazsa, bugün başlatılan mücadele sürekli kılınamaz. DSP'nin ve SHP içindeki bazı kesimlerin amacı, işçi sınıfının kapitalizmin sonuçlarına karşı olan bu yaygın tepkisini yalnızca ANAP'a karşı bir mücadele ile sınırlı tutmaktır. Halbuki yapılması gereken, kapitalizmin sonuçlarına karşı ağırlıkla kendiliğindenci nitelikte ortaya çıkan yaygın kitle eylemlerini bilinçli yönlendirmelerle kapitalizme karşı bir mücadeleye dönüştürmektir. Bu potansiyel hiçbir dönemde olmadığı kadar yaygın ve güçlü bir biçimde mevcuttur.

12 Eylül sonrasında işçi sınıfına takılan yeni zincirler bugün parçalanıyor. İşçi sınıfı, 1980 sonrasında takılan zincirleri parçalamaya başladığında, on yıllardır taşıdığı diğer zincirlerin de farkı-

na varıyor. Bu süreci sürekli kılmak ise sosyalistlerin görevidir. Bu görevin başarıyla yerine getirilebilmesi ise sosyalist solun ortak mücadelesini zorunlu kılmaktadır.

5. Ağırlıkla Kendiliğindenci ve Bağımsız Kitle Eylemi Yükseliyor

Türkiye'de işçilerin büyük bir bölümü 1980-1983 döneminde önce askeri yönetimin "can güvenliği sağlamış olduğu"na ve halkı "kurtardığı"na inandı. Daha sonra da, askerlerden en ucuz kurtulma yolu olarak, 1982 Anayasası'na "evet" dedi. (Anayasaya "evet" derken, askerlerin açıktan desteklediği MDP'ye "hayır" demesinin nedeni de budur). Ancak ucuz etin yahnisinin yenmeyeceğini 1984-1985 yıllarında yaşayarak öğrendi. 1982 Anayasası ve çalışma yaşamının ilgilendiren diğer yasalarla getirilen yasaklama ve kısıtlamalar, sivil görünümlü ANAP hükümeti döneminde de sürdü. İşçiler lehine tek bir adım atılmadı. İşçi haklarına ve sendikal hak ve özgürlüklere yönelik sürekli ve sistemli saldırı artarak devam etti. İşçilerin ve sendikaların "diyalogla hak alma" politikası iflas etti. 1980 öncesinde kısa vadeli kesimsel çıkarları sağlamada işe yaramış olan bu yaklaşım, günün yeni koşullarında bir yarar sağlamadı.

Bu dönemde büyük zorluklarla yapılan grevler de önce istenilen sonuçları doğuramadı. Ancak, özellikle NETAŞ grevi ile işçiler ve sendikacıların büyük bir bölümünde var olan "bu yasalarla grev yapılmaz" korkusu aşıldı. İşçiler arasında gelişmeye başlayan dayanışma, 12 Eylül döneminin yasaklarını aşarken, kapitalizmle de çatışmaya başladı.

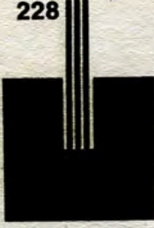
1987 yılının ikinci yarısında işçi sınıfı ağırlıkla kendiliğinden grevdışı eylem türlerini devreye soktu. Bunlar 1988 yılında sınana sınana yaygınlaştı. Sınıf, önce ürke ürke, daha sonra göreli olarak cesaretlenerek, birbirinden cesaret ve güç alarak ve nihayet 1988 yılında da kararlı bir biçimde bu grev-dışı eylemleri kullanmaya başladı.

Bu eylemlerin bir bölümü sendikaların denetim ve yönlendiriciliğinde yapıldı. Bu konuda Petrol İş ve Otomobil İş Sendikaları'nın katkısı unutulamaz. Eylemlerin bir bölümü sendikaların dışında, ancak sendikaları dışlamadan oluştu. Bir bölüm eylem ise bazı sendikacılara ve sendikalara rağmen yapıldı ve yapılıyor. Eylemler yaygınlaştıkça da sendikaların çoğu bunlara karşı tavır almadı, gelişmelerin olumlu olduğunu gördükçe de (görünüşte veya gerçekten) sahip çıktı.

Bu eylemlerin önemli bazı özellikleri şöyle özetlenebilir:

a.Eylemler ağırlıkla kendiliğindencidir: Yaygın bir eğilim, işçi sınıfının kendiliğindenci eylemlerini örgütsüzlük olarak algılamaktır. Son eylemlerin değerlendirildiği bir toplantıda Haliç Tersanesi'nden Cengiz Varol şunları söylüyor:

"Kendiliğindencilik tespiti yapan arkadaşlar oldu. Geçen dönemde sınıf hareketi kendiliğindenci izler taşıyordu. Fakat bugünkü hareketi böyle adlandırmak pek doğru değil. Bugün işçiler kendi önderlerinin peşinden gidiyorlar. Bu eylemleri işçiler kendi kendine yapmıyor. Oturu-

yor, konuşuyorlar ve komitelerde eylem kararları alıyorlar, eylemi nasıl yapabileceklerini konuşuyorlar ve eyleme geçiyorlar. Sarı sendikalar da olsa, işin içine yer yer sendikaları da katan bu hareketin önderliğini sınıfın gerçek önderleri yapıyor. Mart ayı eylemleriyle işçi sınıfı kendiliğindencilikten kurtulmuştur." (18)

Bu değerlendirme doğru değildir, çünkü, "kendiliğindencilik değil" diye anlatılan, kendiliğindenciliğin kendisidir, daha gelişkin bir biçimidir.

Kendiliğindencilik işçi sınıfının, kapitalizmin sonuçlarına ve bazı özel durumlarda kapitalizmin kendisine karşı sosyalistlerin yönlendiriciliği dışında geliştirdikleri tepkilerdir. Bu tepkiler 15-16 Haziran olaylarında olduğu gibi ilkel düzeyde (örgütsüz patlama biçiminde) de olabilir, bugün olduğu biçimde daha örgütlü de. Önemli olan, bu hareketin sınıfın düzene karşı doğal tepkisi olmasıdır. Diğer bir deyişle, sendikal örgütlenme de genellikle sınıfın kendiliğindenci hareketinin bir ürünüdür veya parçasıdır.

Kendiliğindencilik bir hareketin zayıflığını değil, gücünü gösterir. İşçi sınıfının kendiliğindenci hareketi güçlüyse, sosyalist hareketle bütünleştiğinde, uzun soluklu ve siyasal partinin hatalarını azaltıcı etkisi olan bir ilişki başlar. İşçi sınıfının kendiliğindenci eylemi kapitalizme karşı mücadele de yeterli değildir, siyasal bilinç eklenmedikçe, yeni bir dünya kurulamaz. Ama kendiliğindenci kitle mücadelesi olmadan da ne işçi sınıfı yeni bir dünya için mücadeleye girer, ne de devrimi sürekli kılıp, yeni düzende partide ve toplumda demokrasinin uygulanmasını garantileyebilir.

Bugün ülkemizde ilk kez işçi sınıfının bütün bölgeleri ve bütün işkollarını kapsayan kendiliğindenci eylemi yükselmektedir. Ve sevindirici olan nokta şudur: 15-16 Haziran'da gördüğümüz ve kendiliğindenciliğin en ilkel biçimi olan kısa süreli örgütsüz patlama düzeyi çok aşılmıştır ve Cengiz Varol'un yukarıda değindiği iç örgütlülük gelişmektedir. Türkiye'de geleceğe umutla bakmamıza yol açan ve sosyalist hareketin birlik sorununu acilen gündeme getiren gelişme budur.

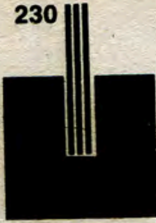
b.Kitle eylemidir: Yükselen dev dalga yüzbinlerce işçiyi kapsamaktadır. Türkiye işçi sınıfının önemli bir bölümü henüz sessizdir, ancak her geçen gün onbinlerce işçi bu sınıf mücadelesine katılmaktadır. Türkiye işçi sınıfı tarihinde hiç bir dönemde yüzbinlerce işçinin sürekli yasadışı kitle eylemi yaşanmamıştır. Öncü nitelikteki işçilerin bazı işyerlerinde şanlı mücadeleleri tabii ki oldu, ancak ilk kez yüzbinlerce işçi, aralarındaki tüm farklılıkları aşarak, sınıf mücadelesinin içine büyük bir kararlılıkla giriyorlar. Eylem yapılan işyerlerinde katılım genellikle yüzde 100'dür.

c.Hareket bağımsızdır: Türkiye'de hakim sınıflar arasındaki çelişkilerin arttığı, bir çatlağa veya gediğe dönüştüğü bazı dönemlerde işçilerin eylemleri oldu, ancak bunlar genellikle hakim sınıflar içi bölünmenin taraflarından birinin arkasından gitti. 1930 İzmir genel grevi, 1947-1950 dönemi örgütlenmeleri bunun örnekleridir. Bugün de hakim sınıflar

cephesinde bir çatlak var, ancak yükselen işçi sınıfı hareketi muhalif partilerden birinin kuyruğunda ve yönlendiriciliğinde değil, bağımsız ve kendi sınıf çıkarları doğrultusunda gelişiyor. İşçi sınıfının eylemi muhalefet partilerinin programlarını da aşıyor; ancak bu partiler ne bu eylemlere açık destek verebiliyorlar, ne de karşı çıkabiliyorlar. Siyasal partiler kroke olmuş durumdadır.

d. Eylemler meşrudur: İşçi sınıfının bu aktif eylemleri kamuoyunun ve işçilerin gözünde meşrudur. 12 Eylül döneminde halka zorla kabul ettirilen 1982 Anayasası'nın 54.maddesi her türlü iş yavaşlatmasını, direnişi, vb. açıkça yasaklamaktadır. Ama işçilerin yüzbinlercesi bu yasağı her gün ihlal etmektedir. Kimse de bu yüzbinlerce işçi hakkında dava açmaya cesaret edememektedir. Eylemlerinin meşruluğuna inanan işçiler artık 1985-1986 yıllarında olduğu gibi polisten ürkmüyorlar. Polis de hem mücadelelerinin haklılığını bildiğinden, mücadelenin gücünden çekindiğinden ve işçilerin kararlılığının farkında olduğundan, hem de hakim sınıflar cephesindeki çatlağın ne tür sonuçlar doğuracağını kestiremediğinden, işçilerin kitle eylemlerine karşı daha yumuşak davranıyor. Polislerin kendileri bile yasadışı direniş yaparak ("telsizleri mandallayarak") hak kayıplarını geri alıyorlar. 1980 öncesinde yasal işçi eylemlerini bile "anarşi" olarak gören esnaf, bu yasadışı eylemleri destekliyor. 12 Eylül öncesinde "eylem" sözcüğünü "komünistlik" kabul eden yüzbinlerce işçi, "kanundışı eyleme"kendiliklerinden katılıyorlar. Bu eylemler sırasında gözaltına alınan sendikacılar ve işçiler, arkadaşlarının büyük desteğini görüyor. 12 Eylül sonrasında tutuklanan işçi önderlerine yeterince sahip çıkmayanlar, yükselen bu dalga içinde dayanışmanın en gelişkin biçimlerini yaratıyorlar.

e.Eylemler çok çeşitlidir: İşçi sınıfının yaratıcılığı bu eylemlerde çok açık bir biçimde görülmektedir. Yasaklama ve kısıtlama getirenlerin hayal bile edemeyecekleri zenginlikte bir hareket söz konusudur. Öyle bir zenginleşme vardır ki, bu konuda bir tablo sunmak için yazılan her yazı, basılıncaya kadar geçen süre içinde eskimekte ve mücadelenin tüm zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtamaz duruma düşmektedir. Bu eylemler şöyle özetlenebilir: Direniş, iş yavaşlatma, viziteye toplu olarak çıkma, fazla mesaiye kalmama, vezne önünde kuyruk oluşturma, işe geç başlama, ara dinlenmelerini "tam" olarak kullanma, miting ve toplantılar, gösteri ve yürüyüşler, servis araçlarına binmeyerek yürüme, yalınayak yürüme, işyerini terketmeme, açlık grevi, yemek boykotu, dilekçe verme, ücret fişlerini işverene veya yetkililere göndermе, telgraf çekme, mektup gönderme, toplu iş sözleşmesi dışı ödemeleri reddetme, avansı reddetme, işverence düzenlenen törenlere katılmama, alkışlama, sakal bırakma, Fak-Fuk-Fon'a başvurma, topluca dilenme, korna çalma, kefenli basın toplantısı düzenleme, tüketici boykotu yapma, siyah çelenk koyma, siyah gömlek giyme, işyerinde verilen yemekleri ailelere götürme, pazar boykotu yapma, saç kesme, ma-

kine ve teçhizata işverenin işçiye gösterdiği kadar özen gösterme, bakanları yuhalama, topluca fırına gidip ekmek alma ve yolu kapayarak yeme, telsizleri "mandallama", görev dışı iş yapmama, işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri alınmamış araç ve makineleri kullanmama, işyerinde kimse ile konuşmama, eş ve çocuklarla gösteri yapma.

f. Eylemler bugün kapitalizmin sonuçlarına karşıdır: İşçi sınıfının kendiliğindenci kitle eylemi henüz kapitalizmin sonuçlarına karşıdır. İşçiler arasında kapitalizme karşı ve sosyalizm yanlısı olan öncü işçilerin sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur, ancak harekete damgasını vuran özellik, kapitalizmin sonucu olan yoksulluk ve baskıya karşı olmadır. Türkiye işçi sınıfı tarihinin hiçbir döneminde kapitalizme karşı olma potansiyeline bu kadar güçlü bir biçimde sahip olmamıştır. Bu dönüşümü gerçekleştirmede görev, kitlelerin gözünde güçlü ve güvenilir olacak, demokratik ve birlikte geliştirilecek alternatif bir harekete düşmektedir.

g. Hareket politizedir: 12 Eylül sonrasında sermayenin ana amaçlarından biri işçi sınıfını depolitize etmekti. Sınıfın üzerine serpilen ölü toprağı bir süre etkili oldu. Bazıları işçi sınıfının köleleştirildiğini bile zannetti. Ancak değişen koşullar bir süreç içinde etkisini gösterdi ve işçi sınıfı, en kolay ve en ucuzundan başlayarak, geçmişte kullanıldığı tüm araçları teker teker sınadı. Hepsi başarısızlıkla sonuçlanınca, sınıfın birlikte politik hedefleri içeren mücadelesi gündeme geldi. Bugün birçok işyerinde işçilerin kendi partilerini kurması gerektiği dile getirilmektedir. 1961 TİP ve 1962 Çalışanlar Partisi girişimleri bazı sendikacıların kendilerine yer arayış çabalarıyken, günümüzde sınıfın giderek artan kesimlerinde politik talepler ve arayışlar dile getirilmektedir.

6. Bu Aktif Eylemler Sürecektir

Sıkıntılar sürmektedir. İşçiler eylemle birlikte güçlerinin farkına daha iyi varmışlar ve bu gücü kullandıkça güçlerinin arttığını görmüşlerdir ve görmektedirler. Birçok mal kullanıldığında eskir. Ama insan kasları ve sınıfın örgütlü gücü, kendi özelliklerine göre ve disiplinli ve doğru bir biçimde kullanıldıkça gelişir. İşçi sınıfı bugün bu süreci yaşıyor. Güçlenmek için önce danayı taşımaya başlayan, daha büyüdükçe sonunda ineği taşıyabilir duruma gelen pehlivan gibi, eylemlerin dozunu kademe kademe ve sınaya sınaya artırıyor.

Bu eylemler işçilere zarar vermemiştir. Gözaltına alınan önderler yalnız bırakılmamıştır. Eylemin kitleselliği , kararlılığı ve haklılığı ve hakim sınıflar cephesindeki çatlak, baskıları önemli ölçüde önlemiş veya etkisiz kılmıştır. Bugün artık baskılar yılgınlığa değil, bilenmeye yol açmaktadır.

Bu eylemler işverenlere büyük zarar vermiştir. Gazetelerde, bu eylemler nedeniyle sermayenin üretim kayıpları milyarlarla ifade edilmektedir. Birçok işyerinde grevin yalnız başına etkili olamadığı durumlarda grev-dışı eylemler etkili olmuş, işçi lehine sonuç aldırmıştır.

Bugünkü iktidar kamuoyunun ve işçilerin gözünde meşruluğunu yitirmiş ve güçten düşmüştür. İşçilerin eylemleri karşısında gerilerse, işçiler eylemlerini durdurmayacak, aksine, "1980 sonrası kayıplarımızı telafi edebilmek için daha uygun fırsat bulamayız" diyerek yüklenmeyi daha bir güçle sürdürecekler, mücadelenin başarısından güç alarak daha yoğun mücadelelere girecek-lerdir. İktidarın sermayenin programını dayatması durumunda ise, işçilerin mücadelesi kaçınılmaz olarak şiddetlenecektir. Başka çarenin kalmadığı yaşanılarak görülmüştür.

Yerel seçimlerde SHP'nin kentlerdeki başarısı da işçilerin eylemlerini etkileyecektir. Belediye işçileri daha yüksek zamlar alacaklar ve 1980 sonrasında gaspedilen haklarını bir ölçüde yeniden elde edeceklerdir. Bu ise kamu kesimi işçileri için örnek oluşturacak ve mücadelenin diğer kamu işyerlerinde daha kararlı bir biçimde gelişmesine yol açacaktır.

Hakim sınıflar cephesinde ise uygulanacak politikalar konusunda önemli ayrılıklar vardır. Bu ayrılıklar, siyasal platformda partiler arasında önemli çelişkilere dönüşmektedir. Ancak uluslararası alandaki gelişmeler barış ve demokrasiden yanadır. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusu da Türkiye'de işçi sınıfına karşı kullanılabilecek silahları kısıtlamaktadır. Hakim sınıflar cephesindeki çatlak en azından ANAP'ın iktidarda kalmada direndiği sürece büyüyeceğe benzemektedir. 12 Eylül sonrasında Türkiye'de kapitalizmin çarpıklıklarının daha da artması, baskıyla ücretleri düşüren sermayenin üretici güçlerde önemli bir atılım gerçekleştirmemesi, rantiyeler ve vurguncuların yaratılan artıktan aldıkları payın yükselmesi, mevcut düzenin günümüzde yükselen işçi taleplerini karşılayabilme gücünü iyice sınırlamaktadır. Dünyanın yumuşama ve istikrar doğrultusunda gelişmesi, Türkiye 'de sınıf mücadelesinin daha da şiddetlenmesinin koşullarını olgunlaştırmaktadır.

7.Sendikalar ve İşçi Sınıfı

Sendikalar, işçi sınıfının kısa vadeli çıkarlarını savunan örgütlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi, sendikal yapı ve işleyişler, sınıfın o günkü deneyim ve bilinç düzeyinin ve mücadele kararlılığının kaba bir yansımasıdır. Hiçbir sendikacı, işçi sınıfı mücadeleye giriyorsa, o mücadeleyi önleyebilecek kadar güçlü değildir. Hiçbir sendikalı yapı ve işleyiş, işçi sınıfı tepki gösterme kararlılığındaysa, bunu engelleyemez. Sendikal yapı ve işleyişler ve sendikacılar, işçi sınıfının durumunu ve mücadelesini tabii ki olumlu veya olumsuz doğrultuda etkiler, ama belirleyemez.

Sendikalar günümüzde genel olarak düzen-içi örgütlenmelerdir. Görevleri ve güçleri bu özellikleriyle sınırlıdır.

Sendikaların yapı ve işleyişleri, işçilerin talepleri ve günün ihtiyaçları doğrultusunda değişikliklere uğrar. Hiçbir sendikal yapı ve işleyiş bu etkileşime kapalı değildir. Bu etkileşime kapanan sendika bir süreç içinde yok olur. Seçimle işbaşına gelen yöneticiler de zorunlu olarak gelişime bir ölçüde de olsa ayak uydururlar.

Bugün yaşanan süreç, sendikal yapı ve işleyişlerin, tabandan gelen baskı ile günün koşullarına ve gereksinimlerine uyar hale getirilmesidir. Bazı sendikacılar ne kadar direnirlerse direnşinler, bu değişiklik yaşanmaktadır. Davranışlarını değiştirmeyen sendikacılar ise değiştirilmektedir. 1989'un genel kurullar yılı olması, sendikacıların işçilerden gelen taleplere karşı daha da duyarlı olmalarına yol açmaktadır.

Günümüzde sendika-dışı alternatif örgütlenmeler yaygın değildir ve bugün bunların başarı şansı yoktur. İşyerlerinde kendiliğinden gelişen işçi örgütlenmeleri sendikalara alternatif yapılar yaratmak yerine, sendikalarda muhalefet örgütlemeyi ve sendika yönetimlerini değiştirmeyi hedeflemektedir. Günümüz koşullarında doğru olan da budur. Bazı sosyalist işçilerin sendikaların alternatifi komiteler yaratma çabasının başarı koşulları bugün için yoktur. Sermayenin ve hükümetin sendikaları hedef aldığı bir ortamda, sendikal örgütlülüğe sahip çıkmak, sendikalardaki eksik ve hataları açıkça tartışmak, sendika-içi demokrasi ve sendika-içi disiplin temelinde sendikal yapıları ve işleyişleri günün koşullarına göre değiştirmek gündemdedir ve mümkündür.

Sermaye cephesinin toplu saldırısı ancak işçi sınıfının birlikte mücadelesiyle engellenebilir ve geri püskürtülebilir ve mücadele daha sonraki aşamalar için sürekli kılınabilir. Tek tek sendikaların kahramanlıklarıyla sonuç almak mümkün değildir. İşçi sınıfının nesnel durumundaki değişiklikler ve sermayenin sendikalara yönelttiği saldırı, ileri bir program etrafında sendikal birliğin sağlanmasının nesnel koşullarını yaratmıştır. Türkiye'nin bugünkü koşullarında sendikal birlik ise bir taraftan sendika-içi demokrasi ve sendika-içi disiplinle, diğer taraftan sendikaların siyasal örgütlenmeler karşısında bağımsızlıklarının korunmasıyla sağlanabilir. 12 Eylül öncesinde sol siyasal örgütlenmelerin sendikaları kendi işçi kolları gibi görmelerinin yarattığı olumsuz sonuçlardan gereken derslere çıkarılmalıdır.

Bugün gündemdeki sorun, işçi sınıfının yükselen kendiliğindenci eyleminin sendikaların politikası haline getirilmesini sağlamaktır. Bugün işçi sınıfı içindeki birçok mütereddit unsur hâlâ eylemlerden çekinmekte ve ürkmekte, diyalogla çözüm umudunu sürdürmektedir. Bu insanların eyleme çekilebilmesi ancak sendikaların ve Türk-İş'in kararlarıyla olabilir. Sendika-içi disipline uymayanların söz hakkının olmaması, sendikalardaki pasif unsurları hareketlendirecek veya en azından bunların etkinliğini iyice azaltacaktır. Sendika şubelerinden ve temsilcilerinden genel merkezlere doğru dalga dalga yükselen talep de bu şekildedir. Birçok sendikacı, kendisini arkadan iten binlerce insana dönüp, "itmeyin yahu, itmeyin yahu" derken, düşüp ezilmemek için de ileriye doğru adım atan insanlara benzemektedir.

Sonuç

Türkiye işçi sınıfı çağ atlıyor, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yaşamını kendi sınıf çıkarları doğrultusunda bağımsız bir kitle gücü olarak etkilemeye başlıyor, gücünü kullandıkça gücünün daha çok farkına varıyor ve gücünü daha fazla geliştiriyor.

Tarihimizde bunu ilk kez bu

boyutta, bütün bölgeler ve bütün işkollarını kapsama doğrultusunda yaşıyoruz.

Ancak bu yükselen dalga, güvenilir alternatif programlar da aramaya başlıyor ve arayacaktır. Bu ise, sosyalist solun birliğinin sağlanmasını gündemin birinci maddesi haline getirmektedir.

GELECEK

NOTLAR

(1) Marx, Karl, **Capital-1,** Everyman's Library, 1968,s.551-552.

(2) Türkiye'de üretken emeğin nicel durumu konusunda bir çalışma için bkz.Koç Y., "Türkiye'de Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek," **Yapıt** No.11, Haziran-Ağustos 1985, s.57-66

(3) Korniyento, **R.P.The Labor Movement in Turkey** (1918-1963), Moskova, 1965 (İngilizce metin, U.S.Department of Commerce, Washington, D.C.1967, s.87 ve 116).

(4) Bu konuda 1943 yılında Sümerbank'ta hazırlanan bir rapor için bkz. Ekin, Nusret, "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Köylü-Şehirli İşçiler," **İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt 27, Haziran Eylül 1968, No.3-4, s.225-264.

(5) Sencer, Oya, "Kapıdağı Yarımadası Taş Ocakları İşçileri Araştırması," **Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi,** No.19-20, ayrıbaskı, İstanbul 1967, s. 156-200.

(6) Arı Oğuz, **Ankara ve İstanbul'da İmalat Sanayii İşçilerinin uyumu ve Sanayi ile Bütünleşmesi,** Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 1978 s.74.

(7) Demiryol İş, **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Günümüzde Demiryolu İşçisi,** Ankara, 1988, s.50.

(8) Bu konuda DİE tarafından kırsal kesimde 1973-1974 kentsel kesimde de 1978-1979 yıllarında uygulanan anketlerin değerlendirilmesi için bkz.Koç, Y., "Türkiye'de Ücretlilerin Mülksüzleşmesi," **Bilim ve Sanat,** Ağustos 1983, No.32,s.15-17.

(9) Erbeşler, Ayfer, "İstanbul'da İmalat Sanayii İşgücünün Kökeni ve Eğitim Yapısı, "**MPM Verimlilik Dergisi,** Cilt 14, No.2, 1985/2, s.49

(10) Demiryol İş, a.g.e. s.16.

(11) DİE **23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı,** Yay.No.399, İstanbul, 1961.

DİE, **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (Türkiye 5 Bölge) 1985,** Yay. No.1274, Ankara, 1988

DİE, **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (Kentsel Yerler) 1985,** Yay. No.1282. Ankara, 1988

DİE **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (Kırsal Yerler) 1985,** Yay. No.1289, Ankara, 1989

(12) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Koç Y., "1974-1980 Döneminde Belediyelerde İşçi-İşveren İlişkileri, "**Toplum ve Bilim,** No.17, Bahar 1982, s.88-115; ve Koç, Y., "Türkiye'de 1974-1980 Döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde İşçi-İşveren İlişkileri," **Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan, Cilt 2,** s. 367-403.

(13) Bu farklılıkların azalmasına somut bir örnek vermek istiyorum. 1988 yılında Yol-İş Sendikası Eğitim Müdürü iken Urfa, Van ve Hakkari'de işyerlerinde yaptığımız taban eğitimlerinde eğitimin sonunda işçilere bir soru sordum: "Sizin hemşeriniz, aşiretinizden, yakın akrabanız biri İstanbul'a taşınmış. Siz de bugünkü gibi işçisiniz. Bir gün yolunuz İstanbul'a düştü, bu kişiye uğramayı düşündünüz. Adam da patron. Bir fabrikası var. Fabrikasına gittiniz kapıda 'Bu işyerinde grev vardır' diye bir yazı ve iki grev gözcüsü. 'Hayırlı olsun greviniz' diyerek yanaştınız ve grev gözcüleriyle konuşmaya başladınız . Dikkatinizi bir şey çekti. Grev gözcülerinden birinin konuşması biraz değişik. 'Adın ne senin' diye sordunuz. 'Agop' veya 'Dikran' dedi. Bir tarafta dindaşınız, hemşeriniz, sizin aşiretten yakın akrabanız ama patron; diğer

tarafta, Hıristiyan, Istanbullu, Ermeni veya Rum, ama işçi. Gönlünüz kimden yana olacak?"

Urfa'da sağ eğilimli işçilerin ağır bastığı bir salonda yaklaşık 500 kişi, Van'da aynı nitelikte işçilerin bulunduğu sinema salonunda yaklaşık 1000 kişi, Hakkari'de ise yaklaşık 250 kişi vardı. Her üç yerde de işçilerin büyük bir çoğunluğu hep birlikte "işçinin" diye bağırdılar. Susanlar herhalde aksi düşüncede olanlardı. Ama seslerini çıkartmadılar. Bu soruyu bu işyerlerinde 10 yıl önce sormuş olsaydım, o salondan sağlam çıkmam mümkün olmazdı.

(14) DİE **Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (Türkiye-5 Bölge) 1985,** Yay. No. 1274, Ankara, 1988.

(15) TİSK, **1987 Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti,** TİSK Yay. No.92, Ankara, 1988, s.19.

(16) Bu verilerin özellikleri konusunda daha geniş bilgi için bkz. Koç, Y. "Türkiye'de Çalışma Yaşamına İlişkin Veriler, Veri Kaynakları ve özellikleri," **ODTÜ Gelişme Dergisi,** Cilt 9, No.2, 1982, s.213-278.

(17) Karayollarından Kayserili bir sendikacı ile artan sıkıntıları konuşurken, "hep sıkıntıların artmasından söz ediyorsun, ama bazı sıkıntılarımız da 12 Eylül sonrasında ortadan kalktı," dedi. "Ne onlar?" diye sorduğumda, gülerek şunları söyledi:"1980 öncesinde işyerimizde o kadar çok işçinin binek arabası vardı ki, işyerinin park yeri arabaları almazdı. Önce gelip yer kapmak büyük bir sorun olurdu. Bir de mühendislerin park yerinin üstü kapalıyken, bizimkinin açıktı. İşçiler sürekli olarak güneş ve yağmurun arabalarına verdikleri zarardan şikayet ederlerdi. Şimdi bu sıkıntılar yok. Bizim arkadaşların hepsi önce benzin ve tamir parasını ödeyemeyip arabalarını kapılarının önüne çektiler, daha sonra da satıp parasını yediler." İşçilerin arabalarını satmalarını bir çok bölgede daha dinledim.

(18) **2000'e Doğru,** 2 Nisan 1989, s.33

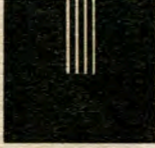
LENİN VE SOSYALİST DEVRİM

Kenan Somer

ORTODOKSLUKLAR

Ekim devrimine hemen öngelen bir dönemde, 1915-1916 yıllarında biçimlenen Leninist sosyalist devrim kuramı, ortodoks bir kuramdı. Ancak bu ortodoksluk, Lenin'in sosyalist devrim konusundaki düşüncesiyle Marx ve Engels'in aynı konudaki düşünceleri arasında hiçbir ayrım olmadığı anlamına gelmiyordu. Tersine, aralarında önemli bir ayrım vardı. Marx ve Engels, sosyalist devrimin tüm gelişmiş kapitalist ülkelerde eşzamanlı sosyalist devrimler biçiminde başarı kazanacağını ve kapitalizm döneminden sosyalizm dönemine eşzamanlı sosyalist devrimlerle geçileceğini düşünürlerken Lenin, sosyalist devrimin ilkin birkaç, hatta tek bir kapitalist ülkede başarı kazanabileceğini ve kapitalizm döneminden sosyalizm dönemine artzamanlı ya da ardışık sosyalist devrimlerle geçilebileceğini düşünüyordu.

Oysa ortodoksluk, genellikle "dönüp dönüp bina okumak" gibi bir şey olarak, bağnazlık, darkafalılık olarak görülmekte, yerine göre Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, son zamanlarda özellikle Stalin'in düşüncelerine, üstelik bu düşüncleri somut bağlamlarından da soyutlayarak körü körüne saplanıp kalmak marksizmi bunlardan birinin, birkaçının ya da tümünün kişisel yapıtları ya da bu yapıtların günün gereklerine göre seçmeci bir toplamıyla sınırlandırmak eğilimini adlandıran bir terim olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda "ortodoksluk" denen şeyin tutulabilecek bir yanı olmadığı açıktır. Örneğin bir fizikçinin, Galileo Galilei'nin kişisel yapıtına saplanıp kalması ne kadar fizikçilikse, bir marksistin de Marx'ın kişisel yapıtına saplanıp kalması o kadar marksistliktir. Aralarında hiçbir nitelik farkı yoktur. Ve bu örnek, ünlü fizikçilerin kişisel yapıtları toplamını olduğu kadar, ünlü marksistlerin kişisel yapıtları toplamını da kapsamına alacak kadar genelleştirilebilir. Ancak ortodoksluk bir başka türlü de anlaşıla-

bilir ve doğrusu da ortodoksluğu bir başka türlü anlamaktır. Örneğin Lenin'in ortodoksluğu, Leninist sosyalist devrim kuramının Marx ve Engels'in, hatta kendisinin sosyalist devrim konusundaki eski düşüncelerinden ayrılmasını, onlara göre yeni düşünceler içermesini hiç de engellemiyordu. Bu örneğe, Lenin'i izleyen ortodokslar da uyacaklardır.

Ortodoksluk, "Hapishane defterleri"nde, Troçki'nin "amatör" bularak küçümsediği Antonio Labriola üzerine yazdığı bir notta Gramsci (1932-33), ortodoksluk sorununun çözüm ilkelerini de veriyordu.

Praksis felsefesinin öteki felsefelerden bağımsız ve kendi kendine yeterli bir felsefe olduğunu ileri süren Labriola, Gramsci'ye göre yaşadığı dönemde marksizmin felsefesini bilimsel olarak kurmaya çalışan tek kişiydi.

Labriola'nın yaşadığı dönemde iki temel eğilim vardı:

1.Plehanov tarafından simgelenen ve "ortodoks" denilen eğilim. Tersine olumlamalarına rağmen Plehanov, gerçeklikte kaba materyalizme düşüyordu. Praksis felsefesinin kurucusunun, yani Marx'ın düşüncesinin "kökenleri" sorunu, yanlış bir biçimde konuyordu. Marx'ın felsefi kültürünün ve içinde yetiştiği genel felsefi ortamın dikkatli bir incelenmesi elbette gerekliydi. Ancak bu inceleme Marx'ın, bazı "kaynak"lara ya da kişisel "kültür"üne indirgenmesi olanaksız, kendine özgü ve "özgün" felsefesinin çok daha önemli bir incelenmesinin öncülü olarak gerekliydi. Her şeyden önce Marx'ın, yapıcı ve yaratıcı etkinliğini göz önünde bulundurmak gerekiyordu. Plehanov'un bu sorunu koyma biçimi, olguculuk (pozitivizm) yöntemine özgüydü ve kuramsal yeteneklerinin pek de parlak olmadığını gösteriyordu.

2."Ortodoks" eğilim karşıt bir eğilime yol açıyor ve bu eğilim de praksis felsefesini kantçılığa ya da olgucu ve maddeci olmayan başka eğilimlere bağlıyordu. Bu eğilimler, Otto Bauer'in "bilinemezci" ("agnostigue") sonucunu da kapsıyorlardı. Din konusunda yazdığı bir kitapçıkta Otto Bauer, marksizmin herhangi bir felsefeyle dolayısıyla tomasçılıkla bile desteklenip bütünleşebileceğini ileri sürüyordu. Aslında bu ikinci durumda tam anlamıyla bir eğilmiden çok, De Man'ın Freudcu eğilimi dahil Alman bilgiçliğinden kaynaklanan sözde "ortodoksluk" eğilimini kabul etmeyen bir eğilimler topluluğu söz konusuydu.

Labriola'nın ve onun marksist felsefe sorununu koyma biçiminin çok az yankı uyandırması konusunda Gramsci, Rosa Luxemburg'un eleştirel iktisat (marksist ekonomi politik) ve bu iktisadın engüç sorunları konusunda söylediği şeyin söylenebileceğini düşünüyordu. Savaşımın, halk **Sturm und Drang**'ının, halk "fırtına ve atılım"ının romantik döneminde, tüm dikkat en dolayımsız silahlara, siyasette taktik sorunlara ve felsefe alanında ikinci derecede kültür sorunlarına yöneliyordu. Ancak ast bir grubun gerçekten özerk ve hegemonik bir duruma geldiği ve yeni bir devlet tipine yol açtığı andan başlayarak yeni bir entelektüel ve moral düzen, bir başka deyişle

yeni bir toplum tipi kurmak gereğinin,dolayısıyla en temel kavramlar, en incelmiş ve en kesin ideolojik silahlar hazırlamak gereğinin somut bir biçimde ortaya çıktığı görülüyordu.(1)

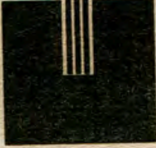
Labriola'yı izleyen Gramsci de gerçek ortodoksluğu, Marx'ın yapıtında örtük olarak var olan tam bir dünya görüşünü eski felsefelerin tümünden bağımsız yepyeni bir felsefeyi gözden yitirmemeye dayandırıyor, bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin kendi dışında hiçbir felsefi destek ve temele gereksinimi olmadığını düşünüyordu. Buna göre, İkinci Enternasyonal'in sözde bilimsel Alman bilgiçliğinden esinlenen, başlıca temsilcisinin Plehanov olduğu ve Buharin'in de katıldığı "ortodoks" denilen materyalist eğilim de; bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmi, başlıca eğilimi kendini bir Kant'a dönüş hareketiyle gösteren, materyalist olmayan bir felsefeyle tamamlamak isteyen çeşitli sosyalist kuramcıların katıldıkları idealist eğilim de aynı derecede yanlıştı. Her iki karşıt eğilim de temel bir nokta üzerinde birleşiyor, bir tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin, kendisine temel hizmeti görecek genel bir felsefeye gereksinimi olduğunu düşünüyor ve bu felsefi temeli de geçmişin materyalizm ve idealizm gibi, karşıt yönlerde olmakla birlikte, bu işlevi görmeleri için biraz değiştirdikleri felsefeleri arasında arıyorlardı. Her iki karşıt eğilim de gerçek ortodoksluğun, marksizmin tamamen özgün, yepyeni, başka her felsefeden bağımsız bir felsefe olduğu anlayışına dayandığını, bu felsefenin marksizmin dışında aranmayıp, tarih ve siyaset kuramı olarak marksizmin kendisinden çıkarılması gerektiğini, bir başka deyişle marksizmin kendi kendine yettiğini, felsefi bakımdan özerk ve bağımsız olduğunu anlamıyor, marksizm ikili bir revizyondan geçiriyorlardı.

Gramsci'nin anlayışına göre her tür revizyonizmin tek seçeneğinin gerçek ortodoksluk olduğu ve marksizmi marksizm olarak gelişmesine ancak ortodoks marksistlerin dizgesel bir katkıda bulunabilecekleri açıktır. Ahmet Muhip'in türkçesiyle şöyle diyordu Baudelaire:

Dakikalar o külçelerdir ki
fani çılgın,
Altınını almadan atmaması
doğrudur.

Dünyanın bütün altınlarını marksizme ançak ortodoks marksistler kazandırabilir. Ortodoksluk devrimcilikle, revizyonizme reformculukla örtüşmektedir. Üçüncü Enternasyonal döneminde ortodoks marksizmi adlandırmak üzere marksizm-leninizm terimi kullanılıyordu. Bugün de marksizm-leninizme, ortodoks marksizmin belli bir gelişme uğrağından başka bir anlam vermeye kalkışma, yanlış ve yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Marksizmin marksizm olarak gelişmesine ancak ortodoks marksistlerin dizgesel bir katkıda bulunabilecekleri olumlaması, marksizm dışında marksizmin gelişmesine yararlı olacak hiçbir etkinlik gösterilmediği anlamına gelmez. Yalnızca "dış" kazanımların ancak ortodoks marksistler dolayımıyla "iç"selleştirilebileceği anlamına gelir. Marx ve En-

gels'in, başka birçok örnek arasında, Hegel'i içselleştirmeleri, bunun en ünlü örneğidir. Bu klasik örneğe daha birçok örnek, bu arada Gramsci'nin Benedetto Croce'yi içselleştirmesi örneği de katılabilir. Sosyalist devrim kuramını temellendirdiği emperyalizm çözümlemesinde Lenin, çok daha somut bir örnek olarak, başkaları arasında özellikle John Atkinson Hobson gibi bir burjuva iktisatçıyı içselleştiriyordu.

EMPERYALİZM

Marksizmin kurucuları,kapitalist rejimin oluşma, gelişme ve yok olma yasalarını ortaya koymuşlardı. Ancak Marx ve Engels'in yaşadıkları dönemde sosyalist devrim, henüz gündemde değildi. Lenin, yeni dönemin derin bir incelemesine girişti ve 1916'da **Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması** adlı yapıtını yazdı. Lenin'e göre kapitalizm, 20.yüzyıl başında yeni bir gelişme aşamasına, emperyalizm aşamasına varmış ve bir avuç "ileri" ülkenin, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu sömürgeci ve mali bir boyunduruk altına almasına yol açan evrensel bir sistem durumuna dönüşmüştü.(2) Emperyalizm, kapitalizmin bütün çelişkilerini, en başta da temel çelişkisini son derece geliştiriyor, üretimin toplumsal niteliği gitgide artarken sahiplenmenin özel niteliği değişmiyor, üretim araçları bir avuç tekelcinin özel mülkü olarak kalıyordu. Üretici güçlerdeki büyük gelişmelerden emekçiler değil, tekelciler yararlanıyorlardı. Ellerinde büyük servetler toplayan tekelciler, gerçekte tüm devlet iktidarını istedikleri gibi kullanıyorlardı. Siyasal gericilik her yerde güç kazanıyor, tekellerin yönetimi emekçilerin yaşam koşullarının bozulmasına, ordunun ve devlet aygıtının beslenmesine yönelik vergilerin ağırlaşmasına yol açıyordu. Baskı ve sömürünün yoğunlaşması, Sermaye ve Emek arasındaki, burjuvazi ve proletarya arasındaki çelişkiyi son derece gerginleştiriyordu.

Aynı zamanda, dünyanın yeniden paylaşımı için bazı emperyalist devletler ya da ülke toplulukları arasındaki çelişkilerin yoğunlaşması bir dünya savaşına yol açıyordu.

Son olarak, bir avuç emperyalist devletle yüz milyonlarca emekçinin köleleştirildiği birçok sömürge ve yarı sömürge ülke arasındakı çelişkiler de keskinleşiyordu. Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle sömürgelerde, halk yığınlarının başına geçmeye yetenekli bir proletarya doğuyordu.

Tüm çelişkilerin bu görülmemiş yoğunlaşması, emperyalizmi kapitalizmin son aşaması durumuna getiriyor ve Lenin, emperyalizmin "can çekişen kapitalizm" olduğunu yazıyordu(3).

SOSYALİST DEVRİM

Devrimci etkinliğinin başlangıcından beri Lenin, Devrimci kuramın önemli sorunlarını özel bir dikkatle incelemişti. Bu sorunların başlıcalarını, burjuva demokratik devrimde proletaryanın hegemonyası, proletarya ile tüm köylülüğün bağlaşma ve devrimci demokratik diktatörlüğü, burjuva demokratik devrimin sosya-

list devrime dönüşmesi ve proletarya ile yoksul köylülerin bağlaşması, proletarya diktatörlüğü ve partinin devrimdeki yönetici işlevi gibi sorunlar oluşturuyordu. Birinci Dünya savaşı yıllarında Lenin emperyalizm çözümlemesine dayanarak sosyalist devrim kuramını geliştirdi ve bu kuramı yeni tezlerle zenginleştirdi.

Bu tezlerin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

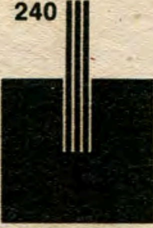
1.Sosyalist devrimin nesnel öncülerini yaratan emperyalizm, proleter toplumsal devrimin öngünüdür. Ancak devrimler hazırlop doğmazlar; ne yapay olarak gerçekleştirilmeleri, ne de dışardan ithal edilmeleri olanaklıdır. Devrim, toplumun bağrında oluşur ve nesnel olarak olgunlaşan bunalımlardan doğar. Nüfusun tüm katmanlarına yayılan genel bir siyasal bunalım olmadıkça devrim olanaksızdır. Emperyalist savaş, işte bu tür bir bunalıma yol açmıştır.

Gerçekten de Birinci Dünya savaşı, Lenin'e göre kapitalizmin en yüksek aşamasına eriştiği dönemin koşullarından doğmuştu. Bu dönemde tekellerin ve mali sermayenin egemenliği kök salmış, sermaye ihracatı emtia ihracatını ikinci planda bırakmış, dünya topraklarının büyük kapitalist devletler arasındaki paylaşımı tamamlandığı halde, uluslararası tekeller dünyanın iktisadi paylaşımına girişmişlerdi. Tüm çelişkileri yoğunlaşan emperyalizm, savaşı kaçınılmaz bir duruma getirmiş ve savaş emperyalizme özgü çelişkileri daha da yoğunlaştırarak patlak vermelerine yol açmıştı. Böylece, kapitalizmin genel bunalımının hem bir belirtisi, hem de başlangıcı olan savaş, ülkelerin çoğunda devrimci bir durum oluşturmuştu. Emperyalist savaş kapitalizmin gelişmesine hızlandırıyor, savaş sırasında tekelci kapitalizm tekelci devlet kapitalizmi durumuna dönüşüyor ve tekeller devlet iktidarını gitgide kendilerine daha çok bağlıyorlardı. Aynı zamanda savaş, emekçilerin tüm güçlerini tüketiyor ve emekçileri ya emperyalizmin iktidarı altında ölmek, ya da iktidarı proletaryaya vererek sosyalizme geçmek seçeneği karşısında bırakıyordu.

2.Lenin'e göre devrimci bir durumun üç temel özelliği vardı. Birincisi, yönetici sınıfların egemenliklerini eski biçimiyle sürdürmelerinin olanaksız bir duruma gelmesiydi. Devrimin patlak vermesi için genellikle tabanın eskisi gibi yaşamayı istememesi yetmiyor, ayrıca doruğun da bunu yapamaması gerekiyordu. İkincisi, bunalım sonucu emekçi yığınların hızla yoksullaşmasıydı. Üçüncüsü, egemen sınıflara karşı geniş emekçi yığınların eylemleriyle dile gelen bir hoşnutsuzluğun varlığıydı.

Devrimci bir duruma yol açan nesnel koşullar, yani insanları, partilerin ve sınıfların istencine bağlı olmayan koşullar Lenin'e göre işte bunlardı.

Ancak her devrimci durum devrime dönüşmüyor, bunun için nesnel koşullar dışında öznel etkenlerin, yani öncü sınıfın egemen sınıfları iktidardan uzaklaştırmak üzere onlara karşı koymak yetenek ve istencinin varlığı da gerekiyordu. Bu niteliklerse, devrimci marksizm konumlarında yer alan işçi sınıfı partisi ta-

rafından hazırlanıp geliştirilebilirlerdi.

3.Sosyalist devrim için, kaustkycilerin ileri sürdükleri gibi, nüfusun çoğunluğunu proletaryanın oluşturması hiç de zorunlu değildi. Ayrıca sosyalist devrim, bir tek eylem veya bir tek savaş da değildi. İktisadi siyasal ve ideolojik bir sınıf savaşımları dönemiydi. Lenin'e göre sosyalist devrim, başka proletarya ve bağlaşılığı köylülük olmak üzere nüfusun ezilen ve durumundan hoşnutsuzluk duyan tüm sınıf grup ve öğelerinin egemen sınıflara karşı giriştikleri tüm bir savaşımlar dizisiyle, yarı proleter yığınların toprak sahipleri ve burjuvazinin baskılarına karşı, ulusal baskıya ve öteki baskı biçimlerine karşı giriştikleri hareketle, sömürge halklarının ayaklanmaları ve öteki yığınsal savaşım biçimleriyle gerçekleşiyordu. Proletaryanın görevi, bütün bu savaşımların başına geçmek ve onları tek bir ereğe, emperyalizmin yıkılması ve sosyalist devrim ereğine doğru yöneltmekti. "Saf" bir sosyalist devrim bekleyenler, böye bir devrimin gerçekleştiğini hiçbir zaman göremeyeceklerdi. Böyle bir devrimin gerçekleşmesini bekleyenler, gerçek bir devrimin ne olduğunu anlamayan sözde devrimcilerden başka bir şey değillerdi.

4.Emperyalizme karşı yönelen ulusal kurtuluş hareketi, emperyalizmi güçten düşürerek ileri ülkeler işçilerine, emperyalizme karşı daha kolay bir biçimde saldırıya geçmek olanağını sağlıyordu. Öte yandan, işçilerin devrimci savaşımı da ezilen ulusların ulusal kurtuluş savaşımının başarısını güvence altına alıyordu.

İkinci Enternasyonal partilerinin önderleri, ulusal kurtuluş hareketini sosyalist devrimin tamamlayıcı parçası olarak kabul etmiyor ve sosyalist devrimi ister istemez başarısızlığa sürüklüyorlardı. Troçkistler, bütün merkezci öğelerle birlikte ulusal kurtuluş savaşının önemini küçümsüyor, Buharin ve Pyatakov gibi bolşevikler de emperyalizm koşullarında ulusal kurtuluş savaşlarının olanaksız olduğun ileri sürerek, ulusların kaderlerini tayin hakkı isteğine karşı çıkıyorlardı.

Emperyalizm döneminde ulusal kurtuluş savaşlarını yadsıma olgusunun emperyalizmi savunma ve doğrulama anlamına, devrimin bu önemli yedekliğini göz önünde bulundurmama anlamına geldiğin ortaya koyan Lenin, 1916'da partisinin emperyalizme karşı bütün ulusal hareketlerden sosyalist devrim doğrultusunda yararlanmaktan yana olduğunu ileri sürüyordu.

5.Emperyalizm, bir dünya sistemiydi. Bu nedenle devrimin en ileri kapitalist ülkede patlak vermesi hiç de zorunlu değildi. Emperyalist zincir, en çürük halkasından kopacaktı. Bunun için, kapitalizmin belli bir gelişme düzeyine erişmiş olması, proleter olmayan yığınların ve en başta köylülüğün başına geçmeye yetenekli bir proletarya ve bir işçi partisinin varlığı gibi zorunlu nesnel ve öznel koşulların gerçekleşmesi yeterliydi. Çelişkilerin büyük bir keskinlik kazandığı ve hazır güçlerin bulunduğu herhangi bir ülkede, sosyalist devrim patlak verebilirdi.

6.Emperyalizmin ve emperya-

list savaşın yol açtıkları yeni bir durum içinde Lenin, bu durumu göz önünde bulundurarak Marx ve Engels'in, sosyalizmin tüm kapitalist ülkelerde ya da bu ülkelerin çoğunda eşzamanlı zaferi konusundaki tezlerini değiştirdi. Savaştan önce tüm marksistler tarafından benimsenen bu teze göre, sosyalizmin tek bir ülkede zafer kazanması olanaksızdı. Gelişmenin yükselen bir çizgi izlediği emperyalizm öncesi kapitalizm döneminde bu tez geçerliydi. Bu dönemde sosyalist devrimin zaferi, ancak tüm kapitalist ülkelerde ya da bu ülkelerin çoğunda sermaye egemenliğine karşı proletaryanın eşzamanlı bir devrimci etkinliğiyle güvence altına alınabilirdi. Ancak bu tez emperyalist kapitalizm çağına uygun düşmüyordu. Eskimişti ve değiştirilmesi gerekiyordu.

Emperyalizmi inceleyen Lenin, kapitalizmin iktisadi ve siyasal gelişme eşitsizliğinin emperyalizm koşullarında özellikle korkunç bir nitelik kazandığını ve bu gelişmenin sıçramalarla gerçekleştiğini ortaya koydu. Bu yasadan yola çıkarak, emperyalizm döneminde sosyalizmin bütün ülkelerde aynı zamanda zafer kazanamayacağını ve ilkin bir tek ya da birkaç ülkede zafer kazanabileceği sonucuna vardı. Lenin bu görüşlerini, "Avrupa Birleşik Devletleri sloganı üzerine" (1915) ve "Proleter devrimin askeri programı" (1916) başlıklı makalelerinde açıkladı.(4)

"Avrupa Birleşik Devletleri sloğanı üzerine"de Lenin, şöyle yazıyordu:

"İktisadi ve siyasal gelişmenin eşitsizliği, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır. Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki sosyalizmin zaferi, başlangıçta küçük bir sayıdaki kapitalist ülkede, hatta yalnızca tek bir kapitalist ülkede olanaklıdır."

"Proleter devrimin askeri programı"nda bu sorunu yeniden ele alan Lenin, bu kez de şöyle yazıyordu:

"Kapitalizmin gelişmesi, çeşitli ülkelerde son derece eşitsiz bir biçimde gerçekleşir. Ayrıca ticari üretim rejiminde başka türlü de olamazdı. Bundan şu kaçınılmaz sonuç çıkar ki sosyalizm, bütün ülkelerde eşzamanlı olarak zafer kazanamaz. Sosyalizm ilkin bir tek ya da birkaç ülkede zafer kazanırken, öteki ülkeler belli bir süre boyunca burjuva ya da önburjuva ülkeler olarak kalacaklardır."

7.Sosyalist devrimde zafer kazanan proletarya, Lenin'e göre kendi diktatörlüğünü kurmak zorundaydı. Proletarya diktatörlüğü olmadıkça, sınıfları ortadan kaldırmak ve sosyalizmi kurmak olanaksızdı. Sosyalizme geçiş, iktisadi gelişme düzeyine, sınıflar arasındaki ilişkilere ve tarihsel geleneklere göre, çeşitli ülkelerde özel biçimlere bürünebilirdi.

"Marksizmin bir karikatürü ve emperyalist ekonomizm" (1916) başlıklı makalesinde (5) Lenin, şöyle yazıyordu:

"Bütün uluslar sosyalizme varacaklardır. Kaçınılmaz bir şeydir bu. Ancak sosyalizme tamamen aynı biçimde varmayacaklar, her biri şu ya da bu demokrasi biçimiyle, şu ya da bu proletarya diktatörlüğü çeşidiyle, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerindeki sosyalist dönüşümlerin şu ya da bu hız-

da gerçekleşmesiyle bu sürece kendi özgünlüklerini katacaklardır."

Kapitalizmden komünizme geçişin son derece çeşitli bir siyasal biçimler bolluğu göstermekten geri kalamayacağını ileri süren Lenin'e göre, bütün bu geçici biçimlerin özü aynı bir proletarya diktatörlüğü olacaktır. Gene aynı makalede şöyle yazıyordu.

"Burjuvaziyi devirmek ve karşı devrimci girişimleri püskürtmek için, sonuna kadar devrimci tek sınıf olarak proletaryanın diktatörlüğü zorunludur."

8. Sosyalizmin tek bir ülkedeki zaferi, emperyalistleri sosyalist devleti ortadan kaldırmaya yöneltecekti. Bunun için proletarya sosyalist devleti silaha sarılarak da savunmak zorundaydı.

"Proleter devrimin askeri proğramı"nda Lenin, sosyalizmin tek bir ülkedeki zafer olanağından söz ederken şöyle yazıyordu:

"Bu durum zorunlu olarak sürtüşmelere yol açacak ve öteki ülkeler burjuvazisini sosyalist devletin muzaffer proletaryasını ezmeye yöneltecektir. İşte o zaman savaş, bizim bakımımızdan doğru ve haklı olacaktır."

Sosyalist devleti silahla korumak zorunluluğu ve muzaffer sosyalizmi savunmak için haklı savaşlar konusundaki bu tez, Lenin'in sosyalist devrim kuramının tamamlayıcı parçası durumuna geliyor ve doğrudan doğruya sosyalizmin tek bir ülkede zafer kazanma olanağı üzerindeki tezinden kaynaklanıyordu.

Leninist sosyalist devrim kuramı, marksizmin tükenmez gelişmesinde, Lenin'in kendisinin **Demokratik devrimde sosyal-demokrasinin iki taktiği** adlı yapıtında ve öteki yapıtlarında sergilediği düşüncelerin gelişmesinde, ileriye doğru atılmış yeni bir adım oluşturuyor, çünkü emperyalizmin yarattığı yeni uluslararası durumu,dünya proletaryasının yeni devrimci savaşım deneyimini göz önünde bulunduruyordu.

Ancak aradan yaklaşık 75 yıl geçti. Bu süre içinde, Lenin'in çözümlediği emperyalizm tarafından yaratılan "yeni" uluslararası durum da, dünya proletaryasının "yeni" devrimci deneyimi de eskidi. Şimdi bir kez daha yeni uluslararası durumu, bir kez daha dünya proletaryasının devrimci deneyimini göz önünde bulundurmak gerekiyor.

DEMOKRATİK ALTERNATİF

Örneğin Lenin'in partisinde egemen olmaya başlayan ve dünya barışını "teorik ve pratik etkinliğin özel bir yönelim noktası ve belirleyicisi" (6) olarak gören yeni siyasal düşünce çerçevesinde, 20. yüzyıl başında Lenin'in çözümlediği emperyalizm, "ilk ve olgunlaşmamış tekelci kapitalizm" (7) olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Leninist sosyalist devrim kuramı, 20. yüzyıl başındaki bu ilk ve olgunlaşmamış tekelci kapitalizm aşamasına uygun düşünüyordu. Nitekim "Demokratik alternatif arayışı ve işçi hareketi" başlıklı makalesinde Yuri Krasin, tekelci kapitalizmin güncel aşaması için yeni bir toplumsal devrim modeli önermekte ve "bu modelde demokratik alternatif, kapitalizmin

işleyişinin çok yönlü gelişmesi yoluyla, sosyalizme doğru 'uzun yürüyüş' perspektifiyle örtüşmektedir."(8)

Krasin'e göre, toplumun üretici güçlerinde devrimci bir dönüşüm anlamına gelmesine karşın, tekelci kapitalizm koşullarında toplumsal bir devrime yol açmadan gerçekleşen teknolojik devrim, işçi sınıfının yapısında büyük değişimlere yol açıyor, daha çok bedensel etkinlik gösteren ve üretim sürecine doğrudan katılan geleneksel (ve sayıları da durmadan azalan) işçilerin yanında, daha çok düşünsel etkinlik gösteren ve ileri teknolojiye bağlı denetimci, düzenleyici ve ayarlayıcı bir işlev gören yeni işçi kesimleri ortaya çıkarak, çağdaş işçi sınıfının çekirdeği durumuna gelmek eğilimi gösteriyorlardı. Bu koşullar içinde, genel olarak işçi hareketinin eski toplumsal temeline yönelen işçi sınıf partileri, yakın bir gelecekte siyasal savaşımın marjinal bölgelerine sürüklenir ve orada kalabilirlerdi.

Teknolojik devrim, kapitalizmin tarihsel sarmalını daha yüksek bir kıvrıma çıkarıyor ve toplumsal- siyasal güçlerin karşılıklı temel savaşım sorunlarını yeni bir biçime büründüren bu durum, sosyalizm geçiş sorununu da yeni bir biçimde görmek ve işçi sınıfı devrimci partilerinin buna uygun bir strateji saptamak gereğine yol açıyordu.

Günümüzde yığınsal demokratik hareketlerin öne çıkması, bir rastlantı değildi. Yeni toplumsal katmanların, işçi sınıfının yeni kesimlerinin çıkarları, kendilerini bu hareketlerle dışavuruyorlardı. Marksistçe değerlendirilen ve işçi hareketinin geleneksel değerlerine organik bir biçimde eklemlenen bu çıkarlar, işçi sınıfının siyasal partilerin etkinliklerinde olsun, program ve stratejilerinde olsun gitgide daha büyük bir önem kazanacaklardı.

Ancak kapitalizm temelinde demokratik bir perspektifin önerilmesi, sosyalist alternatifin belirsiz bir zamana ertelenmesi anlamına da gelmiyordu. Çünkü güncel teknolojik devrim koşullarında, işçi ve demokrasi hareketlerinin savaş sonrası dönemde sağladıkları kazanımlara karşı başarılı bir saldırıya girişen yenitutuculuk (neokonservatizm)(9) karşısında, kapitalizmin demokratik bir gelişme yönelimi, sosyalizmi uzaklaştırmıyor, tersine yaklaştırıyordu. Marx'ın belirttiği gibi, toplumun üretici güçlerini geliştirme olanağını yitirmedikçe hiçbir toplumsal formasyon, yerini bir başka formasyona bırakmazdı. Kapitalizmin kendi gelişme olanaklarını tüketmediği de açıktı.Ancak bu durum, sosyalist amaçlardan vazgeçilmesini değil, kapitalizmden sosyalizme geçiş konusundaki basitleştirilmiş ve yüzeysel görüşlerin değiştirilmesini gerektiriyordu.

Kapitalizmin tekelci gelişme aşamasına ulaşması, Lenin'e göre kapitalist sistemin sosyalizme geçilebilecek kadar olgunlaştığının bir göstergesiydi. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısındaki devrimci gerilimin yatıştığı günümüzde, uluslararası düzeyde kapitalizmden sosyalizme geçişin daha önce tahmin edildiği kadar kısa bir tarihsel dönemde gerçekleşemeyeceği de ortaya çıkmıştı.

Burjuva devrim gibi sosyalist

devrim de, uluslararası düzeyde herhalde çok uzun bir tarihsel dönemi kapsayacak ve bu dönem boyunca kapitalizmden sosyalizme geçişin toplumsal koşulları niteliksel bir dönüşüme uğrayacaktı.

Geriye bakıldığında, tekelci kapitalizmin de farklı gelişme aşamalarından geçtiği ve her aşamada sosyalizme geçişin olanak ve biçimlerinin aynı kalmadığı görülüyordu. 20. yüzyıl başındaki kapitalizm, ilk ve olgunlaşmamış tekelci kapitalizm olarak değerlendirilebilirdi. Tekelci kapitalizmin bu ilk evresi, dünya kapitalist sisteminin gelişmiş halkalarında değil, görece gelişmemiş halklarında devrimci durumun olgunlaşması sonucunu veren dönüşümlere yol açtı.

Dünya kapitalist sisteminden ilk kopuşu gerçekleştirerek, dünya tarihinde yeni bir dönemi başlatan Ekim devrimi, olgunlaşmamış tekelci kapitalizm koşullarına uygun düşen ilk sosyalizme geçiş örneğiydi. Dünya kapitalist sisteminden kopan ülkenin göreli gelişmemişliği, gerek iktisadı temelin oluşturulmasında, gerekse toplumsal ve ulusal ilişkilerin düzenlenip yeniden yapılandırılmasında devlet iktidarının oynadığı özel rolle giderilmeye çalışıldı.

Ancak bu ilk kopuş deneyimi, uzun bir tarihsel sürecin bir başlangıç dönemi modeli olarak anlaşılacak yerde, belirli uygulamalarla her ülke için geçerli evrensel bir model olarak kabul edilmeye başlanıyor ve bu tutum, çağdaş kapitalist toplumun tarihsel evriminin somut çözümlemesine değil,onun sürekli bir iflası beklentisine götürüyordu. Oysa çağdaş tekelci kapitalizm, teknolojik devrim çerçevesinde, sosyalizme geçişin yeni kuramsal yaklaşımlarını gerektiriyordu. Büyük bir olasılıkla yeni geçiş modeli, kapitalizmden kopma biçiminden çıkacak, çağdaş kapitalizmin yarattığı teknik ve iktisadi temel üzerinde, sosyalist toplumsal ilişki öğe ve önkoşullarının organik olgunlaşması sonucu, kapitalizmin diyalektik aşılması biçimine bürünecekti.

Bu modelde demokratik alternatif, kapitalizmin demokratik işleyiş biçimlerinin çok yönlü gelişmesi yoluyla, sosyalizme doğru bir "uzun yürüyüş" perspektifiyle örtüşecekti. Öyle ki emekçilerin özyenetimsel örgütlenmesini ve sosyalist nitelikte bir iktidarı temellendirecek sağlam bir altyapının sürekli gelişmesi, sosyalizmle sonuçlanacaktı.

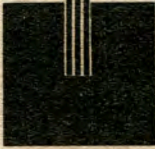
Çağımızın tarihsel deneyimi olgun sosyalizmin, gelişmiş bir piyasa ilişkileri çerçevesinde ve ileri bir iktisadi özdüzenleme mekanizması temelinde doğacağını gösteriyordu. Sovyetler Birliği'nde siyasal bir devrim, Ekim devrimi, bu mekanizmanın oluşmasına öngelmişti. Lenin'e göre iktisadi özdüzenleme mekanizması ve halk iktidarı sistemi, Ekim devriminden doğan sosyalist devletin denetimi altında oluşturulacaktı. Ancak bu görevin gerçekleştirilememesi, günümüzde perestroyka zorunluluğuna yol açtı. Bugün gelişşmiş kapitalist ülkelerde bu mekanizma, çağdaş tekelci kapitalizm çerçevesinde oluşuyor ve bu da sosyalizme doğru demokratik bir alternatif yoluyla ilerlemeyi olanaklı bir durum getiriyordu.

Bu demokratik alternatifin geliştirilmesi ve sosyalist doğrultusunun güvence altına alınması bakımından, Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerde yaşanan perestroyka ve sosyalizmin yenilenmesi girişimi büyük bir önem taşıyordu. Sosyalist ülkülerin çekiciliği, demokratik alternatif projesinde bu ülkülerin güç kazanması, sosyalist ülkelerdeki yenilenme hareketinin başarısına bağlıydı.

Demokratik alternatif, her şeyden önce gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi hareketinin ilgilendiriyordu. Ancak bu, demokratik alternatifin yalnız gelişmiş kapitalist ülkeleri ilgilendirdiği anlamına da gelmiyordu. Gelişmekte olan ülkeler halklarının kendi gelişme yollarını özgürce seçebilmeleri, devrimci dönüşümler içeren iktisadi programların bu halklar tarafından geliştirilip gerçekleştirilebilmeleri sonuçta uluslararası iktisadi ve siyasal düzenin köklü bir biçimde dönüştürülmesini gerektiriyordu. Bu yeniden düzenlemeyse, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki derin siyasal dönüşümlere bağlıydı. Bu dönüşümlerin zorunlu önkoşulu, tutucu güçlerin kilit konumlardan uzaklaştırılmaları olduğuna göre, demokratik alternatif gelişmekte olan ülkelerin toplumsal gelişme çıkarlarına da uygun düşüyordu.

Hiç kuşku yok ki bu, kapitalist sistemin temel merkezlerinde demokratik alternatif gerçekleşinceye kadar "Üçüncü Dünya" ülkelerindeki kurtuluş savaşımlarının bir önemi olmadığı anlamına da gelmiyordu. Ancak bu kaçınılmaz ve haklı savaşımların sonuç alıcılıkları, gelişmekte olan ülkelerdeki ilerici güçlerin gerçekçi olmayan görüş ve programlara karşı koymayı başarabilip başaramayacaklarına, ülkelerini yenisömürgeci bağımlılık ağına çeken uluslar-ötesi tekellerin global yenitutucu çizgileri karşısında ulusal çıkarlara yanıt veren kendi demokratik alternatiflerini bulabilip bulamayacaklarına bağlıydı. Bu doğrultudaki arayış, gelişmekte olan ülkeler halklarının kurtuluş savaşımları ile gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi hareketinin dayanışmasına götüren yolu açıyordu.

Demokratik alternatif, bu alternatifin geliştirilmesi ve yaşama geçirilmesi, komünistlerle sosyal demokratlar arasında yeni ve yapıcı bir diyalog ve işbirliği alanına da ortam hazırlıyordu. Yenitutuculuğa karşı her iki akım da tek bir yakın perspektif için, kapitalizmin demokratik gelişme varyantı için savaşım veriyordu. Daha uzak perspektif ve amaçlarla bunlara erişme araçları konusundaki görüşlerde var olan derin ideolojik ayrımların ortaya çıkaracakları zorluklar, kaçınılmaz zorluklardı. Ancak demokratik alternatifin gerçekleşme sürecinde, bu zorluklar konusunda da bir yakınlaşma olanaklıydı. Teknolojik devrimin demokratik biçimler içinde gelişmesi, sosyalist dönüşümlerin ilerde hem komünistlerin, hem de sosyal demokratların bugünkü anlayışlarından farklı biçimlerde gerçekleşme koşullarını da yaratabilirdi. Teknolojik devrim sırasında kapitalizm tarafından yaratılan temel üzerinde kapitalizmin diyalektik aşılma olanağının gerçekleşmesi, ilerici siyasal güçlerin işçi hareketini bö-

len pek çok ayrılığı ortadan kaldıracak yeni toplumsal örgütlenme ve tarihsel eylem biçimlerine yol açabilirdi.

Sonuç olarak, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı ve partilerinin önüne dikilen yeni sorunlar, işçi hareketinin tüm siyasal kültürünün yenilenmesini gerektiriyor, toplumsal ve sınıfsal savaşıma, uluslararası ilerleme perspektiflerine ve bu perspektiflerin içeriğine ilişkin görüşlerin, günümüz gerçekliklerine yanıt veren yeni bir düzeye yükseltilmelerini zorunlu bir duruma getiriyordu. Ancak çağımızın bu çağrısına hızlı bir yanıt da beklenmemeliydi. Görüldüğü kadarıyla işçi hareketinin, savunmadan saldırıya geçmeden önce, üretici güçlerdeki devrimci dönüşümlerin etkisi altında değişime uğrayan kapitalizm koşullarında savaşım deneyimi kazanacağı ve güçlerini toplayacağı uzunca bir dönemi geride bırakması gerekiyordu. Marksistlerin geleneğinde, çetin sorunları tarihin kendiliğinden çözeceğine umut bağlamanın yeri yoktu. Şimdi hem gözüpek girişimler, hem yenilikçi bir arayış ve hem de yoğun bir kuramsal çalışma zamanıydı. Komünist ve işçi hareketinin geleceği, yolun yüzyılımızın sonuna kadarki bölümünün geride nasıl bırakılacağına, teori ve pratikte ne türden ders ve sonuçların çıkarılacağına bağlıydı.

"Demokratik alternatif arayışı ve işçi hareketi" başlıklı makalesinde Yuri Krasin, ortodoks marksizmin yeni arayışlarını işte bu terimlerle özetliyordu.

DİPNOTLAR:

(1) "Antonio Labriola" başlıklı not, ***Gramsci dans le texte*** *iç[illegible]de, Editions sociales Paris 1975 s.2[illegible]-250.*

Ayrıca Gramsci'nin ***"o[illegible]doksluk"*** *kavramı başlıklı notuna da bakınız: Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri (Seçmeler), Onur Yayınları, İstanbul 1986, s.294-298.*

Gramsci'nin marksist ortodoksluk sorunu konusundaki düşüncesini felsefi bağlamı içinde görmek için şu yapıta bakınız:

Jacques Texier, ***Gramsci ve Felsefe,*** *Birey ve Toplum yayınları, Ankara 1985, özellikle s.23-26.*

(2) V.İ.Lenin, ***Emperyal[illegible]zm, Kapitalizmin En Yüksek Aşam[illegible]ı,*** *Sol Yayınları, Ankara 1974, s.12.*

(3) Aynı yapıt, s.158.

(4) Bu makalelerin Tü[illegible] bir çevirisi için şu yapıta bakın[illegible]: V.[illegible]nin, ***Marx-Engels-Marksizm,*** *Sol yayınları, Ankara 1976, s.329-334 ve s. 375-379. Ancak burada yalnız bir bölümünün çevirisi verilen "Proletarya Devriminin Askeri Programı" makalesi, "Proletarya Devriminin Savaş Programı" adıyla Lenin'in* ***Sosyalizm ve Savaş*** *derlemesinde tam olarak çevrilmiştir, Sol yayınları, Ankara, 1970, s.58-71.*

(5) Bu makalenin Türkçe çevirisi, bağımsız bir kitap olarak yayımlandı. V.İ. Lenin, ***Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm,*** *Sol yayınları, Ankara 1979.*

(6) Kolektif, ***Günümüz Dünyasında Toplumsal İlerleme*** *Tartışma için tezler,* ***Yeni Açılım*** *dergisi, Ağustos 1988, s.39*

(7) Yuri Krasin, ***"Demokratik Alternatif Arayışı ve İşçi Hareketi",*** *Yeni Açılım dergisi, Ocak 1989, s.69.(Yazının geri kalan bölümü, Krasin'in bu makalesine dayanmaktadır.)*

(8) Yuri Krasin aynı yerde,s.69.

(9) Yazının başında Krasin, "Ekonominin düzenlenmesi ve nüfusun az gelirli katmanları yararına ulusal gelirin kısmen yeniden bölüştürülmesi uygulamalarına başvuran devlet politikasının yerini (alarak).. yeniden üretim sürecine devlet müdahalesinin yol açtığı her türlü sınırlamayı ortadan kaldırmayı ve özel girişimcilik özgürlüğünü kendi dünya görüşü olarak ilan (eden).. yenitutuculuğun başarısının nedenleri"ni de açıklamaktadır.

1992 AVRUPASI'NIN AKDENİZ ÜLKELERİNE ETKİLERİ

Yasemin Çongar

"1992 Avrupa'sının Akdeniz Ülkelerine Etkileri"... 6-8 Nisan günlerinde Bodrum'da yapılan uluslararası toplantı bu başlığı taşıyordu. Akdeniz Araştırmaları Merkezi adı altında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden beşer öğretim üyesinin katılımıyla oluşturulan bir çalışma grubu tarafından düzenlenmişti. Katılanlar ise Türkiye'nin yanısıra onbir Avrupa ülkesinden otuza yakın bilim adamı, araştırmacı ve uzmandı.

İlk bakışta, derin inceleme ve güçlü tezlere dayanan tebliğlerin yokluğu, tartışmaların pek de verimli olmayışı ve özellikle Türkiye'den katılımın azlığı ile, kimi katılımcılara göre "bekleneni vermeyen" toplantı, kanımca yeni ve günümüzde çok daha yaygın bir geçerliliğe ulaştırılması gereken bir anlayışı içermesi bakımından önemliydi. Gerçekten de toplantıya ilişkin düşüncelerimi biraraya getirdiğimde, izlenimlerimin köşe başlarını hep aynı kavramın tuttuğunu gördüm: "Globalizm" ya da "globalleşme".

Yaşadığımız yıllar, bir yandan dünyamızın sorunlarının giderek artan bir yaygınlıkla "insanlığın ortak sorunları" olarak algılandığı yıllar olmasıyla, bir yandan da var olan siyasi ve iktisadi düşünce sistemlerinin yoğun arayışlar, somut değişim belirtileri ve yeni kaynaşmaların yaşanmasıyla ilginç. Bu dönemde, pek çok ülkede özellikle marksist sol çevrelerin Sovyetler Birliği'nde yaşanan yenileşmelerden de etkilenerek, ama kanımca daha önemlisi, tarihlerinin ve bugünün gözönünde tutulmasıyla "ne kadar başarılı olduk? Savunduklarımız ne ölçüde gerçekleşti? Politikalarımız hangi genişlikte ve etkinlikte bir toplum kesimi tarafından benimsenip savunuluyor?" sorularına verilen yanıtlarla bağlantılı olarak, siyasi düşünce ve çalışmada bir yenilenme yaşandığını da söyleyebiliriz. Eskiden beri var olan birtakım sorunların (örneğin silahlanma, çevre kirlenmesi) farkına, biraz daha geniş kitleler gözüyle bakılarak varılmasının da bunda payı olsa gerek. Bir de, yeni gelişmelerin (örneğin SSCB'deki yeniden yapılanma süreci yada bir çok bölgesel çatışmanın sona ermesi) farklı ülkelerdeki yansımaları bu yeni tartışmaları hızlandırıyor, biçimlendiriyor.

Dünya iktisadi ve siyasi gündeminde en çok üzerinde durulan konulardan birine dönüşen Avrupa Topluluğu'nun (AT) Tek Pazar hedefi ve bu doğrultudaki kararlarıy-

la uygulamalarının bu tartışmalardaki yeri, etkisi ne? Marksist sol 1992'-ye nasıl bakıyor?

Türkiye'de bırakalım Tek Pazar konusunu, AT konusunda kitaplaştırılmış bilimsel çalışmaların sayısı bir elin parmağı kadarken, yeni yeni ve bazı çok değerli araştırmalar yapılsa da, bu konuda özellikle Marksist sol çevrede ciddi boyutlarda bir bilgi birikimi ve tartışma yeteneği olduğunu söylemek güç. Ancak konu yavaş yavaş gündeme geliyor ve gelince de genellikle "girelim, çünkü..." ya da "girmeyelim, çünkü..." diye başlayan ve ideolojik boyutta çerçevelendirilse bile somut bilgilerden yoksun kalan tezlerle tam üyeliği kabullenmek ya da reddetmekle işin içinden "şimdilik" çıkılabiliyor. Bu "şimdilik" ne kadar sürer? Sürmesi kime ne kazandırır, kim ne yitirir?

Sorunun, marksist solun kendisini ülkede ve dünyada olup bitenler konusunda yalnızca bir izleyici değil,tüm engelleme ve sınırlamalara karşın, yaşama her alanda müdahaleci, her konuda politika yapan, seçenekler üreten, görüş geliştiren, tartışan, giderek iktidara demokrasiyi kurmaya, sömürü sisteminin değiştirmeye aday bir güç olarak görmesiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Kapitalist sistemin iktisadi ve siyasi gelişmeleri, yalnızca kapitalizmi savunanları, yalnızca iktidardaki siyasi güçleri değil, bunların karşıtlarını da ilgilendiriyor. Bizim yarın nasıl yaşayacağımızı belirleyecek her gelişmeye, her koşulda müdahale edebilme yeteneğini geliştirme, bu müdahalenin olanaklarını arttırarak etkisini çoğaltma görevini üstlenmemiz gerek. Tartışmayı siyasi iktidarın ve kapitalizmin kamuoyuna sunduğu sınır ve önceliklerde yürütme kısıtlılığını aşıp, gündemi belirleyebilmemiz de buna bağlı.

İşte bu noktada Batı Avrupa'daki marksist solun Tek Pazar ve Avrupa bütünleşmesi üzerine geliştirdiği yaklaşımlar izlenmeye tartışılmaya değer. Avrupa kapitalizminin iktisadi ve daha uzun erimde siyasi bütünleşme gereksinimini duyarak hareket etmesi, Marksist solun önemli bir bölümünde "kapitalizm gereksinme duyduysa kötü o halde karşı çıkalım" tepkisini yaratmadı. Avrupa'daki komünist partilerinin bir çoğu Avrupa Solu perspektifiyle, mücadelenin de bütünleştirilmesi gerekliliğini savunuyorlar. Bu yaklaşım, İtalyan Komünist Partisi'-nin 18'inci Kongre'sinde de örneklendi; Tek Pazar'ın getireceklerine doğrudan müdahale ve işleri oluruna bırakmama kararlılığı vurgulandı. Siyasi Rapor'dan bir cümle okuyalım:

"1992'de mal, hizmet ve sermaye dolaşımının liberalleştirilmesi kendi haline bırakılmayıp işsizlik, çevre korumacılığı ve çok ırklılık gibi önemli sorunların çözümü doğrultusunda yönetilmeli; Akdeniz bölgesinin sorunlarını özel bir dikkatle ele alan uluslararası bir çerçeveye oturtulmalı ve demokratik bir kurumsal adımla bütünleştirilmelidir."

Bu etkin tutumun yalnızca üye ülkelerde değil, Türkiye gibi "üye olup olmayacağı" ayrı bir tartışma konusu oluşturan, ancak en azından siyasi iktidarı bu tercihi yapmış ve gerekli yasal adımları atmış olan bir ülkede de gösterilmesi, gelecekte Türkiye'nin AT karşısındaki konumunu -bu konum ne olursa olsun- belirleyebilmek/etkileyebilmek açısından önem taşıyor.

Bu süreçte etkin olabilmeye yönelik bilimsel çalışma ve siyasi mücadele, hem konunun temelinde "çok ülkelilik, karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme" düşüncesinin yer alması hem de yaşadığımız günlerin ortaklıkları, kaynaşmaları artırıcı özelliği nedeniyle "globalleşme" gereği ve olanağını taşıyor kanısındayım. Bu gereklilik, öncüsüz uydu-

suz bir işbirliği perspektifine karşılık geliyor.

Globalleşmenin önemli bir boyutunu da Doğu-Batı gerginliğinin sosyalist Avrupa-kapitalist Avrupa ilişkilerindeki soğukluğun bazı iktisadi ve siyasi süreçlerde aşılmaya başlaması oluşturuyor. Tek Pazar konusunda sosyalist ülkelerde yazılıp çizilenler, SSCB'nin IMF'ye Macaristan'ın AT'na üyeliğinin tartışılır olması yakından izlenmesi gereken ilginç gelişmeler.

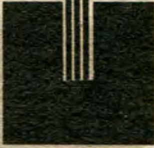
Bende böyle bir izlenimler-düşünceler toplamı uyandıran toplantı, söylemeye hiç gerek yok, Marksist solun bir toplantısı filan değildi. Macaristan, Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri, Federal Almanya, İngiltere gibi AT üyeleri, İtalya, Yunanistan gibi AT üyesi Akdeniz ülkeleri ve Malta, Türkiye gibi AT üyesi olmayan Akdeniz ülkelerinden gelen katılımcılar değişik siyasi geçmiş ve görüşlere sahip kişilerdi. Türkiye'den toplantıya sunulan tek tebliğ ise, eski öğretim üyesi ve gazeteci-yazar Gencay Şaylan'ın "Akdeniz'de Dinin Reorganizasyonu" konulu çalışmasıydı.

Toplantının en etkin kişilerinden Yunanistan Ekonomi Kurumu Başkanı Prof.Marios Nikolinakos, Cunta dönemi sonrasında ilkin Pan-Helenik Sosyalist Parti, daha sonra Yunanistan Komünist Partisi, son olarak da Sol Birlik saflarından siyasi etkinlik göstermişti. Halen Sol Birlik'ten Pire Belediye Meclisi üyesi, Yunanistan Barış Hareketi İkinci Başkanı ve Yunanistan Sosyal Bilimler Derneği Genel Sekreteri de olan Nikolinakos Türkiye'nin AT üyeliği konusundaki görüşlerini şöyle özetledi:

"Son on yılda dünya ekonomisi, belirgin bir çokuluslulaşma süreci yaşadı. Ekonomi artık ulusal düzeyde işlerliliği olan bir kavram sayılamaz. Çünkü modern teknolojinin sağlayabildiği yığınsal üretim bir tek ülkenin kendi iç pazarında sindirilemiyor. Sonuç olarak global bir ekonomiye doğru ilerlenmesi gerekiyor, zaten bunun ilk adımlarını da atmış bulunuyoruz. Ulusal ekonomilerin izolasyonu artık geçmişe ait bir kavram. Bu gelişmeler, tüm dünyadaki kalkınma teorilerini de etkiliyor.

Ülkelerin bağımsız kalkınmasını savunanlar artık bunun gerçekçi olmadığını görüyor. İşte bu çok kritik bir nokta. AT kurulmakta olan çokuluslu ekonomik sistemin önemli bir alt birimini oluşturmuş durumda. Her ülke kendisini uluslararası sisteme daha iyi koşullarda entegre edecek yöntemleri geliştirmeli. Türkiye 60 milyona yakın nüfusuyla çok büyük bir iç pazara sahip. Buna karşın, teknoloji ve sermaye transferi gereksinimi nedeniyle uluslararası sistemin içinde yer almaya çalışıyor. AT'nun genişleme perspektifi de bir yandan geçerliliğini sürdürüyor. Sosyalist ülkelerle bir araya gelme çabaları var. Macaristan'la ikili anlaşma yapıldı. Üyeliğin gerçekleşmesi ise her ülke için siyasi tercihlere bağlı. Son tahlilde, siyasi koşullar öyle gerektirebilir ki, AT Macaristan'ı, iktisadi koşulları tam karşılamasa da, üyeliğe kabul edebilir. Ya da Türkiye'nin üyeliği siyasi nedenlerle hızlandırılabilir."

Bir iktisat profesörü olan Nikolinakos bu yorumunu ikili bir söyleşide dile getirdi. Toplantıya sunulan tebliğler ise geniş bir Akdenizlilik perspektifi içeriyordu. Akdeniz ülkelerinin tarihsel ve kültürel ortaklaşması ile benzeşen insan tiplerinin iktisadi işbirliğine, çevre kirlenmesinden kültür emperyalizmine kadar pek çok konuda ortak mücadeleye uygun bir zemin hazırladığı düşüncesi tartışılmaya değer. Akdeniz ülkelerinin siyasi, iktisadi ve askeri açıdan uluslararası planda aldıkları konumların farklılığı da bu tartışmayı gene "globalleşme" kapsamında ilginç boyutlara çekebilir. Bu boyutlamayı sezebilmek için, Arnavutluk'tan Cezayir'e, Mısır'dan Fransa'ya

Akdeniz ülkelerini şöyle bir anımsamak bile yeterli.

Toplantıda AT ve Akdeniz ülkelerinde teknoloji transferleri konusunu ele alan bir konuşma yapan Roma Akdeniz Enstitüsü Başkanı Silvia Boba da Akdeniz'in "çatışmasız bir kalkınma bölgesi"ne dönüştürülmesini savundu ve AT üyesi olan/olmayan, bu perspektifi taşıyan/taşımayan tüm Akdeniz ülkelerinin, teknoloji transferinin çokuluslu şirketler elinde aldığı eşitsizliği artırıcı role karşı seçenekler üretmeye çağırdı. Boba, teknolojinin kalkınmadaki rolünü sermayeden daha önemli gören iktisadi yaklaşımları vurguladı ve teknoloji transferine ağırlık verilmesini, ortak teknoloji üretiminin teşvik edilmesini önerdi. AT-Akdeniz, Akdeniz-Akdeniz ve AT dışı Avrupa-Akdeniz biçimlerinde, karşılıklı bilimsel araştırma ve üretim projelerinin artırılması gerekliliğini gündeme getirdi.

Frankfurt Kültürel Coğrafya Enstitüsü'nden Prof.Bodo Freund, İspanya, Yunanistan ve Portekiz örneğinde yatırım transferlerini incelediği tebliğinde, şirket birleşmeleri yoluyla gelen yabancı sermaye ve teknolojinin etkilerine değindi ve "teknoloji transferi yerine, teknoloji yayılımının (difüzyonunun) azgelişmiş ülkeler açısından daha avantajlı olacağını savundu. Yugoslavya'dan, Zagreb Gelişmekte Olan Ülkeler Enstitüsü öğretim görevlisi Visnja Samardzija, teknolojinin dikey transferi yerine yatay transferinin yaygınlaştırılması gerektiğini dile getirdi; AT'ın kendi çevresinde korumacılık duvarlarını yükselterek, Tek Pazar'ı dünya pazarından koparmasının tüm Akdeniz ülkeleri açısından "zararlı" olacağını vurguladı; EUREKA gibi, AT üyeleri dışında yalnız Türkiye'nin katıldığı bilimsel programların diğer Akdeniz ülkelerine de açılması isteminde bulundu. Macaristan Dünya Ekonomisi Enstitüsü'nden Prof.Judit Balazs, "Akdeniz Bölgesi ve Güvenlik" başlığını taşıyan tebliğini sunarken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ikiye ayrılması olayını şöyle yorumladı:

"Bu olayı, Marx'ın yapıtlarından esinlenerek açıklamak gerekirse, Batı Avrupa 'kapital'ı aldı, Doğu Avrupa'ya ise 'felsefenin sefaleti' kaldı".

Ele alınan diğer bazı konuların başlıkları arasında "Akdeniz'de Sosyal Bilimler alanında işbirliği", "Akdeniz'de Çevre Politikaları", "1992 ve Akdenizli Balkan Ülkeleri" yer alırken, "Akdeniz Açısından Avrupa-Arap İşbirliği", "AT'da Serbest Sermaye Hareketleri" ve "KKTC'nin AT ile Ekonomik İlişkileri" gibi programdaki bazı tebliğler ise hazırlayıcılarının gelemeyişi nedeniyle tartışmaya sunulamadı.

....

Şimdi, Bodrum'daki bu toplantının bir ürünü olarak, Türkiye'de bir Akdeniz Bilim Merkezi'nin kurulması yönünde çalışmalar başlatılmış bulunuyor. Hazırlıklar Yunanistan Ekonomi Kurumu Başkanı Marios Nikolinakos, Malta Üniversitesi Akdeniz Enstitüsü Başkan Yardımcısı Sabrino Busuttil ve Gazi Üniversitesi'nden Profesör Yılmaz Özkar tarafından yürütülecek. Küçülen dünyanın büyüyen düşünce evreninde böylesi uluslararası kurumsallaşmalar, her zaman önemli bilgi üretim merkezleri olmaya aday.

Felsefe dergisi

89/2

ÇIKTI!

İNSAN VE FELSEFE

İnsan Anlayışımızda Dünden Bugüne Değişmeler / **Arslan Kaynardağ** □ Tarih Boyun İnsan İdeali / **Hilmi Ziya Ülken** □ Kavram Oluşturan Bir Varlık Olarak İnsan / **Betü Çotuksöken** □ Prof.Ionna Kuçuradi ile Söyleşi / **Arslan Kaynardağ** □ Sevgi Üzerine **Dr.Hayrettin Akyıldız** □ Homo Sapiens Ne Oldu Sana? / **Serol Teber** □ İnsan, Özellikle İnsan / **Theodor Oieserman** □ İnsanlığın Evriminde Genel Eğilimler / **Aleksander Zubov** □ Bilimsel Bilgilenmede Ben-Bilinci ve İçsel-Düşünme / **Vladisla Lektorski**

□

Sofistler Söylendikleri Kadar Kötü müdürler? / **Helmut Seidel** □ Halifeler Ülkesinde Düşünürler / **Gotthard Strohmaier** □ Leibniz'de Monade Kavramı / **Ali Irgat** □ "Bi Felsefe Sorusu (Nedir?)" - Ya da Diyalog Üzerine / **Mehmet Erken** □ Maddenin Genelgeçerli Bir Özelliği Olarak Yansıtma / **Aleksander Şeptulin** □ Din Eleştirisi ve Hoşgörü Düşüncesi / **Joachim Kahl** □ Aydınlanma ve Burjuva Hümanizması / **M.Petrosyan** □ Tarihin Felsefesi Olur mu? / **Friedrich Wilhelm Joseph Schelling** □ Hegelci Felsefenin Eleştirisi / **Ludwig Feuerbach** □ Bir Putun Yıkılışı / **Bernard Fabr** □ Felsefe Yayınları Kaynakçası / **Hasan S.Keseroğlu** □ Felsefe Sözlüğü / **Afşar Timuçin** □ Filozoflar Ansiklopedisi / **Erhard Albrecht, Canterbury'li Anselm**

□

Leonardo da Vinci'nin Anatomi Desenleri / **Serol Teber** □ Leonardo da Vinci'nin Dünyası / **Leonid M.Batkin**